

ISSN 2587-4160
ISSN-L 1857-2294

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

REVISTA
DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953
Actualizată în 1991

3 (187)
2021

Chișinău, 2021

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR-ȘEF

Victor JUC, doctor habilitat în științe politice

REDACTORI ȘTIINȚIFICI ADJUNCTI

Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice, membru corespondent

Serghei SPRINCEAN, doctor habilitat în științe politice

SECRETAR ȘTIINȚIFIC

Ruslana GROSU, doctor în științe politice

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru N. Roșca, academician

Gheorghe Paladi, academician

Philippe Claret, doctor în științe politice, Universitatea Montesquieu Bordeaux IV (Franța)

Gheorghe Bobâna, doctor habilitat în filosofie

Olga Gagauz, doctor habilitat în sociologie

Valeriu Cușnir, doctor habilitat în drept

Gheorghe Costachi, doctor habilitat în drept

Dumitru Popa, doctor în drept, profesor universitar (România)

Valeriu Mîndru, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor habilitat în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor habilitat în științe politice

Veaceslav Ungureanu, doctor în științe politice

Revista este aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este indexată în bazele de date: Index Copernicus (ICV 2020: 66.42 – din 2015); Open Academic Journals Index (OAJI – din 2016); INFOBASE INDEX (SI No. 3218, IBI factor 2.82); Directory of Research Journal Indexing (DRJI).

Tipul de revistă: categoria B

Procesare computerizată: Elena CURMEI

Toate materialele sunt recenzate.

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

Adresa redacției:

Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice

Academia de Științe a Moldovei

MD-2001, mun. Chișinău, bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, 1

<http://www.iiesp.asm.md>

e-mail: iiesp.asm@gmail.com

tel./fax: (+373-22) 27-05-37, 27-14-69

© Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice, 2021

CUPRINS

STUDII EUROPENE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

- Veaceslav UNGUREANU.** Pandemia COVID-19 – o nouă provocare la adresa securității naționale a Republicii Moldova pe dimensiunea reglementării conflictului transnistrean 7
- Aurelia PERU-BALAN, Octavia Raluca ZGLOBIU.** Repere ale politicii discursive în alegerile prezidențiale din România, 2019: participarea cetățenilor români din Republica Moldova și evoluția percepției publice asupra chestiunii Unirii 18
- Галина РОГОВАЯ.** Тест на моральный иммунитет: вызовы пандемии COVID- 19 (I) 40
- Ирина ЧЕРВИНСКАЯ.** Развитие транзитивных экономик в контексте внешнеторгового регулирования ВТО 60

ȘTIINȚE POLITICE

- Natalia ALBU.** Politica de Securitate Națională a Republicii Moldova: aspecte conceptuale și practice 70
- Irina SEACÎR.** Reziliența organizațională în perioada COVID-19 86
- Наталья ЗАХАРОВА.** Социоэкологические приоритеты как фактор устойчивого развития государства 97
- Наталья ЛАЗАРЕВИЧ.** Развитие человеческого потенциала в условиях глобальных изменений 108

SOCIOLOGIE ȘI DEMOGRAFIE

- Ion MOCANU.** Încrederea populației în instituțiile puterii de stat și coeziunea socială în contextul crizei pandemice 118
- Gheorghe CALCHEI.** Constituirea și dezvoltarea business-ului mic și mijlociu în Republica Moldova în contextul independenței 132
- Сергей ХОРОЗОВ.** Формирование имиджа некоммерческих Организаций (НКО) Республики Молдова 143

FILOSOFIE

- Дмитрий ШИРОКАНОВ, Марина БУСЛОВА.** Особенности трансформаций современного транзитивного общества 148
- Alexandru COSMESCU.** Discurs și trup: practici discursive și corporale în contextul pandemiei COVID-19 161
- Vera PANFIL.** „Rostirea românească” – o performanță în „modelul” lui Noika 169

MOȘTENIRE

- Дмитрий ШИРОКАНОВ, Александр ЧЕРВИНСКИЙ.** Концепция устойчивого развития А.Д. Урсула как теоретическая платформа социоэкологических исследований 185
- Victor MORARU, Ecaterina DELEU.** Revoluții. (Traducere) 197

RECENZII

Elena ARAMĂ. Studiu integrat asupra guvernării și drepturilor omului
în Republica Moldova 212

Ion GUCEAC. Studiu integrat asupra guvernării și drepturilor omului
în Republica Moldova 215

Svetlana COANDĂ. Un aport important la cunoașterea istoriei filosofiei românești.
Gheorghe Bobâna *De la Neagoe Basarab la Mircea Eliade. Studii de istorie a filosofiei
românești.* Chișinău, 2021 217

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI 219

CONTENTS

EUROPEAN STUDIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

- Veaceslav UNGUREANU.** Covid-19 pandemic – a new challenge for the national security of the Republic of Moldova on the transnistrian conflict settlement dimension 7
- Aurelia PERU-BALAN, Octavia Raluca ZGLOBIU.** Highlights of the discursive policy in the presidential elections in Romania, 2019: the participation of romanian citizens in the Republic of Moldova and the evolution of public perception on the issue of union 18
- Галина РОГОВАЯ.** Moral immunity test: Covid- 19 pandemic challenges (I) 40
- Ирина ЧЕРВИНСКАЯ.** Development of transitive economies in the context of foreign trade regulation of the WTO 60

POLITICAL SCIENCES AN SOCIOLOGY

- Natalia ALBU.** National security policy of the Republic of Moldova: conceptual and practical aspects 70
- Irina SEACÎR.** Organizational resilience in the COVID-19 era 86
- Наталия ЗАХАРОВА.** Social and environmental priorities as a factor of sustainable development of the state 97
- Наталья ЛАЗАРЕВИЧ.** Human capacity development in the conditions of global change 108

SOCIOLOGY AND DEMOGRAPHY

- Ion MOCANU.** Population's trust in the institutions of state power and social cohesion in the context of pandemic crisis 118
- Gheorghe CALCHEI.** Establishment and development of small and medium business in the Republic of Moldova in the context of independence 132
- Сергей ХОРОЗОВ.** Formation of the image of non-profit Organizations (NPO) of the Republic of Moldova 143

PHILOSOPHY

- Дмитрий ШИРОКАНОВ, Марина БУСЛОВА.** Features of transformations of a modern transitive society 148
- Alexandru COSMESCU.** Discourse and body: discursive and bodily practices in the context of the COVID-19 pandemic 161
- Vera PANFIL.** „Romanian speech” – the performance of Noika's „model” 169

HERITAGE

- Дмитрий ШИРОКАНОВ, Александр ЧЕРВИНСКИЙ.** The concept of sustainable development A.D. Ursul as a theoretical platform for socioecological research 185
- Victor MORARU, Ecaterina DELEU.** Revolutions. (Translation) 197

REVIEWS

Elena ARAMĂ. Studiu integrat asupra guvernării și drepturilor omului
în Republica Moldova 212

Ion GUCEAC. Studiu integrat asupra guvernării și drepturilor omului
în Republica Moldova 215

Svetlana COANDĂ. Un aport important la cunoașterea istoriei filosofiei românești.
Gheorghe Bobâna *De la Neagoe Basarab la Mircea Eliade. Studii de istorie a filosofiei
românești.* Chișinău, 2021 217

INFORMATION FOR AUTHORS 219

PANDEMIA COVID-19 – O NOUĂ PROVOCARE LA ADRESA SECURITĂȚII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA PE DIMENSIUNEA REGLEMENTĂRII CONFLICTULUI TRANSNISTREAN

COVID-19 PANDEMIC – A NEW CHALLENGE FOR THE NATIONAL SECURITY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA ON THE TRANSNISTRIAN CONFLICT SETTLEMENT DIMENSION

Veaceslav UNGUREANU, *doctor în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
veaceslav.ungureanu@gmail.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.01>
CZU: 351.86(478):327(478)

Rezumat

Asigurarea securității naționale a Republicii Moldova pe dimensiunea reglementării conflictului transnistrean în perioada pandemiei globale COVID-19 a determinat necesitatea edificării și implementării unei noi paradigme de abordare a procesului de soluționare a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova în contextul reconfigurării arhitecturii geopolitice a mediului de securitate din Europe de Sud-Est. Lipsa rezultatelor substanțiale a negocierilor pe marginea identificării soluțiilor fezabile și sustenabile ale conflictului transnistrean se datorează, unei viziuni eronate a autorităților Republicii Moldova privind interesele reale ale actorilor implicați în negocieri, diferite de preferințele invocate în retorica oficială. Pandemia COVID-19 a temperat acțiunile tuturor actorilor politici implicați în procesul de negocieri în format „5+2”, care s-au limitat doar la unele declarații sporadice privind necesitatea reglementării conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova și importanța realizării prevederilor inițiativei de consolidare a măsurilor de încredere între ambele maluri ale Nistrului, integrate în politica „pașilor mici”, acțiuni care nu au generat rezultate tangibile privind soluționarea problemei transnistrene. Cercetarea problemei procesului de reglementare a conflictului transnistrean în condițiile pandemiei COVID-19, care a provocat diminuarea nivelului de stabilitate în zona de securitate, accentuează potențialul geopolitic redus al Republicii Moldova în formatul actual de negocieri ce definește nivelul insuficient al capacității instituționale a sistemului național de securitate de a asigura integritatea teritorială, periclitată de conflictul geopolitic din raioanele de est.

Cuvinte-cheie: securitatea națională, conflictul transnistrean, pandemia COVID-19, zona de securitate, riscuri și amenințări, mediu de securitate regională, criza sanitară.

Summary

Ensuring national security of the Republic of Moldova on the Transnistrian conflict settlement dimension during the COVID-19 global pandemic determined the need to create and implement a new paradigm for tackling the settlement process of the conflict in the Eastern districts of the Republic of Moldova in the context of reshaping the geopolitical architecture of the security environment in the South-East Europe. The lack of substantial results of the talks concerning the identification of feasible and sustainable solutions for the Transnistrian conflict is due to Moldovan authorities' mistaken vision concerning the

real interests of the actors involved in these talks that differ from the preferences referred to in the official rhetoric. COVID-19 pandemic tempered the actions of all political actors involved in the „5+2” format negotiation process that have been limited only to some sporadic declarations on the need to settle the conflict from the Eastern districts of the Republic of Moldova and on the importance to carry out the provisions of the initiative to enhance the confidence-building measures between the two banks of the Nistru river, integrated in the „small steps” policy, actions that do not produced tangible results on the Transnistrian conflict settlement. The research of the issue of the Transnistrian conflict settlement process in the condition of the COVID-19 pandemic, which brought about the decrease of the level of stability in the security area, emphasizes the reduced geopolitical potential of the Republic of Moldova in the current negotiation format that defines the insufficient level of the institutional capacity of the national security system to ensure the territorial integrity jeopardized by the geopolitical conflict in the Eastern districts.

Keywords: national security, Transnistrian conflict, COVID-19 pandemic, security area, risks and threats, regional security environment, health crisis.

Procesul de cercetare a impactului fenomenului pandemiei COVID-19 asupra domeniului securității naționale al Republicii Moldova scoate în evidență problema intensificării crizelor multidimensionale, atât în plan internațional, cât și în plan național, care contribuie la generarea noilor provocări, dar și menținerea celor ce perpetuează în timp, precum conflictul transnistrean, diminuând eficiența mecanismelor de reglementare și subminând capacitatea desfășurării exhaustive a activității instituționale și furnizării rezultatelor sesizabile de către acestea la adresa asigurării funcționalității componentelor sistemului național de securitate. În acest context, rolul esențial de combatere a consecințelor crizei sanitare la adresa securității naționale îi revine factorului de consolidare a potențialului instituțional al sistemului național de securitate al Republicii Moldova ce necesită o abordare pragmatică și acțiuni concrete, ținând cont de conjunctura geopolitică mondială, mediul regional și subregional de securitate, precum și de interesul național. În prezent, capacitatea instituțională a sistemului național de securitate al Republicii Moldova este una insuficientă de a contracara riscurile și amenințările cu care se confruntă statul, obiectivul major rămânând identificarea resurselor privind asigurarea eficientă securității naționale în condițiile pandemiei COVID-19, care a surprins majoritatea statelor nepregătite pentru a combate un număr masiv de contaminări și decese într-o perioadă scurtă de timp, ceea ce amplifică vulnerabilitatea statelor mici din punctul de vedere al securității naționale.

În condițiile amplificării fenomenului pandemiei COVID-19 pe teritoriul Republicii Moldova, regimul secesionist din stânga Nistrului a utilizat instituirea carantinei generale ca mijloc de izolare a regiunii obstrucționând libera circulația a cetățenilor Republicii Moldova de pe ambele maluri ale Nistrului. Prin urmare, închiderea așa ziselor puncte de trecere, prin decizii unilaterale adoptate de către autoritățile separatiste fără consultarea prealabilă cu autoritățile constituționale ale Republicii Moldova, au determinat blocarea oamenilor pe ambele maluri ale Nistrului, astfel dorind să demonstreze existența capacității a propriilor mecanisme de combatere

a pandemiei, ignorând recomandările autorităților centrale de la Chișinău. Pe parcursul perioadei pandemice dialogul dintre reprezentanții autorităților constituționale ale Republicii Moldova și reprezentanții regimului secesionist de pe malul stâng al Nistrului nu s-a intensificat, dimpotrivă nu s-a ajuns la un consens privind ridicarea restricțiilor de circulație, autoritățile autoproclamate dorind să demostreze că singure pot face față situației de criză sanitară deschizând mai multe secții pentru bolnavii de COVID-19 în spitalele raioanale care au fost transformate în instituții medicale de boli infecțioase.

Ținem să precizăm că la începutul lunii martie 2021, România a donat Republicii Moldova 21.600 de doze de vaccin AstraZeneca, dintre care 1.810 au fost donate raioanelor din stânga Nistrului, iar campania de vaccinare urma să demareze pe 12 martie, însă pe 18 martie, liderul nerecunoscut de la Tiraspol, Vadim Krasnoselski, a decis de a suspenda imunizarea cetățenilor, invocând faptul că mai multe state europene refuză imunizarea cu acest vaccin, ca ulterior să adopte o altă decizie prin care pe data de 29 martie să înceapă campania de vaccinare cu serul produs de AstraZeneca. Totodată, Republica Moldova n-a dorit să politizeze procesul de import al vaccinurilor oferindu-le și autorităților separatiste din transnistria din lotul de vaccinuri Sputnik V livrat de Federația Rusă.

În opinia lui A. Flenchea, în perioada pandemiei COVID-19 s-au amplificat riscurile la adresa securității naționale pe dimensiunea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova. Conform asumptției expertului, impunerea restricțiilor de circulație de la începutul pandemiei în zona de securitate au culminat cu autoizolarea regiunii prin instituirea interdicțiilor de traversare a liniei administrative (cu puține excepții) la mijlocul lunii martie 2020, după ce liderul regiunii secesioniste din stânga Nistrului a decretat începând cu 17 martie „stare de urgență” în legătură cu situația pandemică COVID-19. Deși „starea de urgență” a fost ridicată două luni mai târziu, restricțiile de circulație au rămas în vigoare, operându-se mici modificări la procedura de eliberare a permisiunii de călătorie care, în fond, nu au schimbat situația privind libertatea de circulație, îngrădind efectiv acest drept pentru sute de mii de oameni de pe ambele maluri ale Nistrului. A. Flenchea relevă cele mai frecvente încălcări ale drepturilor omului cauzate de măsurile restrictive întreprinse de autoritățile regiunii separatiste din stânga Nistrului în contextul pandemiei COVID-19, acestea fiind următoarele: îngrădirea accesului la servicii medicale pentru cetățenii Republicii Moldova domiciliați în stânga Nistrului, asigurați la Compania Națională de Asigurări în Medicină și arondați la instituții medicale din dreapta Nistrului; încălcarea dreptului la muncă al locuitorilor regiunii angajați în dreapta Nistrului și al rezidenților din localitățile aflate sub jurisdicția autorităților constituționale angajați în stânga Nistrului; separarea familiilor; încălcarea dreptului la educație, or, absolvenții din regiune au fost privați de dreptul de a continua studiile la instituțiile de învățământ superior din dreapta Nistrului, precum și transportarea elevilor școlilor cu predare în limba română din stânga Nistrului care se prefigurează a fi o problemă cu repercusiuni în perioada imediat următoare; în plus, locuitorii

din platoul Cocieri (în special comunele Cocieri și Molovata Nouă) s-au pomenit în situație de izolare, singura legătură cu malul drept fiind feribotul care este suprasolicitat. Din această cauză au avut de suferit atât afacerile, cât și oamenii din regiune, fiindu-le îngreunată aprovizionarea cu produse de primă necesitate. Accesul locuitorilor platoului la serviciile medicale și publice rămâne a fi limitat de capacitatea de transportare a feribotului [1, p. 17-18].

Este de precizat, în opinia expertului, urmare a realizării analizei multianuale privind interdependența dintre incidente și instalarea abuzivă a posturilor de control în zona de securitate, se constată o dinamică a dezvoltării infrastructurii de control în zona de securitate cu o creștere alarmantă în ultima perioadă. La fel, este de menționat că numărul de incidente nu reflectă numărul de posturi noi amplasate, or, exemplul cel mai recent de lipsă de dependență reciprocă, este documentarea unui singur incident și amplasarea a 37 de posturi noi, în perioada lunii martie 2020, identificate de autoritățile Republicii Moldova [1, p. 25]. Prin urmare, în condițiile crizei sanitare provocate de pandemia COVID-19, încălcarea dreptului la libera circulație în zona de securitate, dislocarea ilegală în zona de securitate a posturilor de control ale administrației secesioniste din raioanele de est ale Republicii Moldova, verificarea ilegală a documentelor tuturor persoanelor care traversează linia administrativă, cazurile de refuz de intrare în regiune și, mai nou, de părăsire a regiunii sunt cele mai frecvente în perioada martie – octombrie 2020.

Cu titlul de precizare exprimăm opinia că involuția dramatică fără precedent în perioada de pandemie COVID-19, care demonstrează cu prisosință obiectivele autorităților secesioniste din stânga Nistrului, în zona de securitate pot fi considerate riscuri la adresa componentei politice a securității naționale a Republicii Moldova. Interdicția de intrare în regiune sau părăsire a regiunii, impusă în martie 2020 sub pretextul măsurilor antiepidemice, a fost o decizie cu impact politico-diplomatic pe termen lung asupra procesului de reglementare a conflictului transnistrean în formatul 5+2, în general, și asupra implementării documentelor, cum ar fi: Acordul cu privire la principiile reglementării pașnice a conflictului armat în regiunea transnistreană a Republicii Moldova, semnat la 21 iulie 1992, Acordul cu privire la menținerea păcii și garanțiile de securitate între Republica Moldova și Transnistria, semnat la 05 iulie 1995 și Acordul cu privire la măsurile de consolidare a încrederii și dezvoltării contactelor între Republica Moldova și Transnistria, semnat la 20 martie 1998, în particular. Adoptarea unor asemenea decizii creează un precedent periculos când administrația regiunii separatiste din stânga Nistrului impune autorităților centrale ale Republicii Moldova reguli noi în zona de securitate, prin adjudecarea dreptului de precedent de a schimba și ulterior aceste reguli, situație acceptată tacit de autoritățile constituționale ale Republicii Moldova. Decizia unilaterală de amplasare a 37 de posturi de carantină în martie 2020 și ulterior reducerea acestora, potrivit administrației regiunii secesioniste la 10, nu sunt decât un instrument abuziv de restricționare a circulației în zona de securitate, anularea căreia trebuie să prevadă inițierea din partea autorităților Republicii Moldova a unor acțiuni prompte și con-

secvente în aplicarea capacităților și mecanismelor instituționale interne, dar și utilizarea celor internaționale de reglementare pașnică a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova [2, p. 181-182].

V. Chirilă susține că în perioada pandemiei generate de COVID-19 generând crize în multe domenii din Republica Moldova, inclusiv și în sectorul de securitate națională, prefigurând un contextul intern deloc prielnic pentru inițierea negocierilor în vederea identificării unei soluții politice cuprinzătoare pentru conflictul transnistrean. În opinia sa, Republica Moldova se confruntă cu o serie de provocări exacerbate de pandemia COVID-19 care amplifică lipsa consensului și voinței politice dintre guvernare și opoziție privind elaborarea unei strategii coerente de soluționare a conflictului din raioanele de est, instituția statului de drept este subminată de corupție și de lipsa unei justiții independente, instituțiile responsabile de securitatea națională sunt slabe și incapabile să facă față riscurilor și amenințărilor interne și externe de natură hibridă, iar starea economică și socială a țării este în continuă degradare. Totodată, demararea negocierilor în aceste condiții dezavantajează, în mod cert, Republica Moldova, oferind Federației Ruse multiple oportunități și mijloace de manipulare, presiune și subminare a promovării propriei poziții privind reglementarea problemei transnistrene la masa de negocieri. Expertul subliniază că nici contextul extern nu este favorabil pentru a determina soluționarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova. Eforturile Uniunii Europene de a coopera cu Federația Rusă în vecinătatea estică au eșuat, iar competiția geopolitică dintre Occident și Federația Rusă se amplifică, pe o perioadă nedeterminată și cu consecințe imprevizibile pentru Republica Moldova în domeniul securității naționale care pot servi drept condiție și justificare din partea Federației Ruse privind refuzul categoric de transformare a pretensei „misiuni de pacificare” într-o misiune de observatori civili cu mandat internațional și retragerea trupelor sale staționate ilegal în regiunea transnistreană, în conformitate cu obligațiile internaționale asumate la Summitul Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa de la Istanbul din 1999 [3, p. 5-6].

V. Chirilă precizează că, în contextul actual al crizei sanitare provocare de pandemia COVID-19, Republica Moldova ar trebui, să se concentreze asupra consolidării pozițiilor sale la masa viitoarelor negocieri. Acest efort ar presupune următoarele acțiuni: depășirea crizei pandemice, economice și politice; fortificarea statului de drept și asanarea clasei politice; combaterea corupției și consolidarea capacității instituțiilor care asigură ordinea publică și securitatea națională; elaborarea și aprobarea în Parlamentul Republicii Moldova a unei strategii de reintegrarea țării, care ar întruni susținerea principalelor forțe politice, dar și a societății civile; demararea unor acțiuni diplomatice concrete pentru a determina Federația Rusă să-și retragă trupele militare staționate ilegal în regiunea transnistreană și înlocuirea actualei „misiuni de pacificare” cu o misiune internațională de observatori civili cu mandatul Organizației Națiunilor Unite, care să faciliteze implementarea măsurilor de încredere și proiectelor comune între cele două maluri ale Nistrului; implementarea măsurilor de încredere cu un accent mult mai pronunțat pe respectarea și protejarea

drepturilor omului în regiunea transnistreană; extinderea controlului comun la frontiera moldo-ucraineană pe segmentul transnistrean; combaterea schemelor/rețelelor de contrabandă prin regiunea transnistreană; dezvoltarea și facilitarea legăturilor comerciale și economice ale regiunii transnistrene cu restul țării și cu Uniunea Europeană în strânsă corelare cu respectarea angajamentelor asumate de către administrația de la Tiraspol și asigurarea necondiționată a liberei circulații a cetățenilor Republicii Moldova de pe ambele maluri ale Nistrului [3, p. 6].

Potrivit lui V. Juc, lipsa de progres în asigurarea securității naționale pe dimensiunea reglementării conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova este determinată de mai mulți factori, primordiali și secundari, iar sarcinile de moment ar fi promovarea activă a politicilor de descentralizare administrativă și decizională, realizarea proiectelor comune, restabilirea dialogului și identificarea unor măsuri menite să contribuie la asigurarea încrederii dintre cele două maluri ale Nistrului. Indiscutabil este că raioanele din stânga Nistrului nu pot fi nici abandonate, nici schimbate sau cedate, reîntregirii țării revenindu-i întâietate în raport valoric, or acest deziderat nobil nu trebuie să fie un obiectiv de soluționat cu orice preț și în detrimentul intereselor naționale: menținând dialogul și căutând soluții de consolidare a încrederii și de reglementare durabilă, conflictul ar putea să rămână mai mult timp „înghețat”, iar dezamorsarea definitivă să fie transferată altei generații de lideri politici și elite politice, după cum se încearcă în cazurile Ciprului sau Coreei [4, p. 211-213].

V. Juc subliniază că în rezolvarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova se impune aplicarea „responsabilități împărțite”, iar din perspectiva de politică externă conflictul include câteva aspecte majore: 1. retragerea trupelor, armamentelor, echipamentului și munițiilor Federației Ruse care nu se află sub incidența Comisiei Unificate de Control din raioanele de est în conformitate cu angajamentele internaționale asumate; 2. soluționarea politică a conflictului prin elaborarea statutului juridic special al raioanelor de est în componența Republicii Moldova în conformitate cu interesele cetățenilor săi; 3. garantarea implementării și durabilității soluțiilor menite să asigure restabilirea suveranității și jurisdicției pe întregul teritoriu și, implicit, reîntregirea Republicii Moldova. Dat fiind că este absolut necesar ca realizarea deciziilor adoptate să fie asigurată și garantată de factori stabilizatori din exterior, procesele de implementare a ultimelor două blocuri de politici se află în strânsă conexiune și vin să confirme practicile internaționale de gestiune a situațiilor postconflict. Însă îndeplinirea primului bloc de sarcini nu poate fi condiționată de nimic, ci din contra, staționarea trupelor, armamentului și munițiilor rusești, adică a grupului operativ, fără acceptul sau monitorizarea din partea Republicii Moldova și contrar angajamentelor internaționale ale Federației Ruse reprezintă un impediment serios în identificarea unor aranjamente care ar permite „dezghețarea” conflictului [4, p. 202-203].

În opinia noastră, în perioada pandemiei COVID-19 asistăm la o diminuare a eforturilor politice din partea tuturor actorilor implicați în procesul de negocieri în format „5+2”, care se limitează doar la unele declarații sporadice privind necesitatea reglementării conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, pre-

cum și la reducerea oportunităților de a realiza prevederile inițiativei de consolidare a măsurilor de încredere între ambele maluri ale Nistrului, integrate în politica „pașilor mici”, acțiuni ce nu au generat rezultate substanțiale privind soluționarea problemei transnistrene. Lipsa rezultatelor reglementării conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova mai este determinată și de aspectul care vizează intensificarea acțiunilor de confruntare militară dintre Federația Rusă și Ucraina în regiunea Donbas în perioada crizei sanitare globale, ce contribuie la perpetuarea instabilității situației din Ucraina și la prefigurarea unui context regional nepotrivit pentru soluționarea problemei transnistrene, fiind precedată de învinuirea reciprocă a părților aflate în conflict de nerespectarea Acordurilor de Pace Minsk-1 și Minsk-2 semnate de Germania, Franța, Federația Rusă și Ucraina în cadrul formatului de negocieri „cvartetul normand” [5, p. 159].

V. Grosu exprimă supoziția că perspectivele reglementării conflictului din stânga Nistrului, în general, sunt destul de incerte, iar în particular, în perioada pandemiei COVID-19 sunt de neconceput, mai ales în condițiile în care Federația Rusă realizează o politică externă imperialistă ascendentă, aflată în opoziție față de procesul de extindere a Organizației Nord-Atlantice și a Uniunii Europene. Este de așteptat ca Federația Rusă să depună eforturi de corelare a reglementării conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova cu acțiunile de sistare a embargoului impus de Occident Rusiei în raport cu anexarea Peninsulei Crimeea și implicarea directă a acesteia într-un conflict armat în regiunea Donbas din Ucrainei. Sporirea prezenței Alianței Nord-Atlantice și Uniunii Europene în regiune vor determina intensificarea cooperării dintre Federația Rusă și autoritățile separatiste din regiunea transnistreană în vederea blocării inițiativelor Occidentului, păstrând dreptul de veto după sine [6, p. 3].

A. Țăranu, abordând subiectul reglementării politice a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, ridică o problemă gravă, legată de funcționalitatea formatului de negocieri „5+2”, în contextul conflictului ruso-ucrainean. Doi din mediatorii de bază internaționali ai acestui format de reglementare, Federația Rusă și Ucraina, se găsesc de facto în stare de război nedeclarat, iar Rusia folosește teritoriul regiunii secesioniste din Republica Moldova, unde sunt amplasate ilegal forțele sale militare, pentru destabilizarea Ucrainei. În aceste condiții, Republica Moldova are motive mai mult decât întemeiate pentru a insista asupra revizuirii actualului format internațional de mediere în sensul sporirii gradului de eficiență al lui. Analiza evoluției conflictului transnistrean continuă să rămână o amenințare la adresa securității naționale a Republicii Moldova și o sursă de pericol și de instabilitate regională [7, p. 329].

Subliniem că, în contextul pandemiei COVID-19 s-a amplificat procesul de reconfigurare a arhitecturii geopolitice a mediului de securitate regională, ceea ce a generat condiții propice pentru sporirea gradului de pericol al riscurilor și amenințărilor la adresa securității naționale a Republicii Moldova determinate de conflictul transnistrean. Prin urmare, au fost identificate următoarele riscuri și amenințări:

Riscul la adresa componentei politice a securității naționale se exprimă prin subminarea formatului de negocieri „5+2”, riscând, astfel, să devină absolut nefuncțional

din cauza implicării a doi mediatori a acestui format într-un conflict militar (Federația Rusă și Ucraina), dar și datorită viziunilor diametral opuse ale Federației Ruse și ale Statelor Unite ale Americii determinate de interesele geopolitice privind extinderea sau/și păstrarea sferelor de influență în Orientul Mijlociu și în spațiul postsovietic.

Riscul îndreptat împotriva componentei militare a securității naționale se afirmă prin posibilitatea utilizării clandestine de către Federația Rusă a Aeroportului din Tiraspol în situații de criză pentru aprovizionarea cu muniții și armament performant contingentul militar al Grupului Operativ al Trupelor Federației Ruse, astfel, consolidând din punct de vedere militar regimul secesionist din raioanele de est ale Republicii Moldova.

Riscul convențional îndreptată împotriva componentelor politică și militară a securității naționale se afirmă prin realizarea scenariului de implicare directă a regimului secesionist din raioanele de est ale Republicii Moldova în destabilizarea situației social-politice din Ucraina, în contextul desfășurării războiului hibrid cu elemente convenționale în regiunea Donbas dintre Federația Rusă și Ucraina. Un asemenea scenariu va plasa Republica Moldova în zona incertitudinii decizionale de a reacționa la situația creată, cu riscul tensionării relațiilor cu Ucraina – în cazul inacțiunii făcându-se responsabilă de acțiunile militare de pe teritoriul său împotriva Ucrainei, sau deteriorării relațiilor cu Federația Rusă – în cazul implicării Republicii Moldova în vederea restabilirii ordinii constituționale pe întregul teritoriu recunoscut de comunitatea internațională.

Amenințarea la adresa componentei energetice a securității naționale constă în majorarea de către Federația Rusă a prețului la gazele naturale exportate Republicii Moldova, prefigurându-se două argumente, cel economic și cel geopolitic. Argumentul economic consistă din sporirea prețurilor la hidrocarburi pe piața internațională, din cauza sporirii cererii la gazele naturale din partea statelor membre ale Uniunii Europene ca rezultat al redresării economice după o perioadă pandemică dificilă, precum și din motivul rezervelor insuficiente în depozitele europene de gaze naturale, necesitând suplینirea acestora pentru a face față cererii excesive, care nu este asigurată la nivelul potrivit de către Federația Rusă prin furnizarea insuficientă a gazelor naturale statelor membre ale Uniunii Europene, menținând artificial criza energetică pentru a o utiliza ca presiune politică pentru a influența decizia instituțiilor și statelor europene inaugurarea cât mai rapidă a gazoductului Nord Stream-2. Un alt aspect al asigurării insuficiente a cererii statelor europene cu gaze naturale, ceea ce a contribuit considerabil la sporirea acesteia, este faptul că a fost diminuată în perioada pandemică aprovizionarea economiei europene cu gaze lichefiate de către Statele Unite ale Americii, acestea fiind exportate în țările din America Latină, determinând amplificarea dependenței țărilor europene de exportul gazelor naturale din Federația Rusă. Argumentul geopolitic constă din menținerea cursului de orientare geopolitică și de dezvoltare vestică a Republicii Moldova, precum și a valorificării oportunităților de către Republica Moldova de a reglementa conflictul din raioanele de est contrar intereselor geopolitice ale Federației Ruse. Necesitatea realizării unui proiect național

pentru aprovizionarea cu gaze naturale prin diversificarea furnizorilor, rețelelor și a surselor, trebuie să devină o prioritate majoră în politica de asigurare a securității energetice a Republicii Moldova, dat fiind faptul că gazele naturale rămân a fi în continuare produsul energetic primordial pentru economia națională, iar Federația Rusă este principalul furnizor de gaze naturale, calitate ce-i oferă pârgii de influență, inclusiv și pe dimensiunea reglementării conflictului transnistrean.

Amenințarea cu războiul hibrid, îndreptat împotriva componentei militare ale securității naționale, se manifestă prin eventualitatea realizării de către Federația Rusă a scenariului ucrainean pe teritoriul Republicii Moldova în condițiile ireversibilității vectorului european al politicii externe și imposibilității Federației Ruse de a deturna, prin mijloace politico-diplomatice, economice și energetice, procesul de dezvoltare europeană și de cooperare transatlantică în vederea fortificării securității naționale. În contextul reconfigurării conjuncturii geostrategice regionale privind crearea unor noi comandamente în țările din Europa de Est și suplimentării acestora cu forțe militare în scopul descurajării acțiunilor militare ofensive din partea Federației Ruse după evenimentele din Ucraina, precum și al existenței unui conflict „înghețat” în raioanele de est ale Republicii Moldovei, pericolul declanșării unui război hibrid cu elemente convenționale pe teritoriul Republicii Moldova este unul major.

Amenințarea convențională la adresa componentei politice a securității naționale este diminuarea nivelului de pregătire profesională a militarilor din forțele Federației Ruse de menținere a păcii, precum și reducerea eficienței acestei misiuni, ca urmare a măsurilor prohibitive precedate de denunțarea de către Ucraina a cinci acorduri de securitate cu Federația Rusă, inclusiv unul care permitea Rusiei să transporte personal militar spre regiunea transnistreană realizând schimbul de militari în cadrul operațiunii de menținere a păcii. În prezent, misiunea fiind suplimentată cu militarii din Grupul Operativ al Forțelor Militare a Federației Ruse sau de către mercenarii din raioanele de est ale Republicii Moldova cu cetățenia Federației Ruse care neavând capacități, deprinderi și experiența necesară pentru participarea la astfel de operațiuni, pun în pericol pacea și securitatea din regiune.

Amenințarea asimetrică la adresa componentei informaționale a securității naționale constă în promovarea de către Federația Rusă în spațiul mediatic al Republicii Moldova politicile centralizate de stat de informare a populației cu aspect propagandistic, în scopul manipulării și influențării opiniei publice prin mijloacele mass-media dominate de către aceasta, precum și prin alte metode persuasive, diminuând capacitatea de asigurare a securității naționale a Republicii Moldova.

Prin urmare, amplificarea rivalității geopolitice dintre participanții implicați în procesul de reglementare a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, în condițiile pandemiei COVID-19 demonstrează că formatul actual de negocieri „5+2” nu generează transformări calitative, mai mult ca atât este unul nefuncțional, care tergiversează fenomenul, generând un impact negativ asupra asigurării securității naționale a Republicii Moldova pe dimensiunea conflictului transnistrean. Aceste circumstanțe scot în evidență necesitatea redimensionării paradigmei de abordare a

procesului privind soluționarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova în contextul reconfigurării arhitecturii geopolitice a mediului de securitate regională din Europa de Sud-Est în perioada pandemiei COVID-19 care se realizează prin încheierea armistițiului dintre Republica Azerbaidjan și Republica Armenia după un conflict militar de 44 de zile pe teritoriul regiunii secesioniste Karabahul de Munte, precum și prin perpetuarea conflictului militar dintre Federația Rusă și Ucraina în regiunea Donbas. De asemenea, este necesar de luat în calcul și analiza cauzei dar și a scopului intensificării crizei concertate a migranților la frontiera dintre Uniunea Europeană și Republica Belarus ca o amenințare regională. Considerăm că, nu întâmplător în condițiile crizei sanitare este utilizată în mod direct componenta migrațională în cadrul războiului hibrid împotriva statelor membre ale Alianței Nord-Atlantice de către statele împotriva cărora sunt aplicate sancțiuni din partea Occidentului, cum ar fi: Republica Belarus și Federația Rusă, având drept scop testarea nivelului de capacitate, operativitate și interacțiune în vederea asigurării securității frontierei estice a comunității euroatlantice. În această ordine de idei, Republica Moldova trebuie să adopte politici și să implementeze în cooperare cu partenerii externi de dezvoltare acțiuni practice de descurajare a orice sprijin direct ori indirect a regimului secesionist din stânga Nistrului, totodată, solicitând instituțiilor europene, comunității internaționale, condamnarea oricărui suport acodat separatismului. Lipsa rezultatelor notabile de pe urma negocierilor pe marginea identificării soluțiilor fezabile și sustenabile ale conflictului transnistrean se datorează, nu în ultimul rând, unei viziuni eronate a autorităților Republicii Moldova privind interesele geopolitice reale ale actorilor implicați în negocieri, diferite de preferințele invocate în retorica oficială. Federația Rusă urmărește obținerea loialității necondiționate din partea Republicii Moldova în schimbul soluționării conflictului transnistrean, care ar exclude proiecte de europenizare, de euroatlantizare a țării, dar și de orice autonomie decizională fără asentimentul său în domeniul securității naționale, în contextul deciziei suverane a Republicii Moldova de a achiziționa primul lot de echipamente militare din partea Statelor Unite ale Americii destinate consolidării procesului de modernizare a Armatei Naționale care în opinia autorităților publice centrale ale Federației Ruse va complica și mai mult procesul deja blocat al reglementării problemei transnistrene. Este preferabil ca autoritățile Republicii Moldova să realizeze și în continuare astfel de acțiuni concrete privind fortificarea sistemului național de securitate care să facă mai costisitor sprijinul regimului secesionist din stânga Nistrului și implicarea Federației Ruse, dar să evite confruntarea directă.

În concluzie reliefăm că pandemia globală provocată de noul tip de coronavirus COVID-19 a afectat puternic toate domeniile vitale ale Republicii Moldova, inclusiv și procesul de reglementare a conflictului transnistrean care este unul determinant în asigurarea securității naționale ale Republicii Moldova. Accentuăm asimetria mecanismului de medieri și garanți ai formatului „5+2” care nu corespunde întru totul exigențelor și nici realităților geopolitice regionale în contextul extinderii Organizației Nord-Atlantice și Uniunii Europene. Pentru a obține o soluție durabilă a

conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, este absolut necesar ca formatul de reglementare să țină cont de procesele integraționiste realizate de Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană, dar și de interesul din partea acestor actori internaționali față de problema transnistreană. Procesul de negocieri dintre marile puteri în vederea soluționării conflictului transnistrean este perceput pe bună dreptate ca un element de compromis geopolitic, însă acesta rămâne deocamdată incert în condițiile anexării Peninsulei Crimeea de către Federația Rusă și implicării acesteia într-un război hibrid împotriva Ucrainei, precum și impunerii contramăsurilor de către Occident Federației Ruse, dar și a acțiunilor de răspuns din partea Rusiei. Acest context nu poate să nu provoace neîncredere între actorii implicați în procesul de reglementare a conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova, inclusiv și în edificarea unei strategii complexe și multidimensionale de securitate regională, incluzând și componenta conflictului transnistrean. Motivarea valorificării compromisului geopolitic în relațiile dintre marile puteri va contribui substanțial la reglementarea conflictului din raioanele de est ale Republicii Moldova.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Flenchea Alexandru. Incidentele din zona de securitate din perspectiva drepturilor omului. O analiză calitativă și cantitativă 2001 – 2020. Chișinău: 2020. 39 p.
2. Ungureanu Veaceslav. Emergența statutului geopolitic al Republicii Moldova în contextul consolidării capacității instituționale a securității naționale în perioada pandemiei COVID-19. În: Meritocrație, profesionalism, integritate: deziderate versus realități. Materialele conferinței științifice cu participare internațională din 19 noiembrie 2020/coord.: Juc Victor. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2021, p. 160-189.
3. Chirilă Victor. Inițierea negocierilor în vederea identificării unei soluții cuprinzătoare pentru conflictul din Transnistria, o inițiativă hazardată în actualul context. În: Sinteze și dezbateri de politică externă. Buletin lunar, februarie 2021, nr. 2 (180), p. 5-6.
4. Juc Victor. Dimensiuni ale relațiilor internaționale contemporane. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2018. 296 p.
5. Ungureanu Veaceslav. Redimensionarea arhitecturii geopolitice a sistemului internațional postrăzboi rece: adversități geostrategice și replieri de securitate. Chișinău: ÎS FEP „Tipografia Centrală”, 2020. 236 p.
6. Grosu Vitalie. Politica de securitate a Republicii Moldova în capcana intereselor geopolitice a Federației Ruse. În: <http://www.viitorul.org> (vizitat 14.09.2021).
7. Țăranu Anatol. Conflictul din raioanele de est. În: Republica Moldova pe calea modernizării: studiu enciclopedic. Chișinău: F.E.-P. „Tipografia Centrală”, 2015, p. 299-329.

REPERE ALE POLITICII DISCURSIVE ÎN ALEGERILE PREZIDENȚIALE
DIN ROMÂNIA, 2019: PARTICIPAREA CETĂȚENILOR ROMÂNI
DIN REPUBLICA MOLDOVA ȘI EVOLUȚIA PERCEPȚIEI PUBLICE
ASUPRA CHESTIUNII UNIRII

HIGHLIGHTS OF THE DISCURSIVE POLICY IN THE PRESIDENTIAL
ELECTIONS IN ROMANIA, 2019: THE PARTICIPATION OF ROMANIAN
CITIZENS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA AND THE EVOLUTION
OF PUBLIC PERCEPTION ON THE ISSUE OF UNION

Aurelia PERU-BALAN, *doctor habilitat în științe politice,*
Academia de Administrare Publică
peruaurelia@gmail.com

Octavia Raluca ZGLOBIU, *doctor în filologie,*
Universitatea Babeș-Bolyai

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.02>
CZU: 324(498)

Summary

This article investigates the discursive policy of the two electoral actors in the presidential elections in Romania, 2019 - Claus Iohannis vs Viorica Dăncilă. Given that the campaign favorite, according to the polls, Claus Iohannis, refused to participate in televised debates, all messages and remarks between the two were publicized through the new communication channels - especially on personal accounts on Facebook. Attack on the person, media lynching, fake news - all were present in the electoral communication of the two rival staff. At the same time, the study includes an analysis of the evolution of participation of Moldovan citizens who also have Romanian citizenship in the Romanian elections and the evolution of the perception of the subject of Union in this space.

Keywords: *presidential elections, Romania, PNL, PSD, Republic of Moldova, union, electoral speech, televised debates, participation in elections.*

Rezumat

Acest articol investighează politica discursivă a celor doi actori electorali în alegerile prezidențiale din România, 2019 – Claus Iohannis vs Viorica Dăncilă. În condițiile în care favoritul campaniei, după cum arătau sondajele, Claus Iohannis, a refuzat să participe la dezbateri televizate, toate mesajele și replicile dintre cei doi au fost mediatizate prin noile canale de comunicare – în special, pe conturile personale de Facebook. Atacul la persoană, linșajul mediatic, știrile false - toate au fost prezente în comunicarea electorală a celor două staff-uri rivale. Totodată, studiul include o analiză a evoluției participării cetățenilor din Republica Moldova care posedă și cetățenie română, la scrutinurile din România, precum și evoluția percepției subiectului unirii în acest spațiu.

Cuvinte-cheie: *alegeri prezidențiale, România, PNL, PSD, Republica Moldova, unire, discurs electoral, dezbateri televizate, participare la scrutin.*

Introducere

Alegerile prezidențiale din 10 și 24 noiembrie (al doilea tur) 2019 reprezintă cel de-al 8-ulea scrutin de acest gen în România post-decembristă. Alegerile prezidențiale din 1990 au fost singurele din istoria electorală de după 1989 în urma cărora președintele României a fost ales din primul tur de scrutin. Ion Iliescu a învins atunci cu 85% din sufragii.

În scrutinul prezidențial din noiembrie 2019 prezența la vot a fost de 51,19% în primul tur și 54,86% în turul doi. De obicei, în turul doi rata de participare este mai scăzută decât în turul întâi, dar în ultimele alegeri au fost excepții – în 2009, 2014 și 2019.

Tablul 1. Evoluția prezenței la vot în alegerile prezidențiale din România

Anul	Turul I	Turul II
1990	86,19%	
1992	76,29%	73,23%
1996	76,01%,	75,9%
2000	36,35%	57,50%
2004	58,5%	55,2%
2009	54,37%	58,02%
2014	53,17%	64,10%
2019	51,19%	54,86%

Sursa: autorul

În acest scrutin a crescut vădit interesul diasporei pentru prezidențiale. Autoritățile române au însușit bine lecția după alegerile din 2014, când din cauza numărului mic de secții de votare din străinătate (294 de secții), foarte mulți români nu au reușit să voteze până la închiderea urnelor, formând cozi de mii de persoane în mai multe capitale europene.

În acest an pentru românii din diasporă au fost organizate 835 de secții de votare în străinătate, la urne s-au prezentat aproape 950.000 de români. Prezența mare a fost și rezultatul desfășurării – în premieră – a procesului de votare în decurs de trei zile – atât în primul, cât și în al doilea tur. Cea mai mare prezență a fost în Italia - peste 190.000 de oameni, în Marea Britanie - peste 170.000 și Germania, cu aproape 155.000, Spania - mai mult de 130.000.

Iohannis a fost câștigător detașat în diasporă. Pentru candidatul PNL au votat 863 de mii voturi sau 94% și doar 6% - pentru Viorica Dăncilă. Deși admitem și ipoteza că acesta a fost, nu atât un vot pro-Iohannis, cât un vot anti-PSD. De remarcat că și în prezidențialele din 2014, în diasporă, Iohannis a obținut cele mai multe voturi - 89,73%.

În urma scrutinului, președintele în exercițiu Klaus Iohannis câștigă al doilea mandat prezidențial cu 6.437 mii sau 65,88% din totalul voturilor exprimate. Viorica Dăncilă a obținut 3.334 mii de voturi sau 34,12% [1], acesta fiind cel mai slab rezultat din

istoria PSD. Politologul Cristian Pârvulescu afirma, în acest sens, că PSD a pierdut oamenii care aveau charismă, care au fost înlocuiți „de domni și doamne care numai strigă. PSD de astăzi nu mai are puterea” [2]. După primul tur, Dăncilă a câștigat doar în 10 județe din România, unul singur din Moldova - județul Botoșani. Diminuarea performanțelor electorale ale PSD a început încă în scrutinul pentru Parlamentul european din același an. Astfel, în alegerile pentru Parlamentul European din 16 mai 2019, PSD a obținut 22,50% (8 locuri), iar PNL 28% (10 locuri). În 2014, Alianța Electorală Partidul Social Democrat – UNPR – PC obținea 37,40%, iar Partidul Național Liberal – 14,86% [3]. În alegerile europarlamentare din 2009: PSD - 31,07%, PNL 14,52% [4].

După primul tur, în scrutinul din 2019, Klaus Iohannis a obținut aproximativ 3,5 milioane de voturi, adică mai puțin decât obținea Victor Ponta în primul tur al alegerilor din 2014, cu 300.000 de voturi. În 2014 în alegerile prezidențiale din România în al doilea tur, cu o participare la vot cu peste 10% mai mare față de primul tur, Iohannis a obținut 6.288.769 de voturi, reprezentând 54,43% din opțiuni. Victor Ponta a obținut 5.264.383 de voturi, reprezentând 45,56%. Doar în 5 județe (Giurgiu, Ialomița, Teleorman, Tulcea, Vrancea) rezultatele electorale au fost opuse, 59,48% pentru Ponta și doar 40,52% pentru Iohannis [5].

În preliminariile campaniei electorale din 2019, frontul de luptă, odată cu criza guvernamentală, a fost redus la cei doi candidați: Iohannis-Dăncilă. Pe durata mandatului său la Cotroceni, Klaus Iohannis a întărit funcția prezidențială, a adus o imagine foarte bună și a reușit să folosească anul 2019 strategic, a fost un an în care a convins [6]. Dăncilă, respectiv, a avut un post cu o enormă eroziune de încredere din partea publicului. Vom constata, că nici un prim-ministru care a candidat pentru postul de președinte de țară nu a reușit să câștige.

Potrivit Constituției, Președintele României este ales prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat, iar mandatul Președintelui României este de 5 ani. Președintele României reprezintă statul român și este garantul independenței naționale, al unității și al integrității teritoriale a țării. Conform articolului 80, Președintele României veghează la respectarea Constituției și la buna funcționare a autorităților publice. În acest scop, Președintele exercită funcția de mediere între puterile statului, precum și între stat și societate. Președintele României este comandantul forțelor armate și îndeplinește funcția de președinte al Consiliului Suprem de Apărare a Țării (articolul 92).

Președintele României îndeplinește și următoarele atribuții:

- a) conferă decorații și titluri de onoare;
- b) acordă gradele de mareșal, de general și de amiral;
- c) numește în funcții publice, în condițiile prevăzute de lege;
- d) acordă grațierea individuală. (articolul 94) [7].

Evoluția votului basarabean în scrutinele prezidențiale românești

După revoluția din decembrie 1989, în România s-au desfășurat 8 scrutine prezidențiale: 1990, 1992, 1996, 2000, 2004, 2009, 2014 și cel din 2019. În perioada 2004-2019 se observă o tendință pozitivă a procesului participativ înregistrat la ale-

gerile prezidențiale românești în Republica Moldova. Dacă ar fi să amintim, totuși, precauția basarabenilor de a participa la vot în alegerile prezidențiale din 1996 și 2000, pentru a nu fi filați de securitatea moldovenească. Începând cu 2001, când la guvernare se afla PCRM, modificările operate în legislația Republicii Moldova privind dreptul la dublă cetățenie, a schimbat starea de lucruri în acest sens.

În alegerile prezidențiale din 2004, în primul tur de scrutin, la Chișinău, au votat 2.668 de persoane – o cifră infimă în raport cu numărul moldovenilor care aveau deja obținută cetățenia română, evaluat între 100 și 300 de mii de persoane.

Scrutinele prezidențiale au demonstrat că cetățenii români din Republica Moldova au așteptări specifice, fiind mai sensibili față de problematica națională, iar actorii politici de peste Prut iau în calcul acest fapt. Președintele român Traian Băsescu, care l-a învins pe PSD-istul Adrian Năstase în 2004, obținând 51,23% din sufragii față de 48,77%, menționa despre Republica Moldova că „este același popor care locuiește în două țări și că moldovenii vor trebui tratați ca buni români”.

În 2009, după primul tur de scrutin, Traian Băsescu a obținut sprijinul a 90,7% dintre alegătorii cu cetățenie română din Republica Moldova. După turul II, a obținut 94,8% din voturile exprimate. Astfel, Traian Băsescu a obținut 11.528 din totalul de 12.300 de voturi exprimate la cele 13 secții de votare deschise pe teritoriul Republicii Moldova [8, p.149].

Președintele României, Traian Băsescu, declara, în anul 2009, că unirea ar fi posibilă. Nu întâmplător, în anul 2012, la referendumul ce viza demiterea sa, 60% din votanții din Republica Moldova au spus „Nu”.

La prezidențialele din 2014, principalii competitori au fost Victor Ponta, candidatul PSD-UNPR-PC, și candidatul ACL, Klaus Iohannis. În scrutinul prezidențial din 2 noiembrie 2014, după I tur, peste 8 200 de cetățeni (37%) au votat candidatul PSD, Victor Ponta. Klaus Iohannis, candidatul dreptei, a acumulat aproape 7 mii de voturi (31%).

Băsescu a avut totdeauna un mesaj profund sentimental, persuasiv către basarabeni. Astfel, la 18 iulie 2013, Băsescu a declarat la Chișinău că, după ce își va termina mandatul de președinte al României va cere cetățenia moldovenească, în semn de respect și dragoste pentru Republica Moldova și oamenii ei.

În noiembrie 2013, Președintele României, Traian Băsescu, susținea că următorul proiect important pentru România, după intrarea în NATO și Uniunea Europeană, trebuie să fie unirea cu Republica Moldova.

În martie 2014, Traian Băsescu, președintele României, declara că atât România, cât și Republica Moldova trebuie să facă tot ceea ce se poate pentru unire: „Nu avem voie să uităm că Basarabia a fost prima provincie care, în 1918, a făcut pasul spre înfăptuirea României Mari. Astăzi suntem împărțiți în două state, dar suntem același popor. Trebuie să facem tot ce ne stă în putință pentru a fi din nou împreună” [9].

În 2014, după primul tur de scrutin, în Republica Moldova, s-a atestat o reticență a votanților față de Klaus Iohannis. Klaus Iohannis, care nu fusese niciodată în Moldova de peste Prut și era practic necunoscut pentru românii de aici, a reușit, totuși, să obțină 31% din voturi.

Spre deosebire de Băsescu, retorica unionistă a lui Iohannis a fost mult mai temperată:

„Nu putem să pornim de la abordarea că dacă sunt unii mai mici ca noi, să ne impunem punctul de vedere. Istoriile României și ale Moldovei au evoluat diferit. Trebuie să fim conștienți de asta, de faptul că mixul etnic din Moldova nu mai e cel din anii patruzeci”. Totuși, la scurt timp după această declarație, a urmat o altă declarație a dlui Klaus Iohannis, una mai tranșantă. În discursul oficial de lansare acesta afirma că - politicienii români au nevoie de un nou *Pact de la Snagov*, prin care să se asume în mod clar o nouă politică față de Republica Moldova și care să vizeze reunirea celor două state românești [10].

Victor Ponta, candidatul PSD-UNPR-PC, „președintele care unește”

În Republica Moldova, candidatul Victor Ponta a avut un avantaj față de Klaus Iohannis, datorită faptului că pe parcursul ultimilor ani, Guvernul României a oferit sprijin masiv pentru Republica Moldova: autobuze pentru școli, finanțarea și renovarea a zeci de grădinițe, inaugurarea serviciului SMURD, renovarea Muzeului Național de Artă și a Sălii cu Orgă. Acest ajutor a fost oferit Chișinăului în baza Acordului dintre Guvernul Republicii Moldova și Guvernul României privind implementarea Programului de asistență tehnică și financiară în baza unui ajutor nerambursabil în valoare de 100 milioane de Euro, acordat de România Republicii Moldova și semnat la Chișinău la 10 decembrie 2013.

Ponta se lansează în campanie cu un Proiect de țară prezidențial, purtând genericul „România are nevoie de marea unire a românilor”. Ponta își revendica imaginea de „președinte care unește”. În proiectul său, pe 36 de pagini, candidatul prezidențial în cursa pentru Palatul Cotroceni propune un nou obiectiv național: Unirea. Sloganul „Unire” o pomeniște în proiectul său de peste 50 de ori. În discursul rostit în cadrul Congresului PSD, reunit la Alba Iulia pe 12 septembrie, Premierul Victor Ponta a declarat că angajamentul său și apelul adresat românilor este acela de a face împreună, pentru a doua oară, marea unire a României: „Vreau să ne asumăm cu toții un angajament: în 1918, aici, la Alba Iulia, după ce sute de mii români și-au dat viața în Primul Război Mondial, am obținut cel mai important obiectiv național: Marea Unire. Vreau și vă rog să fiți alături de mine pentru ca, la o sută de ani, să fim cea țară mândră, puternică, respectată, pe care strămoșii noștri aflați aici în urmă cu 96 de ani și-au dorit-o. Acesta e angajamentul meu, să facem împreună a doua oară Marea Unire a României” [11].

Subiectul unirii în retorica lui Iohannis, candidatul ACL

Candidatul ACL la alegerile prezidențiale, Klaus Iohannis, a declarat la postul de televiziune *Digi24*: „Între România și Republica Moldova există o relație unică în Europa. Nu există altă situație unde două state au limbă comună, istorie comună, aspirație comună. Această relație specială trebuie cultivată și amplificată mai ales de noi. În același context, candidatul dreptei politice a punctat că „obiectivul nr.1, acum, este integrarea Republicii Moldova. Noi avem mult mai multe obligații față de

Basarabia. Unii politicieni – și de la noi, și de la ei – spun că totuși integrarea europeană și dezideratul de unire cu țara sunt în contradicție. Eu spun că nu sunt...”

Pentru alegerile prezidențiale din 2019, În Republica Moldova, au fost deschise 37 de secții de votare, dintre care 12 în Chișinău. În scrutinul din noiembrie 2019, românii din Basarabia au stabilit un record de prezență la vot. În primul tur au votat 43.307 de cetățeni. În turul doi 52.285 din românii din stânga Prutului s-au prezentat la urne, fiind cel mai mare număr de voturi exprimate la vreun scrutin electoral românesc în Republica Moldova. Dintre aceștia 26 672 s-au înregistrat la cele 12 secții deschise la Chișinău. La Bălți au fost deschise două secții de votare și câte o secție a funcționat în alte 23 de localități [12].

Tabelul 2. Evoluția „votului basarabean” în perioada 2004-2019

2004	2009	2014	2019
3.734 votanți	12.156 votanți	21.980 alegători	52.285 votanți

O campanie pentru candidați în funcție

Se consideră că funcțiile publice oferă o serie de avantaje candidaților, avantaje care decurg din natura poziției politice deținute până la acel moment. Totuși, funcția aduce atât avantaje, cât și dezavantaje. Acești candidați au ca scop apărarea funcției și prelungirea mandatului. Asta înseamnă că trebuie să demonstreze că au avut realizări în timpul mandatului și merită să obțină încă un mandat.

Din perspectiva de abordare – candidați în funcție/ candidați în opoziție, pot fi utilizate două metode de creare a imaginii electorale: cu caracter simbolic și cele cu caracter pragmatic.

Metode simbolice presupun: folosirea simbolurilor pe care le presupune funcția sa, adică se face transfer de imagine de la funcție la candidat; cu cât funcția este mai mare, cu atât acel candidat e mai puternic; folosirea legitimității funcției – acest lucru oferă un ascendent asupra celorlalți candidați; invocarea competenței profesionale – unui candidat în funcție i se acordă prezumția de competență, pe când cel din opoziție trebuie să dovedească acest lucru. [13, p.24]

Metodele cu caracter pragmatic includ: crearea de evenimente (pseudo-evenimente PR) care să atragă atenția opiniei publice și a mass-media; întâlniri cu șefi de state și negocieri cu organisme internaționale (recunoașterea venită din partea liderilor altor națiuni are o mare importanță); intensificarea acțiunilor de politică externă; aducerea selectivă în prim-plan a unor probleme economice și politice; inițierea unor investigații sau susținerea unor anchete publice la nivel național și local; [14. p.25]

Pentru candidatul aflat în opoziție mai eficiente sunt următoarele metode de promovare electorală: atacarea contracandidatului; adoptarea unei poziții de ofensivă permanentă; militarea pentru schimbare; adoptarea unui discurs opus celui al contracandidatului și reprezentarea sa ca purtător al adevăratelor valori morale, al soluțiilor reale. [15, p.29]

Profil electoral: Iohannis

În 2014, Claus Iohannis s-a lansat în campanie cu un profil electoral atipic, cu o bună imagine locală și regională, mai puțin politician și mai mult administrator, la al patrulea mandat în funcție de primar al Sibiului [16]. Era o figură nouă în politica mare, necontaminată de scandaluri și conflicte politice. Pe de altă parte, necunoscut la nivel național. Astfel că o bună parte a campaniei s-a bazat pe creșterea notorietății. În această ordine de idei, Iohannis, întrebat, în cadrul dezbaterilor din 20 noiembrie, cum se autoidentifică, a răspuns că se consideră „un președinte al normalității”: Ma consider un președinte „de construcție, care a adus normalitatea în România”. Și atunci, în primul rând, și în 2019, etnia germană a accentuat stereotipia pozitivă a „neamțului serios și pragmatic”. ”Decât un mârlan, mai bine pierd”, fraza rostită în ultima zi a campaniei din 2014 a proiectat o componentă morală în profilul viitorului președinte. Aceasta a contrastat puternic cu dimensiunea pur politică, machiavelică a contracandidatului său, Victor Ponta [17, p.100].

În *Cartea președinților*, profesorul Vladimirt Tismăneanu și Cristian Pătrășconiu, identifică prin mai multe etichete președinții României, în funcție de faptul cum s-au poziționat în mentalul colectiv. Astfel, despre socialismul lui Ceaușescu consideră că a fost un „sultanism (termenul vine de la Max Weber) combinat cu fanatism ideologic și intrigi de tip bizantin. Ceaușescu avea o certă vocație manipulativă. Băsescu a fost un președinte „jucător”, cel mai anti-comunist președinte al României. Constantinescu - în raport cu conceptul de „jucător”, a fost un președinte – „spectator”, Iliescu – „l-a urât pe Ceaușescu, dar n-a fost un anti-socialist. A învățat pe din anafară gramatica democrației, dar a fost incapabil să construiască o frază în această limbă politică” [18]. În această ordine de idei, Iohannis ar putea fi etichetat, după cum s-a autoidentificat ca „președintele normalității”.

Dăncilă: profil electoral

Viorica Dăncilă, membră a Partidului Social Democrat din anul 1996, este prima femeie din istoria României care a deținut funcția de prim-ministru, propusă pe 16 ianuarie 2018 de către PSD. Guvernul Viorica Dăncilă a primit votul de încredere al Parlamentului pe 29 ianuarie 2018, iar la 10 octombrie 2019 a picat în urma unei moțiuni de cenzură. De-a lungul anilor a deținut poziții atât în cadrul PSD, cât și în cadrul administrației locale. Până în 2018, Viorica Dăncilă a deținut două mandate succesive în Parlamentul European [19].

Obiective de guvernare: PSD. Printre prioritățile programului candidatului Viorica Dăncilă au fost promovarea performanței economice în tandem cu cea socială, incluziunea socială reală. Alte priorități anunțate de candidatul PSD a fost politica internațională. Astfel, Dăncilă își propunea ca România să găzduiască, cel puțin, o instituție oficială europeană de prestigiu, precum și organizații relevante în domeniul cercetării, educației și culturii. O altă prioritate de guvernare a constituit-o transparența instituției prezidențiale, pe care candidata PSD o vede „ca pe o cameră de urgență”: „Palatul Cotroceni și Administrația Prezidențială vor funcționa 24 de ore din

24 de ore, 7 zile din 7.” În felul acesta Dăncilă l-a acuzat pe toată durata campaniei pe Claus Iohannis de faptul că Președinția României este „un turn de fildeș în care aleșii s-au ascuns de popor, un buncăr al jocurilor de culise” [20].

Dupa Revoluție, pâna în 2019, candidatul PSD a fost mereu prezent în turul al doilea, dar a câștigat numai de trei ori din cele 8 scrutinuri: Ion Iliescu în 1990, 1992 și 2000. De altfel, mai multe sondaje de opinie nu dădeau șanse pentru promovarea candidatei PSD în turul doi.

Obiective de guvernare: PNL. Printre principalele obiective ale programului de guvernare propus de Partidul Național Liberal (PNL) au fost restructurarea Guvernului, refacerea capacității administrative, tranziția de la o economie bazată pe consum la una bazată pe investiții și pe creșterea competitivității, stimularea investițiilor pentru majorarea potențialului de creștere al economiei românești, concentrarea investițiilor pentru realizarea proiectelor de infrastructură energetică (BRUA, gazoductul Iași - Ungheni - Chișinău) și sprijinirea dezvoltării 5G a sectorului de telecomunicații.

Deși pe durata mandatului Guvernului PSD au fost majorate pensiile și salariile bugetarilor, totuși electoratul a dat preferință PNL. Evoluțiile negative din PSD au fost criticate și de ex- președintele României, președintele de onoare al PSD, Ion Iliescu (Ion Iliescu a înființat în 1990 Frontul Salvării Naționale, devenit PDSR, actualul Partid Social Democrat. A condus fostul PDSR între anii 1997 și 2000 și a fost președintele României în perioadele 1990-1996 și 2000-2004.): „În România, politica socială s-a stins, iar liberalismul economic adoptă forme cu adevărat extreme. Încercând să se „reformeze” și să devină „un partid de stânga european”, PSD s-a deplasat spre centru, iar alte partide mari și mici au mers spre dreapta și chiar spre flancul de extremă dreapta. După aderarea României la UE, mulți foști alegători PSD au plecat în Occident și votează acum pentru partidele de dreapta”, spune Iliescu în interviul acordat TASS. Iliescu afirmă că „cel mai rău lucru este însă că Partidul Social Democrat funcționează acum nu ideologic, ci doar ca instrument al puterii și că ar trebui să se întoarcă la ideologia de stânga de la cea de centru unde s-a poziționat. România, la fel ca alte țări din Europa de Est, nu își poate permite să abandoneze politicile de stânga”. [21]

În comunicarea politică, după Gabriel Thoveron, „*poziționarea*” este o parte a imaginii, conținând numai elementele ei principale și anume acelea care vin spontan în minte, aspectele cele mai evidente, cele mai remarcabile, acelea care permit cel mai ușor ca un candidat să fie distins de rivalii săi, sau un partid de concurenții săi. Fiecare, odată ce se face cunoscut, „este poziționat” în mintea publicului (...) iar această poziționare este o reducere. Nu reprezintă un portret în detaliu, ci câteva trăsături marcante care permit oamenilor să evoce personajul. Un contur – aproape o caricatură. Imaginii i s-a aplicat regula simplificării” [22].

Claus Iohannis: politici discursive

Candidatul PNL a refuzat să participe la dezbateri cu Viorica Dăncilă, contracandidata sa. Opiniile despre acest refuz au fost separate, inclusiv în mediul acade-

mic. Astfel, unii au afirmat că dezbaterile nu sunt obligatorii, alții, dimpotrivă, că lipsa acestora reprezintă un mare pericol pentru democrație. Politologul Florin Grecu scrie pe blogul său: „Campania electorală prezidențială din 2019 a rămas doar cu numele, fiind anostă, austeră, la nivel de imagine, lipsind ideile și confruntările democratice dintre candidați. Lipsa dezbaterilor electorale televizate reprezintă cel mai mare pericol pentru o democrație modernă, deoarece se pot eluda teme importante despre ceea ce a fost și ceea ce urmează să se întâmple în politica internă și externă a României. Din toată ecuația alegerilor prezidențiale a lipsit cetățeanul, adică alegătorul, cel care deține puterea politică, pe care o transferă, în ziua votului, reprezentanților” [23].

Alegerile prezidențiale din România fără dezbateri electorale

Istoria competițiilor prezidențiale mai atestă cazuri de refuz a unor competitori de a participa la tradiționalele dezbateri electorale. Tradiție introdusă de Nixon-Kennedy în alegerile prezidențiale din SUA în 1960.

Astfel, în contextul prezidențialelor din Franța, 2002, Președintele francez, Jacques Chirac, a anunțat, că nu va accepta să participe la o dezbatere televizată cu candidatul de extrema-dreaptă Jean-Marie Le Pen, deoarece «în fața intoleranței și urii, nu este posibilă nici o tranzacție, nu este posibil nici un compromis, nu este posibilă nici o dezbatere». Așa cum nu am acceptat în trecut o alianță cu Frontul Național, indiferent de preț, nu voi accepta o dezbatere cu reprezentantul său», a afirmat Chirac. Președintele în exercițiu a afirmat că nu dorește ca alegerile prezidențiale «să fie confiscate de obscurantism, ură și dispreț»: «Această luptă este lupta mea de o viață. Este o luptă în numele moralei, în numele unei anumite idei a Franței, care se bazează pe măreția Franței, pe unitatea națiunii» [24].

În România postdecembristă confruntările televizate între candidații intrați în turul doi sunt o tradiție. O singură dată nu au fost organizate dezbateri televizate între cei doi candidați, în 2002, când în turul doi au ajuns să se confrunte Ion Iliescu (PSD) și Corneliu Vadim Tudor („România Mare”).

Prima dezbatere postdecembristă, cea din 1990, Ion Iliescu - Ion Rațiu, nu a avut niciun efect electoral. Ion Iliescu avea să câștige primul său mandat cu peste 85% din voturi.

În studiile despre comunicarea electorală din România un loc aparte îl au „întrebările surpriză” cu impact asupra deciziei de vot. În dezbaterile televizate din 1996 Emil Constantinescu în întreabă pe Ion Iliescu: „Credeți în Dumnezeu, domnule Iliescu?” Iliescu: „M-am născut într-o familie de oameni evalavioși, am fost botezat în BOR. Sigur, în evoluția mea intelectuală s-au produs anumite deplăsări.” Constantinescu a revenit și a spus apăsător: „Ați declarat că sunteți liber-cugetător. Asta înseamnă necredincios, deci om fără Dumnezeu” [25].

În Republica Moldova, în timpul dezbaterilor televizate dintre Pentru Lucinschi și Mircea Snegur (prezidențialele din 1996), acesta din urmă l-a întrebat la fel pe Lucinschi, fost secretar de partid pe ideologie, dacă știe „Tatăl nostru”. După care Snegur s-a ridicat în picioare și a rostit „Tatăl nostru”. O scenă impresionantă pentru

electoratul moldovenesc la acea etapă de democratizare a sistemului politic. Acestea au fost primele dezbateri televizate după declararea independenței.

Dezbaterile televizate din contextul alegerilor prezidențiale din 2009, au demonstrat eficacitatea lor în răsturnarea balanței electorale. Asta în pofida faptului că unii analiști consideră că dezbaterile nu au puterea de a schimba decizia de vot a electoratului. Dezbaterile dintre Mircea Geoană și Traian Băsescu a fost considerată decisivă pentru eșecul candidatului PSD. Senzația evenimentului a constituit-o întrebarea lui Băsescu către Geoană „dacă acesta s-ar fi întâlnit în ajun cu controversatul om de afaceri O. Vântu”.

”Geoană: Nici mie nu-mi place domnul Vântu. Băsescu: Nici aseară nu v-a plăcut întâlnirea cu domnul Vântu? Aseară, când a aflat că e arestat domnul Popa Nicolae, v-a chemat de urgență? Geoană: „Am avut aseară o întâlnire cu domnul Vântu.”

După ultima confruntare din scrutinul din 2014, care s-a desfășurat la televiziunea B1, între primarul Sibiului de la acea vreme, Klaus Iohannis, candidatul Alianței Creștin Liberale, și liderul PSD, Victor Ponta, care era și premier, a rămas celebru următorul schimb de replici dintre cei doi: Victor Ponta: ”Acum l-am văzut pe Băsescu din nou, același fariseism, încredere că îi prostește pe români din nou. Voi trăi în România fără Băsescu și Iohannis. Klaus Iohannis: Oare domnul Băsescu i-a prostit pe români când v-a pus premier? Pe mine m-a refuzat, pe dumneavoastră v-a pus.” [26]

Iohannis în incinta Bibliotecii Centrale Universitare “Carol I”

Ca alternativă a acestui element electoral, stafful PNL organizează în ziua de 19 noiembrie, o așa-zisă dezbatere susținută de Iohannis în incinta Bibliotecii Centrale Universitare “Carol I”. La această dezbatere dreptul de a pune întrebări l-au avut doar cei invitați să participe.

Anterior, candidatul PNL a explicat de ce nu acceptă o dezbatere cu Viorica Dăncilă:

«Doamna Vasilița Viorica Dăncilă, fost prim-ministru dat jos prin moțiune de cenzură, a fost parte activă a tuturor mârșăniilor pesediste, a sprijinit activ încercările de acaparare a justiției, a fost foarte activă când a fost vorba să facă zid împreună cu guvernul în jurul unor persoane cu probleme penale. Doamna Dăncilă este reprezentanta unui partid antidemocratic, nereformat, care a guvernat împotriva românilor”. Nu accept o dezbatere cu astfel de persoane care reprezintă tot ce este mai rău în politica ultimilor ani din România. Eu îmi doresc România fără PSD în structurile de conducere. În conceptul meu nu este loc pentru dezbatere cu un astfel de candidat» [27].

Și șeful de campanie al lui Klaus Iohannis, liberalul Dan Motreanu, a argumentat într-o postare pe Facebook de ce șeful statului nu va merge la dezbateri cu Viorica Dăncilă: „Au fost multe momente în care premierul Viorica Dăncilă a refuzat dialogul instituțional cu președintele, deși acesta era foarte necesar în funcționarea statului. Abia acum, PSD cere dezbateri. Este un tertip ieftin de campanie și ne dăm seama cu toții că nimic nou nu s-ar putea decanta dintr-o astfel de discuție” [28].

Într-o intervenție televizată, Traian Băsescu îl taxează dur pe Klaus Iohannis pentru refuzul de a participa la o dezbatere cu Viorica Dăncilă. Băsescu recunoaște

că Dăncilă în mod legitim a intrat în turul II, „nu a intrat pe opinii extremiste, antieuropene, anti-stat de drept - pur și simplu a primit voturi, și nu puține. Cred că aici Iohannis greșește, PSD nu are eticheta de partid extremist, nici nu e calificat ca atare” [29].

În cadrul „dezbaterilor” Iohannis s-a poziționat ca fiind un „fan al justiției”, compromisă de pesediști, dar nu a intervenit în justiție pentru că a preferat să lase aceste entități independente, fără ingerințe politice. Așa a vrut să se diferențieze de Viorica Dăncilă.

Referindu-se la declarațiile doamnei Dăncilă, atunci șefă a Cabinetului, despre mutarea ambasadei României din Israel de la Tel -Aviv la Ierusalim, declarația făcută în cadrul unei vizite private din SUA, Iohannis a calificat-o drept *dilentrism în politica externă*: „Regimul Dragnea -Dăncilă nu avea ce cauta aici (în politică externă), aici nu e vorba de cercuri obscure (asemănătoare celor care activau în justiție), ci de o gândire obscură” [30].

În cadrul interviului de la TVR, 18 noiembrie, Dăncilă a explicat scandaloasa declarație făcută despre mutarea ambasadei de la Tel- Aviv la Ierusalim. Ea a argumentat, că a făcut-o cu respectarea legii și prin obținerea unui consens. De asemenea, că s-a raliat la decizia SUA, care este principalul partener strategic al României, care asigură securitatea statului român. Mai mult, Guvernul ar fi trimis referitor la acest subiect un Memorandum către Președintele României. România de trei ani nu are ambasador în Israel. Ca urmare, în iunie, România a pierdut, la vot, postul de membru nepermanent în Consiliul de Securitate al ONU în perioada 2020-2021, în fața Estoniei, care a câștigat pentru prima dată acest post.

Surpriza evenimentului, promisă din start de către Claus Iohannis, a constituit-o „microfonul în sală”. Spre final, amfitrionul evenimentului electoral a solicitat ca microfonul să fie transmis în sală pentru a recepționa întrebări din zona publicului prezent. Așa că cele mai curajoase întrebări au fost puse de studenți. De exemplu: „De ce nu a-ți chemat jurnaliști care să pună și întrebări incomode?” O altă întrebare cu implicat la adresa doamnei Dăncilă a fost dacă este important ca președintele să cunoască limbi străine. A urmat răspunsul: „Pe mine m-a ajutat. În Consiliul European nu toți vorbesc limbi străine, dar prin intermediul translatorilor se pierde mult din substanță.”

Iohannis a reamintit și de proiectul său „de suflet”, pe care, de altfel, nu l-a înglobat în temele de campanie, „România educată” – ar trebuie să readucă în prim-plan ideea meritocrației în societate.

Analizând la postul de televiziune TVR prestația dezbaterilor din Biblioteca „Carol I”, Ion Cristoiu conchide că Claus Iohannis a debutat ca „moderator și intervievat”. Întrebările „erau texte.” Acestea nu l-au pus în evidență ca „politicianul care scapă”. Pe el l-ar fi interesat, bunăoară, trecutul enigmatic al său, de ce părinții au emigrat în Germania, iar el a rămas; de ce nu stă împreună cu el, la București, și soția. Despre evoluția de opțiuni politice, or în 2009 Mircea Geoană, candidatul PSD, îl promova pentru funcția de prim-ministru. Întrebările nu erau generatoare de știri. Jurnaliștii se simțeau jenați, era doar un candidat, și nu un șef de stat. A lipsit familia. În felul acesta analistul concluzionează: „Am asistat la doliul presei române!” [31].

La dezbateră electorală organizată de Claus Iohannis, din 19 noiembrie, au participat 8 jurnaliști și un politolog, selectați de stafful PNL. Sala Bibliotecii are 215 locuri pe scaune și două loje, două balcoane mari, care au fost ocupate de presa acreditată, presă străină și presă din România. În sală, în afara a patru consilieri ai domnului președinte, au fost opt oameni din staff-ul electoral, deci 12 persoane, iar restul de 202-203 persoane, cât permite sala - studenți. Miza liberalilor a fost ca peste 7 milioane de cetățeni să urmărească evenimentul, programat cu cinci zile înainte de finala prezidențială, dezbateră fiind transmisă de un post de radio și cinci televiziuni de știri. Plus foarte multe site-uri de știri, conturi de Facebook. Pe Facebook au fost înregistrate un milion de vizionări.

Campania prezidențială pe FACEBOOK

Viorica Dăncilă

Strategia electorală a candidatei Viorica Dăncilă a fost una anti-Iohannis. Dăncilă l-a învinuit pe contracandidatul său de faptul că „a împărțit în găști țara” și nu a reușit să fie un președinte al tuturor. Este înconjurat de niște oameni, ceilalalți – „ciuma roșie” - trebuie să dispară. Președintele, în viziunea doamnei Dăncilă, are un discurs extremist. Pe pagina oficială a candidatei PSD este plasat un spot electoral care îl parodiază pe Iohannis cu mesajele sale anti- PSD : „pesede, pesede, pesediste” - 77 de repetiții într-un mesaj electoral [32].

Un subiect de discuții și opinii controversate în campanie l-a constituit refuzul candidatului PNL de a participa la tradiționala dezbateră televizată. În acest sens, la 22 noiembrie, pe Facebook, Viorica Dăncilă se adresează cu o „Scrisoare deschisă” către români:

*„Dragi români,
Dragi jurnaliști,
Dragi formatori de opinie,*

Indiferent de opțiunea dumneavoastră, duminică, cred că sunteți de acord cu toții că felul în care domnul Iohannis a ales să se comporte în toată această perioadă este DE NEACCEPTAT. Nimeni, dar absolut nimeni, nu și-ar fi permis să refuze, fără niciun argument credibil, o dezbateră electorală. Ce ne ascunde domnul Iohannis? Eu, până în ultima clipă, voi insista și voi fi pregătită pentru confruntarea democratică pe care românii o cer și o merită! Așa că lansez un apel public. Să îl chemăm pe Klaus Iohannis la dezbateră în această seară, începând cu ora 20:00, la Palatul Parlamentului!”

În sala, unde trebuiau să aibă loc dezbaterile, Dăncilă i-a adus lui Klaus Iohannis 3 daruri: tricolorul, biblia și Constituția României. Simbolistica acestor daruri a fost explicată astfel de către candidata PSD: „Tricolorul pe care trebuie să-l aibă în suflet; Constituția pe care președintele a călcat-o în picioare; Biblia, pentru că un om care crede în Dumnezeu este un om bun, care nu aduce ură și răzbunare, un om care aduce echilibru și consens în spațiul public.” „Cred în Dumnezeu. Nu- i voi dezamăgi pe români. Nu mă ascund, nu fug, nu am luat nicio decizie împotriva lor, am tricolorul în suflet...”

22 noiembrie. Președintele #PSD Viorica Dăncilă transmite un mesaj către români la finalul campaniei electorale pentru turul al doilea al alegerilor prezidențiale: „Iohannis este absent așa cum a fost absent 5 ani la Cotroceni.”

Stafful Dăncilă oferă și argumentul „electoral” din spatele moțiunii de cenzură. La 23 noiembrie postează: „Vă rog să ascultați declarația lui Ludovic Orban de la Zagreb (unde și domnul Iohannis a fost prezent!) în care le spune popularilor europeni că au dat jos Guvernul PSD pentru a putea propune ei un comisar din partea PPE, pentru ca popularii europeni să aibă majoritatea în noua Comisie! Ei fac jocurile politice ale altora și încearcă să acopere în presă aceste manevre țipând la noi “fake news”! Iată adevăratul fake din politica românească: Klaus Iohannis și PNL! Duplicitari, ipocriți și periculoși acești întruchipați salvatori ai neamului!” (109.045 de vizualizări) [33].

În ziua scrutinului – 24 noiembrie - Dăncilă Partea superioară a formularului îi impută președintelui „absența din costumul de președinte”. „Astăzi am votat pentru un mandat la Cotroceni în care să vedem mai multă implicare, muncă, respect și devotament față de acest popor și interesele lui. Pentru un președinte care nu fuge de muncă, de oameni și de responsabilități. Am votat cu inima și din inimă, pentru români și pentru țara noastră!”

Claus Iohannis: strategia de campanie

Klaus Iohannis și-a construit campania pe conceptul «antipesedism», e un termen pe care președintele l-a folosit și în campania pentru referendumul din 26 mai. Klaus Iohannis a avut un mandat inert, totuși o acțiune pronunțată i-a adus plus în capitalul de imagine - intrarea intempestivă în sediul Guvernului în ianuarie 2017, când a anunțat toată țara că guvernul PSD pregătește o ordonanță de urgență, care va facilita reprezentarea în justiție a celor acuzați de corupție. Însă conducerea social-democrată a continuat atacul asupra justiției cu acțiuni care au ușurat corupția instituțională. Totuși, „antipesedismul președintelui Iohannis a fost verbal, oratoric și destul de molcom”, e opinia directorului general IMAS, sociologului Alin Teodorescu [34].

Strategia electorală a lui Iohannis s-a fundamentat pe demonizarea PSD, lucru pe care l-au și ironizat în spoturile sale stafful pesedist. În special, injustiția „promovată” de către PSD. Astfel că victoria lui Iohannis vine să încununeze o campanie de luptă împotriva corupției în care s-au angajat mii de români. E un mesaj că puterea „baronilor” corupți s-a sfârșit.

După victoria din primul tur, la 10 noiembrie, Iohannis postează următorul mesaj electoral:

„Dragi români, victorie! Am reușit să învingem PSD, mai mult decât oricând în ultimii 30 de ani. Niciodată românii nu au votat atât de clar împotriva PSD. Și acest lucru înseamnă un pas enorm înainte pentru România... Dragii mei, războiul cu PSD nu s-a încheiat. Mai avem o luptă, mai avem un pas peste două săptămâni. Veniți la vot pentru ca lupta voastră să nu fi fost în zadar! Veniți la vot pentru o Românie Normală!”

În ziua de 12 noiembrie Iohannis scrie: „Votul pe care mi l-ați acordat în primul tur al alegerilor este o confirmare a încrederii pe care o aveți în mine. Dar Președintele

nu poate reconstrui singur o țară, de aceea este mare nevoie de fiecare dintre voi, de implicarea voastră” [35].

După închiderea secțiilor de votare, Iohannis, a promis să se implice „total” în reformarea României, amintind și de un proiect al său mai vechi – „România educată”, care, dacă va fi realizat, îi va asigura un loc în istoria românilor. În acest sens, în perioada campaniei electorale a fost promovat și spotul cu participarea președintelui României, care îndemna românii să citească câte o pagină în zi. În data de 10 octombrie Iohannis face următoarea postare pe contul sau de Facebook:

„Lumea aparține celor care citesc, pentru că atunci când citești o carte e ca și cum ai ține un vis între palme. Noi, românii, însă, nu citim destul. Așa că vă invit să alegeți o carte pe care o îndrăgiți, să citiți o pagină și să nominalizați un prieten, un coleg sau chiar întreaga familie să facă la fel. Când vine vorba de citit, țara noastră este ultima în Europa. O națiune este condamnată la stagnare, dacă oamenii se opresc de citit. Hai să citim împreună. Începem cu „*Om bun la centru*” de Mihăilescu [36].

22 noiembrie. Pe Facebook este promovat spotul video cu următorul mesaj. „Dragi români! Miza e clară. Ori EU ori PSD!” (EU, care mai poate fi decodificat ca și Uniunea Europeană).

24 noiembrie. „Astăzi este o zi extrem de importantă. Votăm pentru direcția în care va merge România mai departe, pentru o Românie modernă și europeană! Astăzi este ziua campionilor cu ștampila „VOTAT” în mână. Vă invit să veniți la vot! Dragi români, fiți toți campioni astăzi! #PentruRomâniaNormal

Argumentele lui Iohannis în ce privește refuzul de a participa la o dezbatere electorală cu V. Dăncilă, de asemenea, își găsesc spațiu pe pagina de Facebook a candidatului: „...*Nu poate exista nicio dezbatere cu un candidat al unui partid care a guvernat împotriva românilor trei ani de zile. Nu poate fi niciun schimb de idei cu reprezentanta unui PSD nereformat, care a călcat în picioare statul de drept, care a vrut ca România să deraieze de la parcursul său european doar pentru beneficiul unei cliți de infractori. Vorbim de candidata unui partid care acum mimează democrația, care i-a umilit pe români, care s-a făcut scut în fața corupților și penalilor în toți acești ani.*”

PSD, fake news- urile din campanie

Confruntarea între PSD și PNL a depășit etapa atacurilor politice și a ajuns în cea a știrilor false și a aluziilor referitoare la instaurarea unui regim represiv. Presă română, opinia publică, staffurile electorale au semnalat „invazia” fake- urilor în contextul campaniei prezidențiale. Printre victime: Cîțu, Iohannis, PNL și USR-PLUS. Acuzația adusă lui Klaus Iohannis, că ar fi purtat o cască în ureche, prin care i se suflau răspunsurile la întrebări în timpul conferinței de presă, a fost doar primul pas. Astfel, conform unui fake news, Claus Iohannes ar fi omul masoneriei germane. Autorul textului remarcă că una din activitățile secrete ale masoneriei este dezagregarea teritorială și economică a României, lucru care s-a văzut în ultimii 25 de ani.

Apropierea turului al doilea al prezidențialelor a dus la apariția de mesaje din ce în ce mai controversate din partea celor trecuți de curând în opoziție, adică PSD.

Lia Olguța Vasilescu, șefa de campanie a Vioricăi Dăncilă, a distribuit pe Facebook o postare în care acuză PNL că taie pensiile și salariile, în ciuda faptului că liberalii au negat categoric că vor lua măsuri de austeritate : „*Megaofertă! Black Friday. Comasare nelimitată la spitale. PNL. Reduceri de 25% la salarii și pensii*“. De asemenea, pagina de Facebook a ministrului Finanțelor, Florin Cițu, a fost clonată pentru a se putea posta un mesaj care sugerează că PNL va pune impozite românilor care muncesc în străinătate. „Țara este într-o situație dificilă. Am alcătuit o comisie pentru a găsi modalități de a impozita atât salariile celor aflați în diaspora, cât și serviciile de transfer gen Western Union și MoneyGram. *E timpul să strângem cureaua*”, se arată în falsa postare a ministrului Finanțelor. Nu în ultimul rând, social-democrații au răspândit un alt mesaj atribuit lui Cițu, prin care se sublinia că Guvernul Orban nu va face nicio investiție, pentru că așteaptă ca acestea să fie făcute de privați [37].

După ce Klaus Iohannis a declarat că vrea dispariția PSD de la conducerea instituțiilor, social-democrații l-au acuzat pe președinte de faptul că dă dovadă de extremism - aluzie la nazism: „Domnul Klaus deja se și vede șef de lagăr de concentrare și toți PSD-iștii băgați acolo la reeducare”, a declarat Olguța Vasilescu la Antena 3. Aluziile referitoare la etnia lui Iohannis și practicile regimului nazist nu sunt noi, în trecut fiind mai mulți social-democrați criticați de comunitatea germană și de instituții care se ocupă de problematica Holocaustului.

Analistul politic George Rîpă susține că astfel de mesaje nu fac decât să enerveze, dar și să îngrijoreze o mare parte din societate care altfel ar fi rămas neutră în acest moment politic. Așa s-a întâmplat și în 2014, când atacurile extremiste la adresa candidatului Iohannis au mobilizat în plus aproximativ un milion de votanți. De altfel, analistul punctează că prin atitudinea pe care o arată în aceste zile PSD nu face decât să se izoleze și la nivel european : „Atacurile antisemite, xenofobe și extremiste, nu fac decât să marginalizeze PSD pe plan extern. Prin astfel de mesaje PSD își pierde orice credibilitate externă. ”. La rândul său, analistul politic Radu Delicote susține că efectele știrilor false venite dinspre PSD ar putea fi resimțite pozitiv pe termen scurt, adică și prin mobilizarea electoratului tradițional al social-democraților. Cu toate acestea, consideră Delicote, pe termen lung, știrile false atentează la încrederea electorală - element vital pentru integritatea imaginii unui partid, care se construiește foarte greu și este extrem de sensibilă. În acest caz, se pierde o potențială încredere a unei majorități tăcute, adică acei 50% din electorat care nu votează” [38].

La rândul său, staful PSD și-a acuzat oponentul de faptul că ar inventa o campanie de fake news, lansată la adresa lor de către social-democrați. În 17 noiembrie, Viorica Dăncilă posta pe pagina sa de Facebook: „Vedem de câteva zile cum Klaus Iohannis și echipa sa au adoptat o nouă strategie: “candidatul Iohannis este victima unei campanii devastatoare de Fake news. Să vă fie rușine, domnule candidat! Fake news este ceea ce faceți voi de ani întregi, mințind zi de zi că economia României este în colaps. Fake news este atunci când falsificați mesaje despre diaspora în condițiile în care noi am implementat programe de sprijin pentru românii din afara granițelor. Ce ați făcut voi? Cum ați venit la guvernare, ați eliminat ministerul dedicat relației cu diaspora!

Iar preamăritul domn Iohannis nu a mers nici măcar o dată în afara granițelor în 5 ani de mandat să-i întâlnească pe acești oameni.” Încheie postarea cu fraza: Rușine, Klaus Iohannis! Ne priviți de sus, dar sunteți jos și sunteți mic [39].Partea superioară a machete (745 distribuiri 7 Kvizualizări)

Prin același canal de comunicare, Dăncilă îi ripostează, la 15 noiembrie, lui Iohannis refuzul de a participa la dezbateri: „*Domnule Iohannis, v-am chemat la o dezbatere și ați refuzat, chinuindu-vă, în mod caraghios, dar arogant, să dați o explicație. Nu ați reușit să faceți nimic bun pentru această țară. ...Ați aruncat țara în haos și ați blocat activitatea Guvernului, întârziind pensiile și salariile românilor. Domnule Iohannis, vă aștept la dezbateri în fața românilor! Oamenii vă așteaptă, domnule președinte !*” (841 distribuiri) [40].

În plină desfășurare a campaniei electorale, la 13 noiembrie, Klaus Iohannis susține prima conferință de presă. Pe pagina sa postează: „*Așa cum am spus, îmi doresc să prezint proiectul meu pentru România Normală printr-un dialog direct și deschis cu cetățenii și cu reprezentanții mass-media. Vă invit în această seară, începând cu orele 18:00, să urmăriți live pe Facebook întâlnirea cu jurnaliștii pe care o voi avea în cadrul unei conferințe de presă*”.

„Absența din costumul de președinte”

Dăncilă îl atacă și cu acest prilej: „*Am văzut probabil singura conferință de presă din mandatul de președinte - un moment de o aroganță monstruoasă și un dispreț pentru democrație. În 2014, Klaus Iohannis ne spunea textual că o dezbatere între contracandidații din turul doi al alegerilor prezidențiale este absolut necesară și așteptată de toți românii. Se pare că multe s-au întâmplat în acești 5 ani de mandat cu principiile și convingerile dumnealui. //Am primit din partea TVR o invitație pe care eu am acceptat-o. Îl invit așadar pe președinte în acest weekend la televiziunea națională, ca să ne prezentăm viziunea pentru România următorilor 5 ani.*

În același context, Dăncilă formulează 10 întrebări către contracandidatul său. Este, în viziunea noastră, o formulă optimă pentru a-i imputa președintelui Iohannis „greșelile” comise pe durata primului mandat. Printre acestea

„Domnule președinte,

- Ați promis în campania electorală din 2014 că veți renunța la imunitatea oferită de funcția prezidențială. De ce i-ați mințit pe români?
- Ca președinte care a călcat în picioare Constituția și a sfidat apoi deciziile Curții Constituționale, credeți că meritați voturile românilor pentru un al doilea mandat?
- Ați făcut promisiuni mari pentru țară, de exemplu, intrarea României în Schengen sau ridicarea vizelor pentru Statele Unite ale Americii, dar nu ați reușit să vă întoarceți în țară decât cu o șapcă și trei poze.
- Ne vorbiți de România normală. Credeți că e normal să vorbiți cu nonșalanță despre justiție și integritate în timp ce dumneavoastră aveți o problemă de corupție cât casa? Sau mai exact, cât șase sau cinci case, pentru că ne-ați spus astăzi că a șasea “a fost eliminată”.

- De ce nu ați acordat nici măcar un interviu în această campanie și nu ați participat în cei 5 ani la vreo emisiune televizată sau vreun interviu?
- Și o ultimă întrebare, care să vă ajute să faceți un bilanț fulger al celor 5 ani de mandat: Domnule Iohannis, chiar nu vă îngrijorează *absența dumneavoastră din costumul de președinte pe care-l purtați?* [41].

Dăncilă îl acuză pe Iohannis și de faptul că oricine i se opune, se trezește cu dosare penale. Că oricine e o amenințare pentru Iohannis în calea acaparării puterii are parte de linșaj mediatic, anchete și dosare. Ea consideră că România, în acest fel, se îndreaptă spre un monopol de putere.

Așadar, strategia de comunicare a stafului PSD îngloba calificative ca „președinte arogant” „președinte spectator”, „absența din costumul de președinte” etc. În 19 noiembrie, Viorica Dăncilă posta pe contul de Facebook: „Am avut prea mult timp un Președinte spectator la Cotroceni”. (7,7K vizualizări)

Retorica anti-Iohannis însă nu a fost acceptată de românii din țară și cu atât mai mult de cei din străinătate. Picajul electoral al acestui partid de stânga a continuat în scrutinul din 2019. Cu doar trei ani în urmă, la parlamentarele din decembrie 2016, PSD a câștigat categoric - 35 județe față de doar 3 pentru PNL (**Anexa 2**). La fel, în 2014, cu toate că a pierdut prezidențialele, candidatul PSD, V. Ponta, a învins în 20 de județe, inclusiv aproape în toată Moldova și Muntenia (**Anexa 3**). La prezidențialele din 24 noiembrie 2019, Viorica Dăncilă a învins doar în 5 județe din zona de sud a României (Giurgiu, Gorj, Mehedinți, Olt și Teleorman), iar toată Moldova a votat pentru candidatul dreptei Klaus Iohannis. În premieră absolută, candidatul stângii nu câștigă în niciun județ din Moldova (**Anexa 1**).

Profilul electoratului lui Klaus Iohannis

Electoratul lui Klaus Iohannis, care a obținut peste 37, 5% la primul tur de scrutin, este format în proporție de peste 50% din alegători cu vârste între 35 și 64 de ani, cu studii medii și superioare (85%), angajați la stat sau privat (53%), elevi și studenți (23%). Pentru ei a contat cel mai mult profilul candidatului (67%) și mai puțin partidul care îl susține și au luat decizia de a-l vota din timp, cu patru săptămâni înainte de campania electorală (60%). A fost votat în proporții egale de femei și bărbați. Votanții lui Klaus Iohannis provin preponderent din mediul urban (56%) și 44% din mediul rural. În proporție de 45 % ei sunt din regiunea de Sud, București și Dobrogea, 36% din Transilvania și Banat și 19% din Moldova [42].

Profilul electoratului Vioricăi Dăncilă

Electoratul Vioricăi Dăncilă, 23% la primul tur de scrutin, este format preponderent din persoane de peste 65 de ani (43%) și între 45 și 64 de ani (39%), tinerii cu vârste între 18 și 34 de ani reprezentând doar 8%. În privința studiilor, cei mai mulți au studii medii (55%), dar tot la Dăncilă găsim și cel mai extins electorat cu studii elementare (31%). Cei mai mulți alegători ai Vioricăi Dăncilă sunt pensionari (55%) și 27% sunt angajați. A fost votată în proporții egale de femei și bărbați. Pentru toți aceștia, a contat cel mai mult partidul care a susținut candidatul (57%), iar decizia

de vot a fost luată cu mai mult timp înainte (62%). Electoratul candidatei Dăncilă provine 51% din mediul rural și 49% din cel urban. A fost votată în special de cei din Regiunea Sud, București și Dobrogea (58%), de 23% din cei din Transilvania și Banat și 20% din Moldova [43].

Concluzii

Referindu-ne la cei doi candidați – Iohannis și Dăncilă – dacă, în primul caz, electoratul a votat candidatul, nu partidul, atunci, în al doilea caz, electoratul a votat partidul și mai puțin candidatul. Viorica Dăncilă nu a fost un contracandidat dificil pentru Klaus Iohannis, care, în calitatea de președinte, a fost un candidat mediatizat, prezent la evenimente. Klaus Iohannis a folosit tipul de comunicare instituțională, ca și Viorica Dăncilă, de altfel, care i-a permis să fie în fiecare zi în atenția publicului, dominând dezbateră fără să se confrunte cu adversarii.

În mod normal, ar fi trebuit să aibă loc cel puțin o dezbatere electorală între cei doi finaliști. Dezbaterile televizate se consideră a fi un element -cheie în campaniile electorale și comunicarea electorală. Totodată, acestea contribuie la crearea contextului informațional favorabil concurentului electoral, influențând atitudinile, deciziile și, implicit, comportamentul politic al electoratului. În competițiile electorale din societățile democratice, dezbaterile televizate oferă actorilor posibilitatea de a se poziționa, de a convinge și de a influența comportamentul de vot al diferitor segmente de electorat. Dezbaterile televizate reprezintă una dintre cele mai spectaculoase metode de mediatizare a politicului. Ele au devenit un exercițiu obligatoriu în campaniile electorale din mai multe state, și în același timp, un indicator care certifică importanța comunicării politice.

Totuși, dezbaterile nu sunt obligatorii. Ele satisfac doar acel electorat, care are așteptări de la o *politică discursivă*. Până la urmă, nu dezbateră face alegerea competitivă, dar un public care este obișnuit să consume politică și are nevoie să audă candidații vorbind și explicându-și valorile și programele.

Făcând un paralelism cu opțiunea electoratului din Republica Moldova, trebuie să constatăm că ultimul timp se atestă o ascensiune consecventă a curentului unionist în societate. Conform unor sondaje de opinie, efectuate de IMAS în decembrie 2019, peste 30 % din respondenți susțin ideea reunirii cu România. În 2016, sondajele arătau că 20% dintre cetățenii Republicii Moldova ar agreea unirea imediată cu România. Mai recent, conform unui studiu socio-politic, realizat de compania IData în martie 2021, aproape 44% din locuitorii Republicii Moldova își doresc unirea cu România, un record istoric pentru un sondaj realizat în țara noastră. Precedentele recorduri în sondajele realizate de către această companie: ianuarie 2021 - 37,5%.

Actualmente, pe eșichierul politic moldovenesc activează 10 partide și mișcări unioniste:

1. Partidul Liberal
2. Partidul Unității Naționale
3. Partidul Național-Liberal

4. Uniunea Salvați Basarabia (USB), cunoscut anterior ca Mișcarea Acțiunea Europeană, relansat la 21 iulie 2019 ca partid unionist
5. Partidul Popular Românesc, înființat la 28 august 2019
6. Partidul Liberal Democrat
7. Partidul Democrația acasă
8. Mișcarea unionistă UNIREA –ODIP
9. Mișcarea Unionistă „Sfatul Țării II”
10. Partidul Alianța pentru Unirea Românilor /AUR/ în Republica Moldova, lansat în 27 martie 2021.

Tabelul 3. Evoluția percepției publice asupra chestiunii unirii

Anul	% raspuns afirmativ
2011	10 %
2014	27 %
2015	21 %
2016	12 %
2018 (doar municipiul Chișinău)	55 %
2019	34 %
2020	37 %
2021	44 %

Sursa: Institutul Republican Internațional în parteneriat cu organizația Gallup <http://www.iri.org/countries-and-programs/eurasia/moldova>, accesat 12 mai 2021

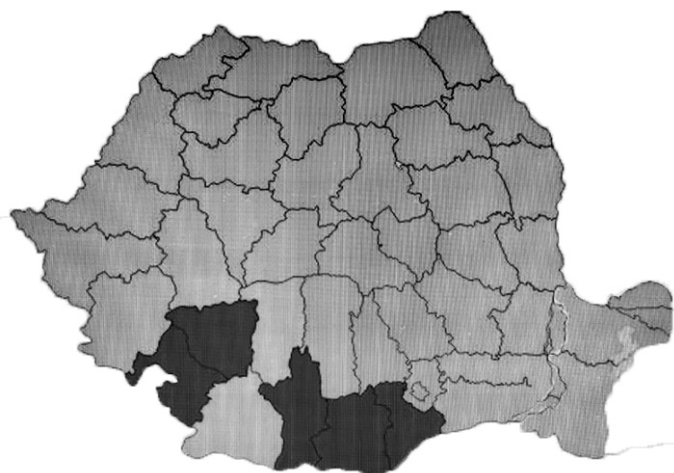
Rezultatele unui sondaj realizat de IMAS, ce vizează percepțiile oamenilor privind unire arată că 50% din cetățenii R.Moldova ar vota pentru Unirea cu România, dacă ar avea siguranța că salariile și pensiile din R.Moldova vor deveni la fel precum cele de peste Prut. În același timp, 43% din respondenți nu ar vota pentru Unire. Totodată, conform sondajului 49% din respondenți susțin că vor avea avantaje dacă R.Moldova se va uni cu România. Dintre aceștia 17% consideră că vor avea foarte multe avantaje, iar 32% unele avantaje. Printre principalele avantaje ale unirii R.Moldova cu România, respondenții sondajului le-au menționat pe următoarele: Salarii și pensii mai mari; Dreptul de a munci în țările UE; Servicii medicale de calitate; Acces la un sistem educațional mai bun; Justiție imparțială și corectă; Posibilități de dezvoltare economică; Acces la finanțări europene; Păstrarea identității noastre; Siguranța națională. Cifra celor care cred că R.Moldova trebuie să adere la Uniunea Europeană prin unirea cu România, în varianta în care UE nu va accepta noi membri, rămâne la 33% [44].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

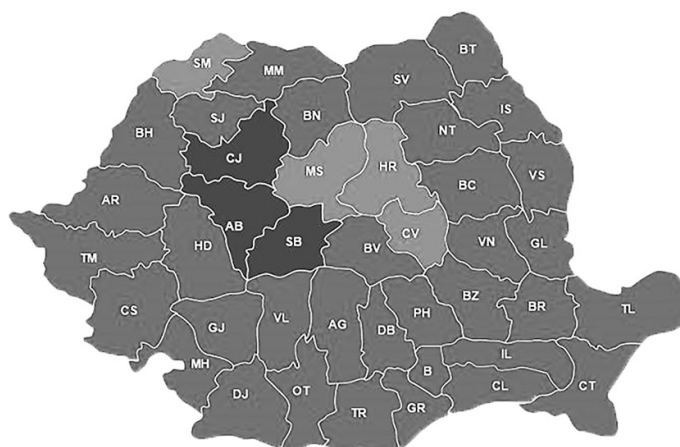
1. <https://playtech.ro/stiri/care-sunt-cele-5-judete-in-care-viorica-dancila-a-iesit-pe-primul-loc-este-adevarata-surpriza-de-la-alegerile-prezidentiale-62400>, accesat 24.11.2019.
2. Pârvulescu C. la TVR, 24 noiembrie 2019.
3. <https://www.europarl.europa.eu/elections2014-results/ro/country-results-ro-2009.html>
4. <https://europarl.europa.eu/election-results-2019/ro/rezultate-nationale/romania/2019-2024/>
5. Giugăl A. Migrația primarilor și efectele ei electorale: alegerile din România (2014) în Polis, Volumul III, Nr. 3(9), p.49
6. Constituția României
7. Aurelia Peru- Bălan, Factorul basarabean în alegerile prezidențiale din România. În : revista Polis, Volu III, Nr.3(9), p.149 ISSN 12219762
8. Traian Băsescu votat de 94,8% dintre cetățenii români din RM, pe <http://www.ziare.com/basescu/stiritrai-anbasescu/basescuvotatde948lasu-tadintrecetateniromanidinrmoldov-a968469>.
9. Peru-Balan, Aurelia. Factorul basarabean în alegerile prezidențiale din România, în: revista Polis, Nr.3 (9) 2015 [http://revistapolis.ro/documente/revista/2015/Numarul_3\(9\)2015/editorial/9.%20Aurelia%20Peru-Balan_Factorul%20basarabean.pdf](http://revistapolis.ro/documente/revista/2015/Numarul_3(9)2015/editorial/9.%20Aurelia%20Peru-Balan_Factorul%20basarabean.pdf)
10. Tănase Silviu, „Klaus Iohannis a spus că e nevoie de un nou Snagov”, http://adevarul.ro/news/politica/klaus-ihannisspusdanevoienousnagovre-publicamoldova1_542acce60d133766-a88d3e02/index.html, accesat 30.09. 2014.
11. Aurelia Peru- Balan, Factorul basarabean în alegerile prezidențiale din România. În : revista Polis, Volu III, Nr.3(9), p.149 ISSN 12219762
12. Ibid.
13. Teodorescu Bogdan, Guțu Dorina, Enache Radu, Marketing politic și electoral <https://www.academia.edu/17094291/119830383-Marketing-Politic>
14. Teodorescu Bogdan, Guțu Dorina, Enache Radu, Marketing politic și electoral <https://www.academia.edu/17094291/119830383-Marketing-Politic>
15. Ibidem.
16. DIMA C. Alegerile prezidențiale din noiembrie 2014 și reinventarea conștiinței civice. Polis, 2014, volumul III 3(9), p.99
17. DIMA C. Alegerile prezidențiale din noiembrie 2014 și reinventarea conștiinței civice. Polis, 2014, volumul III 3(9), p.100.
18. Tismăneanu V., Pătrășconiu C., Cartea președinților. București, Humanitas, 2013.
19. Bădulescu Marina, (29 mai 2014). „Europarlamentar ales Viorica Dăncilă (PSD) - biografie”. AGER-PRES.
20. <https://www.gandul.info/politica/dancila-anunta-cele-10-prioritati-presedintia-romaniei-a-fost-prea-mult-un-turn-de-fildes-18456734>, 12 octombrie.
21. https://www.realitatea.net/stiri/actual/ion-iliescu-sageti-spre-psd-partidul-nu-functioneaza-ideologic-cica-un-instrument-al-puterii_5dee8b219cab2b025d3ce810, accesat 5.12. 2019.
22. Gabriel Thoveron, Comunicarea politică, azi, Ed. Antet, București, 1996.
23. Grecu Florin, https://adevarul.ro/news/politica/dezbateri-electorale-fara-candidati-1_5dd27eac5163ec427124463d/index.html, 18 noiembrie
24. adevarul.ro/news/societate/jacques-chirac-refuza-participe-dezbateri-televizate-jean-marie-pen-1_50abaf037c42d5a6637e7975/index.html 25 aprilie 2002
25. <https://www.digi24.ro/special/dosare/cotroceni-2014/istoria-confruntarilor-tv-o-singura-data-dupa-90-nu-au-fost-dezbateri-televizate-319267>
26. <https://www.libertatea.ro/stiri/confruntarile-electorale-care-au-decis-soarta-alegerilor-in-ultimii-30-de-ani-singura-confruntare-de-la-alegerile-prezidentiale-2019-cu-doar-3-din-14-candidati-fara-dezvaluiri-si-surprize-2794841>

27. <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-23485101-seful-campanie-lui-iohannis-despre-refuzul-presedinte-lui-participa-dezbateri-alta-fost-situatia-daca-aveam-tur-doi-fara-psd.htm>, accesat 12. 12. 2019.
28. <https://www.mediafax.ro/politic/seful-de-campanie-al-pnl-spune-de-ce-iohannis-nu-vrea-dezbateri-dancila-a-refuzat-pana-acum-dialogul-institutional-18570814>, 12 .11. 2019.
29. <https://ro.sputnik.md/politics/20191118/28242343/Basescu-palm-pentru-lohannis-recunoastere-pentru-Viorica-Dancila.html>
30. Iohannis Claus, TVR, 19 noiembrie 2019
31. <https://www.mediafax.ro/politic/ion-cristoiu-despre-dezbaterea-lui-iohannis-este-un-moment-de-doliu-al-presei-romanesti-18596846>, accesat 19 .11. 2019.
32. <https://www.facebook.com/v.dancila/videos/971441886543936/> (Programul prezidențial al candidatu-lui Iohannis) 371 K vizualizări.
33. <https://www.facebook.com/v.dancila/videos/407995976751749/>
34. Gradinaru M., Interviu cu Alin Teodorescu. „Poate fi Iohannis invins in turul doi? Cum arata linia de start si ce lipseste campaniei pentru Cotroceni”, <https://www.dw.com/ro/poate-fi-iohannis-invins-in-turul-doi-cum-arata-linia-de-start-si-ce-lipseste-campaniei-pentru-cotroceni-ziarecom/a-50667613>, 1.10. 2019.
35. <https://www.facebook.com/klausiohannis/>, 12 noiembrie 2019
36. <https://www.facebook.com/klausiohannis/videos/631500214300316/UzpfSTeWMDAwMTM0MzMyM-DE2MzoyNDE3NzE3ODM4MjgyOTcw/>
37. <https://romania.europalibera.org/a/psd-face-campanie-cu-fake-news-printre-victime-c%C3%AE%C8%9Bu-iohannis-pnl-%C8%99i-usr-plus/30274183.html>, 15 noiembrie
38. Radu Eremia. Analiză. PSD pune tunul cu știri false pe Iohannis și pe Guvernul Orban. Ce spun specialiștii 17 noiembrie 2019, https://adevarul.ro/news/politica/analiza-psd-pune-tunul-stirifalse-iohannis-si-guvernul-orban-spun-specialistii-1_5dd181975163ec42711e0792/index.html
39. <https://www.facebook.com/v.dancila/> , accesat 17 noiembrie 2019
40. <https://www.facebook.com/v.dancila/> , accesat 15 noiembrie 2019.
41. <https://www.facebook.com/v.dancila/> , accesat 13 noiembrie 2019.
42. <https://romania.europalibera.org/a/cum-arat%C4%83-aleg%C4%83torii-lui-iohannis-d%C4%83ncil%C4%83-%C8%99i-barna-%C8%99i-de-ce-i-au-votat/30263815.html>, accesat 11 noiembrie 2019
43. <https://romania.europalibera.org/a/cum-arat%C4%83-aleg%C4%83torii-lui-iohannis-d%C4%83ncil%C4%83-%C8%99i-barna-%C8%99i-de-ce-i-au-votat/30263815.html>, accesat 11 noiembrie 2019.
44. <https://deschide.md/ro/stiri/social/84967/Sondaj-IMAS--%C3%8En-ce-condi%C8%9Bii-majoritatea-cet%C4%83%C8%9Benilor-moldoveni-ar-vota-pentru-Unirea-RMoldova-cu-Rom%C3%A2nia.htm>, accesat 11.05. 2021

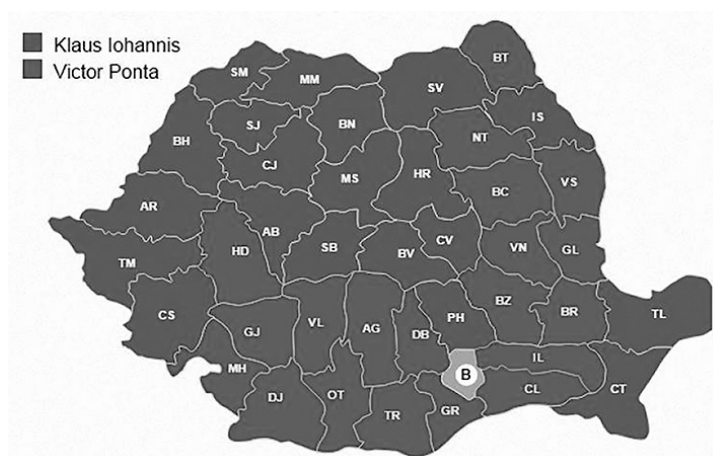
Anexe

Anexa 1. Prezidențiale -2019

Anexa 2. Alegeri parlamentare - 2016

Anexa 3. Alegeri prezidențiale - 2014

ТЕСТ НА МОРАЛЬНЫЙ ИММУНИТЕТ:
ВЫЗОВЫ ПАНДЕМИИ COVID- 19 (I)

MORAL IMMUNITY TEST:
COVID- 19 PANDEMIC CHALLENGES (I)

Галина РОГОВАЯ, доктор философии
Институт Юридических, Политических
и Социологических Исследований
svitanoktv@yahoo.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.03>
CZU: 316.6:614.47

Резюме

В статье на научно-практическом уровне рассматривается моральная сторона коронавирусной пандемии COVID-19. Автором обращено внимание на важность морального выбора граждан по отношению к вакцинации как средству преодоления болезни. Обращено внимание на то, что Республика Молдова по темпам вакцинации отстает от ряда государств. Автором проанализированы условия, благоприятствующие процессу вакцинации. Условия тоталитаризма в Китае, государственная религия в Объединенных Арабских Эмиратах как условия для продвижения успешной иммунизации населения не привлекательны для Республики Молдова, взявшей курс к демократии и европейской интеграции. Пример государств Западной Европы с их высокими показателями вакцинации более предпочтителен для Молдовы. Чтобы успешно сдать тест на моральный выбор – приблизиться к иммунизации, гражданам Молдовы предстоит провести работу по обогащению традиционного (религиозного) общественного морального кодекса европейскими либеральными ценностями. К этому побуждает избранный Молдовой путь интеграции в Европейский Союз.

Ключевые слова: *коронавирус, COVID-19, вакцинация, моральный выбор, традиционные моральные ценности, либеральные моральные ценности, общество, личность, права человека, обогащение духовных ценностей*

Summary

The article examines the moral side of the COVID-19 coronavirus pandemic at a scientific and practical level. The author draws attention to the importance of the moral choice of citizens in relation to vaccination as a means of overcoming the disease. Attention is drawn to the fact that the Republic of Moldova lags behind a number of countries in terms of vaccination rates. The author analyzed the conditions favorable to the vaccination process. The conditions of totalitarianism in China, the state religion in the United Arab Emirates as conditions for promoting successful immunization of the population are not attractive for the Republic of Moldova, which has taken a course towards democracy and European integration. The example of Western European countries with their high rates of vaccination is more preferable for Moldova. In order to successfully pass the test for moral choice - to join immunization, the citizens of Moldova will have to work to enrich the traditional (religious) public moral code with European liberal values. This is prompted by the path of integration into the European Union chosen by Moldova.

Keywords: *coronavirus, COVID-19, vaccination, moral choice, traditional moral values, liberal moral values, society, personality, human rights, enrichment of spiritual values*

Второй год мировое сообщество переживает период кризисных потрясений, связанных с распространением пандемии COVID-19. Волна за волной вирусная инфекция, отличающаяся высокой инфицирующей способностью и смертностью, поражает одну страну за другой и устрашает негативной перспективой. Обстоятельства пандемии оказались спонтанными, кризисными, и, следовательно, стрессогенными для людей и дестабилизирующими общество. Последнее подтверждает и исторический опыт мировых пандемий. Со времен древности, средних веков и до двух прошлых столетий большие эпидемии, а, точнее, пандемии чумы, оспы, холеры, «испанки» и различных типов гриппа не только уносили тысячи жизни людей, но и меняли историю государств, в которых они проходили. Влиянию подвергались экономика, политическая сфера, культурные и религиозные взгляды, мораль и обычаи людей, социальный уклад стран. Такую же картину наблюдают и современники. Исследователи вынуждены свидетельствовать, что пандемия COVID-19 подорвала мировую экономику, не лучшим образом повлияла на политическую сферу, расшатала привычный уклад жизни, встряхнула и моральные основы общества. При чем, все уроны приведенного ряда: и экономические, и политические, и социальные специфически отразились на морали. «Моральный след» усматривается уже в предпосылках появления пандемии COVID-19: звучат предложения относить к причинам появления коронавирусной инфекции духовно-нравственное состояние и уровень моральности человека и общества [1, с.87]. Влияние пандемии «COVID-19 на мораль отражается и в расширении понятия «здоровье» - здоровье личности, здоровье общества. К основным факторам, влияющим на здоровье человека, исследователи сегодня относят духовно-нравственные факторы (духовность, вера, мораль, религия, духовная информация) [2, с. 271], при чем как опережающие биологические, природные, социальные и информационные факторы [3, с. 145].

Тревоги и сетования по поводу тяжелых для экономик большинства стран мира последствий вполне разделяемы здравым рассудком [4]. Но на данном фоне потерь и уронов мировой экономики исследователям не стоит упускать из виду вытекающие из данных потерь и уронов существенные изменения в моральных ценностях, в моральном здоровье человека и общества. А ведь именно в социально-экономическом базисе формируются основные морально-нравственные ценности общества.

Как свидетельствует внутренняя ситуация в ряде государств, огромную значимость приобретают и предоставление права человеку и гражданину в получении своевременной и качественной медицинской помощи, и возможности выбора поведения во время пандемии, и вопросы обеспечения правопорядка. Часто решение данных вопросов сталкивается с моральной стороной. Как представляется, наибольшую значимость несет в себе и способность политиков обеспечить в текущей ситуации и обозримой перспективе солидарные отношения в обществе, сотрудничество его различных слоев, реализовать на практике принцип социальной справедливости вне зависимости от выделяемых на это затрат. И в данном контексте также следует отметить проявление морального фактора.

В период пандемии коронавируса испытанию подвергаются политические режимы, формы правления и государственного устройства всех без исключения стран мира. Как мы наблюдали уже в 2020 году, руководство ряда государств, затронутых вспышкой новой инфекции, предпринимает кардинальные меры по защите собственного населения, в том числе методами принуждения. При беспрецедентно быстром распространении коронавируса лидеры либеральных демократий как олицетворение власти национального государства вынуждены были убеждать собственное население отказаться на определенный период от части своих естественных прав и свобод (например, права на труд и на свободу передвижения) во время карантина. Принимаемые меры и последовавшая реакция в ряде государств также принимали моральную окраску. В кризисных условиях пандемии обнаруживаются несовершенства политических действий в отдельных государствах. В ряде стран проходят массовые протестные выступления, вызванные разными причинами, но спровоцированные условиями пандемии. Внутри государств происходят ощутимые противостояния социальных институтов. По сути, происходит проверка на прочность фундаментальную легитимность избранных элит и принципиального доверия к ним народа. И во внешней, и во внутренней государственной политике на повестке дня встают моральные ценности ответственности, солидарности, доверия, сотрудничества.

Мир захлестывает всплеск все новых разновидностей коронавируса. После изначального «уханьского» активно распространяются варианты вируса: британская «альфа», южноафриканская «бета», бразильская «гамма», индийская «дельта», американская «йота», перуанская «лямбда», колумбийская «мю» и мутирующий в Африке «омикрон» [5]. Государствам приходится снова и снова вступать в борьбу с пандемией, встречаясь с неотвратимыми испытаниями и потерями, в том числе и моральными [6]. Вторая, третья, а затем и последующие волны коронавируса, еще более обострили ситуацию в параде «национальных эгоизмов». Обострялись противоречия и во внутригосударственных отношениях. Не лучшим образом в контексте пандемии выглядели и попытки государств, создателей противовирусной вакцины, придать результатам своих достижений характер политической состязательности и превосходства, а сугубо гуманитарной деятельности - помощи наиболее пострадавшим странам - характер политического давления [7]. Все сложнее становится определить планку моральных задач, стоящих перед государственной политикой и перед гражданином.

Обращая внимание на моральные вызовы, воспроизводимые и детерминированные базисными - экономическими, политическими и социальными - условиями, приходится обращать внимание на не менее, а возможно, и более ощутимые в этом плане вызовы духовной сферы. На фоне кризисных условий пандемии происходит ощутимая переоценка ценностей, (переориентация ориентаций) на личностном и социальном уровне. И здесь сказалось влияние коронавирусной инфекции, затронувшей духовное здоровье людей. Известно, что люди, столкнувшись с новой неведомой инфекцией, переживают не самые оптимистиче-

ские чувства: собственную беспомощность, зависимость, растерянность, беспокойство, тревогу и множественные страхи. И это не только страхи, вызванные тяжелой болезнью и возможной смертью, но и страхи, порожденные карантинными мерами: потерять работу бизнес, доход, социальный статус. На фоне страхов стали проявляться и негативные человеческие качества, как алчность, эгоизм, безответственное нарушение требований самоизоляции. На фоне растерянности и недоверия совершаются противоправные действия: распространение «фейковой информации», мошенничество в виде предложения незаконных услуг, связанных с тестированием, нетрадиционным лечением коронавируса, предоставлением фальшивых сертификатов вакцинации и т.п., Не секрет, что многих политиков и предпринимателей в мире эпидемиологическая ситуация коронавируса сподвигает к эгоистическому решению аксиологических, политических, геополитических, идеологических, коммерческих, финансово-экономических и других задач (продвижение новых, нехарактерных для определенного региона духовных и социальных ценностей, совершенствование способов и средств манипуляции человеческим сознанием). Пандемия стала провокацией и для продвижения эгоистических и сепаратных политических интересов, таких как повышение рейтинга политика, устранение оппозиции, адаптация цифровой системы контроля над гражданами, увеличение прибыли за счёт спекулятивного повышение цен на продукты, медикаменты и средства личной защиты, выдвижение в стратегические приоритеты отрасли здравоохранения, распределение и увеличение государственного финансирования определённых проектов и секторов экономики, устранение политических и экономических конкурентов и т.д. [8]. Не замечать такие явления в жизни общества невозможно, как невозможно и проходить мимо них.

Под бременем перечисленных выше детерминаций пандемии мир предоставил множество примеров поведения (личности и социума), как морального, так и неморального порядка. В средствах массовой информации и Интернете еще в период первого года пандемии приводилось немало свидетельств (помимо самоотверженности медиков) проявления простыми гражданами разных стран примеров высокой личной морали, лучших образчиков общественного долга. Но наряду с этим было немало негативной информации, критически влияющей на поведение людей и моральный климат в обществе. На фоне востребованности моральных ценностей особенно бросается в глаза и вызывает возмущение нарушение этих особенно обнажившихся ценностей. Вспомним, как были возмущены граждане Молдовы желанием аптек нажиться на коронавирусе в первые недели пандемии, когда были взвинчены цены на маски и простейшие препараты в аптеках страны. И как отрадно были известия о благоприятном вмешательстве государственных структур в ценовую ситуацию. Как вдохновляли и вдохновляют сообщения о доблести врачей, спасающих жизни инфицированных, о слаженной работе курьеров, споро выполняющих просьбы нуждающихся, полицейских, обеспечивающих правопорядок, о проявлении со стороны граждан страны актов солидарно-

сти, о бескорыстии и милосердии волонтеров, добровольно помогающих, пожилым людям, находящимся в условиях самоизоляции [9, с.195], о добровольных донорах, сдающих кровь и плазму для госпитализированных больных [10].

Молдавское общество, находящееся в условиях Чрезвычайного положения, естественно, реагировало на проявление в обществе моральности и аморальности, позитивно реагируя на конструктивные ценности морали. Известно, что конструктивные моральные ценности совершенствуют гуманитарные и другие социальные отношения, интегрируя различные социальные группы и общество в целом, воспитывая во всех гражданах «духовные и душевные качества, необходимые человеку» [11, с. 547]. Моральные поступки окружающих помогали людям преодолевать собственный страх, тревогу, вселяли веру в преодоление общей беды – коронавируса – сопереживанием, взаимопомощью. Хорошие поступки в социуме добавляют социуму здоровья. Поступать морально, «по совести» или идти на поводу измененных инстинктов – выбирает сам человек. Становится очевидным, что противостоять испытаниям пандемии помогает личностный морально-нравственный иммунитет, наличие которого играет решающую роль в моральном выборе и в правовом поведении. Становится важным также, из какого морального кодекса, предлагаемого обществом (государством), господствующего в обществе (государстве) черпает личность востребованные на момент пандемии моральные ценности. В условиях же пандемии стремительно нарастает понимание, что самая главная и единственная ценность для каждого из нас — жизнь. Складывающаяся тревожная ситуация пандемии требует от государства (сообщества) сплоченности, ответственности, взаимопомощи. В духовно-моральном кодексе личности набирают особого значения ценности справедливости, всеобщей правды и честности. Неслучайно выводом из знаменитой притчи Альбера Камю «Чума» было: «Единственным средством борьбы с чумой является честность» [12, с.117].

В настоящий момент в Республике Молдова едва ли не самой востребованной моральной ценностью является именно честность. Сегодня на повестке дня наиболее востребованное моральное испытание - тестирование на моральный иммунитет - в отношении людей к опасности коронавируса и необходимости вакцинации. Именно здесь сегодня водораздел личного морального выбора. Как показывает реальность, именно по отношению к оценке опасности вируса и по отношению к путям победы над ним в молдавском обществе не все граждане делают однозначный, объективно верный моральный выбор – к честности.

Многие наши сограждане находятся в стане «коронаскептиков», считающих опасность коронавируса преувеличенной, а то и надуманной [13]. Коронаскептики, как правило, отрицают необходимость карантинных мер и отказываются от вакцинации. Это они участвуют в акциях против профилактических мер своих правительств, выступая против нарушения своих прав на свободу, труд и отдых, резко осуждая вмешательство государства в частную жизнь [14]. Резонами для скептического отношения к самой болезни и к вакцине являются, как правило,

почерпнутые из интернета и иных недостоверных источников, конспирологические теории заговоров политических элит, фармацевтов, доводы о бесполезности вакцинации, сомнения в ее действенности, акцентирование отрицательных последствий. В самой «просвещенной» своей части группа скептиков уповает на коллективный иммунитет, именно среди этой группы популярен опыт Швеции, ратовавшей за выработку коллективного иммунитета. Их, к сожалению, не убеждают последние данные по Швеции – 83,3% привитых в первый раз и 76,5% полностью вакцинированных на осень 2021 года [15]. Видимо, упование на выработку коллективного иммунитета в Швеции благополучно сочетается с обеспечением личного иммунитета. А пока коронаскептики упорствуют в своих убеждениях, пополняя ряды так называемых «антиваксеров», в Молдове растет число заболевших, подвергаются опасности вакцинированные. А ведь еще выдающийся ученый, в свое время занимавший пост главного эпидемиолога Молдовы Эль Наумович Шляхов предостерегал: «Не требует особых доказательств положение о том, что любые прививки должны быть проведены здоровым лицам. Этого требуют не только соображения получения полноценного иммунологического эффекта, но главным образом, безопасность здоровья прививаемого» [16, с.301]. По-видимому, ни забота о личной безопасности, ни забота об окружающих «коронаскептиков» не волнует.

Определенная часть населения Молдовы до сегодняшнего дня относится к группе коронапессимистов. Это люди, испытывающие страх перед смертельным вирусом, приветствующие любые ограничительные меры в борьбе с вирусом. Тотальное ношение масок и перчаток – их фетиш. Они считают цифры погибших и анализируют графики инфицированных. Но вся цель их анализа состоит в том, чтобы подтвердить необходимость жестких карантинных мер и чрезвычайного положения [13]. Выводы из переживаемых фобий в группе коронапессимистов неоднозначны. Они выглядят сторонниками жесткого государственного контроля за ситуацией пандемии, но лично относятся к вакцинации по-разному. Одни вакцинировались в числе первых, другие продолжают пребывать в состоянии страха, теперь уже от перспективы вакцинации, и, со своей позиции, тоже пополняют ряды «антиваксеров». Далеко не обязательно, что к этой группе относятся тихие обыватели, среди них много образованных людей, так называемых «белых воротничков». Эти люди изо всех сил стараются уменьшить уровень риска: носить маски, мыть тщательно руки, обходить других людей вместо того, чтобы сделать прививку. О таких можно сказать, что эта группа умных, интеллигентных людей, способных создать мощное общественное движение, направленное на решение реальных проблем вакцинации, описанных выше. Но они пополняют ряды экстремистов, используя ложную, недоказанную и непроверенную информацию, передергивание фактов, эмоциональные лозунги, не имеющие научной основы. Как следствие: вместо конструктивной оптимизации самого эффективного способа профилактики инфекций имеем заведомо деструктивное. Имя этому дремучему явлению – мракобесие.

Можно предположить, что такое положение сложилось в умах этих людей из-за распространения в течение довольно продолжительного времени неустоявшейся информации о природе коронавируса и идеологии его лечения. Распространение подобного рода информации – дело рук и совести людей, не обремененных ни достоверными знаниями, ни моральными принципами. Но, к сожалению, и до сегодняшнего дня, когда уже накоплены достоверные знания, созданы вакцины и более или менее определены пути преодоления пандемии, люди по-прежнему предстают в тех же характеристиках «коронаскептиков» и «коронапессимистов» и встречают очередные волны трансформирующегося вируса, с соответствующим набором моральных принципов, среди которых, увы, нет востребованной честности. Здесь необходимо расширить выше приведенную цитату Альбера Камю: «Человек честный, никому не передающий заразы, – это как раз тот, который ни на миг не смеет расслабиться. А сколько требуется воли и напряжения!»... [12, с.117]. И по этому поводу непреложно следует вывод: при всем различии позиций противников вакцинации общее у них - осознанное или неосознанное - отсутствие честности – по отношению к тем, кто рядом, к общности, в которой живут, где они, возможно, являются источником распространения заразы; по отношению к государству, которое вынуждено прилагать огромные усилия к преодолению все новых и новых «волн» пандемии, расходуя средства, эксплуатируя людские, информационные ресурсы, напрягая силы на поиск убеждения сомневающихся. Как следствие, по нашему мнению, проблему преодоления пандемии, стоит попытаться рассмотреть именно сквозь призму злободневной востребованности моральной ценности - честности. Применительно к проявлению ответственности, сознательности, солидарности в молдавском обществе дефицит честности, в понимании Альбера Камю, очевиден. Это демонстрируют цифры вакцинации в нашей стране. По данным ноября 2021 года число вакцинированных в стране не превышает 26% [17]. Если сравнить, то по сопоставлению со странами Евросоюза Республика Молдова явно проигрывает. По приводимым на ноябрь 2021 года данным, ведущие страны Европы показывают достаточно высокий процент вакцинации: Франция - 72,24%, Дания - 78,19%, Испания - 81,0%, Норвегия - 76,24%, Великобритания – 76,04%, Португалия – 88,88%, Италия 80,49%, Бельгия 76,4% и др.[18].

На первый взгляд, это страны схожего контекста: экономического, политического, идеологического – с приоритетом рыночного капитализма, развитой демократии, верховенством свободы и прав человека. Можно было бы истолковать отставание Молдовы в процессе вакцинации различиями в уровне развития и рыночных отношений, и демократии, и внимания к правам человека, но как, в таком случае, объяснить 57,72% вакцинированных в США? По-видимому, здесь играют роль другие факторы. В этом же разрезе, можно привести данные стран, совершенно полярных европейским странам, например, Китай с 77,15% вакцинированных, Кубу – с 91,1%, Объединенные Арабские Эмираты – с 100,0% вакцинированных (данные на 05.12.2021года)[19].

По-видимому, здесь играет роль именно существование в государстве общепринятого, универсального и устойчивого набора (кодекса) моральных ценностей, способного воспитать в гражданах, в том числе, и моральную ценность честности, в понимании ответственности, долга и сочувствия, как это усматривал в качестве «средства борьбы с чумой» Альбер Камю в притче «Чума».

Если характеризовать морально-ценностный фон Китая, то здесь, скорее всего, просматривается присутствие остаточных тоталитарных свойств в китайском обществе. В государстве с чертами тоталитаризма существует возможность выработать единую принципиальную позицию в кодексе ценностей. В условиях «могучего централизованного государства» благодаря «заботе о людях, «работе с населением» формируются и внедряются общие поведенческие установки, вырабатывается нужное «правильное» поведение граждан, «пробуждается голос солидарности», продвигаются коллективные кодексы поведения. Применительно к Китаю, сильные единые стандарты, в том числе моральные, в масштабах всей огромной страны как раз и позволили организованно и более или менее, успешно преодолеть последствия пандемии в этой стране [19]. Благодаря культивируемым в Китае моральным качествам, где доминируют коллективные: уступка личного – общему, ответственность, солидарность, предположительно, восходящие к честности по отношению к болезни и ее преодолению, - у наблюдателей рождается мнение, что в Поднебесной «над неожиданной эпидемией одержана победа. Налицо очередной успех Китая» [19]. И вряд ли можно сказать, что моральный выбор китайцев на личностном уровне совершается только насильственно, Китай как государство все же нуждается в публичном имидже, поэтому не стремится опускать планку нравственных задач, стоящих перед обществом. Здесь вступает в действие влиятельный коллективный моральный кодекс, а личный выбор человека, как было отмечено, во многом зависит от предлагаемого (господствующего) в обществе набора ценностей, то есть влиятельного общепринятого кодекса морали.

Похожим образом можно объяснить впечатляющие данные вакцинации населения Кубы (91,1%) – а именно, действием «сильного единого морального стандарта». Можно предположить, что в основе такого стандарта - культивируемый в государственной политике Кубы патриотизм, единение народа на революционной риторике, отстаивании суверенитета и противопоставлении оппозиционным государствам. Красноречивым является высказывание в «рупоре тоталитарной пропаганды» Colonel Cassad: «О том, как проходит борьба с коронавирусом и вакцинация на Острове Свободы, который обладает одной из самых одной из наиболее развитых систем здравоохранения в мире и опирается, в том числе, и на советский опыт» [20]. Показательны и названия вакцин, разработанных на Кубе: «Soberana» (Суверенная), «Abdala» (память о стихотворении, написанном кубинским революционером Хосе Марти), «Mambisa» (память о женщинах, участвовавших в войнах за независимость во второй половине XIX веке) [21]. Все это указывает на то, что программа по вакцинам против Covid-19 на Кубе явля-

ется поводом для национальной гордости. Зарубежные средства массовой информации так оценивают успехи вакцинации на Кубе: «Вакцинация на Кубе остается делом добровольным. Каких-либо формальных ограничений для отказавшихся от прививки тут не предусмотрено. Но при этом найти кого-либо отказавшегося от вакцинации практически невозможно. Вероятно, не последнюю роль в этом играет дисциплинированность кубинцев, а, может, и страх перед общественным порицанием, которому антипрививочники, наверняка, будут подвергнуты со стороны соседей и знакомых - на Кубе до сих пор все обо всех все знают». «Насколько местные вакцины помогут поставить точку в борьбе с пандемией на Острове Свободы, еще только предстоит выяснить. Но вот сомневаться в том, что сами кубинцы проявят завидную сознательность и массово вакцинируются, не приходится» [22].

Как видим, сознательность и дисциплинированность населения в Китае и на Кубе и соответственный морально-ценностный фон в этих государствах основываются на тоталитарных свойствах и коммунистической идеологии. Однако формирующей общественную мораль и соответственно личностный моральный выбор каждого гражданина может быть и иная воспитательная среда. Объединенные Арабские Эмираты, продемонстрировав исключительно высокий процент вакцинации населения (100,0%), явно демонстрирует и высокий уровень морального единения общества [23]. Можно предположить, что ведущую роль в цементировании общественной морали и формировании единого кодекса морали в Объединенных Арабских Эмиратах играет государственная религия – ислам (85% -сунниты, 15% -шииты) [24]. Статус государственной религии предполагает тесное сотрудничество государства и религиозных формирований. Государство манипулирует общественным сознанием путем использования духовных ценностей, основанных на главных постулатах государственной религии. Сотрудничая с государством, ислам превратился во влиятельный и устойчивый фактор внешней и внутренней политики. Ислам пронизывает все стороны общественно-политической жизни эмиратов. Государственная политика согласуется с постулатами Ислама в морали, уклада жизни, закреплении системы прав и свобод граждан, основанных на главных постулатах государственной религии. Религиозные институты в свою очередь удовлетворены деятельностью государственных институтов. Объединенные Арабские Эмираты одна из самых богатых и быстрорастущих стран мира, в государстве в целом наблюдается высокий уровень жизни. В докладе Сети решений Организации Объединенных Наций по устойчивому развитию (SDSN) ОАЭ показывают значительные успехи в области гендерного равенства, развития человеческого потенциала, качественных изменений в образовании и здравоохранении, демонстрируют высокие рейтинги индексов правопорядка, счастья населения. Такие условия создают почву для доверия к любым мерам, предпринимаемым государством [25]. И данным примером также продемонстрировано, как общепринятая мораль может объединить и мобилизовать общество, способствовать гражданскому согласию, если в ее основе лежат общие ценности и интересы.

В границах настоящего исследования полезным будет привести также примеры европейских государств, продемонстрировавших высокую сознательность в вопросе вакцинации. Речь здесь идет о странах высокого процента вакцинации, приведенных выше – от Норвегии и Великобритании до Франции и Португалии. К достижению высокой вакцинации, страны Европы шли непросто. Наблюдения двух лет пандемии показали, как бурно реагировали общественные силы европейских стран на меры государственных структур по введению карантинных мер. «Пандемия поссорила европейские власти и население» - сообщали средства массовой информации. «Власти Евросоюза (ЕС) выбиваются из сил, стараясь всеми доступными средствами оградить европейцев от заражения коронавирусом, но далеко не всегда встречают у них понимание. В крупнейших городах ЕС не прекращаются многотысячные акции протеста против карантинных правил и ограничений. За последнее время в результате столкновений манифестантов с полицией пострадали сотни человек, есть погибшие. Очередную волну недовольства спровоцировало решение властей провести принудительную вакцинацию врачей, медсестер, сиделок, пожарных и военных. Но последней каплей стала идея «ковидных паспортов» — сертификатов о прохождении вакцинации». Со всех государств Европы продолжают доходить вести о массовых протестах. «В Австрии участники антикарантинных протестов требовали отставки канцлера Себастьяна Курца [26]. «Свободу! Свободу действиям и мыслям!» Мы должны показать всему миру, что наши права неприкосновенны», - с такими лозунгами выступали французские противники масочного режима и антипрививочники [27]. «В Брюсселе в воскресенье (21 ноября 2021 года-Авт.) прошла одна из самых многочисленных акций против антивирусных мер - полиция оценила численность протестующих в 35 тыс. человек. Полицейские, в которых протестующие кидали файеры, применили в ответ слезоточивый газ и водометы [28]. «В Нидерландах, где в течение выходных (20-21 ноября – Авт.) также проходили протесты против введения COVID-пропусков. В Гааге было объявлено чрезвычайное положение, а полиция разгоняла демонстрантов собаками и дубинками. В Роттердаме в ночь на субботу тоже прошли протесты и столкновения». «В Вене на улицы вышли десятки тысяч человек после того, как правительство объявило о новом общенациональном локдауне с понедельника и о планах сделать прививки обязательными с февраля 2022 года. Если это произойдет, Австрия станет первой страной, законодательно обязующей граждан вакцинироваться. Участники демонстраций размахивали национальными флагами, требовали «свободы» и призывали к сопротивлению» [29]. «В Португалии на акцию протеста вышли сотрудники шоу-бизнеса: рабочие сцены, создатели реквизита, техники и исполнители. У бывшей арены для корриды они выставили ящики для реквизита: на каждом из них написано название компании, которая из-за коронакризиса разорилась или близка к этому» [30]. «Около 3 тысяч протестующих собрались и в центре итальянской столицы Рима. У стен Большого цирка - ипподрома, где в древние времена римляне устраивали народные развлечения. Недовольные как они счи-

тают «навязыванием» вакцинации выступали и против «зеленых паспортов», без которых не попадешь на рабочее место, в ресторан, кинотеатр, тренажерный зал или на самолет». «В соседней с Италией Хорватии также прошли акции протеста. На улицы столицы Загреба вышли тысячи возмущенных введением сертификатов о вакцинации, называя принятые с начала пандемии правительством санитарные меры ограничением свобод» [31].

Выступающие против вакцины в Европе частично состоят из сторонников конспирологических теорий, отрицающих существование коронавируса, который, как они считают, создало мировое правительство с целью тотального подчинения населения Земли и построения нового мирового порядка. И, как отмечают эксперты, это люди, не обремененные образованием: «подтвердилась максима, что чем выше образование, тем лучше относятся люди к вакцинации» [32]. Рупором идей «нестандартно мыслящих» в большей степени является борьба за права. Таковые усматривают в оздоровительных мерах собственных государств посягательство на личную свободу. Но, замечено, что эта группа европейцев, выступая за свои права и свободы, тем не менее, относятся к вакцинации положительно и входят в число полностью привитых в Австрии, Дании, Великобритании, Испании, Италии, Норвегии, Португалии и т.д.

Данные вакцинации в европейских странах наглядные. Особенно по сравнению со странами Восточной Европы, в том числе и с Республикой Молдова. Процесс вакцинации в нашей стране развивается экспоненциально медленно. К середине ноября 2021 года в нашей стране достигнуто всего 26% привитых от коронавируса. Это выглядит бесславно по сравнению с государствами Западной Европы, где уже к лету 2021 года отмечалось (даже на фоне массовых выступлений-Авт.), что «70% граждан стран-членов ЕС старше 18 лет получили прививку от коронавируса. В странах Восточной Европы показатели вакцинированных меньше», - фиксировали западные эксперты [33].

Этот ошеломляющий разбег в данных и его определяющие причины в ряде отстающих по вакцинации стран, в том числе, и в Молдове выводят это явление в число самых актуальных тем. И главным образом, с позиции исследования, имеющего целью выяснить, какие моральные ценности цементируют общество в принятии столь жизненно важных решений, как преодоление пандемии COVID-19, а какие действуют деструктивно. Непреложная необходимость (жизненная важность) прививок от коронавируса следует из заключения Европейского бюро Всемирной организации здравоохранения (ВОЗ): «Вирус SARS-CoV-2 распространяют, в основном, непривитые люди» [34]. Тем более, небезынтересно будет исследовать, какими ценностями подпитывается моральное поведение населения ряда европейских стран по отношению к проблеме преодоления пандемии. Интересным предметом для исследования является также, какое государственное устройство и какая идеология воспитывает граждан европейских государств таким образом, чтобы они лояльно отнеслись к призывам государства вакцинироваться, и, соответственно, сдали «тест на моральный иммунитет» в свете преодоления опасного вируса.

Как известно, в государствах Европы превалирует либеральная идеология с её приоритетом прав и свобод человека. Выступления во время пандемии в государствах Европы объясняются проявлением либеральных моральных ценностей, главнейшая из которых свобода. Здесь люди восприняли карантинные и ограничительные меры по случаю пандемии как посягательство на свои права и свободы. Во всех выступлениях с необходимостью проявляется моральный подтекст: сталкиваются ли разные моральные стандарты, выражается ли моральная неудовлетворенность, идет ли борьба за утверждения личных или корпоративных морально-нравственных ценностей. В предвзятом мнении либеральная идеология предстает исключительно критически. Обращается внимание на то, что значительная часть населения этих стран поражена идеей консюмеризма (потребительства-Авт.). Согласно этому мнению, либеральный человек получил возможность не ограничивать свои желания в земной юдоли, получать максимальное удовольствие здесь и сейчас. С точки зрения стран, где значительный фрагмент духовности составляют религиозные моральные ценности, возможно, следует сокрушаться по поводу ценностей либеральных именно потому, что человек в либеральном обществе «получил свободу от моральных предписаний» и «здесь нет места религии с ее представлениями о грехе». Такая точка зрения на либеральные ценности существует и в исследовательской среде Республики Молдовы. Но динамично меняющиеся, в связи с новыми волнами пандемии, реалии общественной жизни побуждают исследователей, в определенной мере, пересматривать некоторые оценки либеральной идеологии. К примеру, стоит умерить сожаления о том, что либеральная идеология «снижает роль религии в жизни общества и человека, которая на протяжении столетий не только придавала смысл человеческому существованию, артикулируя главенство вечной жизни, но и, задавая моральные ориентиры по её достижению, призывала смиренно относиться к занимаемой социальной позиции» [35, с.152].

Приходит время не только сокрушаться по поводу того, что религия, традиции и обычаи, непосредственно с нею связанные, играют все меньшую роль в жизни либерального общества и отдельного человека в нем, но и обращать внимание на другие стороны духовной жизни либерального общества. Задача настоящего исследования – установить в том числе, какие ценности в духовной жизни и в морали либерального мира позитивно влияют на моральный выбор личности и в дальнейшем – на морально-правовое ее поведение. Вероятно, внимания исследователей следует обратить на то, что в либеральном мире признаётся приоритет человека, и права и свободы личности провозглашаются высшей ценностью, и именно это обстоятельство, похоже, благотворно отражается на формировании морали в период пандемии. Либеральная система взглядов, признающая ценность человека как личности, ее прав на свободу, счастье, полное проявление своих способностей, дает возможность для самовыражения личности, создает условия для формирования активной гражданской позиции. В этом моменте исследователи Молдовы могут найти, в том числе, и объяснение существованию активного и действенного гражданского общества в европейских государствах.

Взаимоотношения личности и общества можно описать по формуле: общество предлагает, личность ищет, выбирает свое место, стараясь реализовать интересы. При этом она показывает, доказывает обществу, что находится на своем месте и будет хорошо выполнять определенную отведенную ему роль. У человека всегда есть возможность выбора своей деятельности, свобода всегда есть свобода выбора целей, смысла жизни, конкретной деятельности, веры, убеждений и т.д. Делая выбор и осознавая собственное значение, личность всегда должна как бы предвидеть последствия своего выбора, что сделанный выбор, в конечном счете, дает самой личности, обществу. Ответственность и есть не что иное, как оценка последствий сделанного выбора. Граждане западного мира, активно выражая свою позицию и находясь в активном диалоге с государственными структурами, во время пандемии осознанно делают шаг в сторону личной ответственности.

Вот в этом моменте и возникают различия морального выбора в государствах либерального мира и в государствах с так называемой традиционной шкалой моральных ценностей. При всей противоречивости собственного мировоззрения, православный философ Владимир Соловьев справедливо отметил влияние традиции, в частности, религиозной, на ограничение (а то и отрицание-Авт.) индивидуальной свободы. В работе «Три силы», философ писал: «На Востоке где личность, безусловно, подчинена обществу, существует система подчинения частных форм жизни единому общественному и религиозному началу, что отрицает всякую индивидуальную свободу. На Западе, наоборот, личность ставится над обществом в своей отдельности, действует исключительно из себя и для себя». В моменты наивысшей истины, отмечал В.С. Соловьев, - «возьмет верх третья сила - сила добровольного единения всех «элементов» человечества, гармонического сочетания интересов личности и общества»[36,с.206]. Однако «третью силу» православный философ усматривал в славянофильстве. Реалии же современности и опыт европейских государств показывают, что «третья сила» «гармонического сочетания интересов личности и общества» происходит из суммы индивидуальных решений (личных моральных выборов), что выливается в общую ответственность. В данном случае - перед лицом опасности пандемии в принятии решения вакцинации. И это выгодно отличает западные государства в сравнении с государствами Восточной Европы, в том числе и православными.

Нельзя не обратить внимания и на то обстоятельство, что в большинстве стран Европы у личности не существует явных поводов предъявлять серьезные претензии к собственным государствам, не доверять собственным государствам. Подобный удел - государств с нестабильной экономикой и политикой, неблагоприятными условиями проживания, низким уровнем жизни. А именно недоверие к собственному государству как раз и подпитывает концептуальных «коронаскептиков» и «антиваксеров». Эта группа сопротивляющихся вакцинации даже на момент появления варианта вируса «омикрон» не доверяют информации медиков о существовании и опасности болезни COVID-19, не доверяют профилактическим мерам государственных структур. Они не просто сами живут в виртуальном мире мифов о «распылении химических веществ с целью отра-

вить население», о вреде, приносящем «антеннами 5G», о «глобальном внедрении микрочипов» (чипирование при вакцинации-Авт.) с целью усиления государственного контроля над личностью, но и через социальные сети распространяют вредоносную информацию среди непросвещенной, малообразованной публики. Недоверие к государственным структурам, государственной медицине порождает преступную сеть мошенников всех мастей предоставляющих сомнительные услуги: фальшивые тесты о наличии антител, поддельные сертификаты вакцинации и т.п. Выступая в «бунте невежд» за «право человека на отказ от вакцины» эти люди если и борются за права личности, то это права не жить, а умереть. Все это, к сожалению, мы наблюдаем и в общественной жизни Республики Молдова.

Большинство стран Европы характеризуются как страны богатые и благоустроенные. Здесь проблема бедности (по крайней мере, абсолютной) и порождаемой ею социальной несправедливости и напряженности, во многом, решена, что, соответственно, снижает роль религии в жизни общества и человека. Религия, традиции и обычаи, непосредственно с нею связанные, играют все меньшую роль в жизни либерального общества и отдельного человека в нем. Соответственно и то, что статус государства не дает повода для недоверия к политике и информации, господствующим в государстве. А это означает сокращение почвы для явления, которому сегодня напрашивается давно забытое определение - «мракобесие».

Вышеизложенное подводит нас к пониманию ситуации, сложившейся в Республике Молдова. Низкий уровень вакцинации (26%) населения, значительное число сомневающихся в существовании вируса, в качестве вакцины, не прошедшей, по их мнению, все стадии испытаний, сопротивляющихся карантинным мерам, обязательному вакцинированию, активно выступающих «за права личности» прививаться или нет. Эта «разношерстая компания» в основе своих претензий и протестов имеют общие причины, на которые обращено внимание выше. Одна из причин: превалирование (а, возможно, господство) в молдавском обществе моральных ценностей, почерпнутых из религиозных и традиционных кодексов. Что касается Республики Молдова, то в ее общественном контексте весьма ощутимо влияние народной традиции как патриархального морального регулятора. Во многих исследованиях подчеркивается роль традиционной морали. Бесспорно, традиционная культура любого народа содержит позитивные нравственные истины, адресованные для любой сферы жизнедеятельности, будь то труд, семейный быт, взаимоотношения людей. Это правда, но не вся. Порой приходится пересматривать взгляды на роль традиционной морали. Утверждение что «позитивное влияние всех институтов морального регулирования: семьи, церкви, национальной традиции, как раз и удерживает молдавское общество от тотального морального банкротства» [35, с.142], сегодня выглядит поспешным, особенно в кризисных условиях смертельно опасной пандемии. Влияние кризисных условий пандемии и связанные с ней материальные потери, отсутствие свободы действий, неопределенность перспектив, состояние личного неблагополучия, страх перед неосязаемой опасностью как бы встряхивает моральное самочувствие людей. И религиозный кодекс моральных ценностей, наиболее распространенный

в Молдове, в условиях пандемии не становится спасительной силой в том плане, что не содействует формированию личной и коллективной ответственности в деле преодоления пандемии, выражающейся в отношении к вакцинированию. Действует «система подчинения частных форм жизни единому общественному и религиозному началу, что отрицает всякую индивидуальную свободу» [36, с.203] Отличие религиозных ценностей в том, что в них не присутствует роль личности, ее ценность, воля, разум и свобода выбора. Ответственность же - это категория морали и права, отражающая особое социальное и морально-правовое отношение личности и общества. Ответственность требует от человека свободного выбора, разума и воли. Моральные же категории религии: смирение, терпимость, милосердие, сочувствие, филантропия, – позволяют без моральных потерь, достойно, пережить пандемию, но не победить ее. Для победы вируса необходимы моральный выбор, решение, поступок личности для того хотя бы, чтобы осознать персональную ответственность и просто вакцинироваться. А это уже категории другого кодекса морали – либерального, то есть системы взглядов, признающей ценность человека как личности, ее прав на свободу, счастье, полное проявление своих способностей. Однако, вынуждены свидетельствовать, что либеральные ценности в Республике Молдова пока что более декларируемы, нежели востребованы.

Казалось бы, государственное строительство и развитие демократии в Республике Молдова на волне революционных событий 90-х годов XX века вдохновлялись, в том числе, и ориентацией на общечеловеческие (либеральные) ценности. «Показателем нравственных устремлений общественного сознания перестроечного периода явилась их «вестернизация». И эта сторона либеральной морали усиливается в современном молдавском обществе взятым политическим курсом на глобализацию, на вступление в Евросоюз» [35, с.142]. От приобщения молдавского общества к либеральным моральным ценностям ожидалось определенные приобретения. «Либеральные принципы характеризуются современными исследователями более органичными человеческой природе, а значит, более прогрессивными. Сильной стороной либеральной морали является обретенная с нею высокая степень самодетерминированности личности, возросшее чувство собственного достоинства, в том числе и высокие нравственные притязания личности к себе. ...В либерально-демократических трансформациях политических и экономических систем на постсоветском пространстве, ...единственной идеологией социального равновесия могут быть только моральные ценности как воплощение идей о: равенности людей в достоинстве; естественной свободе; справедливости как выражения взаимопомощи, жертвенности и ответственности за судьбу ближних», - отмечали исследователи еще на заре демократических преобразований [35, с.142]. Но при справедливой оценке достоинств либеральной морали, за тридцать лет демократического строительства в Молдове ее принципы не возобладали в общественном сознании. Причина этого, усматривается в изначальной неопределенности векторов движения молодого демократического государства. «Неопределенность была оформлена уже в лозунгах демократического движения 90-х годов, провозглашающих «приобщение к общечеловече-

ским ценностям», в том числе и к передовому либеральному законодательству, мировоззрению, моральным установкам. И, в то же время, «общечеловеческий» (либеральный) выбор лидеров революционного движения в Молдове сосуществовал, (но слабо сочетался-Авт.) с призывом «возврата к собственным корням» (родному языку, традициям предков, традиционному вероисповеданию), ибо невозможно одновременно двигаться вперед и назад» [37, с.211]. Вместо того, чтобы позитивные моральные европейские послы постепенно «приживались» в молдавском обществе, не произошло даже более или менее ощутимого присутствия провозглашенных революцией 90-х годов либеральных ценностей. Более того, и сегодня исследователи отмечают, что в молдавском обществе «расходятся, вступают в конкуренцию, а порой и взаимно исключают друг друга моральные ценности традиционной культуры и либеральной» [38, с.79]. И в этом случае, традиционная идеология выигрывает. Ведь весь идеологический, культурный, воспитательный ресурс государства нацелен на сохранение и пользование религиозно-традиционного мировоззренческого компендиума в обществе. Позитивного влияния религиозно-традиционного мировоззренческого компендиума на общественное сознание и мораль не приуменьшить. Традиционная культура любого народа содержит позитивные нравственные истины, адресованные для любой сферы жизнедеятельности, будь то труд, семейный быт, взаимоотношения людей. Развитие национальной культуры, родного языка, популяризация этнических традиций, обычаев, народных промыслов, верований предков укрепляют и развивают этнокультурную самобытность – основу национальной самоидентификации. Религиозная часть традиции при том, что религия и церковь законодательно отделены от государства, де-факто имеет в нашем обществе «широкие полномочия». Религиозная проповедь, информация о религиозных праздниках, событиях в церковной жизни, очерки о деяниях чудотворцев и прочее широко популяризируются в средствах массовой информации с просветительной и воспитательной целью [9, с.200].

Таких возможностей лишены ценности «корреспондирующие с либеральной идеей». Между тем, курс на европейскую интеграцию актуализирует приобщение, обогащение общественной жизни Молдовы европейскими (либеральными) ценностями, провозглашенным еще 30 лет назад революционными событиями 90-х. Однако исследователи на разных этапах развития Республики Молдова обращали внимание на то, что приобщение к европейским ценностям, в том числе моральным, тормозится. «Что политические лидеры Молдовы, исповедующие европейскую интеграцию, не выходят к народу с четкими программами входа молдавского государства в европейский дом, означает только одно: они сами не видят четких абрисов этих программ» [39, с.82]. Более того, государственные структуры, политический класс, культурная элита, кажется, делают все для того, чтобы дискредитировать либеральную идеологию. Вместо того, чтобы знакомить население с достоинствами либерального морального кодекса, политические круги «вводят» в общественную и государственную жизнь не самые приемлемые и не самые востребованные в молдавском обществе ценности. Именно так случилось, когда продвигающий в Республику европейские ценности в виде толерантного

отношения к сексуальным меньшинствам Альянс «За европейскую интеграцию», принял ряд либеральных законов, в том числе «Закон № 121 от 25.05.2012 об обеспечении равенства». Этот шаг обострил отношения государственных и церковных структур и вызвал в молдавском обществе неприятие продвигаемых либеральных ценностей [9, с.130]. Силовое внедрение либеральных принципов в жизнь страны продолжилось подписанием руководством Молдовы в 2021 году Закона о ратификации Стамбульской конвенции (Конвенция Совета Европы о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием), что вновь всколыхнуло общественные силы, выступающие в защиту традиционных ценностей, сетующих о том, что под «ширмой» защиты женщин документ «внедряет механизмы разрушения семейных ценностей» [40]. Господствующие в Молдове православно-христианские моральные программы с их традиционным пониманием семьи, терпимости, целомудрия, уважения полов и прочее, вступают в противоречие с безграничным европейским пониманием толерантности, прав и свобод личности, признающей гомосексуализм, однополые браки и бесполое воспитание детей. Таким образом, набирающий силу процесс европейской интеграции в Республике Молдова ставит перед молдавским обществом задачу выработки новых жизненных установок и ценностных ориентаций, чтобы предложить их своим гражданам.

С позволения сказать, не с того начали. Можно было начать с иных, более привлекательных и востребованных в Молдове ценностей либерального кодекса. К их числу, как уже отмечалось, относятся ценность свободы личности, слова, информации, выступлений, ценность личности, права человека. Правильнее было бы начать с просвещения населения о ценности жизни человека, о его правах, о роли и ответственности личности в обществе – через информирование об этой стороне жизни в государствах Западной Европы. Стоило бы обратить внимание на то, как моральные принципы либерализма утверждают новое отношение к труду – не только как к мерилу уровня жизни, но и как к залогом независимости и личного достоинства. Полезным было бы знакомство с тем принципом либерального мировоззрения общества, который ставит на реальные рельсы взаимоотношения морали и политики, в плане их гармонизации и соединения на позитивной основе. В конечном счете, можно было обратить внимание на более широкое понимание ценности толерантности и повсеместно ввести эту дисциплину в курс общеобразовательных школ и вузов. Это стало бы благом приобретением для устремленного в европейский (либеральный) мир молдавского общества. Всякий духовный посыл, идущий из одного мира к другому, воспринимается обществом комплиментарно, если отправлен на позитиве. Мы видим, как легко вошли в нашу жизнь пришедшие из Европы католическое и протестантское Рождество, праздники Хэллоуин, День Святого Валентина, День Матери, ранее незнакомые и несвойственные для православной традиции, но привнесшие в нашу жизнь больше праздника, добрых эмоций и радостных событий. К сожалению, в области общественно важных краеугольных ценностей традиционные и либеральные идеи в молдавском обществе «встречаются», но не взаимопроникают, не сотрудничают, продолжая «соперничество». Отсутствие же единой идеологии,

в свою очередь, расщепляет, но не гармонизирует, общественное мировоззрение и его составляющую - общественную мораль. В то время как любое государство «сильно общими правилами, общими целями, законами, стратегией развития, определенной идеологией. Без общей идеологии государственное развитие представляет собой спонтанный, а иногда и хаотичный процесс» [41, с.1]. Естественно, отсутствие четко прописанной и представленной идеологии страны не может не сказаться на позиции личности, ее идеалах, убеждениях, на ее отношении к политике собственного государства. А «четко представленная» идеология «призвана мобилизовать и объединить общество, способствовать гражданскому согласию, если в ее основе лежат общечеловеческие ценности» [40, с.1].

Республике Молдова, избравшей курс на европейскую интеграцию, неотвратимо предстоит развиваться в сторону формирования общей влиятельной идеологии, целостного мировоззрения и общепринятой морали. Роль идеологии государства выступает, в данном случае, как основа духовного единства народа, внутренней целостности и консолидации общества, программы социальной жизнедеятельности нации, средства мобилизации граждан. Для выполнения этой задачи Республика Молдова в настоящий момент с трудностями определяется, от каких ценностей прошлого ей, возможно, следует отказаться, какие переосмыслить и переоценить, к каким стремиться.

Настоящее исследование и выводы о качестве и роли системы идей и ценностей, которыми следует руководствоваться и которым следовать гражданам Республики Молдова, вызвано к жизни, казалось бы, частным поводом, инспирировано, казалось бы, злободневным триггером - кризисными условиями пандемии COVID-19 и ее вызовами. В центре исследования - актуальная проблема преодоления смертоносного вируса, в качестве решения которой, на данный момент, компетентные органы усматривают всеобщую иммунизацию путем вакцинации. Следует вывод: отношение к насущной проблеме в решающий момент угрозы здоровью приобретает характер морального выбора отдельной личности. В этом выборе формируется (или не формируется-Авт.) категория личной ответственности, выступающей в качестве мотива, побуждающего личность действовать в интересах общества и государства. Правительства государств несут ответственность за преодоление последствий пандемии, и эта ответственность требует принятия соответствующих мероприятий социального характера в области охраны здоровья населения. Пока вирус не побежден, очень важно, чтобы моральная ответственность граждан приводила к солидарности, доверию, сотрудничеству в деле преодоления последствий пандемии и, в конце концов, к сдаче теста на моральность.

К сожалению, сегодня из разных государств еще продолжают поступать сведения об уровне заражений, выявлении все новых штаммов коронавируса и введении новых ограничений: о переходе на удаленную работу, новых условиях проведения массовых мероприятий, заполняемости помещений, работе сферы услуг, о сокращении сообщения между странами. Ситуация пандемии неустойчива и порой сомнительна в распространяемой информации, в вариативности данных

вакцинации [42], напряжена чаяниями на прогрессирующие завоевания науки. Можно предположить, что ежесекундно изменяющаяся ситуация – в статистике распространения вируса, в сводках с «передовой» борьбы с ним, в новых данных о средствах профилактики и лечения COVID-19 - в ближайшее время выдвинет новые способы преодоления опасной болезни и вакцинация не будет возведена во главу угла. Будут найдены иные убедительные средства для укрощения пандемии, опротестованы сомнения в противопоказаниях, уйдет духовно-моральное напряжение из общественной жизни. Но для опыта Республики Молдова должно остаться понимание профита от повода, который предоставили кризисные условия пандемии. Каузальность приобретенного опыта состоит в том, что ситуация - с необходимостью вакцинации и отношением населения к этому мероприятию - обнажила более глубинные обстоятельства, состоящие в настоятельной потребности формирования в молдавском обществе единого кодекса конструктивных моральных ценностей, опирающихся на традицию, но обогащенных европейскими ценностями. Единая идеология служит гармонизации и сотрудничеству государственных институтов с другими социальными институтами. Поэтому, пока вирус не побежден, продуктивнее будет, если моральная ответственность государства помножится на моральную ответственность каждого гражданина, дисциплинированность и организованность населения, а не подвергается критике. Иными словами, кризисные условия пандемии спровоцировали неявные, но сущностные вопросы. Какими моральными нормами должны далее руководствоваться гражданам Республики Молдова? Какая модель государственного развития создаст в Молдове внутренне-державное согласие и обеспечит стране достойное место в мировом сообществе.

ПРИМЕЧАНИЯ

1. Маджидов Т.И., Куракин Г.Ф. Компьютерные технологии против коронавируса: первые результаты // Природа. - 2020. - N 3. - С.3-15.
2. Ивентьев С.И. Справедливость с точки зрения четвертого и пятого поколений прав человека//Социальная справедливость - основа общественного здоровья / Материалы научно-практической конференции 13 марта 2018 г. - СПб.: Культурно-просветительское товарищество, 2018. - С.271-282.
3. Ивентьев С.И., Чучканов А. Г. Главные факторы здорового образа жизни человека//Город и здоровье: аспекты взаимодействия. Сборник научных статей / под ред. В.В. Афанасьевой, Е.В. Листвиной. - Саратов: Саратовский источник, 2012. - С.145-150.
4. <https://finance.liga.netekonomika/novosti/mvf--uluchshil-prognoz--vosstanovleniya-mirovoy-ekonomiki-posle-pandemii> (посещен 21.01.2021)
5. <https://www.pnp.ru/social/kakoy-iz-shtammov-koronavirusa-opasnee.html> (посещен 03.11.2021).
6. <https://actualcomment.ru/moralnaya-dilemma-kak-vrachi--i-vybirayut-kogo-spatat-ot-koronavirusa-2005081132.html>(посещен 19.01.2021).
7. <https://www.svoboda.org/a/30826802.html>(посещен 15.02.2021); https://lenta.ru/articles/2020/10/15/vaccine_diplomacy/(посещен 15.02.2021); <http://www.magspace.ru/blog/blog/354113.html>(посещен 02.02.2021)..
8. <https://russiancounci.ru/analytics-and-comments/analytics/koronavirus-novyy-bug-ili-ficha-mirovoy-politiki/>(посещен 03.11.2021).
9. Роговая Г.Н. Церковно-государственные отношения в Республике Молдова в кризисных условиях пандемии COVID-19. В: Meritocrație, profesionalism, integritate: deziderate versus realități. Materiale

- conferinței științifice cu participare internațională 19 noiembrie 2020. Chișinău, IȘ FEP «Tipografia Centrală», 2021, 284с. ;
10. [https:// newsmaker.md/rus/ novosti/ v-moldove-bolee-1-1-tys-chelovek-sdali-plazmu-dlya-lecheniya-bolnyh-koronavirusom/](https://newsmaker.md/rus/novosti/v-moldove-bolee-1-1-tys-chelovek-sdali-plazmu-dlya-lecheniya-bolnyh-koronavirusom/) (посещен 22.11.2021).
  11. К.Маркс., Ф.Энгельс. Сочинения т.3, Москва: Политиздат, 1956, 625 с
  12. Камю. А. Чума, Москва: АСТ, 2014, 384 с.
  13. [https:// www.vedomosti.ru /opinion/articles/2020/05/ 12/830062-koronaskeptiki-koronaentuziasti](https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2020/05/12/830062-koronaskeptiki-koronaentuziasti) (посещен 30.03.2021).
  14. Квашиш В.Е., «Еще раз о пределах вмешательства в частную жизнь» что изменила эпидемия коронавируса. В: Общество и право, 2020, №2(72), с.49-54.
  15. [https:// www.dw.com/ru/shvecija-otmenjaet-pochti-vse-antikoronavirusnye-ogranichenija/a-59350341](https://www.dw.com/ru/shvecija-otmenjaet-pochti-vse-antikoronavirusnye-ogranichenija/a-59350341) (посещен 12.11.2021).
  16. Шляхов Э. Н. Практическая эпидемиология. Кишинев: Штиинца, 1991, 566с.
  17. [https:// index.minfin.com.ua/ reference/coronavirus/ vaccination/moldova/2021-11/](https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/vaccination/moldova/2021-11/) (посещен 20.11.2021)
  18. [https:// gogov.ru/covid-v-stats/05/12/21/](https://gogov.ru/covid-v-stats/05/12/21/) (посещен 06.12.2021).
  19. [https:// www.mk.ru/ politics/2020/12/22/kitay-otkazalsya-ot-massovoy-vakcinacii-po-covid19-eto-lishnee.html](https://www.mk.ru/politics/2020/12/22/kitay-otkazalsya-ot-massovoy-vakcinacii-po-covid19-eto-lishnee.html) (посещен 20.11.2021)
  20. [https://colonelcassad. livejournal com/6881341.html](https://colonelcassad.livejournal.com/6881341.html) (посещен 20.11.2021).
  21. <https://www.apteka.ua/article/589782> (посещен 21.11.2021);
[https://index.minfin. com.ua/reference/coronavirus/vaccination/cuba/](https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/vaccination/cuba/) (посещен 21.11.2021).
  22. <https://rg.ru/2021/09/17/kak-na-kube-nachali-privivat-detej-ot-koronavirusa.html> (посещен 21.11.2021).
  23. [https:// www.interfaxru/world/776302](https://www.interfax.ru/world/776302) (посещен 21.11.2021)
  24. [https:// rg.ru/2009/06/16/emiraty-site.html](https://rg.ru/2009/06/16/emiraty-site.html) (посещен 21.11.2021)
  25. [https:// studbooks.net/2201655/ekonomika/ekonomika_obedinennyh_arabskih_emirатов](https://studbooks.net/2201655/ekonomika/ekonomika_obedinennyh_arabskih_emirатов) (посещен 21.11.2021) .
[https:// www.dw.com/ru/shvecija-otmenjaet-pochti-vse-antikoronavirusnye-ogranichenija/a-59350341](https://www.dw.com/ru/shvecija-otmenjaet-pochti-vse-antikoronavirusnye-ogranichenija/a-59350341) (посещен 12.11.2021).
  26. [https:// www.dw.com/ ru/v-avstrii -i-frg-proshli-massovye-protesty-protiv-karantina/a-56795667](https://www.dw.com/ru/v-avstrii-i-frg-proshli-massovye-protesty-protiv-karantina/a-56795667) (посещен 24.11.2021).
  27. [https:// lenta.ru/ articles/2021/09/06/antikovid_eu/](https://lenta.ru/articles/2021/09/06/antikovid_eu/) (посещен 24.11.2021).
  28. [https:// russian.rt.com/tag/protest](https://russian.rt.com/tag/protest) (посещен 24.11.2021).
  29. [https:// www.bbc.com/russian/news-59368700](https://www.bbc.com/russian/news-59368700) (посещен 24.11.2021).
  30. <https://ru.euronews.com/2020/11/22/europe-covid-sunday-protests/> (посещен 24.11.2021).
  31. [https:// ru.euronews.com/2021/11/20/ru-covid-protests-eveningn](https://ru.euronews.com/2021/11/20/ru-covid-protests-eveningn) (посещен 24.11.2021).
  32. [https:// austria-today.ru /kak-avstrijcy-otnosjatsja-k-privivkam](https://austria-today.ru/kak-avstrijcy-otnosjatsja-k-privivkam) (посещен 24.11.2021).
  33. [https:// lenta.ru/ articles/2021/09/06/antikovid_eu/](https://lenta.ru/articles/2021/09/06/antikovid_eu/) (посещен 24.11.2021).
  34. https://yandex.ru/news/story/VOZ_nazvala_nepriivitykh_osnovnymi_rasprostraniteljami_COVID-19-2e64827815e425f6458542f0f52d8eed?lang=ru&rubric=index&fan=1&stid=x2aXqa4_8TAopmjXCYN&t=1637845952&tt=true&persistent_id=170017834 (посещен 25.11.2021).
  35. Роговая Г. Морально-ценностные основы общества развивающейся демократии: опыт Республики Молдова. В: «Социология, философия и политические исследования» № 2 2010, Кишинев, с. 142-152.
  36. Соловьев В.С. Вера, разум, опыт. Три силы, Москва: Издательство «Директ-Медиа», 2012, 231 с.
http://dugward.ru/library/solovyev_vl/solovyev_v_s_tri_sily.html (посещен 13.12.2021).
  37. Галина Рогова Християнські моральні цінності в сучасній політиці. В: Релігійна свобода. Науковий щорічник, Київ, 2008, №13, с.209-213.
  38. Galina Rogovaia Principiile morale ale societății în perioadă de tranziție//// Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice- 2008. nr. 1- p-77 - 92.
  39. [https:// pulse.mail.ru/article /sandu-podpisala-zakon-o- ratifikacii-stambulskoj-konvencii-v-moldavii-8551982508945872114-5308691348596240260/](https://pulse.mail.ru/article/sandu-podpisala-zakon-o-ratifikacii-stambulskoj-konvencii-v-moldavii-8551982508945872114-5308691348596240260/) (посещен 03.12.2021).
  40. Мельник, В.А. Политические идеологии. Учебное пособие. Минск: Высшая школа, 2009. 399 с.
  41. [https:// index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/vaccination/moldova/2021-11/](https://index.minfin.com.ua/reference/coronavirus/vaccination/moldova/2021-11/) (посещен 23.11.2021).

РАЗВИТИЕ ТРАНЗИТИВНЫХ ЭКОНОМИК В КОНТЕКСТЕ
ВНЕШНЕТОРГОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ WTO
DEVELOPMENT OF TRANSITIVE ECONOMIES IN THE CONTEXT
OF FOREIGN TRADE REGULATION OF THE WTO

Ирина ЧЕРВИНСКАЯ, старший научный сотрудник,
Институт экономики НАН Беларуси
irina.chervinskaya@gmail.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.04>

CZU: 339.5:339.9

Summary

The problem of foreign trade regulation is one of the important problems that directly affect the key moments of the country's socio-economic development: from the choice of the optimal economic development model to the determination of geopolitical priorities in foreign economic policy.

Key words: *The problem of foreign trade regulation is one of the important problems that directly affect the key moments of the country's socio-economic development: from the choice of the optimal economic development model to the determination of geopolitical priorities in foreign economic policy.*

Аннотация

Проблема внешнеторгового регулирования относится к числу важных проблем, непосредственно влияющих на узловые моменты социально-экономического развития страны: от выбора оптимальной экономической модели развития, до определения геополитических приоритетов во внешнеэкономической политике.

Ключевые слова: *экономические отношения, внешнеторговое регулирование, страны с транзитивной экономикой, антидемпинговое регулирование*

Решение проблемы регулирования на мировых торговых площадках особую значимость имеет для стран с транзитивной экономикой, испытывающих на себе трудности начального периода становления рыночной экономики с перспективой широкого выхода на уровень международной торговли. Для переходных экономик проблема выступает в комплексном проявлении: с одной стороны как теоретическая задача описания сложившейся системы антидемпингового регулирования, с выявлением концептуально уязвимых, несоответствующим нормативным принципам свободной торговли проявлениям; с другой как поиск практических решений по приближению отечественных экспортно-импортных структур к условиям, сложившимся на мировых торговых площадках.

Для транзитивных экономик поиск ее решения на современном этапе актуализируется:

- относительной узостью собственной ресурсной и сырьевой базы, что объективно обуславливает зависимость транзитивной экономики от динамики мирового рынка;
- недостаточной рыночной емкостью страны, что, в соответствии с избранной стратегией экспортной ориентированности экономики, диктует необходимость активного продвижения своих товаров на внешние рынки.

Принципиальной задачей торговой политики на этапе либерализации и структурной перестройки экономики является эффективная защита отечественного товаропроизводителя от неблагоприятного воздействия зарубежных конкурентов.

Защита товаропроизводителей является объективным проявлением адаптации отечественной экономики к условиям формирования рыночных отношений и выражается в следующих проявлениях:

- как поддержка структурной перестройки экономики и создание условий для развития национального экспорта;
- как средство ограждения национальных товаропроизводителей от недобросовестной конкуренции со стороны иностранных фирм.

Постсоветские страны имеют еще очень ограниченный опыт применения всего набора мер по защите национальных товаропроизводителей, ощущается недостаток исследований о возможностях, механизмах и перспективах применения протекционистских мер, не противоречащих нормам Всемирной торговой организацией (ВТО).

Кроме того, многие постсоветские страны пока не признаны страной с рыночной экономикой, (*market-economy countries*) и это обстоятельство значительно специфицирует исследование проблемы антидемпингового регулирования в контексте развития отечественной внешнеэкономической структуры. В этом случае инструменты антидемпинговой политики не позволяют предприятиям более эффективно включаться в систему международного разделения труда [1, с. 18].

В теоретическом плане актуальность исследования определена и тем, что позволяет проследить степень соответствия политики государственной поддержки отечественных товаропроизводителей основным принципам свободной конкуренции, предполагающим сохранение конкуренции на рынке при приоритете интересов потребителя, а также выявить возможности внесения изменений в выбранные методы определения эффективности экспортной политики. Это поможет переходу от одноаспектной трактовки антидемпингового регулирования, к комплексному, более широкому пониманию политики защиты интересов товаропроизводителей и, тем самым, будет способствовать значительному обогащению методологического потенциала отечественных научных разработок.

Особую значимость приобретает исследование механизма применения в транзитивных странах специальных антидемпинговых мер с учетом перспектив вступления страны во Всемирную торговую организацию и развития интеграционных процессов.

Растущая роль ВТО, находит свое отражение в тенденции к экономической и торговой интеграции, образованием зон свободной торговли, таможенных союзов и единых экономических пространств, развитием наднационального торгового законодательства. Эти тенденции затрагивают и страны, которые пока не входят в число участников ВТО. Успешность участия в международной торговле требует соответствия новым требованиям, а существующие обязательства и угроза применения ответных санкций не позволяют в полной мере

использовать тарифные и нетарифные ограничения. Актуализируется задача выбора механизмов, позволяющих достичь необходимого баланса между защитой внутреннего рынка от конкуренции с иностранными товарами, обеспечением поддержки развития национальных отраслей и либерализацией, при которой возможно поддержание эффективности отечественных производств, стимулирование притока частных инвестиций в экономику, успешное вхождение на зарубежные рынки [2, с. 78].

Определение нормальной цены для стран с транзитивной экономикой имеет свои специфические особенности, игнорирование которых на практике способно спровоцировать возникновение комплекса торговых конфликтов, конечное разрешение которых во многом сопряжено с проявлением волюнтаристских тенденций со стороны экономически развитых стран, не ограниченных, как правило, ни юридическими, ни моральными рамками в конкурентной борьбе. Поэтому на практике странам с переходной экономикой приходится преодолевать не только условия объективно сложившейся конъюнктуры, но и демонстрировать готовность к компромиссным вариантам решения ситуации, что предполагает не только знакомство с основополагающими принципами, лежащими в основе ВТО, но и профессиональное оперирование методическими материалами, на основе которых осуществляется нормативный анализ конкретной конфликтной ситуации [3, с. 57]. Такая ситуация особо актуализирует проблему определения нормальной цены для стран с нерыночной экономикой с перспективой подготовки комплекса прикладных методических рекомендаций для отечественных предприятий-экспортеров.

Нередко возникают вопросы, связанные с определением внутренней цены импортируемого товара, происходящего из так называемых стран с нерыночной экономикой «non-market economy country» или третьих стран.

И хотя странами с переходной экономикой среди жалоб по поводу доступа на рынки чаще всего упоминаются количественные ограничения (в том числе добровольно принятые в результате антидемпинговых разбирательств), особенность антидемпинговых процедур, применяемых ЕС и США в отношении этих стран, и их воздействие на экспорт стран с переходными экономиками не были систематически исследованы. Многие страны применяют антидемпинговые меры, однако США и ЕС были выбраны для исследования, поскольку на них приходится около двух третей экспорта стран ЦВЕ и СНГ.

Антидемпинговое законодательство таких стран разрешает отрасли промышленности добиваться увеличения таможенных пошлин на товары, которые продаются внутри страны по цене, ниже справедливой, если такие продажи причиняют или угрожают причинить материальный ущерб национальной отрасли промышленности, производящей аналогичную продукцию. Справедливая цена является эквивалентом термину “нормальная цена”, используемому в Антидемпинговом Кодексе ВТО. Закон устанавливает различие между методом, применяемым для определения нормальной стоимости для рыночных экономик, и методом, применяемым к нерыночным экономикам.

В условиях рыночной экономики нормальная цена определяется на основе отгрузочных цен производителя EXW для несвязанных с ним покупателей на его внутреннем рынке, с учётом стоимости перевозки, физических характеристик товаров, условий продажи и страхования. Это делается для того, чтобы сделать её сопоставимой с ценой производителей аналогичных товаров, отгруженных для экспорта в США [4, с. 87].

В конце 1970-х гг. Министерство финансов США решило, что в странах с нерыночной экономикой цены на продукцию, исчисляемые в местной валюте на внутреннем рынке, не являются реальной основой для расчёта нормальной или «справедливой» цены. Это решение было основано на том, что в централизованной экономике неконвертируемые валюты и механизмы ценового контроля подвержены политическому и административному влиянию и не отражают нормальную «рыночную» стоимость товаров. Министерство финансов разработало методику, по которой от производителя из страны с нерыночной экономикой требуется документировать его фактические издержки: затраты материалов, труда, энергии и капитала (метод сконструированной цены, сконструированной стоимости). Нормальную стоимость определяют, оценивая эти факторы производства в другой стране, которая является рыночной и находится примерно на таком же уровне экономического развития, исходя из величины ВВП на душу населения. Полученная разница прибавляется к цене поставщика из страны с нерыночной экономикой. В качестве суррогатных должны были выбираться страны, также производящие данный вид товаров. Законодательно были установлены шесть критериев для отнесения страны к странам с нерыночной экономикой:

- является ли валюта страны свободно конвертируемой;
- устанавливается ли заработная плата в результате свободного торга между работником и нанимателем;
- условия функционирования предприятий с иностранным участием;
- пределы прав собственности государства на средства производства или контроля над ними;
- пределы государственного контроля над распределением ресурсов и ценами, а так же решениями по объёму производства предприятий;
- другие факторы, которые считаются уместными, в частности наличие института банкротства.

Решение о том, является ли экспортёр представителем рыночной или нерыночной страны принимается в каждом отдельном случае, главным образом на основании утверждений выражающей недовольство фирмы. Министерство торговли дает возможность ответчикам оспорить причисление страны к числу нерыночных, или доказать, что конкретная компания функционирует в режиме рыночной экономики («островок капитализма») даже при условии, что вся страна в целом определена как страна с нерыночной экономикой [4, с. 104].

Установленная описанным выше способом нормальная стоимость сравнивается с экспортной ценой (как для рыночных, так и для нерыночных экономик).

Если экспортная цена оказывается ниже, рассчитывается демпинговая маржа, соответствующая этой разнице (выраженная в виде процента к экспортной цене). Демпинговая маржа ниже 2% рассматривается как малозначительная и не обладающая исковой силой. Если маржа выше, делается определение о причинении или угрозе причинения материального ущерба.

Следует отметить, что статус страны с нерыночной экономикой и использование различных методов для определения нормальной стоимости могут оказывать существенное влияние на вероятность обнаружения факта демпинга. Также многие проблемы с которыми сталкиваются страны как с рыночной экономикой так и так называемые «третьи страны», связаны с незнанием иностранными предприятиями антидемпингового законодательства и соответствующих процедур, а также с требованиями незамедлительно отвечать по-английски на подробные технические вопросы-анкеты относительно цен и затрат на производство. При отсутствии в ряде стран практики отчётности (в том числе и бухгалтерской), соответствующей международным стандартам это вызывает серьезные проблемы.

Определение демпинга в основном является судебной процедурой, в ходе которой как компании, заявляющие о причинённом ущербе, так и иностранные экспортёры имеют возможность представить доказательства для обоснования своих исков. В случаях, когда ответчики, представляющие рыночные или нерыночные страны, не в состоянии представить подробную информацию о ценах и затратах в определенном формате, Министерство торговли базирует свои решения на «имеющихся фактах». Последнее часто фактически разрешает использовать те данные и те методы определения наличия демпинга, которые сочтутся нужными. К тому же, экспортёры из стран с переходными экономиками обладают меньшим опытом и, как следствие, им тяжелее справляться с процедурами, сопровождающими антидемпинговые расследования. В результате антидемпинговые меры могут сказываться на них тяжелее, чем на других экспортёрах.

Положения ГАТТ ВТО дают свободу отдельным странам в разработке их внутреннего законодательства для определения нормальной стоимости в контексте антидемпингового законодательства. Однако в принципе нет несовместимости между процедурами, принятыми странами и требованиями ВТО, которые являются первоисточником для антидемпингового законодательства отдельных стран.

В законе о торговле ЕС страна классифицируется как страна с нерыночной экономикой по решению Совета ЕС на основании того, можно ли считать, что она предприняла достаточные шаги к следованию рыночным принципам организации торговли и производства. Не существует возможностей ни для индивидуальных исключений, ни для юридических контраргументов. Иными словами частичное признание конкретной компании как функционирующей в режиме рыночной экономики при условии, что вся страна в целом имеет статус страны с нерыночной экономикой невозможно. В целом же в рамках европейской антидемпинговой практики страны с нерыночной экономикой сталкиваются с теми

же проблемами, как и при экспорте в США [4, с. 52]. Это не в последнюю очередь связано с трудностями при оформлении документации и заполнении вопросников, а также с очевидной процедурной неопределенностью при определении нормальной цены.

Во время уругвайского раунда в ходе переговоров по реализации Статьи 6 ГАТТ было признано право страны-импортёра использовать альтернативные пути определения «нормальной стоимости» для стран с нерыночными экономиками. Вступление в ВТО так же не гарантирует защиты от применения методики аналоговой страны, если страна не считается «рыночной». Единственный надежный путь избежать применения цены третьей страны в качестве нормальной получение статуса страны с рыночной экономикой.

Использование цен третьих (аналоговых) стран для определения демпинговой маржи и имеет огромные трудности, с которыми столкнулись страны переходного периода вследствие слабого знакомства с административными процедурами в США и ЕС, а также с международной практикой бухгалтерского учёта, что поставило под угрозу экспорт этих стран. Более того, этот метод определения нормальной стоимости, несомненно, увеличил риски, связанные с экспортом, открывая возможность для произвола и предвзятости со стороны европейских и американских чиновников во время проведения антидемпинговых разбирательств.

Сама практика определения наличия демпинга, внутренних цен третьей страны, выбираемой на основании предпочтений, а не жестко определенных правил может оказаться достаточной для сокращения экспорта, что является таким же свидетельством произвола и недостатка экономического содержания в процедурах определения самой нормальной стоимости.

Законодательно оба метода определения нормальной цены для стран с нерыночной экономикой равносильны и могут равноправно применяться. На практике же в условиях, при которых один из этих методов выбирается на основании предпочтений, а не регламентированных правил существует опасность, что предпочтение отдастся тому методу, при котором экспортер был бы неуязвим для обвинений в демпинге. Страна с нерыночной экономикой, сталкиваясь с методом «аналоговой страны» и скрытой угрозой возможного выбора неблагоприятной страны-аналога, может быть уязвима и, следовательно, скорее всего, соглашается на внесудебное урегулирование, т.е. принимает на себя добровольные количественные ограничения либо поднимает цену. Следовательно, тем самым потенциальные ограничения могут быть так же эффективны, как и действительные, если угроза их применения достаточна велика [5, с. 640].

Таким образом, в отношении стран с нерыночной экономикой антидемпинговые меры, по сути, являются завуалированной формой обыкновенного протекционизма, а не защитой внутреннего рынка от «нечестной» торговли. Более того, возлагая вину за проблемы отечественных фирм на плохо ведущих себя иностранные фирмы-конкуренты, эта практика предоставляет в высшей степени привлекательную возможность для фирм-производителей просить, а госу-

дарству предоставлять защиту без формального нарушения принципов ВТО о либерализации торговли во всём мире.

Исторически сложилось, что ряд стран активно применяют антидемпинговые и компенсационные пошлины (законы о защитных мерах в торговле) против иностранных фирм и стран, которые, по их мнению, используют несправедливые методы торговли. Антидемпинговые пошлины могут вводиться на импорт товаров, продаваемых на их рынке по ценам более низким, чем цены на этот товар на внутреннем рынке страны-экспортера или чем себестоимость товара в стране его происхождения. Компенсационные пошлины могут вводиться на импортные товары, которым были предоставлены правительственные субсидии. В обоих случаях главным фактором является то, что подобный импорт наносит существенный ущерб конкурирующей отечественной промышленности. Хотя благодаря защитным мерам во внешней торговле фирмы, которые сталкиваются с жесткой иностранной конкуренцией, могут получать государственную защиту в различных формах, а государство – определенный объем дополнительных доходов, населению и бизнесу приходится платить более высокие цены за импортный товар [6, с. 140].

Антидемпинговое законодательство дает возможность заключать соглашения со странами с нерыночной экономикой, куда традиционно относят практически все постсоветские страны, с временным приостановлением антидемпингового расследования, но введением ограничений, которые устанавливают лимиты на поставку товаров-объектов расследования.

Одним из наиболее популярных методов искажения механизма определения нормальной цены является так называемый метод обнуления, который применяется при расчете демпинговой маржи. Схематически этот прием выглядит следующим образом: на первом этапе, в ходе рассмотрения дела о демпинге, истец, прежде всего, определяет нормальную цену товара, которая может быть основана на:

- цене продукции на внутреннем рынке страны-экспортера;
- цене, по которой эта продукция продается экспортером в другой стране;
- себестоимости аналогичной продукции в стране-экспортере.

Потребитель сравнивает нормальную цену продукции с ценой ее продажи на рынке по каждой сделке и рассчитывает демпинговую маржу, которая представляет собой разницу между этими двумя ценами.

Если нормальная цена продукции выше цены ее реализации на рынке истца, то полученная разница учитывается в расчете демпинговой маржи, однако если нормальная цена товара меньше цены его реализации в стране-импортере, то в этом случае обнуляется стоимость такой сделки – вместо того, чтобы вычесть полученную при расчете величину из окончательной демпинговой маржи [7, с. 64].

Именно такая практика и получила название «обнуление», и именно она приводит к искусственному возрастанию демпинговой маржи, увеличению вероятности того, что недобросовестный потребитель, таким образом установит факт

ущерба и что против продукции, поставляемой по «демпинговым ценам», будут введены защитные пошлины. Практика обнуления не соответствует антидемпинговым правилам, поскольку ведет к искажению цен отдельных экспортных операций. Ведь при использовании этого метода учитываются не все сравнения между нормальной стоимостью и ценами экспорта. Такая несправедливая торговая практика ослабляет доверие, а также уменьшает влияние в многосторонних торговых переговорах. При этом такие страны могут подвергаться ответным мерам со стороны торговых партнеров, против которых были применены указанные меры, но отказываются принять рекомендации ВТО по приведению методики определения демпинговой маржи в соответствие с правилами международной торговли. Однако чем дольше страна будет противиться или игнорировать указанные рекомендации, тем больше вероятность того, что страны, подавшие жалобы, получают право вводить ответные пошлины или другие карательные меры по отношению к американским товарам. Экономически доминирующие страны Решения Органа по разрешению споров ВТО установили, что использование метода обнуления в антидемпинговых расследованиях не соответствует правилам международной торговли, однако США отказываются менять свою практику расчета демпинговой маржи.

Применение такой практики не соответствует правилам ВТО о защитных мерах в торговле и ведет к серьезным искажениям в национальной экономике. В то же время, отказ выполнить решения Органа по разрешению спора по устранению несправедливых методов торговли понижает кредит доверия к стороннику свободной и справедливой торговли, ослабляя влияние этой страны, поэтому необходимо отказаться от практики обнуления при проведении различных антидемпинговых расследований [8, с. 65].

Изложенный материал позволяет сделать выводы, что меры, реализуемые государством в целях защиты национальных производителей от неблагоприятного воздействия демпингового импорта, применяются посредством введения пошлины, в том числе временной антидемпинговой пошлины, либо принятия экспортером ценовых обязательств.

На практике такому введению должно предшествовать расследование, проводимое в целях установления трех основных фактов:

- наличия демпингового импорта;
- наличия материального ущерба (или угрозы его причинения) отрасли национальной экономики;
- наличия причинно-следственной связи между демпинговым импортом и материальным ущербом (или угрозой его причинения) отрасли национальной экономики.

Использование антидемпинговых мер развитыми странами постоянно растет по мере развития промышленного производства в развивающихся странах, и если до 90-х гг. прошлого века торговые противоречия чаще всего возникали в связи с антидемпинговыми барьерами, накладываемыми на продукцию сельско-

го хозяйства и текстильной продукции, то сегодня в сферу торговых конфликтов все больше вовлекаются высокотехнологичные товары.

Самый высокий уровень антидемпинговых ограничений приходится преодолевать экспортерам наименее развитых стран по товарам, доля которых преобладает в экспорте. Антидемпинговое регулирование все более переносится на уровень региональных интеграционных группировок, поскольку:

- во-первых, антидемпинговые барьеры используются по отношению к третьим странам;
- во-вторых, реализуются во взаимной торговле в условиях существенной либерализации тарифного регулирования.

Расчет «нормальной цены» в реальной практике международных экономических отношений пока не имеет строгих критериев, что способствует развитию волюнтаристических тенденций, как в определении самого факта демпинга, так и в принятии антидемпинговых мер. Ущербность такого подхода особенно проявляется в отношениях с так называемыми «странами с нерыночной экономикой»..

Применение метода «обнуления» в определении демпинга не соответствует правилам ВТО о защитных мерах в торговле и ведет к серьезным искажениям в развитии международной торговли. Такая практика является нарушением требования «справедливого сравнения», провозглашенного в статье 2.4.2 Антидемпингового соглашения. Оценочная эффективность метода «обнуления» позволяет определить его как прием фальсификации критериев определения нормальной цены, а его использование является формой реализации скрытого протекционизма, активно применяемого в отношении стран с непризнанной рыночной экономикой.

Ключевой предпосылкой для использования особой процедуры оценки нормальной цены для страны с нерыночной экономикой является то, что цены, существующие в них не определяются действием нормальных рыночных сил. Это значит, что внутренняя стоимость товаров и издержек производства не могут быть использованы для определения «нормальной цены».

При выборе аналоговой стран, имеющей статус страны с рыночной экономикой, предполагается, что механизм формирования цен в ней будет справедливым. Следует признать, что данное правило далеко не всегда является верным.

По нашему мнению, одним из перспективных подходов по недопущению введения антидемпинговых санкций, в случае использования органом, проводящим соответствующее расследование, метода аналоговой страны для определения нормальной цены, является обоснованная критика выбранного аналогового государства. Доказательной базой должно выступать обоснование, что на выбранном рынке цены не определяются действием нормальных рыночных сил и реальной конкуренцией. Это возможно в случае существования следующих ситуаций:

- монополистическая или олигополистическая структура рынка;
- наличие соглашений между лидерами рынка направленные на разделение доли рынка, ограничения по объемам выпуска;

- государственное регулирование, направленное на обеспечение заданных объемов производства, наличия мощностей, распределения квот на выпуск между производителями;
- существование монопольных цен на транспортные расходы;
- уровень рентабельности компаний, выбранных в качестве аналоговых значительно превышает 9% – уровень нормальной рентабельности, который традиционно используется при определении сконструированной нормальной цены.

Прогнозирование возможного применения антидемпинговых мер против национальных производителей транзитивных стран выступает важным элементом внешнеэкономической стратегии, направленным на снижение угрозы для ее реализации. Это тем более важно, поскольку под действие данных мер, как правило, попадают высоко конкурентоспособные категории товаров, способные приносить значимую валютную выручку и наращивать свое присутствие на внешних рынках.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Адамантопулос, К. Антидемпинговая политика ЕС: Материалы семинара по антидемпинговой политике ЕС, – Минск, 2 февраля 2001 г. – Минск, 2001. – 29 с.
2. Антидемпинговое законодательство ЕС: пособие российским экспортерам. – М.: Tacis, 1999. – 147 с.
3. Антидемпинговая политика Европейского Сообщества. Практическое пособие для российских экспортеров и производителей. – М.: Международные отношения, 1999. – 138 с.
4. Антидемпинговая практика ЕС: руководство для российских экспортеров / под ред. К. Стивенсона. – М.: Центр торговой политики и права, 1998. – 150 с.
5. Баканов, А.А. Антидемпинговые меры против стран с нерыночной экономикой: некоторые концептуальные проблемы и один пример / А.А. Баканов, Л.А. Жулего // ЭКОБЕСТ. – 2003. – № 4. – С. 637 – 668.
6. Василевский, С.Р. Антидемпинговое регулирование: нормы Всемирной торговой организации и особенности законодательства Европейского союза / С.Р. Василевский, Р.В. Соболев // Вестн. Министерства иностранных дел Республики Беларусь. – 2000. – № 4. – С. 135 – 146.
7. Материалы совместного семинара МИД Беларуси, ВТО и Белорусской торгово-промышленной палаты «Доступ на внешние рынки. Инструменты торговой защиты и деятельность специмпортеров в условиях ВТО». 23-25 марта 2009 г., г. Минск.
8. Agreement on implementation of article VI of the general agreement on tariffs and trade // World Trade Organization [Электронный ресурс]. – 2013. Режим доступа: http://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/19-adp.pdf. – Дата доступа: 11.06.2013.

POLITICA DE SECURITATE NAȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA: ASPECTE CONCEPTUALE ȘI PRACTICE

NATIONAL SECURITY POLICY OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA: CONCEPTUAL AND PRACTICAL ASPECTS

Natalia ALBU, *doctor în științe politice,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
albu_nataly@yahoo.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.05>

CZU: 351.86(478)

Rezumat

Republica Moldova traversează o perioadă cu multiple riscuri și amenințări mai vechi sau mai noi, atât de ordin intern, cât și extern, precum existența unui conflict nerezolvat sau riscul de manifestare a unei agresiuni în regiune, ori existența elementelor specifice războiului hibrid. În acest context, tot mai mult se discută despre necesitatea de revizuire a Politicii de Securitate Națională (PSN), din mai multe considerente obiective, în special din perspectiva documentelor cu referire la sectorul de securitate și apărare. Astfel, în cadrul acestui articol sunt analizate viziuni privind necesitățile de revizuire a SSN și prezentate aspecte-cheie în procesul de elaborare a acesteia, ținând cont de anumite lecții de învățat. Dintr-o perspectivă conceptuală, devine evidentă necesitatea elaborării unui mecanism de monitorizare, evaluare, prioritizare și răspuns la riscurile și amenințările la adresa securității naționale a Republicii Moldova. Iar dintr-o perspectivă practică, necesitățile de securitate ale cetățenilor trebuie să se regăsească în PSN, iar autoritățile responsabile de sectorul de securitate trebuie să se preocupe și de ceea ce este important pentru ca cetățeanul să se simtă în siguranță, și de sporirea nivelului de încredere în sustenabilitatea reformelor și politicilor întreprinse în asigurarea securității naționale.

Cuvinte-cheie: *Politica națională de securitate, Strategia de securitate națională, stare de securitate, sistem de securitate, mediu de securitate.*

Summary

The Republic of Moldova is facing a period with multiple risks and threats, either old or new, both internally and externally, such as the existence of an unresolved conflict or the risk of regional aggression, or the existence of the specific elements of a hybrid war. In this context, there is a growing discussion about the need to revise the National Security Policy (NSP), and other documents related to the security and defense sector, for several objective reasons. Thus, in this article are analyzed views regarding the necessity of the revision of the National Security Strategy (NSS) and presented the key issues of the process of the development of a NSS, considering certain lessons that have to be learned. From a conceptual perspective, the necessity of the elaboration of a mechanism for monitoring, evaluation, prioritization and answer to the risks and threats towards the national security of the Republic of Moldova. From a practical perspective, the citizen's security needs must be reflected in the NSP, and the authorities responsible for the security sector have to also be concerned about what is important for the citizens in order to feel safe, and for the increase of the confidence level in the sustainability of the undertaken reforms and policies in order to ensure the national security.

Key-words: *National security policy, National security strategy, state of the security, security system, security environment.*

Introducere

Politica de securitate națională (PSN) este privită ca un set de standarde pentru procesul decizional, un punct de referință general acceptat pentru guvernare în atitudinea și reacția de răspuns la evenimente ce prezintă amenințări, riscuri, provocări sau oportunități pentru securitatea națională. Pe de o parte, funcționalitatea sistemului național de securitate depinde de obiectivul final al politicii de securitate, care nu poate fi abordat abstract. Pe de altă parte, mecanismul de elaborare a politicii de securitate, inclusiv formularea obiectivelor strategice, este influențat de sistemul național de securitate (reieșind din competențele instituționale, de exemplu, limitele funcționale ale Consiliului Suprem de Securitate), persoane (factor de decizie), procese regionale (de ex. integrarea economică europeană) și factori externi din perspectiva intereselor de putere în regiune și pe teritoriul Republicii Moldova, în special.

Republica Moldova traversează o perioadă cu multiple riscuri și amenințări mai vechi sau mai noi, atât de ordin intern, cât și extern, precum existența unui conflict nerezolvat sau riscul de manifestare a unei agresiuni în regiune, ori existența elementelor specifice războiului hibrid. Criza generată de pandemia COVID-19 a avut implicații și asupra Republicii Moldova, în domeniul sănătății, în primul rând, dar nu în ultimul rând și asupra economiei, precum și asupra *stării de securitate*, în ansamblu. Dincolo de factorii menționați, nivelul *stării de securitate* a țării este determinat și de lipsa capacității de a diminua imaginea de *stat capturat* sau stat unde corupția prosperă și limitează asigurarea unui climat de securitate atât la nivel politic, cât și social. Conform sondajului de opinie care cercetează *percepția populației cu privire la sistemul de securitate și apărare a Republicii Moldova*, 72% din respondenți consideră *corupția* fiind cea mai mare preocupare sau amenințare internă la adresa securității Republicii Moldova sau cetățenilor țării [1]. Mai mult, alături de dezideratul guvernării actuale, privind eliminarea corupției, se evidențiază și necesitatea creșterii sentimentului de *securitate/siguranță* la nivel de populație. Același sondaj constată că 52,5 % din respondenți nu se simt în siguranță atunci când este vorba despre *furturi bancare/ dispariția banilor din bănci*. Din această perspectivă, amintim că definiția cea mai simplă a securității stabilește că *securitatea este un sentiment de încredere și de liniște pe care îl dă cuiva absența oricărui pericol*, iar statele care se află în topul celor cu indicator ridicat al bunei guvernări, se află și în lista țărilor cu indicatori înalți privind asigurarea *securității umane*, respectiv preocuparea față de individ/cetățean devine un subiect important pe agenda politicii de securitate națională.

Concepția Securității Naționale a Republicii Moldova (în continuare Concepție), adoptată în 2008, stabilește că *securitatea națională reprezintă condiția fundamentală a existenței poporului din Republica Moldova, a statului moldovenesc și este un obiectiv al țării* [2], totuși obiectivele securității naționale prefigurate în Concepția respectivă se referă tangențial la necesitățile de securitate a cetățenilor și au un caracter general, evidențiind necesitatea de asigurare a suveranității, integrității teritoriale și stabilității interne în cadrul a opt amenințări și riscuri de bază, care sunt depășite

de context și de conținut. La fel și *Strategia Securității Naționale*, adoptată în 2011, deși pretinde a fi elaborată într-un cadru comprehensiv, totuși în lumea complexă și interdependentă de astăzi, confruntată cu amenințări nemilitare, cum ar fi cele cu caracter hibrid, pandemie sau schimbările climatice etc., se impune necesitatea unei **abordări holistice a securității dintr-o perspectivă incluzivă**. Natura holistică a securității naționale impune existența unor structuri adecvate pentru gestionarea acesteia, Republica Moldova are astfel de structuri, dar care, desigur, au nevoie de revitalizare. Plus, actualmente tot mai mult se discută despre necesitatea de revizuire a SSN, din mai multe considerente obiective, și a altor documente cu referire la sectorul de securitate și apărare. Cu toate acestea, reieșind din faptul că nu există o claritate privind necesitățile de securitate a Republicii Moldova, există confuzii privind ce fel de SSN trebuie să elaboreze Republica Moldova sau care ar fi viziunea strategică. Astfel, articolul dat reflectă discuțiile privind necesitatea elaborării unei noi Strategii de Securitate Națională.

Trei aspecte definatorii pentru o politică de securitate națională a Republica Moldova

Tradițional, obiectivul politicii de securitate națională este de a defini o viziune națională generală asupra procesului de elaborare a documentelor de referință, cum ar fi o strategie de securitate națională sau strategii și planuri sectoriale [3, p. 2]. Un obiectiv clar definit facilitează elaborarea viziunii strategice și relevă dacă există la nivel național o înțelegere comună a intereselor de securitate și o conștientizare reală a modului/căilor de utilizare a instrumentelor disponibile pentru protejarea interesului național. Astfel, PSN poate fi prezentată ca document unic sau ca o serie de documente deja existente, care împreună constituie o politică coerentă și integrată. În același timp, o PSN de succes oferă posibilitatea aplicării principiilor bunei guvernări în sectorul de securitate și apărare.

La nivel de documente și politici strategice, accentele sunt puse pe caracterul integrator al PSN. De regulă, statele, în calitate de actori politico-militari, își stabilesc prioritățile politicii de securitate națională în funcție de mediul de securitate sau structurile de securitate din care fac parte, oportunități și posibilități, resursele informaționale, energetice și umane de care dispun. Plus, politicile de securitate trebuie să corespundă principiilor dreptului internațional, la adăpostul cărora stau, îndeosebi, actorii mici și slabi care încearcă să-și dezvolte resursele de securitate, să asigure o armonie socială și să-și afirme identitatea fără a trezi reacția violentă a celorlalți.

Din practica internațională remarcăm că, alături de o abordare integrată, unele state, precum Imperiul Roman, își fundamentează politica de securitate pe trei axe – economică, militară și culturală, – exprimându-și ferm interesul de export al securității (de ex. prin susținerea Reformei Sectorului de Securitate) sau a puterii (cum ar fi susținerea secesionismului ca instrument de influență). În același timp, reieșind din provocările globale și nivelul de dezvoltare a țării, statele elaborează o

nouă generație de strategii de securitate națională în cadrul politicii lor de securitate. Aceste noi strategii abordează preocupările de securitate interne și externe, ca urmare a comportamentului uman și a factorilor naturali. Aceste state nu se limitează la politicile de identificare și contracarare a amenințărilor cunoscute și care afectează interesul național general, dar adoptă decizii de securitate dintr-o perspectivă *adaptivă și emergentă* (de ex. Olanda, Marea Britanie), solicitând efortul întregului guvern și, din ce în ce mai mult, a întregii societăți.

Totuși, pentru a răspunde la întrebarea respectivă, **în primul rând**, este nevoie de stabilit clar care este *interesul național* al țării. Plus, în cadrul documentelor strategice trebuie să se regăsească confirmată declarația de valori și principii care ar trebui să ghideze realizarea politicii de securitate, inclusiv obligații internaționale, precum respectarea drepturilor omului și asigurarea unei *securități incluzive*.

În documentele de strategii găsim că interesele naționale țin de: (1) asigurarea caracterului suveran, independent, unitar și indivizibil al statului; (2) garantarea dezvoltării stabile și durabile a statului; (3) integrarea europeană; (4) reintegrarea teritorială; (5) prosperitatea cetățenilor; (6) participarea la asigurarea securității internaționale [4]. Totuși, *ca valorile și interesele definite să reflecteze fermitatea statului în vederea stabilirii unui mediu în care cetățenii să poată trăi în securitate și prosperitate, factorul de decizie trebuie să-și asume responsabilitatea ca aceste aspirații să fie auzite*, iar pentru a căpăta valoare practică, trebuie operaționalizate.

Valoarea practică a interesului național poate fi relaționată cu necesitatea de a dezvolta *cultura strategică* și modelarea/remodelarea comportamentului politic în conformitate cu interesele de securitate. Aici, *cultura strategică* în sensul deciziilor strategice privind asigurarea cadrului de dezvoltare și securitate a statului – stabilirea vectorului de dezvoltare a țării, identificarea clară a partenerilor și a spațiului de colaborare pe dimensiunea securității. Mai mult, ideea culturii strategice este în strânsă legătură cu noțiunile de cultură politică și de cultură militară [5, p. 17], aici, în mare parte, iese în evidență faptul că armata în sistemul de securitate moldovenesc are o valoare neînsemnată sau chiar simbolică. Conform Barometrului Opiniei Publice din 2020, 43,8% din respondenți au încredere în armată [6]. Totuși, aceasta este subestimată în Republica Moldova atât de autorități, cât și de cetățeni, din perspectiva capacității de apărare, dovadă fiind subfinanțarea cronică, dar și lipsa de discuții publice pe teme asimilate domeniului.

În același timp, complexitatea dezvoltării unui interes național rezidă în faptul că el este un concept polemic, îndeosebi în Republica Moldova, unde forțele politice îl interpretează diferit, în funcție de propriile interese, manipulând cu societatea. Pe de altă parte, interesul național se află în conexiune cu politica externă – călăuză principală a întregii activități externe desfășurată de un stat. Deși integrarea europeană, ca vector al politicii externe, a fost declarată în 1998 și Republica Moldova a avansat în colaborarea cu Uniunea Europeană (UE), punctul de referință fiind Acordul de Asociere a Republicii Moldova la Uniunea Europeană, semnat în 2014, totuși cadrul conceptual al politicii externe a Republicii Moldova, adoptat în 1995, nu corespunde priorităților de securitate pe plan extern.

În al doilea rând, pentru a stabili specificul PSN, evident că este nevoie de o evaluare complexă a mediului regional și internațional de securitate și a factorilor de risc, precum și a amenințărilor de ordin intern și extern la adresa securității naționale și nu în ultimul rând a capacităților și mijloacelor de asigurare a securității naționale. De altfel, cunoștințele insuficiente despre mediul de securitate extern face statele mai vulnerabile. Descrierea exactă și realistă a condițiilor de securitate națională pe care statul își propune să le creeze într-o anumită perioadă de timp sau viitorul apropiat, precum și obiectivele și rezultatele preconizate ale politicii de securitate. Aceasta va permite stabilirea priorităților de securitate nu numai în baza contextului, dar și a obligațiilor asumate la nivel național și internațional, precum și elaborarea sau revizuirea pachetului de politici și concepte privind securitatea națională.

În al treilea rând, se impune necesitatea de formulare clară a vectorului de dezvoltare a țării. În sectorul de securitate a Republicii Moldova, termenul *dezvoltarea* este tot mai des invocat în contextul Reformei Sectorului de Securitate (RSS). Deși este un proces îndelungat, RSS nu-și pierde din actualitate în Republica Moldova [7]. De regulă, implementarea acesteia se realizează reieșind din specificul fiecărei țări, iar actualmente, reieșind din tendințele schimbărilor care se derulează, după alegerile parlamentare din iulie 2021, ar putea avea loc o resetare a procesului respectiv. Din perspectiva RSS, tot mai actuale devin conceptele *construcția* și *dezvoltarea*, de exemplu, clădirea consensului național privind necesitățile de securitate sau necesitățile de dezvoltare a Armatei Naționale. Mai mult, unul dintre principalii factori motori pentru formularea obiectivelor PSN este tendința de a se alinia politicii de dezvoltare. Republica Moldova, aderând la Agenda de Dezvoltare Durabilă 2030, poate asigura implementarea RSS prin prisma Obiectivului 16 *Pace, Justiție și Instituții Puternice*. În fine, afirmații precum că *dezvoltarea depinde de securitate* și că *securitatea necesită dezvoltare* devin tot mai actuale. Plus că indicatorii globali evidențiază corelația dintre buna guvernare, indexul securității umane și indexul rezilienței democratice.

Premisele revizuirii Politicii de Securitate Națională a Republicii Moldova și necesitățile de elaborare a unei noi Strategii de Securitate Națională

De la declarația de independență, Republica Moldova a adoptat, în conformitate cu viziunile doctrinare naționale, un șir de acte și documente, cu referire la securitatea națională: *Concepția de Securitate Națională* (1995, 2008); *Doctrina militară a Republicii Moldova* (1995); *Legea privind organele securității statului* (1995); *Legea securității statului* (1995); *Legea cu privire la apărarea națională* (2003), modificări aprobate de Parlament la data de 15.07.16; *Concepția reformei militare* (2002); *Strategia securității naționale a Republicii Moldova* (2011); *Analiza Strategică a Apărării* (2011, parțial secretizată); *Strategia de Informare și Comunicare în domeniul Apărării și Securității Naționale pentru anii 2012-2016* (2012); *Strategia Securității Energetice (până-n 2030)*, *Strategia Națională de Apărare pentru perioada 2018-2022* (2018); *Programul național de implementare a Rezoluției 1325 a Consiliului de Securitate al*

ONU privind Femeile, Pacea și Securitatea pentru anii 2018-2021, alte legi, strategii sectoriale și programe de guvernare.

În ultimii trei ani, au fost efectuate anumite studii privind descrierea etapelor în evoluția documentelor de politici și strategii cu privire la securitatea națională, în special cele ce se referă la politica națională de apărare [8]. Reieșind din acestea, dintr-o perspectivă practică, merită de evidențiat mai curând tendințe în procesul de dezvoltare a PSN a Republicii Moldova sau aspecte din perspectiva lecțiilor de învățat.

În primul rând, nu mai putem neglija deficitul major de claritate în domeniul documentelor conceptuale și de strategii în materie de securitate și apărare. Supraviețuiesc și coabitează documente elaborate în diferite epoci și aparținătoare la diferite curente de gândire aflate în competiție și divergență în Republica Moldova [9].

Documentul de bază privind politica de securitate națională este Concepția Securității Naționale, adoptată în 2008 (în continuare Concepție) [10], care în pofida așteptărilor și importanței acesteia pentru politica de securitate națională, de la momentul adoptării a fost supus criticii pentru lipsuri, incoerență, interpretări eronate, caracter declarativ și aplicabilitate limitată. De exemplu, Concepția stabilește că instrumentul principal pentru asigurarea securității naționale se preconizează a fi cooperarea internațională, iar rolul instituțiilor Republicii Moldova și importanța efortului pe plan intern în asigurarea securității naționale nu sunt definite. Totuși, și această cooperare se vede una pur formală și lipsită de consistență, dată fiind ruptura dintre declarațiile de intenție de participare la eforturi și organizații internaționale și capacitățile naționale limitate, lipsa unor acțiuni pentru consolidarea acestora și lipsa unor mecanisme constituite pentru a realiza aceste intenții.

Totodată, merită de menționat că adoptarea documentului respectiv a fost determinată de angajamentele Republicii Moldova față de parteneri privind clarificarea cadrului conceptual al securității naționale. În acest sens, nu putem neglija rolul partenerilor și asistenței externe în implementarea Reformei Sectorului de Securitate în Republica Moldova, de exemplu, procesul de elaborare a Strategiei Naționale de Apărare (2018) a fost facilitat de asistența oferită Republicii Moldova prin Inițiativa de Consolidare a Capacității de Apărare, urmare a angajamentelor asumate în cadrul Summit-ului Organizației Tratatului Nord-Atlantic (NATO) din Țara Galilor, în septembrie 2014. Cu toate acestea, este și aici **o lecție de învățat** – documentele care reprezintă un sistem de opinii acceptate de societate asupra valorilor statului, intereselor lui, a amenințărilor la adresa valorilor și intereselor, precum și metodele de protecție a valorilor și intereselor în fața pericolelor reale și potențiale, necesită să fie elaborate și adoptate ca urmare a propriilor idei, adică să se conștientizeze la nivel de guvernare necesitatea acestora, dar nu numai reieșind din dorința de a obține asistența externă. De altfel, se va menține practica elaborării unor documente declarative și confuze, care ignoră interesele naționale fundamentale și interpretează eronat riscurile și amenințările la adresa securității naționale a Republicii Moldova.

La fel merită a fi clarificat dacă Republica Moldova are nevoie de două documente separate, precum sunt Concepția Securității Naționale și Strategia Securității

Naționale, plus, există o confuzie, care dintre acestea două este mai importantă. Unele state elaborează, în cadrul politicii de securitate, mai întâi de toate Concepția securității naționale, care servește drept bază pentru elaborarea Strategiei Securității Naționale, în cadrul căreia sunt desfășurate, de exemplu, principiile de realizare a Concepției, direcțiile de acțiune și mecanismul de control. Această practică de conceptualizare a politicii de securitate este acceptată, deoarece conceptele, în general, evoluează în funcție de realități, iar realitățile, în plan strategic, își iau ca suport conceptele. Însă, din 2008, atunci când a fost adoptată Concepția, apoi din 2011, anul adoptării Strategiei Securității Naționale, mediul de securitate s-a schimbat dramatic, punctul de pornire fiind anexarea Crimeii. În același timp, Republica Moldova a avansat în relațiile cu UE, art. 5 din Acordul de Asociere Republica Moldova – Uniunea Europeană, care se referă la Politica externă și de securitate, prevede în mod expres faptul că părțile își intensifică dialogul și cooperarea în scopul de a promova convergența treptată în domeniul politicii externe și de securitate, inclusiv în domeniul Politicii de Securitate și Apărare Comună. Iar fortificarea colaborării cu NATO a pus la dispoziția Republicii Moldova numeroase programe care vizează dezvoltarea interoperabilității cu forțele Alianților NATO și consolidarea capacităților necesare pentru a participa la operațiunile de menținere a păcii.

Referindu-ne la *Strategia Securității Naționale* a Republicii Moldova, aceasta cuprinde direcțiile orientative de activitate a statului în domeniul securității naționale pe un termen mediu. Viziunea conceptuală în asigurarea securității naționale presupune utilizarea tuturor mijloacelor corespunzătoare în scopul diminuării vulnerabilităților sistemului de securitate națională și al creșterii capacității naționale de a răspunde la amenințări și la riscuri. SSN determină interesele naționale; principalele repere ale politicii externe și politicii de apărare ce țin de asigurarea securității naționale; căile de asigurare a securității naționale; liniile directorii ale reformei sectorului securității naționale [11]. Cu toate acestea, *Strategia* este deja epuizată ca urmare a contextului național, regional și internațional de securitate.

În acest context, amintim că, în 2016, a fost elaborată o nouă *Strategie a Securității Naționale a Republicii Moldova*, care a fost adoptată de Consiliul Suprem de Securitate la 21 iunie 2016 și transmisă Guvernului spre definitivare. Iar la 27 iunie 2017, prin Decretul Președintelui Republicii Moldova, proiectul SSN a fost retras. Cu toate acestea, merită de evidențiat aspecte noi integrate în proiectul SSN: (-) a fost introdusă noțiunea de valori fundamentale, menită să definitiveze principiile democratice și aspirația europeană a Republicii Moldova; (-) pe lângă amenințările convenționale la adresa securității naționale, noua Strategie a identificat și o serie de amenințări asimetrice și de tip hibrid; (-) proiectul Strategiei a pus un accent deosebit pe evidențierea corelației dintre aspectele de securitate și cele de dezvoltare, pentru a aborda probleme, precum instabilitatea și fragilitatea statului [12, p. 4].

Una dintre cauzele abrogării, cum susține expertul V. Mija, este că în SSN din 2016 se mergea pe formula că Republica Moldova trebuie să identifice o soluție pentru securitate, în afara celei ce se numește neutralitate, care era pusă anterior pe

prim plan. Conflictul din Ucraina a fost un semnal destul de puternic pentru clasa politică din Republica Moldova, care a încercat să evalueze noile pericole pe plan internațional. Astfel, conflictul din Ucraina a demonstrat că statutul de nealinieră, aprobat de Kiev în 2008, nu funcționează. Pe de altă parte, cauza principală a problemei constă în existența unei lacune politico-juridice la planificarea sectorului de securitate și apărare, unde ar fi stabilit clar cine, ce dezvoltă și cum implementează. Comparativ cu statele vecine sau cele Baltice, unde e stabilit clar ce responsabilitate are fiecare și cum se aprobă resursele necesare pentru a contracara amenințările, în Republica Moldova încă nu este elaborat un asemenea mecanism [13].

Astfel, **o lecție de învățat** ar fi faptul că în contextul lipsei corelației dintre documentele strategice se evidențiază și divergențele dintre autorități, precum Parlamentul și Președinția, împiedică elaborarea unui cadru politico-juridic al securității naționale, care să asigure promovarea intereselor naționale ale Republicii Moldova. În noua conjunctură politică, s-ar părea că aceste distorsiuni vor fi eliminate, cu toate acestea există aspecte instituționale care trebuie consolidate sau revizuirea sistemului de securitate, pentru a evita astfel de bariere instituționale.

Problematica privind activitatea Consiliului Suprem de Securitate (CSS) al Republicii Moldova face parte dintr-un set de discuții privind Reforma Sectorului de Securitate, în special atunci când este vorba de eficiența deciziilor acestuia și rostul acestora. Reieșind din experiența altor state, activitatea eficientă a CSS, ca parte componentă indispensabilă a sectorului de securitate, este importantă pentru o societate democratică. Consiliul de Securitate al ONU în cadrul ședinței sale din 12 octombrie, 2011, a stabilit că *un sector de securitate efektiv, profesional și responsabil este piatra de temelie a păcii și dezvoltării durabile* [14].

Conform cadrului politico-juridic care reglementează activitatea Consiliului Suprem de Securitate, acesta reprezintă un organ consultativ „care analizează activitatea ministerelor și a altor autorități administrative centrale în domeniul asigurării securității naționale și prezintă recomandări Președintelui Republicii Moldova în probleme de politică externă și internă a statului” [15]. Din experiența internațională se pot distinge două abordări privind organizarea funcționalității unei astfel de instituții: (1) *Organ consultativ*, care consultă șeful statului în domeniul securității naționale și al sectorului de securitate; (2) *Organ deliberativ*, care are capacitatea de a lua decizii obligatorii în sfera securității naționale [16]. Astfel, în Republica Moldova ideea de transformare/reformare a CSS a devenit mai vizibilă prin modificarea Constituției Republicii Moldova în 2000 (privind trecerea la republică parlamentară). Prevederile legale și politice ale CSS au fost formulate în perioada când Președintele (șeful statului, comandant suprem al Forțelor Armate) făcea parte din executivul dual (Președinte și Prim-ministru), iar în urma trecerii la republică parlamentară au apărut confruntări din perspectiva divizării puterii în stat prin implicarea și a factorului politic. De aceea, actualmente, discuțiile privind Reforma CSS sunt relevante, cu atât mai mult că partenerii țării, precum NATO și UE, au recomandat reformarea acestuia și revizuirea cadrului legal cu referire la CSS.

În al doilea rând, reieșind din practica occidentală, nu putem afirma că în Republica Moldova există un document exhaustiv care ar cuprinde toate aspectele politicii de securitate națională de genul unei Mari Strategii sau unul care să prezinte clar viziunea guvernului privind apărarea națională, cum ar fi Cartea Albă, și să se ofere o perspectivă suficientă pentru a permite o planificare bugetară conform necesităților de securitate din perspectiva sectorului militar. Este de menționat că document de genul unei Mari Strategii are două dimensiuni cheie: (1) utilizarea *mijloacelor* pentru a atinge scopurile dorite, dar și dezvoltarea *mijloacelor* utilizate; (2) mijloacele utilizate sunt cuprinzătoare/comprehensive, cuprinzând o serie diversă de instrumente ale puterii naționale ⇨ este adoptată abordare *toată națiunea* care include resurse interne și internaționale, private, comerciale și guvernamentale.

Pe de o parte, la nivel național încă nu există discuții bine conturate privind necesitatea de dezvoltare a unor astfel de documente. Pe de altă parte, actele juridice și documentele adoptate permit formarea unei imagini generale despre viziunea de securitate, interesele, amenințările, riscurile, obiectivele, mecanismele de implementare, instituțiile implicate și acțiunile principale din cadrul politicii de securitate și apărare a Republicii Moldova. Cu toate acestea, reieșind din tendințele politice după alegerile prezidențiale din noiembrie 2020 se consideră că este punctul de pornire a unei noi etape de redimensionare a politicii naționale de apărare și securitate și de reevaluare a sectorului de securitate și apărare, de exemplu, prin implicarea mai multor actori, inclusiv mediul de afaceri și societatea civilă în implementarea unui program național strategic prioritar. În acest cadru se impune necesitatea de a lansa procesul de Analiză Strategică a Apărării și procesul cu privire la elaborarea Doctrinei Politicii Externe a Republicii Moldova [17, p. 5]. Privind ultimul document, așa cum s-a mai menționat, există un gol în privința unei formule de abordare integrată a politicii externe, de securitate și apărare, a deciziei în aceste domenii strategice și a raportului dintre președinte și prim-ministru.

Realmente, necesitatea de inițiere a unui proces de Analiză Strategică a Apărării este determinată de faptul că: (-) o astfel de analiză a fost efectuată prima și ultima dată în 2008; (-) deși SNA face referire clară că va consolida capacitățile sistemului național de apărare în sensul anticipării, prevenirii și contracarării amenințărilor și riscurilor la adresa securității statului, în special a celor cu caracter hibrid în colaborare cu partenerii strategici, acesta nu a avut un mediu elocvent de implementare a obiectivelor propuse, astfel, o evaluare a sistemului național de apărare pentru a vedea în ce măsură elementele acestui sistem asigură capabilitățile reale de apărare sau în ce mod structurile de organizare corespund obiectivelor securității naționale ar atrage atenția asupra necesităților de apărare a țării; (-) efectuarea unei analize sectoriale contribuie la evaluarea stării de securitate la nivel național și poate genera inițierea unui audit a securității naționale.

Astfel, alături de tendința adoptării unui document național complex și integrat cu referire la politica de securitate, se constată *necesitatea abordării politicii de apărare și politicii externe a țării în contextul mai larg de dezvoltare a politicii de secu-*

ritate națională. Realmente, politica de apărare ar trebui să decurgă din politica și strategiile naționale de securitate, care sunt deja adoptate. Iar, cum s-a menționat anterior, o politică de securitate națională cu un interes național bine formulat este fundamentală pentru orientarea politicii externe și evitarea balansării tradiționale între Est-Vest.

Dincolo de aceste tendințe, procesul de dezvoltare a PNS ne mai oferă o **lecție de învățat** cu referire la existența subiectelor, care nu sunt discutate de către societate și de elita politică sau sunt abordate în termenii propagandei și a confruntării politice/strategice/geopolitice. În acest sens, *subiectul neutralității este, deseori, utilizat ca pretext sau barieră artificială în adoptarea unor documente strategice importante*, cum a fost contextul adoptării SNA, sau speranță falsă privind retragerea trupelor Federației Ruse pe teritoriul Republicii Moldova și a unei soluții pentru reintegrarea Republicii Moldova.

Tendențele menționate evidențiază necesitatea revizuirii documentelor conceptuale și strategice cu referire la Politica de Securitate Națională a Republicii Moldova, *dar în special se impune necesitatea adoptării unei noi Strategii de Securitate Națională.* Societatea civilă, mediul academic și experți independenți prin activitățile sale profesionale promovează necesitatea inițierii procesului de elaborare a Strategiei. În acest context, la 29 iunie 2021 a fost lansată *Platforma Societății Civile în Sectorul de Securitate* pentru promovarea politicilor de securitate, având misiunea de supraveghere a sectorului de securitate de către societatea civilă și asigurarea unui dialog constant și transparent dintre societatea civilă și instituțiile din sectorul de securitate, politicieni și funcționari publici [18].

Aspecte structurale în elaborarea Strategiei de Securitate Națională

O strategie de securitate națională ar trebui să înceapă cu stabilirea celor mai *acceptate interese naționale*: securitatea fizică a statului și a poporului acestuia, menținerea sistemului și valorilor constituționale ale țării și un mediu regional și internațional favorabil, dezvoltarea și bunăstarea țării. În același timp, interesele naționale pot fi: de supraviețuire, vitale, strategice și periferice. Identificarea și prioritizarea celor mai importante interese de securitate a Republicii Moldova rezidă în identificarea și aprecierea riscurilor și amenințărilor la adresa acestor interese și căile pe care țara trebuie să le urmărească pentru a asigura și apăra interesele respective.

În același timp, Strategia Securității Naționale, fiind elaborată la nivel de președinție, ar trebui să explice și să pună în valoare ceea ce un președinte și echipa sa cred că trebuie să realizeze, precum și ceea ce nu vor accepta și, prin urmare, trebuie să prevină sau să contracareze. De asemenea este important să fie clar determinată identitatea din perspectiva *dezvoltare – securitate*, de exemplu *europenizarea* ar fi un concept conex. Mai mult, în elaborarea SSN, pe de o parte, este încă actuală necesitatea unei abordări pasionale și cuprinzătoare a intereselor naționale, pe de altă parte, ca urmare a provocărilor mediului actual de securitate, statele dezvoltă planuri de acțiuni cu caracter structural care să ofere posibilitatea de a interveni cu

reacții la crize. În stabilirea acelor îndrumări direcționale, o strategie națională de securitate poate acorda prioritate unor obiective particulare și mijloacelor de realizare a acestora, permițând în același timp flexibilitate și adaptabilitate în execuție.

Amintim că o PSN ilustrează percepția guvernului asupra amenințărilor securității statului și a populației sale și definește răspunsurile pe care le oferă acestor amenințări. Însă, o politică este diferită de o lege sau anumite reguli. O lege, de exemplu, poate impune sau interzice anumite comportamente, în timp ce politica ghidează acțiunile doar în acest scop pentru a produce un rezultat scontat [19, p. 1]. Deaceia, în modelarea unei SSN eficiente este foarte importantă structura acesteia (a se vedea, de exemplu *Conținutul strategiei de securitate națională a Lituaniei*) [20, p. 3].

De regulă, SSN se adoptă prin lege, la hotărârea Parlamentului. Conform cadrului legislativ național, *Strategia* este un document de politici publice și are următoarea structură: (1) introducere; (2) analiza situației (3) obiective (descrierea rezultatelor preconizate în domeniul de activitate); (4) direcții prioritare (descrierea activităților planificate din domeniul de activitate pentru a atinge fiecare obiectiv în parte); (5) impact; (6) indicatori de monitorizare și evaluare (7) riscuri de implementare; (8) autorități/instituții responsabile; (9) proceduri de raportare [21].

Cu toate acestea, structura unei SSN, din perspectiva gândirii strategice clasice, care consideră că SSN are un caracter de natură rațional-liniară, trebuie să fie determinată de trei variabile potrivite cu un complex de răspunsuri simultane la trei tipuri de întrebări: (1) care sunt scopurile ce trebuie atinse; (2) care sunt mijloacele aflate la dispoziție (extinse sau potențiale) ce pot fi mobilizate în vederea atingerii acestor scopuri; (3) care sunt modalitățile prin care mijloacele respective pot fi utilizate pentru a atinge obiectivele date (Tab. 1) [22, p. 111-112].

Tabel 1. Componentele unei strategii de securitate

Strategia = Scopuri + Metode + Mijloace	
Scopuri/ Finalități	Obiectivele spre care tinde statul pentru a servi interesele naționale.
Metode	Căile și direcția acțiunilor (cum de realizat obiectivele cu resursele alocate).
Mijloace	Instrumentele și resursele care permit realizarea obiectivelor. Mijloacele pot fi tangibile (de ex. forțe, oameni, echipamente, bani și facilități) sau intangibile (voința, curaj sau intelect).

Sursa: efectuată de autor conform Bartholomees B. Guide to National Security Policy and Strategy. Ed. A II-a. Editura: 2006.

Astfel, alături de cadrul legal național ce stabilește structura documentelor strategice, structura unei SSN este determinată de o anumită logică strategică, care presupune aplicarea următoarelor cinci elemente fundamentale [23]:

- Analiza SITUAȚIEI strategice (provocările și contextul acesteia).
- Definirea scopurilor dorite (rezultatele așteptate), mai întâi definirea obiectivului politic general și apoi a obiectivelor specifice necesare pentru realizarea acestuia.

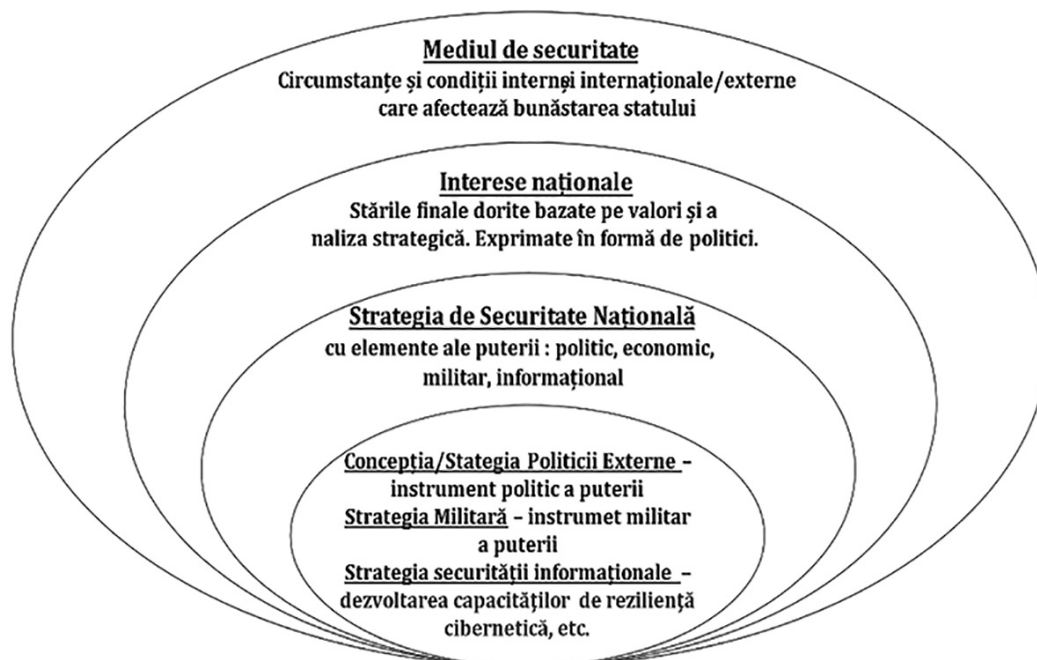

- Identificarea și / sau dezvoltarea MIJLOACELOR (resurse și capacități) necesare de punere în aplicare a SSN.
- Proiectarea CĂILOR pentru a utiliza mijloacele de atinge scopurile dorite.
- Evaluarea COSTURILOR / RISCURILOR asociate strategiei.

Luând în considerare cadrul legal național, practica internațională de elaborare a SSN și faptul că Concepția Securității Naționale din 2008 nu reflectă riscurile și amenințările actuale, se cere următoarea structură a SSN: (-) Introducere; (-) descrierea mediului de securitate; (-) stabilirea valorilor și intereselor; (-) prioritizarea riscurilor și amenințărilor și identificarea vulnerabilităților; (-) obiective și sarcini în asigurarea interesului național și contracararea amenințărilor (-) acțiuni și mecanisme/mijloace de implementare.

În același timp, o abordare comprehensivă a SSN ar permite conceperea acesteia dintr-o anumită perspectivă, luând în considerare complexitatea mediului strategic și de securitate. Pe de o parte, sunt importante preocupările privind factorii interni și externi care influențează securitatea națională. Pe de altă parte, în formularea unei strategii, trebuie să fim conștienți de faptul că fiecare aspect - *obiective, concepte și resurse* - are efecte asupra mediului de securitate (sustenabilitatea unei Strategii). Astfel, o *Strategie bună* va ține cont de *mediul de securitate* în contextul căruia a fost elaborată (Fig. 1), iar finalitățile sale trebuie să ofere și o platformă privind inițierea unui proces de revizuire a altor documente conexe.

Figura 1. Caracterul comprehensiv al Strategiei.

Sursa: Bartholomees B. Bartholomees B. Guide to National Security Policy and Strategy. Ed. A II-a. Editura: 2006, p. 110.

Mediul de securitate este un sistem, iar pentru o evaluare a acestuia dintr-o perspectivă sistemică trebuie de identificat, în primul rând, factorii care modelează mediul de securitate, apoi de prezentat o viziune pentru înțelegerea interacțiunilor dintre acești factori. Deși, calitatea mediului de securitate al unui stat este considerată bună atunci când se confruntă cu o probabilitate redusă de război, totuși **există patru factori majori care modelează mediul de securitate al unui stat**: (1) barierele geografice, (2) interacțiunea stat-stat (sau dintre actori, în general), (3) structura internațională și (4) tehnologia militară [24, p. 4.]. În acest cadru, am mai adăuga un factor important – (5) războiul hibrid bazat pe tehnologie.

Factorii respectivi, deși au un caracter general, sunt propuși din perspectiva relațiilor de putere. Totuși, statul este o entitate geografică și sistemul său de securitate și apărare va fi mai presus de toate orientat spre modelarea unui scut împotriva forțelor externe, în special atunci când statul declară un statut de neutralitate. Teritoriul statului *poate fi amenințat de acaparare/cucerire/ocupare sau prin dăunare/distrugeri, plus amenințările pot surveni atât din interiorul, cât și din afara statului* [25, p. 62]. Specific Republicii Moldova este că nu putem neglija factorul geopolitic, căci însăși realizarea reformelor în sistemul de securitate și reglementarea conflictului de pe malul stâng al Nistrului depind de relațiile geopolitice ale marilor puteri, la baza cărora se află interesele geostrategice în regiune. În același timp, în orice ecosistem, un organism nu este doar un consumator, ci și un modelator al propriului său mediu. Actualmente, relația dintre state și procesele din cadrul mediului lor de securitate sunt interdependente: dezvoltarea internă într-un stat nu numai că modifică propriul mediu al statului, dar are implicații **și asupra altor state, în special vecinii săi (de exemplu, implicațiile situației din Ucraina asupra securității Republicii Moldova)**.

Prin urmare, interacțiunea stat-stat, vulnerabilitățile și nivelul de dezvoltare a statelor și comportamentul extern al acestora poate fi considerat ca un factor care modelează mediul de securitate al unui stat. Deoarece comportamentul extern al unui stat este cel puțin parțial condiționat de această poziționare în cadrul structurii internaționale (definită ca fiind distribuția puterii), structura internațională este, de asemenea, un factor important care modelează mediul de securitate a unui stat. Din această perspectivă, SSN trebuie să stabilească clar, fără încărcătură filosofică, atât prin prisma obiectivelor de securitate, cât și a priorităților strategice, actorii și structurile care vor contribui la dezvoltarea și asigurarea țării, precum și factorii și statele care în mediul actual de securitate reprezintă amenințare la adresa securității naționale.

În același timp, pentru a avea un consens național privind căile de asigurare a securității naționale, dincolo de cultura strategică și cultura de securitate, devine tot mai actual subiectul **rezilienței**. Țările UE deja au integrat acest concept în politicile lor de securitate, de exemplu, Estonia a elaborat Concepția Securității Naționale (2017) integrând două abordări – paradigma comprehensivă și ideea de reziliență. Aceasta a contribuit la consolidarea ideii că *apărarea națională ar trebui să fie o sarcină comună a întregii societăți* [26]. Astfel de abordare contribuie la reziliența față de influența factorilor externi, în special a puterilor străine, care de la perspectiva

economică și energetică de influență utilizează cu succes o perspectivă nouă și veche, în același timp, cum ar fi diseminarea știrilor false și a dezinformării ca mijloc de război informațional, care la rândul său se încadrează în amenințări hibride. Conform Strategiei Naționale de Apărare a Republicii Moldova *războiul hibrid* constituie una dintre cele mai grave amenințări, deoarece *acțiunilor specifice războiului hibrid li se adaugă un șir de elemente ce pot avea efect complementar sau sinergic, influențând deteriorarea mediului de securitate: migrația ilegală, traficul ilicit de armament, atacurile teroriste, pericolul chimic, biologic, radiologic și nuclear, acțiunile violente, coerciția și crima organizată* [27].

În fine, factorii menționați impun necesitatea unei conștientizări regionale privind perspectiva de dezvoltare a unor acțiuni comune pentru combaterea influenței factorilor externi și crearea unei sinergii ce vizează reformarea sectorului de apărare. O astfel de perspectivă a fost prefigurată în cadrul Conferinței Internaționale privind Perspectivele Parteneriatului Estic care a avut loc la Batumi, 19 iulie 2021, unde președintele Ucrainei, Volodimir Zelenski a menționat că dacă Bruxelles-ul și Uniunea Europeană nu vor arăta un sprijin de oțel pentru aspirațiile europene ale celor trei țări (Moldova, Georgia și Ucraina), *atunci cineva își va arăta mușchii de oțel ai armelor pe care le deține în apropiere de granițele țărilor respective* [28]. În același timp, președinta țării, Maia Sandu a evidențiat necesitatea implementării reformelor, deblocând și consolidând relațiile cu UE, dar și cu restul lumii. Iar Salome Zourabichvili, președintele Georgiei și-a exprimat hotărârea de luptă pentru viitorul european al țării sale pentru a evita amenințările de polarizare din interior și provocările din exterior [29].

Concluzii

Actualmente, atât provocările majore din cadrul mediului regional de securitate din care face parte și Republica Moldova, cât și factorii interni, determină necesitatea de adaptare a Politici de Securitate Națională la noile circumstanțe, iar revizuirea permanentă ar trebui să devină un imperativ. Cu toate acestea, problema rezidă nu numai în conștientizarea acestei necesități de adaptare, dar revizuirea dintr-o perspectivă practică cu strategii și programe reale, corelate cu capacitățile statului de gestionare a riscurilor, precum și capabilitățile de apărare națională, de la componenta militară la cea civilă. Acest fapt va contribui la sporirea credibilității Republicii Moldova față de parteneri în raport cu implementarea reformelor și luptei împotriva corupției ș. a.

Astfel, **dintr-o perspectivă strategică, dar și operațională**, se impune necesitatea imediată de: (-) a iniția procesul de elaborare a unui cadru legal, bine conturat pentru definirea clară a rolului CSS în cadrul sistemului național de securitate și înlăturarea dublelor interpretări; (-) a elabora și adopta Legea cu privire la Consiliul Suprem de Securitate, ținând cont de prevederile documentelor de politici cu privire la securitatea națională și de provocările mediului actual de securitate, asigurându-se transparența deciziilor adoptate în cadrul acestei instituții; (-) a examina posibilitatea instituționalizării unui Centru de Cercetări Strategice/Centru de Analiză a Securității (prin implicarea societății civile și mediului academic) pe lângă CSS, pentru

asigurarea expertizei necesare în evaluarea securității naționale și alte activități de cercetare în suportul politicii de securitate națională.

Dintr-o perspectivă conceptuală, devine evidentă necesitatea elaborării unui mecanism de monitorizare, evaluare, priorizare și răspuns la riscurile și amenințările la adresa securității naționale a Republicii Moldova, cu atât mai mult și în cadrul Strategiei Naționale de Apărare (art. 45), una dintre direcțiile prioritare ale politicii de apărare națională se referă la *Consolidarea capacității naționale de apărare în sensul anticipării, prevenirii și contracarării amenințărilor și riscurilor la adresa securității statului, în special a celor cu caracter hibrid*, va fi realizată prin evaluarea permanentă a mediului strategic de securitate și a situației politico-militare. Pe lângă cunoașterea riscurilor și amenințărilor, sub toate aspectele (surse, forme de manifestare, mijloace și tehnici), devine fundamentală și dezvoltarea pentru sistem a capacității de analiză și evaluare a unui spectru larg de informații. În acest scop, este important de asigurat dezvoltarea, prin utilizarea combinată a mijloacelor militare și a instrumentelor civile, a capabilităților de identificare, în timp oportun, a pericolelor, riscurilor și amenințărilor în vederea prevenirii lor.

Politica de securitate este un proces politic extrem de complex, care trebuie plasat într-un context național și regional specific. Angajamentele politice, consensul național asupra obiectivelor de bază și coordonarea dintre actorii implicați, consultările largi cu implicarea societății – toate acestea sunt pre-rechizite obligatorii pentru succesul unei politici de securitate. Deoarece, PSN reflectă nu doar opiniile guvernului și ale altor instituții, dar și a populației a căror opinie este valorificată prin reprezentare democratică sau consultări publice. Mai mult, PSN se extinde de la accentul pe protecția stabilității statului și regimului politic spre includerea unor aspecte legate de bunăstarea populației și drepturile omului.

Respectiv, într-o Strategie este nevoie de o filosofie ca un ghid de acțiune, dar și o planificare strategică adecvată mediului de securitate.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Sondaj efectuat de CBS Axa în iulie 2021 în cadrul proiectului „Percepția populației cu privire la sistemul de securitate și apărare a Republicii Moldova”, finanțat de Black Sea Trust Fund și Konrad Adenauer Stiftung, gestionat de Centrul de Informare și Documentare NATO în cooperare cu Centrul pentru Prevenirea Conflictelor și Early Warning (București). <https://infocenter.md/wp-content/uploads/2021/08/Date-Studiu-Strategia-de-Securitate.pdf>
2. Concepția securității naționale. Parlamentul Republicii Moldova, Legea nr. 112 din 22.05.2008. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 97-98 din 03.06.2008.
3. Les politiques de sécurité nationale. Série de documents d'information sur la RSS. Centre pour le contrôle démocratique des forces armées, Genève: DCAF, 2015, 12 p.
4. Strategia națională de apărare a Republicii Moldova. Hotărârea Parlamentului nr. HP134/2018 din 19.07.2018. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, art. 441, nr. 285-294 din 03.08.2018.
5. Mînzărari D. Proiectul Concepției Securității Naționale - test decisiv pentru elita politică moldovenească. Discussion Paper, IDIS Viitorul, August, 2007, 53 p.
6. Barometrul Opiniei Publice. <http://bop.ipp.md/>
7. Cibotaru V., Popescu N. Revizuirea politicii de securitate și apărare a Republicii Moldova. Notă analitică. IPRE, iunie, 2021, 12 p.

8. Cibotaru V. Sectorul de apărare: o nouă foaie de parcurs (roadmap) pentru o nouă guvernare. Policy paper, IPP, 2020. <https://ipp.md/wp-content/uploads/2020/06/Sectorul-securitate-roadmap-Viorel-Cibotaru.pdf>; Enicov V. Defectele conlucrării autorităților supreme în gestionarea crizelor de securitate, Policy paper, IPP, 2020. <https://ipp.md/wp-content/uploads/2020/06/Defectele-conlucrării-autorităților-supreme-în-gestionarea-crizelor-de-securitate.pdf>; Iovu A. Analiza documentelor de politici din domeniul apărării naționale: influențe și evoluții de la declararea independenței până în prezent. Policy paper, IPP, 2020.
9. Chifu Iu. În: Proiect implementat de Centrul pentru Prevenirea Conflictelor și Early Warning București, împreună cu Institutul de Politici Publice și Centrul pentru Informare și Documentare ale NATO au derulat un proiect finanțat de Black Sea Trust al German Marshall Fund).
10. Concepția de Securitate Națională. Lege nr. 112 din 22.05.2008. În: Monitorul Oficial, Nr. 97-98 din 03.06.2008.
11. Strategia națională de apărare și Planul de acțiuni privind implementarea Strategiei naționale de apărare pentru anii 2018–2022. Hotărârea nr. 134 al Parlamentului Republicii Moldova din 19.07.2018. Publicat: 03.08.2018 în Monitorul Oficial Nr. 285-294, art Nr : 441.
12. Monitorul Reformei Sectorului de Securitate. Buletin informativ trimestrial, Nr. 1, Iunie 2017. http://www.ape.md/wp-content/uploads/2017/06/MONITORUL-DE-SECURITATE_FINAL_Iunie.pdf
13. Jocul cu securitatea a Republicii Moldova, <https://www.dw.com/ro/jocul-cu-securitatea-na%C8%9Bional%C4%83-a-republicii-moldova/a-39493990>
14. Națiunile Unite, Consiliul de Securitate, ședința 6630, 12.10.2011 (SC/10409). <http://www.un.org/News/Press/docs//2011/sc10409.doc.htm>
15. Legea securității statului, Nr. 618 din 31.10.1995, art. 12 (1), https://www.legis.md/cautare/getResults?lang=ro&doc_id=115238
16. Iovu A. Analiza proiectului de Lege cu privire la Consiliul Suprem de Securitate. Arhiva personală.
17. Cibotaru V. Sectorul de apărare: o nouă foaie de parcurs pentru o nouă guvernare. Policy paper. Chișinău: Institutul de Politici Publice, 2020. <https://ipp.md/wp-content/uploads/2020/06/Sectorul-securitate-roadmap-Viorel-Cibotaru.pdf>
18. Declarația privind crearea Platformei Societății Civile în Sectorul de Securitate. https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=1961865893972029&id=217191231772846
19. Albrecht P., Barnes K. Place du genre dans l'élaboration de politiques de sécurité nationale. Eds. Bastick M., Valasek K. Genève: DCAF, OSCE/BIDDH, UN-INSTRAW, 2008, 28 p.
20. Albrecht P., Barnes K. National Security Policy-Making and Gender. Tool 8. Geneva: DCAF, 2008, 24 p.
21. Hotărâre Nr. HG386/2020 din 17.06.2020 cu privire la planificarea, elaborarea, aprobarea, implementarea, monitorizarea și evaluarea documentelor de politici publice, Guvernul Republicii Moldova. Publicat: 26.06.2020 în Monitorul oficial Nr. 153-158 art. 509.
22. Bartholomees B. Guide to National Security Policy and Strategy. Ed. A II-a. Editura: 2006, 397 p.
23. A National Security Strategy Primer. U. S. Army War College, 2020, p. 1-2. <https://nwc.ndu.edu/Portals/71/Documents/Publications/NWC%20Primer%202020%20Final.pdf?ver=NKiGA4Ocm119DU5GvelmYw%3D%3D>
24. Tang Sh. A Systemic Theory of the Security Environment. In: Journal of Strategic Studies, Vol. 27, No 1, 2004, pp. 1-34.
25. Günter B. H. Concepts of Security Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks. In: Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security. Volume 5 of the series Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace. Springer Berlin Heidelberg, 2011, pp. 61-106.
26. Estonia's comprehensive approach to national defence: origins and dilemmas. <https://sciendo.com/pdf/7>
27. Strategia Națională de Apărare, punct. 9-11.
28. <https://moldova.europalibera.org/a/la-batumi-moldova-georgia-%C8%99i-ucraina-au-pledat-pentru-integrarea-european%C4%83/31368768.html>
29. <http://tvr Moldova.md/actualitate/declaratia-de-la-batumi-republica-moldova-georgia-si-ucraina-aspiratii-clare-pentru-integrarea-europeana/>

REZILIENȚA ORGANIZAȚIONALĂ ÎN ERA COVID-19

ORGANIZATIONAL RESILIENCE IN THE COVID-19 ERA

Irina CEACÎR, *doctor în științe politice*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
i.a.ceacir@gmail.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.06>

CZU: 316.42

Rezumat

Criza globală de sănătate publică a pus în evidență vulnerabilitățile cu care se confruntă instituțiile statelor care au fost afectate mai critic de către pandemia de coronavirus. Atât statele membre ale Uniunii Europene, cât și Republica Moldova au văzut lacunele care persistă și care trebuie neapărat înlăturate. Schimbarea este un proces mai anevoios și care necesită timp, iar în cazul situației pandemice totul trebuia rezolvat într-un tempou rapid. Rezultatele acțiunilor întreprinse la nivel de stat au afectat în întregime economia acestuia. Astfel, unul dintre efectele grave ale pandemiei de coronavirus, pe lângă pierderea vieților multor oameni, este și criza economică internațională care își va lăsa amprenta mulți ani de acum încolo. Gestionarea defectuoasă a pandemiei de coronavirus a pus la grea încercare organizațiile din Republica Moldova. O parte au falimentat, o parte au "supraviețuit" cu mare greu, altele se ciocnesc încă de bariere funcționale destul de dure. Durabilitatea și funcționabilitatea lor depind în mare parte de actul de guvernare, de principiile bune guvernării, de obiectivitate, de procesele de înlăturare a problemelor în acest sens, de prioritizarea problemelor, de evaluarea acestora și eventualele soluții pentru eficientizarea rezultatelor acțiunilor propuse. Astfel, ținând cont de efectele crizei pandemice, prezentul demers științific se rezumă la identificarea corelației între termenul de reziliență organizațională și COVID-19 cu urmările sale.

Cuvinte-cheie: reziliență organizațională, COVID-19, angajat, angajator, cultură organizațională, valori, misiune, bună guvernare, pandemie, economie, post de muncă, decizie.

Summary

The global public health crisis has highlighted the vulnerabilities faced by state institutions that have been most critically affected by the coronavirus pandemic. Both the Member States of the European Union and the Republic of Moldova have seen the gaps that persist and must be removed. The change is a more difficult and time-consuming process, and in the event of a pandemic, everything had to be resolved in a timely manner. The results of the actions taken at state level have completely affected its economy. Thus, one of the serious effects of the coronavirus pandemic, in addition to the loss of many lives, is the international economic crisis that will leave its mark many years from now. Defective management of the coronavirus pandemic has put organizations in the Republic of Moldova to the test. Some have gone bankrupt, some have «survived» with great difficulty, others still face quite tough functional barriers. Their sustainability and functionality largely depend on the act of governance, the principles of good governance, objectivity, the processes of removing problems in this regard, the prioritization of problems, their evaluation and possible solutions to streamline the results of proposed actions. Thus, taking into account the effects of the pandemic crisis, the present scientific approach is limited to identifying the correlation between the term organizational resilience and COVID-19 with its consequences.

Keywords: organizational resilience, COVID-19, employee, employer, organizational culture, values, mission, good governance, pandemic, economy, job, decision.

Reziliență: unele aspecte teoretice.

Conceptul de reziliență poate fi teoretizat din multiple puncte de vedere, astfel că el a fost abordat uneori ca fenomen, ca formă de dezvoltare, ca proces sau capacitate. Totodată, reziliența poate fi privită ca un rezultat, pozitiv sau negativ, după cum poate fi analizată prin intermediul factorilor de risc și de protecție implicați, sau considerată ca proces. În literatura de specialitate sunt puse în discuție și conceptele asociate rezilienței, cum ar fi competențele sociale, cognitive, comportamentale, stresul, factorii de risc și factorii de protecție, stima de sine, vulnerabilitatea, atașamentul, trauma, mecanismele defensive care participă la negocierea evenimentelor de viață, îndeplinind roluri specifice [1].

Ultima perioadă termenul de reziliență devine tot mai actual și cunoscut deoarece este folosit ca răspuns la potențialele pericole care ar pune în dificultate capacitatea indivizilor, instituțiilor, țărilor de a face față acestora. Termenul de reziliență a fost folosit în psihologie și psihiatrie, în studiile despre sistemele socio-ecologice, în arhitectură pentru a descrie robustețea, adaptabilitatea și rapiditatea infrastructurii de a se reface.

Reziliența și șocul sunt doi termeni care se pot analiza din aceeași perspectivă. Prezența unuia poate necesita apariția celuilalt. Drept exemplu putem menționa șocul produs de către pandemia de coronavirus care a afectat întreaga lume. Starea de trecere de la șoc la noua normalitate o subînțelegem ca reziliență. Văzute dintr-o perspectivă dinamică, șocurile pot fi diferite ca intensitate și durată și pot influența capacitățile de absorbție, adaptative și de transformare. La șocuri, sistemele suferă o schimbare în ceea ce privește capacitățile, oricare ar fi acestea. În același timp, putem vorbi de interacțiuni între diferite „entități și straturi ale sistemului. Această „viziune a sistemului” ajută la înțelegerea modului în care un șoc se răspândește între diferite segmente ale sistemului și modul în care interacționează actorii pentru a interveni”. Există și un alt aspect important, și anume acela al folosirii șocului ca oportunitate, ca o lecție din care se poate învăța și care să folosească și în alte ocazii, și în alte crize. Sistemul poate suferi mai multe expuneri la șoc. Când ai un potențial șoc, există o anumită probabilitate de a fi lovit. Când șocul se materializează, un sistem poate fi vulnerabil sau nu, în funcție de răspunsul la șoc (mai ales din punct de vedere al intensității). Un sistem vulnerabil își poate reveni cu pierderi sociale sau nu. „Un sistem este rezilient în momentul în care combinația între risc și vulnerabilitate (pierderi așteptate) este mică, sau când pierderile așteptate sunt mari, dar sistemul poate să se refacă cu pierderi minime”. Totuși, când timpul de expunere la diferite șocuri nu este de intensitate mai mare și de durată mai lungă, cea mai bună reacție este prin capacitatea de absorbție. Dacă șocul este mai mare și de lungă durată, se poate produce o perturbare a sistemului, ceea ce va duce la reale transformări pe mai multe niveluri. Putem vorbi de transformări tehnologice nu doar la nivel instituțional, ci și de schimbări culturale, de valori, de comportament etc. Un comportament rezilient face ca societățile să-și îmbunătățească capacitățile astfel încât să poată răspunde provocărilor și să se poată adapta pe termen lung noilor condiții. Șocul produs de COVID-19 a dus la o repliere a sistemului și la o folosire a unei combinații între ca-

pacitățile de adaptare și cele de transformare. Pe ce ar pune accent un sistem pentru a folosi o combinație între resursele de adaptare și cele de transformare? Pe resursa umană. Capacitățile de reziliență se bazează în momentele de cumpănă pentru sistem pe oameni și pe capacitățile lor de a folosi resursele pentru o întărire și o readaptare a sistemului. Însă nu doar resursa umană în sine este importantă, ci și relațiile din cadrul comunităților, coeziunea socială, încrederea [2].

De fapt, termenul de reziliență provine din limba latină *resiliens* sau *resilio*, care înseamnă a sari, a ricoșa (înapoi), a reveni sau recul. Deși pare ambiguu, cuvântul original surprinde foarte bine esența conceptului – ideea de revenire, de recuperare. Cu toate că nu există o definiție universal acceptată a termenului, acesta luând diferite forme în funcție de domeniu, această caracteristică esențială („revenire”) se păstrează în marea majoritate, dacă nu chiar în toate definițiile. La nivel individual, studiile în domeniul rezilienței au o vechime de peste o jumătate de secol, însă conceptul a primit o atenție deosebită în special în ultimii 20 de ani. Unul dintre cele mai cunoscute studii privind conceptul de reziliență a fost realizat asupra copiilor din mai multe state (Japonia, Filipine, Hawaii), urmărindu-i de la naștere pentru o perioadă de 40 de ani (1955-1995) pentru a vedea care sunt consecințele unor condiții de viață precare. Printre rezultate, unul dintre cele mai notabile a fost modul în care condițiile precare și expunerea la adversități a afectat dezvoltarea participanților. Deși două treimi dintre copii au avut de suferit, o treime au depășit dificultățile și au ajuns adulți competenți, cu încredere în sine și ancorați social, ceea ce a condus la o regândire a conceptului de reziliență și a factorilor care influențează reziliența individului, fiind incluși pe lângă factorii personali (de exemplu, optimism, încredere în sine) și factori externi (sprijin social, integrare în comunitate) [3].

Mai mulți autori consideră că pentru a fi cu adevărat vorba despre reziliență trebuie să existe trei elemente caracteristice: 1) existența unui risc, a unei amenințări semnificative sau a unei adversități importante (condiții de viață stresante, condiții sociale extrem de solicitante, considerate semnificative); 2) prezența unor factori de protecție, inclusiv calități (însușiri interne) și resurse externe pentru contracararea factorilor de risc și adversităților, și 3) procesul de adaptare pozitivă sau de evitare a unui rezultat negativ. Ținând cont de aceste aspecte, reziliența poate fi definită ca procesul de gestionare sau de adaptare la surse semnificative de stres sau traumă. Calitățile, resursele interne ale persoanei, ca și mediul în care aceasta trăiește facilitează această capacitate de adaptare și de revenire după confruntarea cu adversitățile.

O altă abordare privește reziliența din trei perspective diferite: *ca aptitudine*, *ca proces* și *ca rezultat*. Reziliența ca aptitudine sau competență se referă la capacitatea unei persoane de a se adapta schimbărilor și evenimentelor stresante într-un mod sănătos. Reziliența ca proces este văzută ca o revenire la o funcționare normală cu sprijinul factorilor de protecție, după întâlnirea cu un factor generator de stres intens. Reziliența, ca rezultat, este definită ca efectul pozitiv și benefic ce decurge din trăirea sau parcurgerea unor evenimente stresante [4].

Astfel, reziliența reprezintă un termen care va fi tot mai des întâlnit în literatura de specialitate în diferite domenii deoarece criza pandemică impune necesitatea apelării la această noțiune, prin analiza ei din cele trei perspective menționate: ca aptitudine, ca proces, ca rezultat. Indiferent din ce punct de vedere îl privim, termenul de reziliență capătă amploare și necesită o studiere mai aprofundată în dependență de ariile pe care se pun accent sau pe care se axează nemijlocit studiul sau cercetarea.

Reziliența organizațională.

Se consideră că o organizație cu o cultură durabilă și care nu poate fi lichidată prea ușor trebuie să fie rezistentă la orice șoc. Este complicat, dar nu imposibil. Criza COVID-19 care a afectat și zguduit întreg globul pământesc a adus cu ea o serie de schimbări la nivel organizațional. Organizațiile care au putut să se mențină au fost adaptabile schimbării și deschise spre noi posibilități și oportunități. Posibilitatea de a dobândi reziliența o au majoritatea organizațiilor, dar nu toate pot profita de aceasta. Asociația Managerilor de Risk și Asigurări din Industrie și Comerț din Marea Britanie a publicat în anul 2011 teoria celor 5 R: radarul de risc, resursele, relațiile organizației, răspunsul rapid la incidente, precum și revizuirea și adaptarea mediului organizațional.

Radarul de risc este acea „preocupare legată de eșec” și anume o concentrare permanentă de a depista erori și lucruri care trebuie învățate din greșelile trecutului. Pare ceva simplu, dar dacă analizăm marile scandaluri din lumea corporativă a ultimilor 25 ani, vedem atât de multe exemple de organizații care au repetat aceleași greșeli făcute de alte companii similare, înaintea lor. Unul dintre cele mai cunoscute exemple în acest sens este asemănarea dintre fraudele comise la două mari bănci internaționale. Banca Barings a fost fondată în anul 1762 și a rezistat războaielor din timpul lui Napoleon și celor două războaie mondiale, dar s-a prăbușit în 1995 ca urmare a unei fraude comise de traderul Nick Leeson. 13 ani mai târziu, în 2008, un alt colos bancar se confruntă cu o fraudă similară produsă de un angajat, care profită, la fel ca în cazul Barings, de fragilitatea sistemului de control intern. Spre deosebire de Barings, de această dată banca a reușit să demonstreze că are capacitatea de a rămâne în picioare în ciuda scandalului.

Resursele se referă la angajați și la compasul moral al unei organizații. Importanța celor două devine evidentă dacă studiem cazul lui Arthur Andersen (1885-1947), fondatorul celebrei firme care îi purta numele. În presa locală se spune că la începutul carierei sale, acesta a fost abordat de către un client care a încercat să îl convingă să accepte în cadrul unui audit o contabilitate „creativă”, care raporta venituri mai mari decât cele realizate. Arthur Andersen, care avea la acea vreme un compas moral foarte clar, i-ar fi răspuns că nu există suficienți bani în Chicago pentru a-l convinge să facă acest lucru. În 2002 însă, firma Arthur Andersen și-a încetat activitatea ca urmare a implicării într-un mare scandal privind o fraudă contabilă, de această dată legată de un alt client, compania Enron. Se pare că între timp compasul moral al unor angajați ai companiei a devenit flexibil, lucru care a avut un impact nimicitor asupra întregii organizații.

Relațiile din cadrul organizației se referă atât la comunicarea internă, cât și la cea cu partenerii externi. Dacă studiem orice eșec organizațional, comunicarea defectuoasă apare ca una dintre cauzele principale în aproape toate cazurile. Aceasta poate însemna că informația nu se transmite corect și liber în cadrul organizației, nu se comunică eficient pe toate planurile, sau poate defini o organizație care nu „ascultă”, nu acordă atenție la ceea ce se întâmplă în interiorul și exteriorul său. Dacă revenim la scandalul fraudelor bancare, se consideră că ceea ce s-a întâmplat nu ar fi trebuit să șocheze conducerea de atunci, deoarece și alte fraude similare cunoscute au avut loc între momentele celor două exemple.

De asemenea, în cazul apariției unui incident, o organizație trebuie să aibă un răspuns rapid pentru a preveni ca incidentul să degereze într-o criză, sau chiar într-un dezastru. În acest sens, este esențial să existe o cultură organizațională în care raportarea riscurilor și incidentelor să fie recompensată, pentru a permite organizației să aibă o reacție imediată. O cultură care favorizează „împușcarea mesagerului” poate avea consecințe grave, erodând reziliența organizațională. În plus, revizuirea continuă a mediului organizațional care impune schimbări și îmbunătățiri, dar și adaptarea imediată, sunt elemente de bază în asigurarea rezilienței [5].

Conceptul de reziliență se folosește din ce în ce mai mult în legătură cu succesul unei organizații. Pe scurt, acesta înseamnă abilitatea de recuperare sau acomodare rapidă la situații nefavorabile sau schimbări. Răspândirea globală a pandemiei de coronavirus, precum și impactul său din ce în ce mai mare asupra economiei globale, a reamintit multor manageri de companii cât de necesară este reziliența organizațională, cât de important este ca organizațiile să fie pregătite pentru neprevăzut. Reziliența înseamnă capacitatea de a depăși neprevăzutul. Dar, creșterea nivelului de reziliență organizațională este un proces complicat. Acesta implică multe grupuri la nivelul fiecărei companii - majoritatea cu priorități diferite și cu linii de raportare separate - care trebuie să lucreze diferit sau mai coerent decât în trecut și trebuie să facă acest lucru într-o manieră mai prioritizată, mai integrată și mai coordonată.

Denumită uneori „construirea avionului în timp ce zboară”, crearea unei organizații reziliente necesită echipe de oameni care se reunesc pentru un scop comun, sunt deschiși și receptivi la provocări. După cum am mai menționat, termenul de reziliență era folosit inițial în legătură cu comportamentul materialelor la șoc. Reziliența organizațională se construiește în timp dar, de multe ori, unele dintre cele mai bune soluții se dezvoltă chiar în acele momente de adversitate și schimbare neplanificată. Este important a se afirma că înțelegerea rezilienței organizaționale subliniază că nu este vorba doar despre reacția la crizele unice, ci de o schimbare holistică a modului în care funcționează o organizație. Cercetătorii au identificat trei abordări generale pentru realizarea muncii și ceea ce au învățat poate ajuta managerii să răspundă mai eficient la medii care se pot schimba în totalitate: prima abordare este cea bazată pe rutine organizaționale, care sunt eficiente atunci când munca este previzibilă; a doua abordare este o regulă simplă, euristică - reguli generale care ajută să accelereze procesele și luarea deciziilor și să acorde prioritate utilizării resurselor în contexte mai puțin previzi-

bile; a treia este improvizația - eforturi spontane, creative pentru a aborda o oportunitate sau o problemă.

De asemenea, un lucru important de luat în calcul este că structura unei organizații rezistă dacă este construită pe valori. Ea va fi solidă dacă acțiunile, mesajele leadership-ului, la fiecare nivel, aliniază emoțiile cu deciziile puse în practică. Dar, structura de bază, ca și în cazul metalelor de unde a fost preluat conceptul de reziliență, este aceea care este fundamental determinantă pentru proprietatea finală pe care se intenționează a se obține, care în cazul de față este reziliența [6].

Un manager care înțelege necesitatea construcției unei organizații reziliente va acționa pe două axe: prima este legată de structura organizației, de schema organizațională similar cu structura unui material: om, echipă, devizie, organizație; a doua axă, ce o susține pe prima, este cea a emoțiilor manifestate, a modului în care componentele structurii organizaționale, la toate nivelurile, sunt conectate la misiunea și integritatea organizației, dar și a modului de acțiune prin care se creează structura rezilientă [7]. Conform celui mai recent sondaj realizat de SAP, Oxford Economics și Society of Human Resources Management (SHRM), managerii de resurse umane din întreaga lume se așteaptă la noi provocări în era post-pandemie cauzate de divizarea forței de muncă în angajați care lucrează de acasă și cei care vin la birou: găsirea unui echilibru între înțelegerea și satisfacerea nevoilor angajaților, obiectivele de business, politicile și cultura organizațională. Mai mult de două treimi dintre respondenți au declarat că se așteaptă ca flexibilitatea în alegerea modului în care vor să lucreze va fi un diferențiator puternic în atragerea și menținerea angajaților în companii. Cu toate acestea, o bună parte dintre cei chestionați au declarat că implementarea unei culturi organizaționale care să sprijine angajații la distanță va fi una dintre primele trei provocări după pandemie. De asemenea, raportul a constatat că, în ciuda disponibilității angajaților de a învăța noi abilități, mai puțin de jumătate din liderii de resurse umane intenționează să investească în programe de învățare pentru recalificare și perfecționare în următoarele 12 luni.

Peste 60% dintre liderii de resurse umane consideră că menținerea productivității prin noi modalități de lucru este cea mai mare provocare în perioada următoare. Instrumentele de colaborare la distanță vor reprezenta cea mai mare investiție, urmate de analiză și tehnologiile de facilitare a revenirii la locul de muncă, cum ar fi cele pentru testarea și monitorizarea răspândirii coronavirusului în rândul angajaților. În plus, majoritatea pozițiilor deschise în cadrul companiilor din lunile următoare vor fi ocupate mai degrabă de angajați noi, decât de cei promovați din interior. Munca la distanță va continua, ceea ce va crea o divizare a forței de muncă. Per ansamblu, companiile la nivel global sunt de acord că munca la distanță va reprezenta un diferențiator puternic în atragerea de noi angajați în următorii ani, fiind considerată de mulți ca o investiție pe termen lung. Aproximativ două treimi dintre respondenți spun că se așteaptă ca organizațiile lor să adopte o mai mare flexibilitate în ceea ce privește munca la distanță ca rezultat al pandemiei de COVID-19. Cu toate acestea, accesul la tehnologia și mediul de lucru necesare pentru a activa de la distanță diferă de la țară la țară. Acest aspect va determina priorități și abordări diferite în ceea

ce privește investițiile în instrumente de colaborare la distanță și platforme mobile. Angajații care lucrează pe teren, cei care prestează servicii de mentenanță, personalul general și cei din serviciul clienți nu vor avea, cel mai probabil, mediul sau tehnologia necesară pentru a lucra de la distanță, spre deosebire de cei care lucrează în resurse umane, vânzări, marketing și finanțe [8].

Deci, termenul de reziliență organizațională va fi cercetat și solicitat tot mai mult în ultima perioadă, drept urmare a catastrofașelor efecte ale crizei COVID-19. Managerii vor încerca să găsească o simbioză între misiunea organizației, valorile și necesitățile acesteia cu emoțiile, valorile individuale și necesitățile fiecărui angajat al organizației. Interdependența dintre cultura organizațională și reziliența va fi ca o punte ce va duce sau la menținerea și dezvoltarea unei organizații, sau din contra la prăbușirea acesteia.

Despre reziliența organizațională: cazul Republicii Moldova.

Organizațiile din Republica Moldova ca și din întreaga lume au avut de suferit în urma perturbărilor care s-au petrecut din cauza pandemiei COVID-19. Atât instituțiile publice, cât și cele private au rămas cu sechele drept consecință a acțiunilor sau inacțiunilor autorităților guvernamentale. Susținem afirmațiile lui P. Varzari, care citându-l pe L. Thos menționează că actul de guvernare, în sens general, este desfășurat prin intermediul diverselor instituții publice, fie legislative, precum Parlamentul, sau cele executive ale administrației publice naționale și locale: Președintele, Guvernul, autoritățile administrative autonome locale. Guvernarea ca instituție solicită un set de reguli care ar ghida acțiunile organizației și membrilor acesteia într-un cadru normativ bine stabilit. În plus, orice guvernare cere implicit acel set de reguli primare bazate pe lege astfel încât să se mențină un sistem legal eficient și imparțial. Într-un cuvânt buna guvernare solicită iminent instituții bune, ținând cont de implicarea cetățenilor în procesul decizional, de nevoile și cerințele acestora [9, p.9-10].

Despre eficiența deciziilor instituțiilor publice în ceea ce privește măsurile de prevenire a răspândirii COVID-19 și oferirea posibilităților organizațiilor publice sau private de a reveni la modul de activitate anterior, suntem mai reticenți. Totuși nu putem exclude din vedere acțiunile Uniunii Europene în sprijinul Republicii Moldova. Vom încerca să menționăm ceea ce considerăm actual subiectului abordat. Astfel, specificăm semnarea Contractului de reziliență COVID-19 între Președintele Republicii Moldova și Directorul Comisiei Europene pentru Vecinătatea de Est și Consolidare Instituțională, care într-o oarecare măsură ajută Republica Moldova să facă față epidemiei COVID-19 și consecințelor sale socio-economice, precum și să sporească reziliența sistemului de sănătate. Deci, sprijinul Uniunii Europene, mobilizat pentru Republica Moldova de la începutul crizei, include o serie de acțiuni menite să ajute cetățenii să facă față și să se restabilească în urma consecințelor generate de pandemie. Această asistență include consumabilele medicale, sprijin social pentru grupurile vulnerabile, împrumuturi și granturi pentru afaceri și agricultori din întreaga țară, precum și sprijin financiar direct către bugetul de stat. Acordul de finanțare semnat face parte din pachetul de sprijin COVID-19 al Uniunii Europene pentru Moldova

și va consolida suportul în domenii cheie. Prin grantul de 15 milioane de euro (circa 300 milioane de lei), Uniunea Europeană va susține măsurile anti-criză ale țării, menite să îmbunătățească sistemul național de sănătate. În plus, va fi acordat sprijin întreprinderilor micro, mici și mijlocii, inclusiv din zonele rurale, pentru a le ajuta să atenueze impactul economic negativ al pandemiei [10]. Aceste eforturi, cu sprijinul Uniunii Europene, sunt plauzibile, dar totuși, majoritatea organizațiilor, în ciuda eforturilor care au fost luate pentru a redresa situația au avut de suferit. Angajații au fost eliberați din funcții, trimiși acasă din cont propriu, sau au muncit la distanță. Cu toate acestea muncitorii au avut de suferit și în dependență de postul de muncă. Astfel, analizând impactul COVID-19 asupra dreptului la muncă și drepturilor muncitorilor, ar trebui făcută o distincție între drepturile muncitorilor din sistemul medical comparativ cu toți ceilalți angajați. Populația generală a fost în cea mai mare parte afectată de măsurile de restricție. După cum am mai menționat, o parte dintre angajați și-au pierdut locurile de muncă sau li s-au redus veniturile. Majoritatea celor care au continuat să lucreze au fost mulțumiți de măsurile de protecție adoptate de angajatorii lor. Piața muncii a arătat, de asemenea, o oarecare flexibilitate, deoarece cei care ar putea lucra de la distanță, au lucrat astfel. De cealaltă parte, personalul medical a fost afectat din perspectiva condițiilor de muncă în care trebuia să lucreze, precum și de volumul de muncă pe care trebuiau să-l îndeplinească. La începutul pandemiei, când disponibilitatea mijloacelor de protecție personală era limitată, lucrătorii medicali au fost cei mai afectați. În afară de aceasta, pe măsură ce pandemia a devenit mai dramatică, incidența personalului medical afectat de COVID-19 a devenit considerabil mai mare decât a populației generale [11]. Astfel, pe parcurs instituțiile medicale au devenit mai reziliente, decât la începutul pandemiei, pe când unele organizații din comerț, de exemplu, nu au mai putut reveni la noul mod de activitate și au falimentat. Din acest considerent economia Republicii Moldova a avut foarte mult de suferit.

Dacă e să ne referim la măsurile economice care au fost propuse pentru a redresa situația în acest context, tindem să le menționăm pe cele propuse de Ministerul Economiei și Infrastructurii, pentru care obiectivul general este recuperarea creșterii economice a Republicii Moldova și bunăstarea populației, afectate de efectele pandemiei COVID-19. În vederea recuperării economice, Ministerul Economiei și Infrastructurii și-a propus realizarea măsurilor și acțiunilor axate pe stimularea și dezvoltarea capitalului productiv și a competitivității companiilor, punând accent pe transformarea digitală a economiei și a administrației publice, pe relansarea activităților economice prin investiții în domenii-cheie ale infrastructurii publice, și pregătirea economiei pentru tranziția către o economie durabilă. Reducerea vulnerabilității economiei și tranziția la un model economic mai sustenabil rămân actuale și în condițiile crizei declanșate. Devine tot mai imperativă consolidarea cadrului de cooperare și de parteneriat între sectorul public și sectorul privat. Sprijinul oferit mediului de afaceri urmează a fi asigurat prin mijloace bugetare combinate cu

un suport puternic și din partea comunității donatorilor (subvenții împrumuturi, asigurarea lichidităților, stimulente fiscale, garanții, condiții favorabile pentru păstrarea și angajarea de lucrători, o revizuire a legislației privind falimentul și altele). Factorii critici de succes pentru implementarea acestor măsuri economice sunt: mobilizarea efectivă a resurselor; un mediu de politici de susținere și condiții favorabile pentru desfășurarea afacerilor; dezvoltarea abilităților populației/businessului pentru a se adapta noilor schimbări; acces transparent la finanțare; economie digitală; diplomație economică.

Pentru atingerea obiectivului general Ministerul Economiei și Infrastructurii a stabilit 3 obiective specifice: *Obiectivul specific 1. Limitarea impactului socio-economic al COVID-19.* Prioritatea pe termen scurt a Guvernului rămâne asigurarea capitalului circulant necesar pentru întreprinderile afectate de COVID-19 ca urmare a închiderii temporare a activităților, reducerii cererii de consum și întreruperilor din lanțul de aprovizionare. Acest deziderat se va realiza, inclusiv, prin suportul acordat pentru revenirea în afaceri a IMM-lor care sunt în dificultate sau au falimentat și suport pentru restructurarea și achitarea restanțelor fiscale. Vor fi promovate în continuare politici de transformare digitală care să faciliteze operațiunile și interacțiunea cu cetățenii în furnizarea serviciilor publice, interacțiunea companiilor între ele, precum și care să îmbunătățească modul intern de lucru al instituțiilor publice - procese care au fost demarate deja ca parte a măsurilor de răspuns ale Guvernului în fața provocării reprezentate de efectele pandemiei de COVID-19. *Obiectivul specific 2. Recuperarea economică a firmelor moldovenești* Prin dezvoltarea programelor noi de suport a mediului de afaceri vor fi încurajate inițiativele antreprenoriale în domeniul economic și vor fi stimulate sectoarele economice de înaltă valoare adăugată, cu potențial de export, care valorifică rezultatele inovării și cercetării prin dezvoltarea de produse, ecologizarea IMM-urilor și clusterizarea acestora, contribuind la creșterea competitivității produselor autohtone. Acestea vor spori productivitatea în economia reală, conducând la noi locuri de muncă, creșterea puterii de cumpărare și apariția de noi produse și servicii. O recuperare accelerată poate fi asigurată doar într-un mediu antreprenorial favorabil și prin pachete de sprijin adaptate la specificul IMM-urilor și industriilor în parte. *Obiectivul specific 3. Adaptarea economiei la funcționarea în condițiile unei pandemii prelungite și tranziția la o economie mai rezilientă.* Realizarea potențialului de inovare al întreprinderilor mici și mijlocii și trecerea la o economie circulară favorabilă incluziunii și neutră din punctul de vedere al impactului asupra climei ar putea asigura securitatea pe termen lung a resurselor, dar și stocurile necesare, importante pentru a face față provocărilor viitoare. Pentru stimularea creșterii economiei, sunt necesare proiecte de infrastructură care ar asimila resursele de muncă disponibile, inclusiv emigranții reveniți acasă. Măsurile de promovare a eficienței energetice a clădirilor sunt un alt instrument eficient pentru restabilirea activității economice, ajutând antreprenorii și economia să depășească efectele pandemiei COVID-19, precum și contribuind la reducerea costurilor de încălzire. În perioada de redresare, societatea și economia ar putea beneficia de un

stimul esențial de pe urma investițiilor în mobilitatea urbană, inclusiv moduri de transport care să susțină măsurile sanitare impuse, cum ar fi distanțarea fizică și reducerea aglomerației în transportul public, investițiile în telemedicină, educație online. Pentru realizarea acestui obiectiv, este nevoie de selecția riguroasă a programelor de investiții, orientate spre sectoare cu un potențial ridicat de a stimula economia, de creare de locuri de muncă și de transformare ecologică. Astfel, acest obiectiv vizează nu doar repornirea economiei și recuperarea nivelului de producție pre-COVID-19, ci și conceperea și punerea în practică a unor schimbări cantitative și calitative majore. Reconfigurarea adaptării economiei la funcționarea în condiții de criză și tranziția către o economie mai rezilientă prezumă nu doar politici noi sau ajustate, ci și noi competențe [12].

În speranța că aceste măsuri vor fi aplicate în practică și nu vor rămâne doar pe hârtie, tindem să afirmăm că organizațiile care se consideră reziliente au mare nevoie de suport la moment din partea actualei guvernări, pentru a face față schimbărilor și greutăților cu care se confruntă. Or, destul de prețioși sunt angajații rezilienți, care pentru bunăstarea proprie, dar și pentru cea a organizației sunt gata să lucreze la distanță, sau mixt, sau să învețe noi metode de lucru. Ei sunt apreciați pentru că: știu să transforme un eșec într-o oportunitate și au capacitatea de a face acest lucru fără a acționa într-o manieră distructivă sau disfuncțională; au capacitatea de a-și păstra sănătatea și energia când se află sub presiune constantă; răspund eficient și echilibrat în fața factorilor stresanți; au abilitatea de a-și utiliza experiența dobândită în trecut pentru a trece cu bine peste șocul produs de evenimente deosebite, cum ar fi: pierderea slujbei, decesul unei rude apropiate, probleme financiare, accidente; au capacitatea de a-și reveni rapid după eșecuri; au puterea de a se reinventa atunci când ceva în viața lor nu mai funcționează [13]. Aceste caracteristici sunt foarte importante atunci când organizația în ansamblu trece printr-o criză, precum este COVID-19.

Concluzii

Prezentul demers științific oferă o trecere în revistă a termenului de reziliență, precum și plasarea acestuia în context organizațional în condițiile pandemiei de coronavirus. Suportul guvernării, în acest sens, este foarte important pentru organizațiile din Republica Moldova, aflate în plină schimbare și adaptare la noile realități. Identificarea unor scopuri bine și clar definite în vederea redresării economice, conc lucrarea cu societatea civilă, implementarea unor criterii de creștere stimulativă a angajaților rezilienți ar fi niște primi pași spre progrese socio-economice, care ar stimula organizațiile și angajații acestora. Conceptul de reziliență oferă un imbold pentru analiza etapizată a unor schimbări în cadrul organizațiilor, ca o condiție premergătoare performanței. Reziliența individuală (a angajatului de ex.) împreună cu reziliența organizațională (per ansamblu) pot oferi posibilitatea unei organizații să se transforme și să se adapteze la schimbări și la condiții total diferite de cele care au fost în trecut, dar să-și mențină valoarea și misiunea intacte.

REFERINTE BIBLIOGRAFICE

1. C. Crasner, R. Gherghinescu. Reziliență proces și reziliență produs în mica școlaritate. http://revistadePsihologie.ipsihologie.ro/images/revista_de_psihologie/2015_4/Rev_Psihol_4_2015.pdf. (Vizitat 23.09.2021).
2. V. Dumitrascu. Reziliența societală și managementul comunicării în gestionarea pandemiei de COVID-19. <https://www.revistadesociologie.ro/sites/default/files/04-vdumitrascu.pdf>. (Vizitat 01.10.2021).
3. T. Țiclău, C. Hințea, B. Andrianu. Leadership rezilient. O scurtă analiză teoretică a conceptului. <https://www.rtsa.ro/rtsa/index.php/rtsa/article/view/585/582>. (Vizitat 02.10.2021).
4. Conceptul de reziliență. Conținut și implicații. <https://proform.snsr.ro/baza-de-date-online-cu-resurse-pentru-dezvoltarea-unui-management-institutional-antreprenorial-de-calitate-in-scoli-defavorizate/conceptul-de-reziliencia-continut-si-implicatii>. (Vizitat 02.10.2021).
5. M. Țițirigă. Reziliența organizațională, un element cheie al succesului. <https://www2.deloitte.com/ro/ro/pages/finance/articles/reziliencia-organizatiionala-un-element-cheie-al-succesului.html>. (Vizitat 23.09.2021).
6. Reziliența organizațională - puterea unei companii de a depăși neprevăzutul. <https://www.austral.ro/blog/reziliencia-organizatiionala-puterea-unei-companii-de-a-depasi-neprevazutul>. (Vizitat 23.09.2021).
7. Despre reziliența unei organizații. <https://merfea.ro/despre-reziliencia-unei-organizatii>. (Vizitat 24.09.2021).
8. Studiu SAP: Companiile vor înfrunta noi provocări cu forța de muncă cauzate de extinderea sistemului work-from-home. <https://ziarulpozitiv.ro/studiu-sap-companiile-vor-infrunta-noi-provocari-cu-fora-de-munca-cauzate-de-extinderea-sistemului-work-from-home/>. (Vizitat 12.10.2021).
9. P. Varzari. Constituirea regimului de bună guvernare în Republica Moldova prin prisma depășirii crizei pandemice. În: Meritocrație, profesionalism, integritate. Materialele conferinței științifice cu participare internațională. 19 noiembrie 2020. Chișinău: ICJPS, 2020. 284 p.
10. Semnarea Contractului de Reziliență COVID-19 pentru Republica Moldova. <http://finantare.md/news/71>. (Vizitat 03.10.2021).
11. Impactul pandemiei COVID-19 asupra drepturilor omului în Republica Moldova. <https://moldova.un.org/ro/138288-impactul-pandemiei-covid-19-asupra-drepturilor-omului-republica-moldova>. (Vizitat 04.10.2021).
12. Propuneri de măsuri economice în contextual COVID-19. https://mei.gov.md/sites/default/files/propuneri_de_masuri_economice_in_contextul_covid-19.pdf. (Vizitat 05.10.2021).
13. Reziliența: ce este, cum te ajută în situații dificile și cum o antrenezi. <https://bundeangajat.olx.ro/reziliencia-ce-este-cum-te-ajuta-in-situatii-dificile-si-cum-o-antrenezi/>. (Vizitat 06.10.2021).

СОЦИОЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ КАК ФАКТОР УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА

SOCIAL AND ENVIRONMENTAL PRIORITIES AS A FACTOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE STATE

Наталья ЗАХАРОВА, кандидат философских наук,
Институт философии НАН Беларуси,
nz-a@tut.by

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.07>

CZU: 316.42

Annotation

The system of socio-ecological priorities for the development of the Belarusian society as a unity of economic, social, political and scientific-management factors is presented. Along with the growing role of state policy in the socio-economic and environmental spheres in the context of the transition to a post-industrial society, one of the factors of sustainable development is the strengthening of the presence of civil initiatives and public control in these areas. To implement the national strategy for sustainable development, a clear system of social and environmental priorities for creating optimal living conditions for the population is required. Further interaction of state and public structures, increasing the efficiency of self-government in the socio-ecological sphere is one of the immediate tasks facing the country.

Key words: sustainable development, environmental policy, state, civil society, social and environmental priorities, optimal management.

Аннотация

Представлена система социально-экологических приоритетов развития белорусского общества как единства экономических, социальных, политических и научно-управленческих факторов. Наряду с возрастанием роли государственной политики в социально-экономической и экологической сфере в условиях перехода к постиндустриальному обществу одним из факторов устойчивого развития является усиление присутствия гражданских инициатив и общественного контроля в этих сферах. Для осуществления национальной стратегии устойчивого развития необходима четкая система социально-экологических приоритетов создания оптимальных условий жизни населения. Дальнейшее взаимодействие государственных и общественных структур, повышение эффективности самоуправления в социально-экологической сфере – одна из ближайших стоящих перед страной задач.

Ключевые слова: устойчивое развитие, экологическая политика, государство, гражданское общество, социально-экологические приоритеты, оптимальное управление.

Определение национально-экологических приоритетов необходимо требований глобальной экологической ситуации, также и ввиду демократизации большинства мировых процессов, когда, по мнению И. Валлерстайна, фактически происходит узаконивание демократического давления как важнейшего элемента политической стабилизации. «Сейчас эта тенденция развилась настолько, пишет И.Валлерстайн, – что народные требования стали обходиться очень дорого. На удовлетворение современных социальных ожиданий большей части человечества, касающихся поддержания на адекватном уровне систем здравооох-

ранения и образования, в настоящее время уходит значительная доля создаваемой в мировом масштабе прибавочной стоимости. Фактически такие расходы являются формой социальной заработной платы, возвращающей производящим классам значительную часть прибавочной стоимости. Как правило, это происходит при посредничестве государства, например, в рамках реализации программ социального обеспечения. Сегодня мы являемся свидетелями серьезной политической борьбы вокруг масштабов этих расходов» [1, с. 61]. В число таких политических факторов, несомненно, входят взаимоотношения человека и сферы экологической политики, управления и неупорядоченности, «плана» и «рынка», гражданского общества и государства.

В качестве главных ориентиров политики белорусского государства при таком подходе можно назвать: концептуальное решение проблем углубляющихся социальных трансформаций в условиях становления постиндустриального общества, интеллектуализации экономики, информационного развития. Современное общество переживает кризис перехода от традиционного к техногенному обществу (по классификации В.С.Степина). Если в традиционном обществе главной задачей человека была успешная адаптация к природному окружению, личность понималась как созерцающая, а государство как большая семья, где правитель – отец всего народа, то в техногенном обществе человек креативен, он преобразователь мира, личность обладает правами, инновация становится самоценностью, а традиция постоянно переосмысливается. Признается идея прогресса в науке, культуре, человеческом развитии, а идея возможности управления вещами, природными процессами, социальными объектами доминирует. Эти объекты состоят из людей, и надо понимать людей, чтобы ими управлять, отсюда внимание к социометрии, теории социального познания и управления.

Но ведь эта стратегия, подчеркивает В.Степин, чревата глобальными кризисами, именно в силу субстанциальных свойств отношения к миру. Особенно проявлены кризисы экологический и антропологический, ведь техногенная культура в западном варианте дает потребляющее общество. Это потребление предусмотрено только для населения стран «золотого миллиарда», а для остального мира ресурсов Земли хватит только на 15-20 лет. Вот почему встает вопрос о базовых ценностях, которые привели техногенную культуру к этим тупикам. Новые «точки роста» базовых ценностей можно искать в сферах, определяющих сущность цивилизации: в науке, экономике и социальной организации [2, с.9].

Существует и проблема поляризации общества в условиях глобальных финансовых, экологических, военно-политических неопределенностей и рисков. Остается в процессе решения задача сохранения и улучшения социальных условий жизни большинства населения (доступности образования, здравоохранения, социального обеспечения, уровня потребления и рекреации). В повышении качества жизни, в улучшении социальных условий воспроизводства в Республике Беларусь должен быть заинтересован весь ее политический класс, поскольку от развития интеллектуального и культурно-экологического потен-

циала общества будет, в конечном счете, зависеть положение нашей страны в мировой геополитической системе в начале третьего тысячелетия. Экологическая компонента присутствует во всех проблемах социума как причина и как следствие, как общественный фон и как личностное воздействие, как условие дальнейшего социального прогресса и как одна из целей гуманизации общества.

Публичный дискурс социально-экологических приоритетов как фактора устойчивости можно определить как меру взаимодействия государственной экологической политики и гражданского общества. Поскольку гражданское общество – это социальная система, в которой функции целого (государства) осуществляются через автономных индивидов, т.е. граждан, причем любые подсистемы общества, любые его структуры и институты прямо связаны с индивидуальной, но совместной деятельностью людей, можно считать, что пересечение этих множеств может быть выражено в понятиях социальной коммуникации. В эпоху Просвещения Гоббс, Гегель, Маркс уже всерьез рассматривали возможности появления таких социальных форм, которые стали бы причиной и условием существования всех подсистем или сфер общества: экономической, производственной, правовой, культурной и т.д. Для Гегеля это было самостановление абсолютной идеи в форме права. Для Маркса – ликвидация частной собственности, отсутствие которой сделало бы производство и распределение справедливым и упразднило эксплуатацию и государство.

Существует и другая точка зрения на гражданское общество: оно возникает на определенной стадии развития производственных отношений, производно от экономики, выражает отношения между людьми и сотрудничество, или борьбу с государством. В системе отношений общества и государства происходит решение проблемы их тождества. Т.е. это не лозунги о правах человека, не призывы к либерализации экономики, а понимание, насколько оптимизировано их функциональное взаимодействие для дальнейшего социального прогресса и природной устойчивости и отвечает ли сама идея прогресса этим принципам.

Политическую публичность целесообразно понимать как открытость, прозрачность функционирования властных структур и институтов, прозрачность принятия политических решений и подотчетность властных институтов гражданам, функционирование и представительство института общественного мнения при достаточном уровне развития конструктивного социального критицизма. Участие граждан в политических процессах и государственных решениях осуществляется в частности посредством таких практик и процедур, как дебаты, референдумы, встречи с общественностью, обсуждения в СМИ [3, с.56].

«Состояние публичной сферы -- важнейший показатель, позволяющий судить о том, насколько государственная политика соответствует своему главному назначению: выразить мнение и волю общества. Ведь именно в пространстве свободного дискурса разнообразные частные интересы проходят сквозь сито общественной оценки, которая выявляет, какие из них настолько значимы, что должны стать предметом публичного внимания и обсуждения, а в будущем возможно, и предметом государственной политики» [4, с.23].

Публичность власти, отмечал П. Рикер, созвучна идее «явленности общественного пространства», открытости той упорядоченности социальной жизни, в которую вошли индивиды, желающие жить вместе [5, с.105]. В этом общественном пространстве, иначе говоря, в поле политики каждый человек оказывается пересечением внимания и интересов различных групп и общностей, общественного внимания, гласности. Вместе с человеком в сферу политики попадают, пишет П.Рикер, и его представления о благе, и данные им обязательства, и его окружение, и его отношение к нормам, правилам, внешнему влиянию. Человек доверяет политической власти упорядочить и организовать исполнение своего естественного желания — желания жить в обществе. И политическая власть, дополняя собой власть морали и закона, придает организации человеческого общежития длительность и стабильность, «открывая горизонт общественного мира, понимаемого как спокойствие и порядок» [5, с.106].

Гегель исходил из понимания двойственной природы человека, вобравшего в себя и частное (партикуляристское), и универсальное начала. Системность в восприятии гражданского общества побуждала мыслителя внимательно отнестись к фактору внешней необходимости, связывавшему различные интересы и их носителей (массовидные группы) в организованную общность более высокого порядка — нацию, государство. В идеальном государстве, согласно Гегелю, происходит своего рода синтез, слияние этих начал: его парадигма государственности рассматривает индивида в двух ипостасях — как единицу гражданского общества и как сознательного гражданина государства, в силу объективных обстоятельств вынужденного поддерживать равновесие между двумя взаимоконфликтными аспектами своего бытия. До сих пор остаются актуальными основные черты гегелевской парадигмы — поддержание внутренней устойчивости общества путем регулирования стихийных процессов в экономической среде и социальные гарантии государства для малообеспеченных слоев населения. При этом охранительные функции производны от социального реформаторства и качества защиты населения.

Ориентиром таких трансформаций, как представляется, всегда было обеспечение меры политического регулирования общественной жизни, меры порядка и стабильности в сочетании с мерой инноваций и развития. В этом раскрывается важнейшая и все еще недооцененная сущностная сторона демократии — быть оптимальным способом взаимодействия сферы политики и многообразной системы общественных отношений. Оптимизация предполагает установление — на теоретическом и практическом уровнях — отвечающего условиям сегодняшнего белорусского общества равновесия между принципами государственного целенаправленного управления и планирования и частной инициативы, принципов при определении социальных и политических стратегий и осуществления на практике общего социально-экономического замысла.

Для этого необходимо приведение профессионально-интеллектуального уровня правящих групп в соответствие требованиям управления обществом

в условиях его перехода на более высокую ступень социально-экономического и экологического развития, к политической системе с более сложной организацией, что является онтологическим свойством динамических систем (возрастание сложности и разнообразия есть мера устойчивости саморазвивающихся систем). Вместе с тем опыт развитых стран Западной Европы показывает, что государственная бюрократия эффективна в той мере, в какой она в своей деятельности опирается на новейшие знания об обществе и его законах и сохраняет статус специфической общности, относительно самостоятельной от основных социально-политических сил [6, с. 111.]. Эта относительная самостоятельность госуправления, при одновременной подконтрольности высшим политическим структурам, представляется важным фактором оптимизации процессов публичной политики.

Рассмотрение публичного дискурса экологической политики необходимо связать также с пространственно-временной системой философских координат. Темпоральный характер политики вытекает из ее специфики: занятие политикой как бы построено на противопоставлении несовершенного настоящего и желаемого будущего, оно требует предвидеть цели и представлять процесс их достижения. Этим допускается особая темпоральная специфика политики («это дело не одного дня», «это требует терпения, настойчивости» и т. п.). Таким образом, осознание темпоральности политического бытия подводит субъекта к признанию существования специфической шкалы политических ценностей, неизбежных в условиях постоянного взаимодействия многих людей.

И поскольку политика, в том числе и экологическая, есть макросоциальная деятельность, которая охватывает всю или значительную часть общества, то есть то, что чаще всего выходит за границы личностного круга жизни, частного интереса, то масштаб политики, ее пространственная специфика легко бросаются в глаза. В определении публичного пространства можно исходить из теории П.Бурдьё, которая представляет собой попытку преодоления противоречий между макро- и микро-анализом, между функциональным подходом и теорией социального действия.

При функциональном (структурно-функциональном) подходе (Т. Парсонс и Р. Мертон) общественная жизнь понимается как бесконечное множество и переплетение взаимодействий людей. Устойчиво связанные элементы и образуют структуру. В свою очередь, выдвигая аргументы против функционального структурализма Т.Парсонса, французский социолог А.Турен в своей книге «Возвращение человека действующего. Очерк социологии» [7] доказывает, что политическая жизнь все более и более отождествляется с управлением экономикой, а общественная жизнь — с областью культуры и проблемами личности, которые не зависят от институтов власти. Поэтому уже нельзя считать, что политические институты являются адекватным отражением общественных сил и интересов.

Смысл аргументов А.Турена сводится к теории социального действия М.Вебера в изучении публичного пространства и публичной политики, поскольку меняются онтологические основания социальной сферы — общество

становится коммуникативным. Особенность коммуникативного общества заключается в том, что его можно и должно исследовать исключительно в терминах социальных отношений. В этом типе общества все объективное, установившееся, институциональное является все более помехой социальным отношениям, коммуникации. Сама социология не может больше заниматься вопросами о природе общества. Она должна раскрывать, описывать социальные ситуации и социальные отношения, как сферу конфликтов, которые могут вести либо к политическим переворотам, либо, наоборот, к относительно устойчивым компромиссам. Динамические социальные формы в социальном пространстве реализуются в конкретных процессах, потоках человеческой активности. П. Штомпка, акцентируясь на деятельностной сущности социальных агентов, описывает модель «поля взаимоотношений», объединяющего четыре уровня: идей, верований, дефиниций; норм, предписаний; интеракций; возможностей, или ресурсов.

Опираясь на взгляды П.Бурдьё [8] и П.Штомпки, можно попытаться определить публичное пространство экологической политики как среду проявления сопричастности и оптимального соединения частных экологических интересов с публичными, интересами общества как целого и охранения условий устойчивости процессов природы. В то же время невозможно раз и навсегда жестко определить содержание публичного пространства и тем более вывести политику его онтологическим основанием. [8, с. 19]. Поэтому наряду с политическим дискурсом публичности может и должен существовать широкий спектр иных социально-экологических публичных практик, которые обеспечивают устойчивость и саморазвитие социоприродной системы (многообразие как принцип устойчивости). Речь идет именно об оптимальном, а не об идеальном, самом лучшем или совершенном взаимодействии. Смысл оптимизации заключается в минимизации основных негативных последствий политической коммуникации. В какой-то мере он ставился многими политологами, в частности, К.Р.Поппером, задающим вопрос: «Как нам следует организовать управление, чтобы плохие или некомпетентные правители не нанесли слишком большого урона?» [9, с. 161.]

Всякая динамическая система действует в сложной и динамичной окружающей среде, и ее адаптация к изменяющимся условиям внешнего мира происходит через образование соответствующих подсистем, функционально реагирующих на получаемую информацию. Система всегда реагирует на внешние возмущения и стремится вернуться в состояние равновесия. Но если под воздействием внешних сил система далеко уходит от равновесного состояния, то она может стать неустойчивой и не вернуться в равновесное состояние. В определенной точке (точка бифуркации) поведение системы становится неопределенным. Иногда и ничтожно малое воздействие может привести к значительным последствиям, а переход системы в новое состояние происходит скачкообразно [10, с.21]. В таких ситуациях управление можно разделить на два вида: а) стихийный, когда воздействие происходит в результате взаимодействия субъектов (синергетическое управление); б) сознательный: планомерное воздействие объекта (иерархическое управление).

Одним из основополагающих законов оптимального управления является закон экономии времени [11, с.58]. К числу основополагающих законов социального управления относятся также закон приоритетности социальных целей [11, с.59]. Не производство, не политика, не экономика являются целью развития общества и условием поддержания его равновесия и развития, а постоянное повышение качества жизни его членов, их благосостояния, социального самочувствия, непрерывное совершенствование образа жизни. В связи с этим можно выделить такие новые социальные функции как: а) создание и поддержание системы экологического образования; б) развитие системы здравоохранения; в) социальное обеспечение и решение социальных и экологических проблем; г) регулирование и развитие экономики, включая научно-инновационную сферу. Закономерностью управленческих отношений является то, что, будучи по сути своей отношениями людей, складывающимися в процессе управления, все они в той или иной форме проходят через сознание людей, создаются и совершенствуются людьми, конечно, в зависимости от объективных изменений в производстве, обществе. Эти отношения в конечном счете порождаются способом производства, экономическим базисом общества, но в определенных условиях, особенно происшедших научно-технической и информационной революций, управленческие отношения сами обретают базисный характер, оказывают огромное обратное воздействие на все стороны общественной жизни.

Для решения этой задачи необходимо выделить главные национальные интересы, соответствующие перспективным целям данной страны и всего человечества; во-вторых, среди них определить ряд интересов, от удовлетворения которых, в первую очередь, зависят национальная безопасность данной страны и возможность существования независимого национального государства; в-третьих, определить те первоочередные ресурсы, которые могут быть использованы для достижения стратегических социальных целей, сохранения и развития генофонда нации, увеличения продолжительности жизни людей, снижения смертности, повышения рождаемости, словом, для повышения качества жизни своих граждан. Такие задачи правомерно превращают социальную доктрину в социально-экологическую.

Осознание этой закономерности привело цивилизованные страны к построению социального государства, социально-ориентированного рынка, к социальному партнёрству. Более того, выявление этой закономерной связи обусловило установление не только качественных, но и количественных характеристик в достижении социальной справедливости: стабильность в обществе не может допустить 10-кратную разницу в доходах самых богатых и самых бедных. По объективным причинам не более 10 % населения могут проживать на пороге бедности. Это критическая отметка для большинства развитых стран. Иначе в обществе наблюдаются застой, стагнация, нарастание кризисных явлений. С 2016 по 2020 г. бедность в Беларуси увеличилась вдвое. В настоящее время за чертой бедности проживает уже 520 000 человек. [12].

В конце XX века изменилась парадигма общественного развития — не экономика определяет вектор развития, не само по себе хозяйство, наращивание или сокращение его объемов, а развитие всей хозяйственной жизни для повышения качества жизни всех граждан. Улучшение социальных параметров, прежде всего здоровья граждан (физического и духовного), является и главным источником повышения эффективности экономических результатов: надежности продукции, ее качества, следовательно, более высокой эффективности и экологизации производства.

Политика поддержания национальных экологических интересов является деятельностью государства, направленной на сохранение надлежащего качества природной среды для гармоничного развития человека и общества. В этом смысле экологическая политика белорусского государства опирается на три принципа: систему защиты (право, охрана, мониторинг, технологии), международное сотрудничество, экологическое воспитание и образование. В круг задач социально-экологической политики входят также восстановление деградировавших экосистем, вопросы качества жизни в экстремальных экологических условиях, связанных с природными явлениями и катастрофами, эпидемиями, пандемиями, авариями на производственных объектах и т.д. Национальная экологическая безопасность представляет собой сложную систему обеспечения условий реализации прав личности на здоровую среду обитания, высокое качество воспроизводства физических и духовных сил личности и общества, их интеллектуального развития, возможности общения с живой природой в ее нетронутом, первозданном виде. В то же время это совокупность способов, средств и форм обеспечения социально-экологических приоритетов как внутри страны, так и в системе международных отношений.

Переход к новому обществу постиндустриального типа и углубление экологического кризиса вызывают значительные изменения в системе социальных взаимоотношений. Вплоть до второй половины двадцатого века государство выступало как основной институт, в компетенцию которого входят такие сферы, как экономика, потребление, международные взаимоотношения, социальная сфера, где оно являлось абсолютным субъектом проводимой политики. Однако становление гражданского общества привело к появлению сетевых структур неправительственных организаций, общественных комитетов, и даже отдельных индивидов, играющих важную роль в удовлетворении общественных и личных экологических потребностей.

Социально-экологическая сфера, также как экономика, политика, международные отношения, перестала быть государственной монополией, но вместе с тем государство по-прежнему играет в них значительную, пока еще определяющую роль, не уступая место негосударственным организациям. Возможность и желательность перемен такого рода продиктована развитием коммуникативных структур и усилением коммуникативных процессов в постиндустриальном обществе, правами человека, которые подразумевают повышение степени участия

граждан в жизни общества. Увеличение общественных структур, сложность взаимоотношений между различными группами населения, высокий уровень общественных потребностей и ожиданий, большой масштаб неопределенности и риска, возросшее влияние международного фактора на внутреннюю политику государства, информатизация общества, падение доверия населения к центральным органам управления предопределяют смену ролей в сфере социальной политики. Система социальной политики в современной теории имеет вид сети, в которую включены государственные институты, негосударственные организации и частные лица, т.е. индивиды.

Объект социально-экологической политики практически не изменился с момента её возникновения. Она по-прежнему ориентирована на обеспечение надлежащего качества окружающей среды и эффективность системы производства и потребления. Кроме того, в большей защите всегда нуждаются малообеспеченные люди, дети, пенсионеры, инвалиды, учащаяся молодежь. Система социально-экологической политики должна быть средством для разрешения конфликтов, возникающих в экологической сфере. Реализация такой политики подразумевает осуществление комплекса мер и средств, направленных на сохранение или повышение уровня экологической безопасности жизни индивидов, социальных групп и социальных классов и выравнивание их отношения к условиям жизни.

Повышение эффективности социально-экологической политики связывается с переносом части полномочий с государства на институты гражданского общества. Конечно, гражданское общество не способно решать задачи в социальной сфере, сопоставимые по масштабу с государственными. Это обусловлено тем, что гражданское общество образуют разрозненные, не имеющие единого центра и вертикали власти единицы. Однако ряд задач в системе социальной политики может успешно решаться общественными силами.

В современной Беларуси существуют острые проблемы в социальной и экологической сфере. Формирование новой системы социальной политики происходило в условиях видоизменения основных государственных институтов, реструктуризации экономики, радикального отхода от прежних принципов государственного управления. Затянувшийся процесс формирования системы территориального самоуправления в социальной сфере обусловлен не только социально-экономическими факторами и государственным доминированием, но и культурно-историческими традициями патернализма в политике. В связи с этим особенно важно, чтобы в обществе происходило динамичное развитие институтов гражданского общества, ставящих своей целью поддержку обделённых государственным вниманием действительно нуждающихся в помощи и проведение работы по преодолению социального иждивенчества.

В современных условиях ряд факторов препятствует увеличению значимости гражданского общества в социальной сфере в Беларуси. Основная причина – отсутствие опыта взаимодействия частных и государственных структур. Кроме того, приоритет экономических целей над целями социально-экологи-

ческими, может привести к тому, что экологическая активность населения и гражданских институтов окажется в оппозиции государству. Однако сегодня на территории Республики Беларусь идёт активный процесс формирования сети общественных и благотворительных учреждений, которые занимаются проблемами социальной работы и вопросами экологической безопасности. Они организуют слушания по возведению новых зданий, открытию новых производств и экологической оценке старых, по предотвращению загрязнения, оказывают поддержку пенсионерам, детям-инвалидам, многодетным семьям, матерям, которые одни воспитывают своих детей, работают с подростками. Организации, ставящие своей целью социальную работу с населением, крайне разнообразны. К примеру, «Белорусское движение «Здоровье нации», «Матери против наркотиков»; международные благотворительные общественные объединения «Поможем детям вместе», «Мир для детей», «Голос сердца», «ЭкоДом», «Проект помощи детям Чернобыля», «Корабль детства»; благотворительные общественные объединения «Мир без границ», «Вместе для лучшего будущего», «Чернобыльский аист», молодежные общественные объединения «Инвалид и среда», «Помощь Чернобылю», и многие другие.

Система государственного управления, в которой определяющую роль играет центр, а регионы находятся в полном подчинении, в этом смысле недостаточно эффективна и неспособна использовать высокий потенциал организаций гражданского общества, малоэффективна в этом смысле. Развитие тенденции сетевизации большинства структур общества указывает на необходимость повышения степени самоорганизации социальной политики в регионах и на местах. Зарубежный опыт наглядно свидетельствует о повышении эффективности социальной политики в случае, если применяется сетевой метод.

Необходимость тесного взаимодействия государственных и негосударственных структур продиктована тем, что постиндустриальному государству требуются новые подходы к управлению. Социально-экологическая политика сегодня не может проводиться только лишь государством: выявление подлинных национально-экологических приоритетов возможно только во взаимодействии государства с институтами гражданского общества. Общество должно быть активно вовлечено в формирование социальной политики, чтоб получить запрашиваемые блага. Можно привести слова русского философа Н.А. Бердяева, который говорил, что государство существует не для того, чтобы превращать земную жизнь в рай, но чтобы помешать ей превратиться в ад, не более того.

Остается в процессе решения задача сохранения и улучшения социальных условий жизни большинства населения (доступности образования, здравоохранения, социального обеспечения). В повышении качества жизни, в улучшении социальных условий воспроизводства в Республике Беларусь должен быть заинтересован весь ее политический класс, поскольку от развития интеллектуального и культурно-экологического потенциала общества будет, в конечном счете, зависеть положение нашей страны в мировой геополитической системе в начале третьего тысячелетия.

Без институтов гражданского общества невозможно создать стабильную и прочную систему социально-экологической политики, способную снизить социальную и экологическую напряжённость за счёт создания оптимальных условий жизни населения. Дальнейшее взаимодействие государственных и общественных структур, повышение эффективности самоуправления в социально-экологической сфере – одна из ближайших стоящих перед страной задач.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Валлерстайн И. Конец знакомого мира. Социология XXI века. / И. Валлерстайн. – М.: Наука, 2004. – 368 с.
2. Степин В.С., Толстых В.И. Демократия и судьбы цивилизации / В.С.Степин, В.И.Толстых. // Вопросы философии. – 1999. – №10. – С.3 – 18.
3. Степаненко В. Политическая публичность в трансформации: дискурсы, символизации и практики в Украине в 2000-х гг. / В. Степаненко // Постсоветская публичность: Беларусь, Украина. / Сборник научных трудов (под ред. В.Фурса).-- Вильнюс :ЕГУ, 2008.-- 224 с.
4. Красин Ю.А. Публичная политика в России: По итогам проекта «университет Калгари-Горбачев – Фонд» / Ю.А. Красин. -- М.: Альпина Бизнес Бук, 2005. -- 358с.
5. Рикер П. Герменевтика. Этика, политика / П.Рикер --М.: Academia, 1995. – 320 с.
6. Володин А.Г. Гражданское общество и модернизация в России. Истоки и современная проблематика / А.Г.Володин. / Полис. – 2000. -- № 3. – С. 104-116.
7. Турен, А. Возвращение человека действующего. Очерк социологии / Ален Турен [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://sbiblio.com/biblio/archive/turen_vos/. – Дата доступа: 19.01.2021.
8. Бурдьё П. Социология политики / П. Бурдьё: Пер. с фр. — М.: Socio-Logos, 1993. — 336 с.
9. Поппер К. Открытое общество и его враги. Т.2 / К.Поппер. -- М.: Прогресс-Традиция, 1992. – 448 с.
10. Кнорринг В.И. Теория, практика и искусство управления / В.И.Кнорринг. – Свердловск: Изд-во «Университет», 2011. - 387 стр.
11. Новиков, Д.А. Теория управления организационными системами. 2-е изд. / Д.А. Новиков. — М.: Физматлит, 2007. — 584 с.
12. Доходы и потребление. Национальный статистический комитет. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://visasam.ru/emigration/pereezdsng/bednost-v-belarusi.html>. – Дата доступа: 05.09.2021.

РАЗВИТИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ

HUMAN CAPACITY DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHANGE

Наталья ЛАЗАРЕВИЧ, кандидат философских наук,
Институт философии НАН Беларуси,
natalazarevich@tut.by

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.08>

CZU: 316.42

Annotation

Among the priorities for the development of countries, the determining one is the development of human potential and the growth of the quality of life of the population. The main provisions of the concept of human development as a theory and methodology of complex economic, social and political development are based on the fact that people are not only a means, but also the main goal of development. The article examines the socio-economic, environmental and technological criteria for human development. It is concluded that an important indicator of the success (failure) of socio-technical co-evolution is the worldview of people, which represents a system of values, beliefs and orientations of subjects, the integration of which determines a common understanding of the new socio-technical reality, and also performs the functions of assessing the progress (regression) of technical and technological and social and cultural development.

Adequate human development activities are required on the basis of ecological culture, thinking and worldview.

Keywords: *human potential, development, technological revolution, coevolution, worldview.*

Аннотация

В числе приоритетов развития стран определяющим является развитие человеческого потенциала и рост качества жизни населения. Основные положения концепция человеческого развития как теории и методологии комплексного экономического, социального и политического развития базируются на том, что люди являются не только средством, но и основной целью развития. В статье рассматриваются социально-экономические, экологические и технологические критерии человеческого развития. Сделан вывод о том, что важным показателем успешности (неуспешности) социотехнической коэволюции выступает мировоззрение людей, которое представляет систему ценностей, убеждений и ориентаций субъектов, интеграция которых обуславливает общее понимание новой социотехнической реальности, а также выполняет функции оценки прогресса (регресса) технико-технологического и социально-культурного развития.

Требуется адекватная времени деятельности по развитию человеческого потенциала на основаниях экологической культуры, мышления и мировоззрения.

Ключевые слова: *человеческий потенциал, развитие, технологическая революция, коэволюция, мировоззрение.*

На протяжении многих лет в качестве одного из основных показателей развития общества выступал экономический рост. Развитие в XX веке характеризовалось приростом реализуемых финансовых средств, материалов, мощностей

и материально-энергетических потоков, приходящихся в среднем на каждого жителя планеты. И если к началу XX века человечество имело экономику, производившую валовой мировой продукт (ВМП) в объеме около 60 млрд долл. в год (такой экономический потенциал был создан за все время существования человеческой цивилизации), то в настоящее время подобный объем ВМП производится менее чем за один день. Исходя из данной стратегии основным показателем развития общества на протяжении многих лет выступал экономический рост. Экономический рост позиционировался не просто средством обеспечения развития, но и целью самого развития. Вместе с тем специалисты понимали, что экономический рост является не самоцелью, а лишь средством развития. Так, в 1955 г. экономист, лауреат Нобелевской премии Артур Льюис определил цель развития как *«расширение выбора человека»*. Исходя из этого понимания, становилось очевидным, что экономический рост сам по себе не способен обеспечить справедливое распределение ресурсов. Это происходит лишь тогда, когда целенаправленно принимаются меры для увеличения социального равенства. Опыт подтвердил, что без осуществления широкомасштабных социальных программ невозможно добиться существенного повышения качества жизни, решения социально-демографических проблем, создания продуктивной системы занятости и сокращения масштабов бедности.

С углублением экономических исследований общественное развитие рассматривается как многоплановый процесс, существенное воздействие на который оказывают факторы социального и политического порядка. Именно в это время появляются новые парадигмы и принципы, которые послужили концептуальными основами теории человеческого развития: концепция базовых нужд, концепция перераспределения, теория человеческого капитала.

Концепция, получившая название *«перераспределение за счет роста»*, своей целью ставила обеспечение благополучия людей, в первую очередь неимущих, посредством расширения трудоемких производств, а, следовательно, увеличения ВВП, заработной платы и доходов населения; масштабной государственной поддержки социальной сферы и привлечения широких слоев населения к участию в разработке и планировании. Это должно было привести к улучшению распределения без ущерба для доходов богатых.

«Концепция базовых нужд» легла в основу известного доклада Международной Организации Труда (МОТ) *«Занятость, рост и базовые нужды»* 1976 года. Основной принцип данной концепции – государственная политика должна быть направлена на обеспечение доступа населения к социальным услугам и товарам. Реализация государственной политики должна обеспечивать доступ населения к социальным товарам и услугам, так называемым *«основным потребностям»*. К числу *«основных потребностей»* относятся товары и услуги, производимые государственным сектором (здравоохранение, образование, в некоторых странах и жилище), а также продукты, обычно приобретаемые за счет доходов (пища и одежда) [1].

В отличие от концепции человеческого развития, концепция базовых нужд не выходила за рамки товарной концепции развития. Она концентрировалась на предоставлении товаров и услуг, необходимых бедному населению. Ее главная цель - перераспределение выгод от экономического роста группами населения с низкими доходами, а не предоставление выбора человеку. При этом искусственное деление развития на экономическое и социальное не было преодолено.

Концепция базовых нужд остро поставила проблему удовлетворения основных потребностей. Однако, к сожалению, существовавшая система показателей не отражала всего богатства признаков, характеризующих развитие личности. Тем не менее, такой многомерный подход позволял оценить развитие той или иной страны более глубоко и всесторонне и, главное, поставить проблему развития личности как основную долгосрочную цель - главную меру развития человеческого общества. Количественные показатели основных потребностей в данной концепции оценивались в соотношении основных потребностей и их количественных показателей. Здоровье как ожидаемая продолжительность жизни; образование как доля обучающихся в начальных школах, в % от населения в возрасте 5-14 лет; пища (число калорий на душу населения) в % от необходимых; водоснабжение доля населения, имеющего доступ к питьевой воде и т.п.

«Теория человеческого капитала» явилась важнейшей теорией, которая выделила и проанализировала факторы позволяющие усиливать человеческое развитие. Теодор Шульц, признанный основоположником теории человеческого капитала, в исследованиях 50–60-х годов, посвященных анализу причин и факторов роста производительности труда, выделил приобретаемые и развиваемые человеком способности к труду. В поисках новых факторов экономического роста Шульц обратил внимание на то, что именно образование превращает простого исполнителя в творческого работника, заставляет его анализировать ситуацию, искать оптимальные пути решения производственных задач. Он отнес к инвестициям в человеческий капитал не только прямые затраты на образование в средних и высших учебных заведениях, но и самообразование дома, повышение опыта на работе, а также капиталовложения в сферу здравоохранения, образования и науки. Именно вложения в «человеческий капитал», становятся важнейшими факторами преобразования экономики, модернизации экономических и юридических институтов. Другой американский ученый Г. Беккер в своем исследовании «Человеческий капитал» [2] включил в инвестиции в человеческий капитал не только расходы на образование, но и расходы на здравоохранение, информацию, поиск работы, воспитание детей, т. е. все расходы, повышающие производительную силу человека.

В настоящее время понятие «человеческий капитал» включает совокупность способностей личности, обусловленных определенным запасом его знаний, здоровья, профессиональных навыков и способностей к труду, которые способствуют росту производительности труда и увеличению доходов. Инвестированные вложения в человеческий капитал в развитых странах являются

самыми эффективными и быстро окупающимися для общества. Человеческий капитал рассматривается как один из важнейших факторов экономического роста и наращивания экономического потенциала. Согласно концепции человеческого развития возможности и способности человека являются наиболее значимым вкладом в производство. Однако теория человеческого капитала рассматривает людей как средство роста производства, в отличие от концепции человеческого развития, где люди являются основной целью прогресса. (Здесь нельзя не вспомнить И. Канта с его утверждением о том, что человек – всегда цель и никогда – средство).

В сфере международного экономического сотрудничества в последние десятилетия сформировалось самостоятельное направление – *содействие развитию человеческих ресурсов*. Проблематика развития человеческих ресурсов также включает сегодня демографические проблемы, проблемы занятости, здравоохранения, питания, жилья и урбанизации, окружающей среды, образования и подготовки кадров и др.

Человеческое развитие – это процесс обеспечения людей широким выбором во всех аспектах человеческой жизни. Главные из них – возможность прожить долгую и здоровую жизнь, приобрести знания и иметь доступ к необходимым ресурсам, иметь гарантированные права. *«Человеческое развитие... – это создание окружающей среды, в которой люди могут полностью развивать свой потенциал и вести продуктивную, творческую жизнь в соответствии со своими потребностями и интересами»* [3]. *Цель развития состоит в том, чтобы создать благоприятную для долгой, здоровой и творческой жизни людей среду»* [4]. Основные направления развития обозначаются ООН как принцип развития, нацеленного на человека.

Концепция рассматривает двоякий подход к человеческому развитию: с одной стороны, это расширение человеческих возможностей путем укрепления здоровья, приобретения знаний, совершенствования профессиональных навыков, с другой стороны, это процесс использования людьми приобретенных ими способностей для производственных целей, культурной, политической деятельности и для отдыха. Что касается последнего, то до последней четверти XX века происходило разделение понятий «экономическое развитие», «социальное развитие», «общественный прогресс». Только в концепции человеческого развития данные составляющие развития были объединены. Формирование концепции происходило как результат поиска единого, общечеловеческого, гуманистически ориентированного критерия развития. Таким образом, концепция человеческого развития охватывает как цели, так и средства, как производительность, так и справедливость, как экономическое, так и социальное развитие, как материальные блага, так и социальное обеспечение.

Концепция человеческого развития не противоречит традиционным теориям экономического развития. Идея о взаимосвязи человеческого развития и экономического роста рассматривалась еще в первом Докладе о человеческом

развитии и в дальнейшем более полно в Докладе за 1996 г., где четко было определено, что «человеческое развитие является целью, а экономический рост лишь средством ее достижения». Однако очень многое зависит от модели экономического роста. Например, быстрый экономический рост может быть достигнут за счет интенсивной эксплуатации природных ресурсов. [5, с. 15]. Экономический рост может обеспечить повышение человеческого потенциала лишь тогда, когда он не только обеспечивает повышение дохода на душу населения, но и позволяет иметь достаточный уровень государственных расходов, которые инвестируются в социальную сферу - здоровье, образование, среду обитания. Определяющим здесь является не само богатство, а то, как его используют разные страны. И до тех пор, пока общество не осознает, что основное его богатство – это люди, излишняя озабоченность производством материальных благ будет заслонять конечные цели обогащения жизни людей» [6, с. 11].

Из вышесказанного можно сделать вывод, что концепция человеческого развития ориентирована в первую очередь на благосостояние и расширение возможностей человека как на конечный результат, а не на средства достижения данного результата, которые не всегда имеют достаточное гуманитарное измерение. Ее разработка позволила сформулировать качественно новый подход к пониманию общественного прогресса, который включает в себя все вопросы развития человека и общества, включая «экономический рост, социальные инвестиции, расширение возможностей людей, удовлетворение основных потребностей и организацию систем социальной защиты, политические и культурные свободы и все другие стороны жизни людей» [1, р. 12].

Очень важным вопросом для концепции человеческого развития является возможность его измерения и мониторинга. Практически одновременно с возникновением концепции развития человека встала проблема количественной оценки достижений в области улучшения жизни людей во всем мире. Инструмент для измерения социально-экономического прогресса – индекс человеческого развития (ИЧР) был предложен в процессе подготовки первого Доклада о развитии человека 1990 года. Особенностью ИЧР является то, что данный индекс не ограничивается рамками оценки благосостояния человека лишь на основе показателей ВВП на душу населения. Индекс человеческого развития (ИЧР) интегрированный показатель, используемый для межстрановых сопоставлений и ежегодно рассчитываемый ПРООН на основе следующих компонентов человеческого развития: ожидаемой продолжительности жизни при рождении; средней продолжительности обучения и ожидаемой продолжительности обучения; валового национального дохода (ВНД) на душу населения (в долларах США по паритету покупательной способности). Среди стран СНГ по уровню человеческого развития за 2019 год Республика Беларусь занимает 53-е место.

В рамках концепции человеческого развития важное место занимает теория устойчивого человеческого развития. Устойчивость является одной из доминант развития человека и его потенциала. Сущность устойчивого человеческого

развития состоит в равном доступе к возможностям развития, как сейчас, так и в будущем и включает кроме экономических и социальных показателей также систему экологических и демографических компонентов. Первоочередными экологическими показателями являются: качества воздуха, питьевой воды и почвы, как характеристики окружающей среды в системах показателей качества жизни. Ограниченность ресурсов и допустимой нагрузки на естественные системы (отходы), глобальное демографическое и экономическое напряжение - все это вызывает большую тревогу за будущее человечества. Приоритетными задачами становятся оценка экологической устойчивости и ее увязка с общими параметрами благополучия человека.

Следует подчеркнуть, что в последней четверти XX века под влиянием научно-технической революции и возрастающих требований к качественным характеристикам рабочей силы происходит углубление содержания многих концепций социального развития. В этом русле широкое распространение получила новая теория экономического роста - теория эндогенного роста. Она исследует воздействие человеческого капитала на темпы роста стран в долгосрочной перспективе на основе технологических и инновационных изменений. В этой связи все более широкое распространение получает концепция новой экономики, основанной на знаниях. Стержнем такой экономической системы, возникшей на фундаменте информатизации и компьютеризации, выступает интеллектуальная деятельность, на второй план выходят производство материальных благ и услуг.

В ходе технологической революции виды и способы труда преобразуются под влиянием новых технологий. Такое преобразование изменяет характер связей между трудом и человеческим развитием, а также типы стратегий и институтов, которые необходимы для улучшения благосостояния населения. В истории известны три промышленные революции, каждая из которых была связана с набором тех или иных технологических инноваций, которые сумели изменить и ускорить привычный темп прогресса. Движущей силой первой из этих революций был пар, второй – электричество. Современная революция, которая связана с возникновением компьютеров, интеллектуальной техники и информационно-коммуникационных технологий, происходит сейчас, порождая новые возможности экономического роста на основе НБИКС-синтеза (иногда это технологическое направление называют четвертой промышленной революцией).

Благодаря технике появилась возможность решения целого ряда проблем голода, болезней и нищеты, характерных для прежних исторических эпох. В технологии видели источник материального прогресса и исполнения человеческих желаний, указывая на целый ряд преимуществ, которые были получены с ее помощью. Среди них: более высокие жизненные стандарты, включая новые лекарства, лучшее медицинское обслуживание, санитарные условия и питание, увеличившие более чем вдвое среднюю продолжительность жизни в промышленно развитых странах, социальную и географическую мобильность,

более совершенные системы коммуникации, повышающие качество деловой, профессиональной, личной жизни. Словом, по утверждениям защитников технико-технологического прогресса, техника приносит не только материальные, но и культурно-психологические и социальные выгоды.

Термин «техногенная цивилизация», который все чаще применяется к современному обществу, обозначает особый тип цивилизационного развития. В техногенной цивилизации темпы социального развития резко ускоряются, экстенсивное развитие сменяется интенсивным, когда инновации, творчество, формируют новые идеи, образцы деятельности, целевые и ценностные установки. Человек выступает как существо, противостоящее миру своей преобразующей активностью, и обеспечивающее с помощью техники свою власть над природой, которая становится материалом и ресурсом его деятельности. В реальной повседневной социокультурной практике мы видим чаще всего углубляющуюся экологическую ситуацию, обусловленную, как правило, экономической целесообразностью промышленных предприятий, несовершенством экологического законодательства, часто низкой экологической грамотностью населения и недостаточным уровнем его общей культуры.

Новая парадигма социального благополучия должна строиться на осознании важности устойчивости и целостности биосферы как необходимого условия сохранения пригодной для обитания человека окружающей среды и его развития. Это ориентирует развитие на активизацию процессов сохранения природы и человечества. Решение данной задачи предполагает внедрение экологических ценностей и связано с формированием конструктивных механизмов принятия решений. Структура и содержание данных ценностных предпочтений должны быть научно обоснованными, верифицированы практикой, соответствовать общепринятым нормам цивилизационного развития. Подлинные культурно-экологические ценности должны подняться над культурой повседневности, допускающей возможность несбалансированных социоприродных отношений, трансформирующей и нивелирующей индивидуальный культурный образ субъекта, его сознание и поведение.

Действительно, на протяжении жизни одного поколения можно увидеть трансформацию системы социальных отношений, видов деятельности, средств и ценностей. Применение и эффективное использование высоких технологий в самых различных областях науки, техники и хозяйства представляет собой пример решений ряда общественно значимых проблем, существенные изменения уровня и качества жизни большого количества людей. Цифровая революция, изменяя характер экономической деятельности и занятости, обладая потенциалом расширения возможностей для миллионов людей, открывая новые способы работы и создавая новые рабочие места – формирует новую социальную среду и качество жизни населения. Сегодня потребители могут воспользоваться сетью Интернет для покупки продуктов, заказа блюд из ресторанов, бронирования отелей и авиабилетов, найма персонала для уборки и ухода за

детьми. Заказ услуг онлайн не связывает потребителей такими обязательствами, как прием поставщиков услуг на постоянную работу и позволяет пользоваться услугами при необходимости. Робототехника выводит автоматизацию производства на новый уровень. Прежде «немые» приборы, включая пылесосы и весы, после оснащения камерами, датчиками и процессорами стали способными к реагированию при взаимодействии с человеком. Многие устройства такого плана объединены в единую сеть и взаимодействуют через «Интернет вещей». Автоматизация и роботизация производства развивается ускоренными темпами. По различным оценкам, в период с 2009 по 2011 г., несмотря на финансовый кризис, продажи промышленных роботов выросли на 170%) и уже в 2015 г. общее количество роботов достигло 1,5 млн [7, с. 23]. Важную роль в решении проблем развития человека и общества играют так называемые конвергентные технологии: нано- и биотехнология, генная инженерия, информационные и коммуникационные технологии, когнитивные науки.

Вместе с тем, огромный технический потенциал человечества, как основа развития, сам по себе обладает внутренней неустойчивостью. И это касается не только высоких рисков функционирования сложных технических объектов, но и постановке вопроса о конвергентном развитии технического и естественного. Интересна в этой связи точка зрения чилийских нейрофизиологов Ф. Варела и У. Матуран в их попытке нахождения механизма живого, связанного с «аутопоэзисом» и дальнейшее ее распространение на понимание техники с позиции ее аутопоэтичности «способности к самосотворению» [8]. Идея аутопоэтичности рассматривается авторами как оценка современной техники в качестве сложной саморазвивающейся сущности по аналогии с биологическими процессами. В понимании явления аутопоэзиса проявляется признание за технической системой способности воспроизводства ее системной организации для того, чтобы «быть и оставаться собой» [8, с. 37]. По сути, авторами признаются за техникой те же возможности, что и за живыми организмами – эволюция вне человеческой деятельности. Техника, считают они, обладает для этого целым рядом возможностей. Так, упоминаются сфера компьютерных технологий с целым набором оперативной деятельности языком, алгоритмами поиска и решения задач и пр., которые позволяют ей действовать не только согласно инструкции, но и расширять сферу действия своих задач, «совершить поступок» (характерно, например, для работы марсохода *Curiosity*). Кроме задач организации для техники признается возможность реорганизации – видоизменения (как правило, усовершенствования) структуры для улучшения операционных возможностей (телефон, смартфон, андроид, и далее цепочку можно продолжить, вплоть до искусственного интеллекта). В современной технике может быть заложена еще одна способность к воспроизводству элементов, входящих в состав ее же организации. Техника, являясь продуктом человеческого творчества с целью покорения сил природы, достигла таких возможностей функционирования, которые, с одной стороны, формируют высокую степень

зависимости от нее людей, а с другой, несут риски развития «искусственного механизма, аналогичного живой организации» [9, с. 6]. В большинстве случаев необходимость новых поколений техники и технологий социально и экономически детерминирована, именно таким образом происходит их включенность в общественные отношения. Техничко-технологическое развитие фактически всегда строится с учетом задач общества и целей его развития.

В условиях, когда только 30% рабочей силы в мире защищены от безработицы, число работников, занятых в слабо прогнозируемых глобальных производственно-сбытовых цепочках, постоянно увеличивается (по данным 2013 г. каждый пятый работник был занят в глобальных производственно-сбытовых цепочках, т.е. 453 млн человек, 190 млн из которых женщины (в 1995 г. эта цифра составляла 296 млн. чел.) [10].

По мнению авторитетного социолога Н. Лумана научно-технический прогресс разрешает определенные проблемы и в то же время создает новые, выявляя свою принципиальную двойственность. «При принятии решений теперь требуется более высокий уровень рефлексивности. Указание на традиции (моральные, а также любые иные) теряет свою убедительность, что приводит к формированию новой ориентировки: с помощью анализа следствий вариантов принимаемых решений и посредством коммуникации с будущим» [11, с. 203].

Социализация техники и создание гарантий для человеческого развития весьма противоречивы. С одной стороны, имеют место такие многочисленные экологические и социальные последствия воздействия техники на общество и человека, как растущее потребление невозобновимых ресурсов, пагубное воздействие на здоровье людей и окружающую среду, а также все увеличивающиеся выбросы в атмосферу, загрязнение водных и земельных ресурсов, возрастающие с внедрением новой техники и технологий технические риски. При этом нельзя не заметить, что люди ценят и достигнутое с помощью техники благосостояние - уменьшение зависимости от капризов природы, саму возможность и благоприятные условия для всеобщей глобальной коммуникация, комфорт жизни и т. п. Философское осмысление техники возникло в то время, когда преобразующее воздействия на общество технического развития и технических изменений, понимание возможной «непредсказуемости» работы технических систем стали очевидной реальностью. С тех пор, как техника стала занимать в обществе столь важное место, все больший интерес стали вызывать и связанные с ней социокультурные вопросы. Социальную оценку научно-технического развития проводят сегодня во многих странах, как с целью поддержки государственных решений в сфере научно-технической политики, так и для оценки включенности техники в общественные отношения.

Одним из важнейших аспектов развития становится проблема ответственности перед будущими поколениями за социальные последствия научно-технического развития, а также выводы и прогнозы по поводу техногенного будущего человека и общества. Ситуации, при которой последствия научно-технической

коэволюции приводят к совершенно новому осознанию отношений между наукой, техникой, обществом и природой, требуют рефлексии данных отношений. Она включает: обнаружение механизмов воздействий техники на окружающую среду и общество; исследование техногенных рисков в экологическом, социальном, экономическом и политическом измерении. На этой основе необходима подготовка способов действия, обеспечивающих возможности выбора для технико-технологических решений.

Разработка концепции человеческого развития позволила сформулировать качественно новый подход к пониманию общественного прогресса, который включает в себя все вопросы развития человека и общества, включая экономический рост, социальные инвестиции, расширение возможностей людей, удовлетворение основных потребностей и организацию систем социальной защиты, политические и культурные свободы и все другие стороны жизни людей. В современных условиях коренного изменения бытия людей, нарастания различного рода кризисных явлений во всех сферах жизни стоит вопрос радикального изменения сознания людей их мировоззрения и установок деятельности.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Махбуб Уль Хак. Концепция человеческого развития / Mahbub Ul Haq, 1995, Reflections on Human Development, chapters 2 and 3, Oxford University Press./: устойчивое человеческое развитие и ЦРТ. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://human_development.uz/ru/courses/detail.php? - Дата доступа: 21.10.2020.].
2. Капелюшников Р.И. Концепция человеческого капитала. Критика современной буржуазной политической экономии / Р.И. Капелюшников.. – М., 2007. – 462 с.
3. Доклад ООН о развитии человека за 1991-2006 года, ПРООН, Нью-Йорк, «Оксфорд юнивер сити пресс». [Электронный ресурс]. Режим доступа: - https://www.un.org/ru/development/hdr/2010/hdr_2010_complete.pdf - Дата доступа: 21.06.2021.
4. Доклад ООН о Развитии Человека 1990 г. [Электронный ресурс]. Режим доступа: - https://www.un.org/ru/development/hdr/1990/hdr_1990_complete.pdf - Дата доступа: 21.07.2021.
5. Доклад ООН о человеческом развитии за 1994 г., ПРООН. [Электронный ресурс]. Режим доступа: - https://www.un.org/ru/development/hdr/1994/hdr_1994_complete.pdf - Дата доступа: 21.02.2019.
6. Доклад ООН о человеческом развитии за 2015 г., ПРООН [Электронный ресурс]. Режим доступа: - https://www.un.org/ru/development/hdr/2015/hdr_2015_complete.pdf - Дата доступа: 21.06.2021.
7. Шваб К. Четвертая промышленная революция» / К. Шваб. М.: Эксмо, 2016. — 208 с.
8. Матурана У. Древо познания: биологические корни человеческого понимания / У. Матурана У., Ф. Варела / пер. с англ. А.Данилова. М.: Прогресс-Традиция, 2001. 320 с
9. Ковальчук М. В. Конвергенция наук и технологий - новый этап научно-технического развития / М. В. Ковальчук, О. С. Нарайкин, Е. Б.Яцишина // Вопросы философии. – 2013. №№3. С.3-23.
10. Тищенко П. Звездный час философии / П. Тищенко, Б.Г. Юдин // Вопросы философии. – 2015. №12, С.198- 203.
11. Луман Н. Понятие риска / Никлас Луман // THESIS: теория и история экономических и социальных институтов и систем. — 1994. — № 5. — С. 135—160.

ÎNCREDEREA POPULAȚIEI ÎN INSTITUȚIILE PUTERII DE STAT ȘI COEZIUNEA SOCIALĂ ÎN CONTEXTUL CRIZEI PANDEMICE

POPULATION'S TRUST IN THE INSTITUTIONS OF STATE POWER AND SOCIAL COHESION IN THE CONTEXT OF PANDEMIC CRISIS

Ion MOCANU, *Doctor în sociologie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice
mocanu.i@gmail.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.09>
CZU: 316.454.4

Rezumat

Lucrarea investighează relația dintre încrederea populației în instituțiile puterii de stat și coeziunea socială din Republica Moldova în contextul COVID-19. Numărul tot mai mare de cazuri de îmbolnăvire și deces are un efect negativ asupra nivelului de încredere în capacitatea autorităților de a face față acestei crize. Având în vedere amploarea pandemiei, eficacitatea măsurilor anti-covid se bazează pe respectarea voluntară de către oameni, deoarece guvernele nu le pot aplica în mod coercitiv. Succesul guvernelor în lupta împotriva pandemiei depinde nu în ultimul rând de legitimitatea lor, de nivelul de încredere pe care îl au din partea oamenilor.

Cuvinte cheie: încredere, coeziune socială, instituții, criză pandemică.

Summary

The paper investigates the relationship between the population's trust in the institutions of state power and social cohesion in the Republic of Moldova in the context of COVID-19. The growing number of cases of illness and death is having a negative effect on the level of confidence in the authorities' ability to cope with this crisis. Given the scale of the pandemic, the effectiveness of anti-covid measures is based on voluntary compliance by the people, as governments cannot coercively enforce them. The success of governments in the fight against the pandemic depends not least on their legitimacy, on the level of trust they have from the people.

Keywords: Trust, social cohesion, institutions, pandemic crisis.

Pandemia de COVID-19 este o amenințare globală atât pentru sănătatea cât și pentru situația financiară a persoanelor. Obstacolele severe din viața de zi cu zi, cum ar fi regulile de distanțare socială, restricțiile privind călătoriile și adunările sociale, precum și măsurile de carantină pot agrava și mai mult nemulțumirile populației. Numărul tot mai mare de cazuri de îmbolnăviri și decese influențează negativ nivelul de încredere în capacitățile autorităților de a face față acestei crize. În cazul Republicii Moldova, conform datelor Barometrului de Opinie Publică al Institutului de Politici Publice, din cauza unei creșteri puternice a deceselor legate de COVID-19,

încrederea de până la pandemie în puterea executivă a scăzut de la 28% în decembrie 2019 până la 18% în iunie 2021[4].

Pandemia COVID-19 a determinat multe țări să implementeze măsuri stricte pentru a limita răspândirea bolii[2]. Susținute atât de guverne, cât și de oamenii de știință, aceste măsuri țin de distanțarea socială voluntară și purtarea măștilor, de politicile obligatorii de a rămâne acasă[12]. Având în vedere amploarea pandemiei, eficacitatea acestor măsuri se bazează pe respectarea voluntară a oamenilor, deoarece guvernele nu le pot aplica în mod coercitiv. După cum menționează sociologul Van Bavel, succesul guvernelor depinde de legitimitatea lor, de modul în care strategia lor de comunicare combină eficient apelurile raționale, morale și emoționale, precum și de capacitatea lor de a valorifica părțirile cognitive ale oamenilor pentru a le influența în mod eficient comportamentul[20].

Participarea voluntară a milioane de indivizi reprezintă o dilemă socială, în care este posibil ca indivizii să nu ia în considerare suficient externalizarea pozitivă a conformității. Cooperarea în dileme sociale la scară largă este puternic influențată de așteptările indivizilor cu privire la comportamentul celorlalți [7], iar apariția normelor sociale care susțin comportamentul conformist ar putea crește semnificativ dorința oamenilor de a respecta măsurile anti-covid[8]. În mod specific, credința oamenilor despre modul în care se comportă alții din grupul lor de referință, așteptările și convingerile lor despre ceea ce alții cred că este lucrul corect de făcut le-ar putea influența comportamentul[5].

În același timp, lipsa de încredere în guvern poate scădea credibilitatea politicilor guvernamentale și poate genera o conformitate scăzută cu ghidurile de sănătate publică[6]. Lipsa de încredere în știință poate reduce eficiența politicilor de sănătate publică. Având în vedere mesajele adesea confuze cu privire la validitatea dovezilor științifice transmise de guverne în timpul pandemiei de COVID-19, considerăm că analiza acestui fenomen este extrem de relevantă pentru politicile actuale.

În acest articol autorul își propune să cerceteze încrederea populației în instituțiile puterii de stat în contextul crizei pandemice. Inițial vor fi analizate conceptele de bază ale cercetării, după care vor fi trecute în revistă unele caracteristici ale instituțiilor puterii de stat și, implicit, încrederea populației în activitatea acestora în contextul crizei pandemice.

Unul din conceptele de bază abordate în cadrul cercetării ține de instituții. Instituțiile conform Dicționarului de Sociologie reprezintă practici sociale care se repetă, se confirmă și se mențin în mod regulat cu ajutorul normelor sociale, ele conțin o multitudine de roluri și se referă la modele de comportament stabilite. Putem considera instituțiile ca acele practici sociale care devin suficient de reglementate și continue prin procesul de instituționalizare. Instituțiile nu sunt imuabile, ci depind de diferite practici sociale pe baza cărora își schimbă formele după cum este necesar[1]. Emile Durkheim definește instituțiile ca fiind toate credințele și comportamentele stabilite de comunitate, așa că după el, sociologia este „știința instituțiilor”[9]. Pentru funcționalistul structural Talcott Parsons, baza sociologiei se află în valorile și

normele care își au fundamentul în instituții. Acesta afirmă în teoria sa că instituțiile ca sisteme formează un factor de control al acțiunii ființelor umane în societate, prin urmare ele trebuie să fie armonizate cu nevoile actorilor lor ca indivizi și cu sistemele sociale pe care le creează[15]. Shils vorbește despre instituții în contextul relației dintre centru și periferie. Potrivit acestuia, sistemul instituțional central este un ansamblu de instituții care sunt legitimate de sistemul de valori. Potrivit lui Shils, instituțiile economice, politice, ecleziastice și culturale influențează comportamentul populației în multe privințe, atât prin exercitarea efectivă a puterii și posibila utilizare a violenței, cât și prin sugerarea modelelor de acțiune și control al distribuției de recompense[19].

Un alt concept abordat în cadrul cercetării este cel de încredere. Anthony Giddens vorbește despre încredere în contextul riscurilor contemporane. Potrivit acestuia, lumea modernă este marcată de diverse riscuri, formele tradiționale de încredere dispar, adică încrederea de astăzi este siguranța în „sisteme abstracte”, întrucât viața noastră nu mai este creată de cei pe care îi vedem, ci de cei pe care probabil nu îi vom întâlni niciodată. De exemplu, trebuie să avem încredere în agențiile care verifică calitatea alimentelor, puritatea apei sau eficiența sistemului bancar. Potrivit lui Giddens, încrederea și riscul în societatea modernă sunt strâns legate și dacă dorim să facem față riscurilor de care suntem înconjurați, trebuie să avem încredere în guvern și să interacționăm eficient[11].

Acest lucru este confirmat de Balog-Way și McComas, potrivit cărora încrederea, împreună cu compromisurile este un factor cheie în comunicarea de criză în timpul unei pandemii, iar transparența comunicării este esențială în construirea încrederii în instituții[3]. Nivelul de încredere este un parametru foarte important al capitalului social care poate avea efecte notabile asupra bunăstării cetățenilor. Lipsa participării cetățenilor la activitățile publice, de exemplu, poate fi rezultatul nivelurilor scăzute de încredere. Încrederea în instituții este un indicator al guvernării de succes și al administrării eficiente. Însă, politizarea sectorului public, furnizarea de servicii de proastă calitate, corupția politică și birocratică, lipsa de transparență, iresponsabilitatea, prejudecățile etnice și parțialitatea în funcționarea instituțiilor publice pot influența negativ încrederea în instituții[17]. Foster și Frieden au descoperit că încrederea în instituțiile politice din Europa a scăzut de la criza din 2009. Ei au stabilit, de asemenea, că cetățenii cu un nivel mai înalt de competențe au mai multă încredere în guvern, în timp ce populația țărilor cu rate ridicate ale șomajului au mai puțină încredere în guvern[10].

Revenind de la practica internațională la sistemul politic autohton putem menționa că acesta se confruntă cu o alegere între eficiență și pluralism, tipică țărilor cu tradiții democratice slabe. Republica Moldova trebuie să găsească încă un echilibru adecvat între un stat puternic și eficient, pe de o parte, și instituții democratice puternice, capabile să impună o responsabilitate conducătorilor, pe de altă parte. De asemenea, trebuie să se ajungă la înțelegerea că doar un proces constituțional cuprinzător, bazat pe consens, va conduce la adoptarea unor reguli constituționale legitime, eficiente și formale, mai degrabă decât deținerea unor puteri extraconstituționale

care să ghideze comportamentul actorilor politici. Pe lângă respectarea normelor democratice precum drepturile omului, responsabilitatea și transparența, un regim democratic trebuie să demonstreze că este capabil să-și deservească în mod eficient populația. Atunci când participă la alegeri, majoritatea cetățenilor nu sunt motivați de considerente ideologice, ci de capacitatea guvernului de a oferi servicii publice care le îmbunătățesc viața.

Nivelul considerabil de pluralism politic și mediul politic competitiv sunt printre cele mai importante trăsături pozitive ale sistemului politic moldovenesc. În Republica Moldova, alegerile adesea constituie o competiție imprevizibilă pentru putere și nu un proces de fațadă. Pe de altă parte, nivelul de dezvoltare al partidelor politice și al sistemelor de partide poate fi una dintre principalele slăbiciuni structurale care stau la baza instituțiilor democratice. Ineficiența guvernamentală și corupția sunt, de asemenea, considerate a fi o problemă majoră, care afectează achizițiile publice, managementul companiilor cu participare de stat, bunurile publice, dar și integritatea procesului decizional în administrarea treburilor publice.

Partidele sunt slab instituționalizate și adesea depind de o singură persoană, iar nivelul de încredere populară față de elitele politice este scăzut. De obicei, câmpul politic se poate schimba radical de la o electorală la alta, partidele aparent puternice părăsind deseori scena mare și fiind complet marginalizate. Există tendința de a dezvolta partide de guvernământ care nu se disting cu greu de administrația de stat și sunt folosite mai mult ca instrument de putere. Totuși, fuziunea cu administrația de stat poate fi punctul lor de vulnerabilitate, deoarece partidele sunt, de asemenea, dependente de menținerea poziției lor la putere pentru însăși existența sau stabilitatea organizațională și pot avea o perioadă dificilă când își pierd pârgurile de control administrativ.

Se poate spune că declinul partidelor politice, inclusiv criza credibilității lor publice, este, de asemenea, o problemă cu care se confruntă multe democrații consacrate din Occident. În Republica Moldova, tendința negativă se exprimă în consolidarea noilor partide populiste cu agende de extremă dreaptă sau stângă, îngustând spațiul politic pentru partidele cu o agendă moderată. Comportamentul și retorica publică a celor mai importante partide ar putea fi întotdeauna descrise drept populiste – cel puțin, atunci când sunt în opoziție, iar încercările de a crea partide stabile ale puterii au mai puțin succes. Până la alegerile din iulie 2021, doar Partidul Comuniștilor a avut majorități parlamentare stabile.

Partidele politice pot fi asociate cu personalități carismatice, dar există și o tendință tot mai mare de a construi noi partide în jurul puterii economice a oligarhilor. Bunăoară, Vladimir Plahotniuc a ajuns la conducerea Partidului Democrat, coordonând activitățile guvernamentale fără a ocupa vreo funcție oficială. Controlul asupra guvernului a fost obținut în perioada 2015-16, când partidul său a absorbit parlamentarii dezertați din partidele partenere rivale și din opoziție. Acest lucru a permis Partidului Democrat, în afara unui exercițiu electoral, să-și mărească numărul deputaților de la 19 la 41. Această oligarhizare a procesului politic poate fi considerată atât o expresie a slăbiciunii partidelor politice, cât și un factor care contribuie

la erodarea în continuare a încrederii publicului față de această instituție cheie a democrației. Ea arată că societatea nu are suficientă mobilizare, coeziune și capital social și economic pentru a sprijini organizațiile politice independente, iar golul poate fi umplut de indivizi bogați care apar în spatele partidelor politice. Dar dacă partidele politice devin instrumentele unor persoane sau grupuri bogate, acest lucru le oferă cetățenilor motive întemeiate să nu aibă încredere în ei. Fiind personaliste, oligarhice și clienteliste, partidele nu au de obicei o viziune ideologică sau programatică clară. În acest sens partidele de stânga pot fi considerate drept excepții parțiale. Vechile rețele de nomenclatură au avut succes în menținerea organizațiilor succesoare relativ puternice. Acestea nu aveau agenda de a restabili pe deplin o ordine economică socialistă sau comunistă și au acceptat regulile democratice ale competiției politice, dar afilierea lor simbolică cu un trecut presupus mai ordonat și sigur le-a dat un profil ideologic oarecum distinct, în timp ce legătura de fosta nomenclatură a contribuit la păstrarea unei relative stabilități organizaționale.

Majoritatea celorlalte partide nu au profiluri ideologice coerente. În campania electorală ele tind să dezbată probleme de justiție socială, iar când ajung la putere aplică politici de centru-dreapta. În loc de distincțiile programatice clare care tind să caracterizeze partidele din Occident, diferențele dintre partide tind să fie bazate pe identitate și geopolitică. Pe de o parte sunt susținătorii politicilor europene, care tind de obicei să fie susținători mai puternici ai independenței naționale, care sunt în conflict cu cei care sunt sceptici față de ideea integrării europene și înclină către o cooperare mai puternică cu Rusia. Sondajele de opinie publică confirmă, de asemenea, această divizare: nu a existat niciodată sprijin majoritar pentru aderarea la NATO și atitudini destul de divizate față de integrarea în Uniunea Europeană. În ciuda imaginii sale, Partidul Comuniștilor a balansat între politicile de acomodare cu Rusia și apropierea de Europa, în timp ce Partidul Socialist a adoptat o linie deschis eurosceptică și pro-Moscova. Până la alegerile din 2021, flancul pro-european a fost mereu reprezentat de un grup de partide care se uneau pentru a crea cabinete.

În Moldova, sistemul electoral proporțional a fost în vigoare de la începutul anilor 1990, dar în 2017 s-a trecut la un sistem mixt prin care 50 din 101 deputați erau aleși pe liste de partid și 51 din circumscripții uninominale. Această schimbare, adoptată în ciuda protestelor din partea opoziției de atunci și a societății civile, ignorând recomandările Consiliului Europei și UE, a fost susținută de Partidul Democrat și de Socialiști, cele două partide care controlau, respectiv, cabinetul și președinția. Acest lucru confirmă tendința conform căreia partidele în exercițiu speră să beneficieze mai mult decât partidele de opoziție din alegerile majoritare sau mixte. Partidele continuă să se bazeze pe personalități, iar cele mai importante se bazează tot mai mult pe interesele politice ale oligarhilor. Diviziunea geopolitică dintre partidele proruse și pro-europene depășește toate celelalte considerații de politică publică. Lipsa de încredere în clasa politică și scepticismul care rezultă cu privire la validitatea democrației procedurale care poate fi „capturată” de interesele oligarhice are ca rezultat slăbirea instituțiilor democrației reprezentative, pe de o parte, și o mai mare

disponibilitate de a reveni la formele de democrație directă, precum ar fi mitingurile în masă și actele de rezistență civilă care ar putea da jos guvernul. Legitimitatea relativ ridicată a unor astfel de metode de luptă politică este parțial justificată de neîncrederea populară în integritatea procedurilor democrației electorale și a partidelor politice, precum și de practicile guvernelor în exercițiu care deseori pun la îndoială însăși legitimitatea grupurilor de opoziție și folosesc proceduri de justiție selective, pentru a împiedica adversarii lor să participe la procesul politic.

Moldova nu a trecut niciodată printr-o schimbare neconstituțională a puterii. Schimbarea puterii are loc de obicei prin alegeri care, sunt considerate în general libere și corecte, dar în realitate sunt influențate de utilizarea resurselor administrative, mass-media și finanțate din exterior. Singurul caz în care Moldova a fost aproape de tulburări care ar putea pune în pericol procesul constituțional a fost în 2009, când tinerii au reacționat la rezultatele alegerilor din 7 aprilie. Revoltele s-au încheiat cu persecuția violentă a protestatarilor de către poliție și forțele de securitate ale statului. Acest lucru a provocat o reacție publică care a subminat legitimitatea Partidului Comuniștilor și a determinat sprijinul politic pentru partidele pro-europene. Acest lucru a complicat numirea președintelui țării și a declanșat alegeri anticipate în iulie 2009, care au devenit un punct de plecare pentru toate coalițiile de guvernare pro-UE care conduceau țara de atunci. Marea majoritate a oamenilor prețuiește stabilitatea și detestă orice repetiție a tulburărilor revoluționare. Este încă larg răspândită percepția că guvernul în exercițiu poate manipula sistemul într-un mod care să nu permită opoziției șansa de a contesta în mod semnificativ acțiunile puterii. Acest lucru oferă legitimitate agendelor și tacticilor care implică posibilitatea unei utilizări extraconstituționale a puterii populare, ceea ce slăbește încrederea cetățenilor în instituțiile politice democratice, constituind o provocare la adresa stabilității politice pe termen lung a țării.

Republica Moldova dispune de o societate civilă vibrantă și pluralistă, care include mass-media independentă și diferite mișcări populare. În general, actorii societății civile sunt liberi să-și exprime opinia, inclusiv criticile dure la adresa guvernelor. Legislația nu creează, în general, obstacole inutile pentru funcționarea unor astfel de grupuri. Mai mult, la un moment dat ele pot influența procesul de stabilire a agendei politice sau decizii politice specifice. Organizațiile societății civile servesc adesea ca un bazin pentru numirile politice și în serviciul public, mai ales atunci când partidele pro-europene ajung la putere. În cazul Moldovei, au existat unele încercări de limitare a activității ONG-urilor care primesc fonduri din străinătate. În decembrie 2016, acțiunile comune ale societății civile au împiedicat adoptarea proiectului de lege care permite amnistia fiscală și de capital, care ar fi legalizat averea obținută ilegal, încurajând în același timp alte practici ilicite. Semnarea acordurilor de asociere cu UE a stimulat activismul civic, deoarece platformele societății civile și grupurile consultative interne se concentrează în mare parte pe susținerea și monitorizarea reformelor legate de procesul de europenizare. Acest lucru contrastează puternic cu majoritatea altor țări post-sovietice în care sunt instituite legi din ce în ce mai restrictive și represive care tratează ONG-urile și mass-media independentă ca forțe

subversive considerate drept agenți de influență străină. Cu toate acestea, mai multe deficiențe structurale provoacă societatea civilă. Organizațiile societății civile depind în cea mai mare parte de actori externi și comunică mai puțin eficient cu grupurile locale, ceea ce le face să fie insuficient încorporate în societate. Mulți cetățeni percep organizațiile societății civile ca grupuri de elită cu legături cu donatorii străini, ceea ce face mai ușor pentru guverne să ignore cererea lor de reformă.

În timp ce mass-media este în general liberă și pluralistă, structura sa de proprietate este problematică. Spre exemplu, Partidul Democrat a construit un puternic imperiu mediatic format din patru posturi TV cu acoperire națională, posturi de radio, bloguri și ziare. Alte partide au propriile lor organizații media, dar nu și companii de televiziune la nivel național, care exercită cea mai mare influență asupra opiniei publice. Astfel, în timp ce Moldova se bucură de un nivel relativ ridicat de pluralism mediatic, cetățenii în cea mai mare parte având acces la diverse opinii, libertatea presei nu dispune de o temelie solidă și este vulnerabilă la intervenția politică. Internet este destul de accesibil și este din ce în ce mai influent pentru tineri și oamenii educați. Cu toate acestea, televiziunea rămâne cea mai puternică mass-media, iar controlul celor mai populare rețele naționale de televiziune oferă un avantaj considerabil anumitor actori politici. Fără acces egal la această sursă nu pot exista condiții echitabile pentru toți actorii politici.

Republica Moldova este obiect a două tipuri de influențe externe – din Europa și din Rusia. Aceasta implică nu doar competiția geopolitică generală, ci și impactul asupra traiectoriei de dezvoltare a instituțiilor politice interne. SUA este, de asemenea, un actor important, dar politicile sale generale față de această regiune, inclusiv eforturile de promovare a democrației, nu se disting semnificativ de cele ale Uniunii Europene, iar actorii locali le consideră drept o viziune generală a Occidentului. În timp ce Europa este principalul actor de promovare a democrației în regiunea est-europeană, elitele politice ruse consideră țările din spațiul dat drept câmpuri de luptă geopolitică, unde posibilul succes al reformelor democratice este înțeles doar ca o încercare de a submina interesele Rusiei în regiune. Succesul până nu demult al stângii poate fi explicat nu atât prin eforturile Rusiei, cât prin prăbușirea sprijinului public pentru partidele pro-europene care au fost discreditate de corupție, fraudă bancară și performanța generală slabă a coalițiilor de guvernare din 2009-2018.

Chiar dacă nivelurile scăzute de încredere în instituții nu sunt caracteristice doar pentru țările post-socialiste, ele sunt marcate de niveluri considerabil ridicate de nemulțumire publică față de sistemul democratic de guvernare ca atare. Nivelurile scăzute de încredere în instituțiile politice reprezintă un pericol pentru stat, deoarece ar putea duce la deficit de democrație și la lipsa de sprijin pentru politicile guvernamentale care vizează rezolvarea problemelor societale existente. Similar cu alte societăți post-socialiste, Republica Moldova se confruntă cu un nivel ridicat de corupție, un nivel scăzut de alfabetizare politică, lipsuri economice, inegalități sociale, dar și polarizare ridicată și diviziune politică bazată pe diferențe ideologice.

În ceea ce privește rolul mass-mediei și încrederea instituțională, putem spune că frecvența utilizării mass-media în Moldova este un indicator al încrederii instituționale, or frecvența vizionării televizorului are un efect pozitiv asupra încrederii în instituțiile statului. De asemenea, o mai mare încredere în instituțiile guvernamentale este legată de frecvența participării la alegeri, dar corelează negativ cu participarea la proteste. Referindu-ne la cercetările ample privind încrederea în instituții, efectuate până la pandemie, vom menționa mai întâi studiul lui C. Foster, în care s-au analizat factorii socioeconomi determinanți ai încrederii europenilor în guvernele lor. În special, au fost studiate motivele unei scăderi accentuate a încrederii în instituțiile publice după criza financiară din 2009. Folosind datele sondajului Eurobarometru, s-a constatat că scăderea încrederii guvernamentale a fost legată de rata șomajului în rândul țărilor debitoare[10]. Aceste rezultate se aplică nu numai la nivel național, ci și la nivelul instituției Uniunii Europene. T. Rudolph a arătat că indivizii susțin deciziile guvernamentale atunci când percep guvernul ca fiind de încredere. Când oamenii nu au încredere în guvern, refuză să sprijine deciziile sale. Pe baza acestor studii, încrederea în guvern și în instituțiile guvernamentale relevante afectează comportamentul cetățenilor față de măsurile introduse de guvern[18]. Conform opiniei politologului P. Norris, încrederea în instituțiile statului face parte din cele cinci niveluri de sprijin pentru regimul democratic, împreună cu suportul pentru comunitatea politică, principiile regimului, performanța regimului și liderii politici[14]. Dacă așteptările nu sunt îndeplinite, atunci și încrederea este scăzută, și dacă cetățenii sunt mulțumiți de activitatea instituțiilor, atunci vor avea mai multă încredere în acestea din urmă. Încrederea în instituții poate fi definită ca încredere că instituțiile politice nu își vor folosi abuziv puterea. După M. Warren, conceptul de încredere implică în sine și asumarea unor riscuri. Oamenii care au încredere acceptă posibilitatea că ar putea fi înșelați sau chiar supuși unor suferințe, dar obțin în schimb o potențială cooperare și beneficii [21].

Vom veni cu câteva exemple care ilustrează elementele predominante ale încrederii instituționale în Moldova. În general, cetățenii moldoveni au un nivel scăzut de încredere în instituțiile democrației reprezentative, cum ar fi parlamentul, guvernul și partidele politice. Analiza secundară a datelor demonstrează cu prisosință faptul că în Republica Moldova criza pandemică a afectat substanțial gradul de încredere în instituțiile statului. Aici vom veni cu datele Barometrului de Opinie Publică. În perioada decembrie 2019 – iunie 2021, încrederea a scăzut în următoarele instituții: Guvern, Parlament, justiție, primărie, partide politice, bănci, mass-media (vezi *Tabelul 1*). Dacă în unele instituții încrederea nu a scăzut simțitor (primăria: -2%), atunci în altele se atestă o scădere mai mare (mass-media: -6%; Parlament: -8%). Discursul public din Moldova nu a implicat doar voci disonante caracteristice democrației pluraliste, ci și un apel la nesupunere față de acțiunile Guvernului, diminuând legitimitatea măsurilor epidemiologice și uneori chiar rezistență activă împotriva politicilor naționale menite să controleze pandemia.

Tablul 1. Comparația încrederii populației în instituții până la pandemia COVID-19 și în timpul pandemiei

Instituția	Distribuția răspunsurilor cumulate „Foarte multă încredere” și „Oarecare încredere”			
	Decembrie 2019	Octombrie 2020	Februarie 2021	Iunie 2021
Guvern	27,8%	23,2%	18,5%	18,5%
Parlament	23,7%	15,5%	13,9%	15,1%
Președinte	42,2%	28,3%	42,6%	47,0%
Justiție	26,1%	19,0%	19,1%	18,5%
Armată	43,4%	45,7%	43,8%	42,0%
Biserică	73,0%	74,2%	69,2%	72,6%
Primărie	57,1%	55,1%	55,8%	55,3%
Partide politice	20,1%	11,3%	12,0%	18,5%
Bănci	38,0%	26,6%	26,4%	32,9%
Poliție	39,5%	41,0%	37,5%	30,9%
Mass-media	50,4%	40,4%	36,9%	44,8%

Sursa: Barometrul de Opinie Publică, decembrie 2019, octombrie 2020, februarie 2021, iunie 2021
n1=1187 r, n2=1124 r, n3=1108 r. n4=1161

Pe locul al doilea după nivelul de încredere se află primăria din localitatea natală. În aceasta au încredere 55% din respondenți. Observăm aici o scădere de 2 puncte procentuale față de anul precedent. Pe locul al treilea s-a plasat președinția. Observăm că după alegerile prezidențiale, încrederea în instituția președinției a crescut peste nivelul de până la perioada pandemiei. Locul al patrulea în topul instituțiilor este ocupat de mass-media, în care au încredere 45% din respondenți. Observăm că în Republica Moldova încă nu s-a format o instituție a mass-mediei obiectivă și neangajată politic capabilă să reflecte realitatea politică în așa fel, ca să satisfacă, cel puțin, într-o anumită măsură, întreg electoratul din țară. Pe locul al cincilea după numărul de respondenți care și-au manifestat încrederea se află armata. În aceasta au încredere 42% din respondenți. Cu toate că Armata Națională se află într-un proces de reformare și modernizare, persistă, totuși, anumite cutume mai vechi, iar cazurile de tratament abuziv al militarilor apar în presă regulat. În instituțiile bancare au încredere 33%. Cu toate că Republica Moldova a fost lovită de criză, încrederea în această instituție a rămas relativ stabilă, în perioada pandemiei variind între 1/3-1/4 din respondenți.

Mai puțin de o pătrime din respondenți au încredere în Guvern (18%), justiție (18%), partide politice (18%) și Parlament (15%). Starea de insatisfacție față de conducere și instituțiile sociale este sporită de delegarea anumitor împuterniciri organizațiilor internaționale. Pentru o asemenea țară mică și slab dezvoltată economic precum este Moldova, procesul globalizării înseamnă că multe lucruri în destinul ei se rezolvă nu atât în interiorul țării cât în cadrul anumitor organizații internaționale. După cum a demonstrat cercetarea noastră, locuitorii țării cunosc puțin despre aceste

organizații, ele se bucură de încrederea unei părți infime a populației. Informarea slabă cu privire la activitatea organizațiilor internaționale sporește, la rândul său, neîncrederea populației față de putere. Referindu-ne la încrederea față de organul legislativ al țării din perspectiva diferitor grupuri social-demografice ale populației, menționăm că odată cu creșterea nivelului de instruire, cu înaintarea în vârstă și a sporirii situației materiale scade încrederea față de parlament. Locuitorii orașelor se încred în parlament mai puțin decât locuitorii zonelor rurale, iar minoritățile naționale – mai puțin decât reprezentanții populației autohtone.

În cadrul cercetării am investigat relația dintre încrederea că instituțiile guvernamentale pot face față provocărilor și bunăstarea financiară și generală ca urmare a pandemiei de COVID-19. Cercetările sociologice arată că neîncrederea în acțiunile guvernului privind problemele financiare cauzate de pandemie este direct legată de sentimentele de insecuritate financiară. Acest lucru, la rândul său, are un impact negativ asupra satisfacției de viață și asupra fericirii subiective. În plus, neîncrederea în acțiunile guvernului privind problemele de asistență medicală cauzate de pandemie este direct legată de bunăstarea generală scăzută. Persoanele se tem că, dacă contractează boala, nu vor putea oferi sprijin financiar pentru gospodăriile lor.

În acest context, analiza secundară a datelor cercetărilor efectuate de către Institutul de Politici Publice sugerează o scădere a aprecierii pozitive a faptului cum evoluează lucrurile atât în țară, cât și peste hotare. Dacă în decembrie 2019 circa o pătrime din respondenți menționau că în țara noastră lucrurile merg într-o direcție bună, iar 2/3 spuneau că lucrurile merg într-o direcție greșită, atunci în octombrie 2020 aprecierile pozitive au scăzut la 17%, iar cele negative au crescut până la $\frac{3}{4}$ din respondenți. În luna iunie 2021, Barometrul a atestat o revenire a încrederii în direcția de dezvoltare a țării la un nivel mai înalt decât până la pandemie, fapt probabil influențat de evenimentele politice din ultima perioadă.

Tendențe asemănătoare observăm și în atitudinile populației față de evoluția lucrurilor în general în lume. Astfel, dacă în decembrie 2019 puțin peste o treime din respondenți menționau că în lume lucrurile merg într-o direcție bună, iar 45% spuneau că lucrurile merg într-o direcție greșită, atunci în octombrie 2020 aprecierile pozitive au scăzut la 26%, iar cele negative au crescut până la 54% din respondenți. Aprecierile pozitive au mai scăzut puțin în cadrul cercetării din februarie 2021, pentru a reveni în iunie 2021 la nivelul de până la pandemie.

Referindu-se la eficiența instituțiilor în a asigura cu un anumit suport populația, respondenții mai degrabă sunt de părerea că cetățenii se susțin între ei la nivel individual. Atunci când se susțin persoanele apropiate, are loc o susținere pe orizontală, iar când se ajută persoane necunoscute, mai des are loc o relație pe verticală, or persoanele din medii sociale mai înstărite ajută persoanele vulnerabile. De asemenea, se practică ajutorul organizat, prin acțiuni de voluntariat. Mai rar a fost menționat suportul instituționalizat acordat de către autoritățile publice locale sau centrale, asistenți sociali, instituții medicale, precum și instituțiile de cult, care

oferă o anumită susținere nevoiașilor, persoanelor cu o vârstă înaintată etc. Au fost menționate nemulțumiri de impactul pe care îl are pandemia asupra sferei economice, sociale, sanitare. Dar, indiferent de faptul că situația este una critică, au fost oferite și exemple când s-a oferit ajutor la timp, sau când autoritățile au administrat o problemă eficient.

Dar care sunt cauzele unui nivel așa de scăzut de interes față de politica efectuată de către guvernare? Succesul și eficiența politicii se stabilește prin gradul de satisfacere a necesităților sociale de către acele decizii pe care le primește elita. Dacă elita țării nu reacționează la schimbările sociale, ea își pierde suportul din partea populației, se concentrează exclusiv la lupta internă și nu poate transpune în viață acele reforme care ar schimba situația din țară și ar încadra cercuri mult mai mari ale populației în viața politică, în soluționarea problemelor statului. Elita politică actuală este divizată în mai multe grupări, care nu pot ajunge la un consens, la stabilirea unei strategii unice de dezvoltare a țării și a aplicării acesteia. Partidele se interesează de atitudinile și opiniile populației doar pentru a-și cizela mesajele populiste, și nu pentru a le utiliza în implementarea unor politici concrete de dezvoltare a economiei și sferei sociale. Practicile realizării politicii sunt diferite de programele pe care partidele le prezintă alegătorilor în campaniile electorale. Ca rezultat al aplicării unei astfel de politici crește inegalitatea dintre cei bogați și cei săraci, grupurile și instituțiile sociale se dezintegrează, iar administrația publică centrală nu este concludentă în reformele care le efectuează. Spre exemplu, reforma teritorial-administrativă, prin care în Republica Moldova s-a trecut de la raioane la județe, pentru ca mai apoi să se revină din nou la raioane.

Procesul formării partidelor deseori se bazează pe autoritatea liderului, iar ideologia acestora – pe problemele stringente ale unor straturi aparte. Liderii, pentru a atrage atenția electoratului, pot menționa neconținut în discursurile lor șirul de probleme dureroase ale societății, dar adesea nu oferă căi concrete pentru soluționarea acestora. Sistemul politic se află încă în proces de formare, iar starea acestuia este instabilă. În societate nu s-a creat o structură socială rigidă, iar orientările sociale și politice ale populației sunt amorfe și flexibile, or partidele nu au straturi stabile care le-ar susține.

Este cunoscut faptul că nu doar în Republica Moldova, ci în lume în general este răspândit fenomenul insatisfacției populației vizavi de propriul sistem social-politic. Din moment ce economia capitalistă prezintă mai multe posibilități de îmbogățire, ea se răspândește în lume și toate țările emergente se orientează în această direcție. Bunurile sociale însă în economia de piață sunt distribuite neproportional, această diferență crescând permanent. De aici apare impulsul pentru insatisfacția permanentă a populației față de puterea în stat. Nivelul înalt al insatisfacției față de conducerea țării este caracteristic pentru multe țări occidentale dezvoltate. Bunăoară, circa 2/3 din americani consideră că majoritatea persoanelor cu funcții de răspundere în stat nu se interesează care este opinia oamenilor simpli vizavi de activitatea lor[16].

Toate fenomenele sociale menționate mai sus au o influență enormă asupra procesului politic din țară, or situația social-economică, după care Republica Moldova se plasează de facto printre cele mai sărace state din Europa, stopează dezvoltarea instituțiilor sociale din țară și, respectiv, contribuie la formarea sentimentului de apatie și pasivitate civică în rândul cetățenilor. În acest context vom menționa, că Indicele Dezvoltării Umane, calculat de ONU, pentru anul 2020, plasează Republica Moldova pe locul 90, după așa state precum Ecuador, China sau Armenia[13].

Cercetările au semnalat că nemulțumirea de situația socioeconomică din țară se materializează printr-un nivel scăzut al încrederii populației în diferite instituții sociale și politice. La fel ca și în studiile anterioare, întreprinse în anii care au urmat obținerii independenței, biserica ocupă primul loc după popularitate. În focus-grupuri s-a remarcat deseori abundența materialelor de la diverse posturi TV care denigrează imaginea bisericii în societate. Conform opiniei unor respondenți, "absolut toate lucrurile negative care au loc în cadrul acestei instituții ajung știri de top, în timp ce partea pozitivă este trecută cu vederea". O astfel de abordare din partea presei nu are cum să nu afecteze percepția și, respectiv, atitudinea populației față de biserică. În țară există o separare a cultului ortodox în Mitropolia Moldovei, care este afiliată Bisericii Ortodoxe Ruse, și o altă organizație religioasă ortodoxă subordonată Bisericii Ortodoxe Române. Prima este însă mult mai puternică și mai activ din punct de vedere politic. Mitropolia Moldovei a susținut în mod tacit candidatura pro-urasiatică, anti-europeană la postul de președinte și a promis că va revoca legea antidiscriminare adoptată în mai 2012. Pe de altă parte, Partidul Socialiștilor al lui Igor Dodon se prezintă drept reprezentant al valorilor tradiționale ale familiei, susținând că integrarea europeană amenință aceste valori și chemând moldovenii să îmbrățișeze civilizația eurasiatică.

Cercetarea noastră a demonstrat că sărăcia populației afectează toate laturile vieții sociale. În condițiile sărăciei mari a majorității, multe dintre procesele sociale nu decurg în felul în care, potrivit opiniei organizațiilor sociale de prestigiu, ar trebui să decurgă. Situația materială a respondenților determină, în cea mai mare măsură, modul lor de viață. În țările democratice dezvoltate, situația patrimonială determină doar consumul persoanei, accesul la obiectele de lux, dar nu exercită o influență decisivă asupra tuturor laturilor vieții, după cum se întâmplă astăzi în Republica Moldova.

Cetățenii săraci din Moldova (iar aceștia constituie majoritatea; conform datelor statisticii de stat, 70% din populație au venituri mai mici decât minimumul de consum) nu numai că consumă mai puțin, ci nu-și pot organiza nici alimentarea echilibrată; acești cetățeni se caracterizează și printr-o serie de alte particularități care reflectă situația economică precară a acestora. Pentru schimbarea situației, este necesară formarea unei structuri sociale durabile, reducerea inegalității sociale existente la momentul actual și, în baza acestora, crearea unei clase mijlocii reale, capabile să devină contrabalanta monopolului puterii. Acest proces, bineînțeles, este unul dificil și îndelungat, care depinde, în general, de situația economică din țară.

Concluzii

Studiul nostru contribuie la constatările privind legătura importantă dintre încredere și bunăstare. Mai simplu spus, economia poate funcționa doar dacă avem încredere unii în alții și în instituțiile noastre. În contextul unei crize neprevăzute precum pandemia de COVID-19, încrederea în instituțiile sociale poate să joace un rol important în recuperarea țării și a cetățenilor nu numai din perspectiva sănătății, ci și din perspectiva financiară și a bunăstării generale.

Cetățenii își exprimă un nivel scăzut de încredere în guvern și în mass-media, în special în new-media. Aceste constatări sunt probabil dependente de context. Societatea a devenit extrem de polarizată și volatilă în timpul actualei pandemii, resentimentele fiind îndreptate în principal către guvern și ocazional către mass-media, dar aproape nicio critică directă nu este îndreptată către sistemul de sănătate. De fapt, la fel ca și alte locuri din lume, cetățenii le sunt recunoscători lucrătorilor din domeniul sănătății. Cercetările arată că tinerii sunt disproporționat stresați, anxioși și singuri în timpul pandemiei. Este posibil ca încrederea lor limitată în diverse instituții să contribuie la starea lor emoțională în timpul pandemiei actuale. Cercetarea sugerează, de asemenea, că tinerii, caracterizați prin niveluri scăzute de încredere, sunt cei mai puțin susceptibili de a se angaja în comportamente preventive COVID-19 și, prin urmare, necesită cea mai mare atenție și explicații cu privire la importanța respectării măsurilor de protecție.

Corupția și capturarea statului au devenit endemice, încrederea în instituțiile statului este destul de scăzută: doar o parte dintre oameni cred că guvernarea face o treabă bună în furnizarea serviciilor publice și doar o minoritate este de acord că țara merge în direcția bună. Nici instituțiile democrației electorale nu sunt pe deplin de încredere. Un astfel de scepticism cu privire la democrația electorală este cauzat de absența unei concurențe politice loiale, din cauza înclinației autorităților pe parcursul istoriei de a monopoliza controlul politic, hărțui și delegitima opoziția, de a aplica justiția selectivă, prelua controlul celor mai influente instituții media și alte practici nedemocratice. Publicul susține, în general, instituțiile democratice și ocazional manifestă o capacitate enormă de a se mobiliza pentru cauze democratice – dar până acum nu a reușit să dezvolte o rețea solidă de instituții intermediare, cum ar fi partide politice stabile sau asociații publice largi care ar putea reprezenta și susține interesele diferitelor segmente ale societății. Ca rezultat, competiția politică este în principal între personalități carismatice (sau bogate) și orientări geopolitice bazate pe identitate, mai degrabă decât între viziuni și platforme politice.

Există, totuși, motive reale pentru optimism. În ciuda tendințelor autocratice, Republica Moldova a demonstrat pe parcursul anilor niveluri relativ ridicate de pluralism politic și mediatic, precum și de competitivitate a mediului politic. S-au înregistrat progrese semnificative în domeniile specifice ale reformelor politice. Constituția satisface în general principiile democratice moderne, chiar dacă partidele de guvernământ tind să le adapteze intereselor lor politice. În ciuda propagandei active și a dezinformării din partea grupurilor și organizațiilor anti-occidentale, democrația liberală continuă să fie unicul model de referință pentru majoritatea actorilor politici.

În timpul pandemiei de COVID-19, majoritatea guvernelor au pus accentul pe consolidarea sistemului de sănătate pentru a putea face față numărului persoanelor afectate de boală și pentru a încerca să oprească răspândirea bolii. Studiul nostru arată că, deși este posibil trecută cu vederea în timpul unei pandemii, încrederea în instituțiile guvernamentale care funcționează bine are un impact important asupra bunăstării generale a cetățenilor. Astfel, în fața unei crize bruște, este important ca guvernul să ia măsuri de revitalizare a bunăstării financiare și să nu neglijeze impactul pe termen lung al măsurilor de acest gen, or o concentrare unilaterală pe politici de limitare a virusului fără susținerea populației va duce spre o pauperizare și mai profundă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Abercrombie, N., Hill, S., Turner, B. S. *The Penguin Dictionary of Sociology*, Penguin Dictionary, 2006
2. Allcott H., "Economic and health impacts of social distancing policies during the coronavirus pandemic," SSRN Working Paper [Preprint], 2020. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3610422 (accesat la 1.12.2021)
3. Balog-Way, D. H., McComas, K. A. COVID-19: Reflections on trust, tradeoffs, and preparedness. *Journal of Risk Research*, 1-11. 2020
4. Barometrul Opiniei Publice, <https://ipp.md/sectiuni/barometrul-opinii-publice/>, Accesat la 1.12.2021
5. Bicchieri C. *The grammar of society: The nature and dynamics of social norms*, Cambridge University Press, 2005.
6. Blair R. A., Morse B. S., and Tsai L. L. "Public health and public trust: Survey evidence from the Ebola Virus Disease epidemic in Liberia," *Soc Sci Med*, 2017, 172, 89–97, (2017).
7. Croson R. Fatas E. and Neugebauer T. "Reciprocity, matching and conditional cooperation in two public goods games," *Econ Lett*, 2005, 87(1), 95–101.
8. Daoust J. F. et al., "How to survey citizens' compliance with COVID-19 public health measures? Evidence from three survey experiments," *J Exp Pol Sci*, 2020.
9. Durkheim E. *Regulile metodei sociologice*, Polirom, 2002
10. Foster C., Frieden, J. Crisis of trust: Socio-economic determinants of Europeans' confidence in government. *European Union Politics* 18(4), 511-535. 2017.
11. Giddens A. (2007). *Sociologie*, București, Bic ALL, 2000.
12. Hsiang S. et al., "The effect of large-scale anti-contagion policies on the COVID-19 pandemic," *Nature*, 2020, 584, 262–267.
13. Indicele dezvoltării umane, <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr2020.pdf> (vizitat 2.11.2021).
14. Norris P. Introduction: The growth of critical citizens. In *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*, ed. P. Norris, 1–28. Oxford: Oxford University Press. 1999.
15. Parsons T. *The Structure of Social Action*. New York: Free Press, 1949
16. Pharr S. Putnam R. *Disaffected democracies. What's troubling the trilateral countries?* Princeton. NJ: Princeton University Press, 2000. 360p.
17. Ramesh R. Does Trust Matter? An Inquiry on Citizens' Trust in Public Institutions of Sri Lanka. *Millennial Asia* 8(2), 123-145. 2017
18. Rudolph T. J. Political trust, ideology, and public support for tax cuts. *Public Opinion Quarterly*, 2009. 73(1), 144–158. <https://doi.org/10.1093/poq/nfp012> (accesat la 2.11.2021)
19. Shils E. *The Logic of Personal Knowledge: Essays presented to Michael Polanyi*. London: Routledge & Kegan Paul, 1961.
20. Van Bavel J.J. et al., "Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response," *Nat Hum Behav*, 2020, 4, 460–471(2020).
21. Warren M. *Democratic Theory and Trust*. In *Democracy and Trust*, ed. M. Warren, 310–345. Cambridge: Cambridge University Press. 1999.

CONSTITUIREA ȘI DEZVOLTAREA BUSINESS-ULUI MIC ȘI MIJLOCIU ÎN REPUBLICA MOLDOVA ÎN CONTEXTUL INDEPENDENȚEI¹

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA IN THE CONTEXT OF INDEPENDENCE

Gheorghe CALCHEI, *doctor în filosofie,*
Institutul de Cercetări Juridice, Politice și Sociologice,
marcellacalchei@yahoo.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.10>
CZU: 334.7(478)

Rezumat

Independența Republicii Moldova în 1991 a avut atât consecințe pozitive, cât și negative. A contribuit la ruperea multor legături economice dintre fostele republici sovietice și regiunile fostei URSS, la aprovizionarea cu materii prime, încălzitoare, s-au pierdut multe piețe, o mare parte a populației apte de muncă și-a pierdut sursa de venituri etc. Pe de altă parte, a avut loc privatizarea patrimoniului public, numărul proprietarilor a crescut semnificativ, acum statul Republicii Moldova garantează tuturor cetățenilor respectarea drepturilor sociale, economice, culturale, a libertăților politice, etc. Este fundamentul economiei de piață. Un loc aparte în formarea economiei de piață îi revin întreprinderilor mici și mijlocii, care sunt sectorul principal al economiei naționale și cel mai important factor de absorbție a forței de muncă.

Cuvinte cheie: independență, afaceri, economie de piață, întreprindere, forță de muncă.

Summary

The independence of the Republic of Moldova in 1991 had both positive and negative consequences. It has contributed to the severance of many economic ties between the former Soviet republics and regions of the former USSR, to the supply of raw materials, heaters, many markets have been lost, a large part of the able-bodied population has lost source of income etc. On the other hand, the privatization of public patrimony has taken place, the number of owners has increased significantly, now the state of the Republic of Moldova guarantees to all citizens the respect of social, economic, cultural rights, political freedoms, etc. It is the foundation of the market economy. A special place in the formation of the market-based economy belongs to small and medium-sized enterprises, which are the main sector of the national economy and the most important factor in the absorption of labor.

Keywords: independence, business, market economy, enterprise, workforce.

Introducere. Independența pe care a obținut-o Republica Moldova în anul 1991 a avut consecințe atât pozitive cât și negative. Ea a contribuit la întreruperea multor legături economice între fostele republici sovietice și regiuni ale fostei URSS, la aprovizionarea întreprinderilor cu materie primă, cu agenți termici, s-au pierdut multe piețe de desfacere, o mare parte a populației aptă de muncă și-a pierdut sursa de

---

¹ Articolul este elaborat în cadrul programului de stat 2020-2023 "Formarea și consolidarea coeziunii sociale în Republica Moldova în contextul apropierii de Uniunea Europeană" 2080009.1606.13

venit etc. Pe de altă parte s-a realizat privatizarea patrimoniului public, a crescut simțitor numărul proprietarilor, acum statul Republica Moldova garantează tuturor cetățenilor respectarea drepturilor sociale, economice, culturale, a libertăților politice, etc. Se pune temelia economiei de piață. Un loc aparte în formarea economiei care funcționează în baza principiilor pieței revine întreprinderilor mici și mijlocii care reprezintă principalul sector al economiei naționale și cel mai important factor de absorbție a forței de muncă.

Rolul businessului mic și mijlociu în societate. Sectorul businessului mic și mijlociu din țara noastră este alcătuit din totalitatea întreprinderilor micro, mici și mijlocii și reprezintă o formă specifică de organizare a activității economice, un mecanism economic complex, care îndeplinește funcția de descoperire a căilor și metodelor de utilizare eficientă a resurselor, de regulă, limitate în condițiile situațiilor nedeterminate. Scopul întreprinderilor mici și mijlocii constă în stimularea spiritului de antreprenoriat și de inovare. Ele contribuie la încurajarea competitivității, creșterii economice și îmbunătățirii calității vieții populației. Economiiile statelor occidentale înalt dezvoltate, în mare măsură, sunt reprezentate de astfel de întreprinderi private, mici și mijlocii. Ele creează condiții favorabile pentru îmbunătățirea situației din economie, influențează gradul sporit de ocupare a forței de muncă. Numărul mare de antreprenori înseamnă creșterea numărului populației economic active, a veniturilor cetățenilor, nivelarea diferențierii în bunăstarea materială a diferitor grupuri sociale și contribuie la o încadrare mai activă în producție a proprietăților privatizate. De rând cu aceasta, preponderența întreprinderilor mici și mijlocii în structura economiilor naționale contribuie la creșterea numărului proprietarilor și, prin urmare, înseamnă că ele influențează procesul de constituire a clasei de mijloc, a principalului garant al stabilității politice într-o societate democratică. Reieșind din cele menționate mai sus despre importanța întreprinderilor mici și mijlocii în redresarea economiei societății și constituirea clasei de mijloc, susținerea și dezvoltarea businessului mic a devenit o sarcină prioritară. În acest scop, în Republica Moldova a fost creată baza juridică, ce conține mai mult de 30 de acte normative (legi și hotărâri de guvern) care reglementează activitatea celor 57 mii de întreprinderi mici și mijlocii.

În societatea în care relațiile de piață devin dominante, dezvoltarea afacerilor mici și mijlocii și ridicarea nivelului de trai al populației sunt probleme stringente. O rețea extinsă de IMM-uri și o calitate înaltă a vieții populației ar vorbi despre implementarea reușită a reformelor, iar țara merge ferm pe făgașul economiei de piață. Cazul Republicii Moldova demonstrează că aceste fenomene sunt limitate în desfășurarea lor, uneori n-au nici o răspândire, ceea ce indică că reformele bat pasul pe loc, iar țara în mod nereușit a pășit spre economia de piață. De aceea problema extinderii sectorului de întreprinderi mici și mijlocii a devenit o sarcină prioritară, o direcție fundamentală a modernizării economiei și vieții sociale.

Astfel, întreprinderile mici și mijlocii reprezintă coloana cea mai numeroasă și mai importantă a sistemului de unități economice al oricărei țări. Referindu-se la acest tip de întreprinderi, vestitul economist american Peter Drucker menționa că

“micile afaceri reprezintă catalizatorul principal al creșterii economice” [1]. Acest lucru este dovedit de fapte concrete, deoarece micile afaceri contribuie în cea mai mare măsură la îndeplinirea obiectivelor fundamentale ale oricărei economii naționale. Argumentele care impun să tragem concluzia că IMM-urile joacă un rol prioritar în dezvoltarea economiei naționale și au o superioritate evidentă față de companiile mari sunt următoarele:

- IMM-urile pot fi create cu investiții mai mici în comparație cu instituțiile economice mari, iar perioada de recuperare a acestor sume este de asemenea mai redusă.
- Aceste întreprinderi au un sistem de management, de planificare, organizare și control foarte simplu și eficient.
- IMM-urile aplică mai ușurință inovațiile, tehnologiile avansate, modifică mai rapid procesele de producere sau prestare a serviciilor. Aceste instituții sunt mult mai flexibile, se acomodează rapid la conjunctura pieței, schimbările provocate sunt executate în termeni mai restrânși în comparație cu companiile mari.
- Datorită dimensiunilor lor mici și cunoașterii cerințelor pieței, IMM-urile se pot integra mai ușor în rețeaua economică a localităților sau a regiunilor, favorizând dezvoltarea acestora. Astfel, prin crearea locurilor de muncă ele contribuie la reducerea șomajului și creșterii nivelului de trai, iar întreprinzătorii și managerii cu venituri mari formează clasa mijlocie a societății.
- Dimensiunile mici ale acestor întreprinderi permit evitarea birocrăției și deumanizării.
- IMM-urile, fiind în continuă dezvoltare, duc la formarea unui număr tot mai mare de proprietari și specialiști de califi care înaltă care completează stratul de mijloc al societății.

Însă nu trebuie să considerăm că IMM-urile au doar numai avantaje în comparație cu companiile mari. Procesul de dezvoltare și funcționare a acestora demonstrează că ele au și unele dezavantaje. Printre acestea pot fi menționate:

- Antreprenorul nu este capabil să posedă absolut toate calitățile necesare pentru administrarea afacerii. Din această cauză, în procesul de organizare a activităților uneori pot apărea dificultăți. În cazul în care întreprinzătorul își propune să-și mărească sectorul de activitate și nu este suficient de competent pentru acest pas, poate suferi eșec.
- Legislația, politica țării în care activează întreprinderea și situațiile de monopol pot influența negativ dezvoltarea acesteia.
- Unele întreprinderi mici sau mijlocii dispun de cereri prea mici pe piață pentru produsele sau serviciile oferite de acestea.
- Există cazuri de investiții nerentabile
- Pot apărea dificultăți la obținerea creditelor sau la repartizarea investițiilor pentru obținerea resurselor financiare, necesare afacerii. Rata dobânzii înalte, deseori duce la imposibilitatea întreprinderii de a se adapta tuturor cerințelor și la falimentare.
- Insuficiența informațiilor și a experienței în domeniu [2]

Metodologia cercetării. În prezenta investigație pe larg au fost utilizate datele statistice oficiale care ne-au permis să analizăm dezvoltarea IMM-urilor în Republica Moldova pe parcursul ultimilor 30 ani, în special o atenție sporită s-a atras creșterii numărului de întreprinderi, a salariilor și a volumului de vânzări. Opiniile întreprinzătorilor despre activitatea businessul lor au fost scoase în evidență prin metoda interviului aprofundat. În acest scop a fost elaborat un ghid de interviu cu ajutorul căruia în anul 2018 au fost intervievați 120 de antreprenori, persoane care în baza unor idei de afaceri, de sine stătător, sau fiind asociați cu alte persoane, au înființat întreprinderi proprii, produc bunuri materiale sau prestează servicii clienților în condiții de concurență loială, cu scopul obținerii unui profit. La selectarea persoanelor pentru realizarea interviului a fost utilizată metoda aleatorie. Subiecții concreți pentru cercetare au fost aleși după următoarele criterii: nivel de studii, vârstă, vechime în business și ramura businessului din care face parte întreprinderea respectivă. Compararea datelor obținute cu numărul total al antreprenorilor mici și mijlocii după criteriile indicate nu a depășit 5%. Datele interviului ne-au dat posibilitatea să obținem un șir de informații complete despre condițiile în care antreprenorii și întreprinderile lor își desfășoară activitatea. Aceasta în special se referă la inițierea și dezvoltarea afacerilor, caracteristica personalului întreprinderilor și munca subiectului afacerii, veniturile antreprenorilor obținute din business și perspectivele dezvoltării lui, legislația Republicii Moldova despre business și problemele cu care se confruntă întreprinzătorii. Rezultatele cercetării permit caracterizarea cantitativă și calitativă atât a obiectului, cât și a subiectului businessului, căile de depășire a obstacolelor ce apar în calea dezvoltării afacerilor, importanța statului în crearea condițiilor de dezvoltare a afacerilor.

Începutul afacerii. Funcționarea și dezvoltarea afacerii începe odată cu inițierea ei. Începutul unui business este un lucru greu și nu întotdeauna duce la succes. Primul pas într-o afacere este apariția ideii, apoi dorința de a o realiza. Reieșind din faptul că antreprenorii supuși interviului aveau un bagaj anumit de cunoștințe despre începutul businessului, în ghidul nostru de interviu a fost inclusă întrebarea: "Cum credeți, ce este cel mai important pentru a începe, a iniția o afacere?". În calitate de mijloc de inițiere a unei afaceri, 86,3% dintre antreprenori au indicat deținerea unui capital financiar, care poate fi utilizat în scopul producerii de bunuri și servicii destinate vânzării și obținerii de profit.

Tablul 1. Factorii inițierii afacerilor
(% față de numărul celor intervievați, răspuns multiplu)

Ce este cel mai important pentru a începe, iniția o afacere:	%	Persoane
Capital financiar (bani, imobil și obiecte pe care le poți vinde etc.)	83,3	100
Persoane care să te ajute, persoane de încredere	21,7	26
Infrastructură dezvoltată (drumuri, încăperi, automobile, tehnică, animale etc.)	11,7	14
Relații bune cu Primăria, cu alte instituții de stat	6,7	8
Să ai legături de afacere, cunoscuți în business	6,7	4

Cunoștințele, în special cele profesionale și organizatorice, antreprenorii le-au clasat pe locul doi – 80,0% au marcat acest răspuns. Aproape 1/5 dintre persoanele investigate (21,7%) au notat că pentru a începe o afacere trebuie să ai ”persoane de încredere, pe care poți să te sprijini în activitatea de businessman”, 11,7% consideră că desfășurarea unui business reușit are nevoie și de o infrastructură dezvoltată (drumuri, încăperi, mașini, tehnică etc). Câte 6,7% dintre respondenți au menționat că, fiind antreprenor trebuie să ai „relații bune cu puterea locală, cu alte instituții publice” și e necesar „să ai cunoscuți în business”.Printre motivele principale care i-au influențat pe antreprenori să-și inițieze afacerile, 77% dintre respondenți au menționat posibilitatea de a fi independent, libertatea în activități. Pe locul doi, dar la o distanță însemnată (51,7%) - necesitatea de a obține venituri mai mari, de a face avere. Pe locul trei, după popularitate - dorința de a-și realiza capacitățile profesionale (36,7), pe locul patru – interesul și dorința de a aduce mai mult folos oamenilor, societății (30%). Au mai fost indicate așa motive ca: lipsa perspectivelor de creștere profesională la locul de muncă (20%), șomajul, pericolul de șomaj (15%). Prestigiul social al antreprenoriatului este apreciat de businessmeni destul de jos. Numai 6,7% au notat obținerea unui status social mai înalt, iar 5% au evidențiat motivul – dorința de a fi văzut de oameni.

**Tabelul 2. Motivele inițierii businessului privat
(% față de numărul celor investigați, răspuns multiplu)**

	%	Persoane
Posibilitatea de a fi independent, libertate în acțiuni	76,7	94
Dorința de a câștiga mai mult, de a face avere	51,7	62
Dorința de a-și realiza capacitățile personale	36,7	44
Interesul, dorința de a aduce mai mult folos oamenilor, societății	30,0	36
Lipsa perspectivelor de creștere profesională la locul de muncă	20,0	24
Șomajul, pericol de șomaj	15,0	18
Obținerea unui statut social mai mult	6,7	8
Dorința de a fi văzut de oameni	5,0	6

După cum se observă, rezultatele cercetării noastre și datele altor investigații la temă dovedesc că motivele principale ale inițierii afacerilor sunt: tendința de a fi liber, de a fi independent în acțiuni și de a-și realiza capacitățile. Pe primele poziții se află și motivele legate de ridicarea bunăstării materiale a antreprenorilor, deoarece fără o asigurare materială solidă a nevoilor de bază este imposibil să practici auto-dezvoltarea fizică și intelectuală sau să întreprinzi activități de creație. Ceea ce se referă la importanța socială și prestigiul activității antreprenoriale în societate, vom menționa că acestea sunt motive lăsate la o parte de întreprinzători și nu ocupă un rol de frunte în topul motivelor inițierii întreprinderilor micului business.

Antreprenorul și legislația despre întreprinderile mici și mijlocii. Ocupațiile din sfera businessului mic și mijlociu sunt orientate spre obținerea anumitor venituri.

În centrul afacerii se află întreprinzătorul. Acesta este o persoană care are curajul să pună în practică o inițiativă nouă și care știe să facă față dificultăților și riscurilor. Inovația, schimbarea și riscul sunt noțiunile centrale ale afacerii. De rând cu lansarea inițiativei, antreprenorul trebuie să organizeze și să asigure managementul, definind strategiile de dezvoltare și realizare. Acesta, alături de angajați, muncește mult, zilnic, indiferent de condițiile create pentru realizarea obiectivelor trasate, pentru dezvoltarea unei afaceri profitabile, de durată, pentru prosperarea vieții persoanelor angajate. Activitatea întreprinderilor businessului mic și mijlociu este reglementată de cadrul său normativ-juridic, care conține mai mult de 30 de acte normative. În anul 1992, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat Legea nr. 845 –XII din 3.01.92 “Cu privire la antreprenoriat și întreprinderi”, care a contribuit la reorganizarea multor cooperative și a servit drept stimul pentru înființarea de noi societăți cu răspundere limitată, întreprinderi individuale și societăți pe acțiuni. Peste doi ani, în 1994, a fost adoptată Legea nr. 112-XIII din 20.05.94 “Cu privire la susținerea și protecția micului business”. Acest act normativ reglementează principiile juridice și economice de dezvoltare, susținere și protecție a microîntreprinderilor și întreprinderilor mici. Timp de 10 ani (2006-2016), principalul regulator al activității juridice a businessului mic a fost Legea “Cu privire la susținerea întreprinderilor mici și mijlocii” nr. 206-XVI din 07.07.2006, care a nominalizat categoriile de agenți economici și criteriile de clasificare a IMM-urilor. În prezent, în Republica Moldova funcționează Legea nr. 179 din 21.07.2016 “Cu privire la întreprinderile mici și mijlocii”. Aceasta stabilește criteriile de raportare a IMM-urilor la întreprinderile micro, mici și mijlocii, precum și măsurile de susținere din partea statului pentru crearea și dezvoltarea lor. Legea nominalizată stabilește că numărul de persoane angajate, venitul anual din vânzări și totalul activelor deținute pot servi drept criterii de raportare a agenților economici la categoriile de întreprinderi micro, mici sau mijlocii. Cu toate acestea, intervievarea antreprenorilor efectuată în anul 2018 a constatat că mulți respondenți nu sunt satisfăcuți de legislația despre micul business existentă în Republica Moldova. Rezultatele cercetării arată că 35,9% dintre ei consideră că actuala legislație corespunde cerințelor vremii, ea favorizează dezvoltarea micului business. În același timp, 38,5% dintre respondenți au notat că legile în vigoare împiedică dezvoltarea antreprenorialului, 10,2% le apreciază ca neutre, ele nici nu împiedică și nici nu favorizează antreprenorialul, iar 15,4% nu au avut o opinie concretă asupra legilor. Referitor la ultima lege a IMM-urilor din 2016, numai 17,2% consideră că legea va contribui la dezvoltarea antreprenorialului, 16,4% consideră ca ea nu va avea efect, iar 66,7% nu cunosc acest act normativ. Considerăm că legislația întreprinderilor micului business trebuie studiată de specialiști în domeniu și completată în conformitate cu nevoile societății, dorințele și observațiile antreprenorilor. Legea cu privire la întreprinderile mici și mijlocii (2016) prevede că la tipul de micro întreprinderi se referă acele formațiuni economice care au în componența lor 1-9 angajați, o cantitate anuală de vânzări nu mai mare de 9 mil. lei, iar totalul activelor nu va depăși de asemenea 9 mil. lei. De întreprinderile mici aparțin acei subiecți economici a căror număr de persoane angajate va fi de 10-49 persoane, iar suma anuală încasată din realizări și cea a activelor nu va întrece 25 milioane lei. Întreprinderile

mijlocii vor avea un contingent de 50-249 salariați, iar totalul vânzărilor anuale și a activelor va constitui nu mai mult de 50 milioane lei [3].

Activitatea întreprinderilor micului business. Etapa actuală de dezvoltare și funcționare a businessului mic și mijlociu în Republica Moldova începe cu a doua jumătate a anilor '80 ai sec. XX. În anul 1987 a fost adoptată Legea URSS "Cu privire la activitatea de muncă individuală", care permitea locuitorilor țării să practice businessul privat. Deja în anul 1991, pe teritoriul Republicii Moldova funcționau 3250 cooperative, care prestau populației servicii și mărfuri de

larg consum. A continuat perioada de o răspândire largă a cooperativelor, apoi reorganizarea lor în SRL, SA, întreprinderi individuale etc. Materialele statisticii oficiale demonstrează că în anul 2005 în Republica Moldova existau 32,4 mii unități antreprenoriale mici și mijlocii. În anul 2020 numărul acestor întreprinderi a constituit 57,2 mii, ce este de 1,8 ori mai mare față de 2005 sau cu 24,8 mii unități mai multe (Tabelul 3). Pe parcursul anilor care s-au scurs după 2005 sectorul IMM s-a lărgit și astăzi reprezintă 98,6% din numărul total al întreprinderilor țării, fiind considerat coloana vertebrală a economiei naționale [5]. Materialele analizate demonstrează că cele mai multe IMM-uri sunt fondate de bărbați (69,3%). Printre întreprinzători este mai însemnată rata celor cu studii superioare – 67,9% (70,6% în mediul urban și 54,7% în rural); 20,2%, sau aproximativ fiecare al cincilea întreprinzător are studii medii de specialitate (în mediul rural găsim mai mulți businessmeni cu studii medii de specialitate – 30,2%, iar în oraș aceștia constituie 18,2%).

Tabelul 3. Dinamica indicilor principali ai întreprinderilor businessului mic și mijlociu în comparație cu totalul pe economie în perioada 2006-2020 [4]

Anii	Nr. de întreprinderi, mii			Nr. de salariați, mii persoane			Volumul de vânzări, mii lei		
	Total	IMM	Pondere IMM in total, %	Total	IMM	Pondere IMM in total, %	Total	IMM	Pondere IMM in total, %
2006	36,1	35,4	98,1	574,9	323,3	56,2	117372,4	49011,6	41,8
2010	46,7	45,6	97,7	526,2	309,4	58,8	117503,2	65263,2	36,8
2011	48,5	47,3	97,5	510,2	294,2	57,7	207676,8	71887,6	34,6
2012	50,7	49,4	97,6	519,9	300,2	57,7	211759,3	73057,0	34,5
2013	52,2	50,9	97,5	524,5	298,4	56,9	231601,4	77413,2	33,4
2014	53,7	52,3	97,4	519,4	291,7	56,2	263281,4	83650,3	31,4
2015	51,2	49,8	97,2	510,3	317,5	62,2	282253,4	119566,1	42,4
2016	52,3	51,6	98,7	512,5	313,5	61,2	300733,4	124954,4	41,5
2017	54,3	53,6	98,6	528,6	323,3	61,2	330963,9	137506,1	41,5
2018	56,5	55,7	98,7	540,3	328,0	60,7	356662,6	144159,9	40,4
2019	56,7	55,9	98,6	544,8	335,8	61,6	397900,0	157335,6	39,5
2020	58,1	57,2	91,6	526,7	316,8	60,1	381900,0	150112,1	39,3

Analiza datelor statistice arată că fiecare al cincilea întreprinzător (21,7%) este în vârstă de până la 35 ani, 60,2% sunt de 35-55 ani, iar 15% sunt în etate de 55-65 ani și numai 2,1% au mai mult de 65 ani. Având în vedere ponderea scăzută a tineretului printre antreprenori, legislația Republicii Moldova prevede măsuri de atragere a persoanelor tinere în business. Legea nr. 179 din 21.07.2016 "Cu privire la întreprinderile mici și mijlocii" acordă tinerilor antreprenori în vârstă de 18-35 ani, în special celor care pentru prima dată practică activitatea de întreprinzător, un șir de susțineri și facilități la desfășurarea afacerilor proprii. „Întreprinderile debutante, se menționează în legea nominalizată, beneficiază de facilități fiscale sporite, de asistență financiară nerambursabilă și de suport informațional, logistic și consultativ pe o perioadă de 3 ani de la data înregistrării de stat” [5].

Numărul mediu scriptic al personalului în perioada de gestiune reflectă disponibilul mediu potențial de personal aflat într-o întreprindere mică (mijlocie) pe o anumită perioadă de gestiune (lună, trimestrul sau an) ținând cont și de intrările și ieșirile de personal care au loc în cursul perioadei analizate. Datele statistice reflectă că cel mai mare spor potențialul angajaților din IMM-urile Republicii Moldova l-a cunoscut în perioada de până la 2006. În anul indicat, în IMM-uri erau angajate 323,3 mii persoane, iar pe parcursul următorilor 15 ani în aceste instituții au fost ocupate 56-61% din forța de muncă a țării. Din 2006 până 2009 se observă de asemenea o anumită creștere a numărului locurilor de muncă în aceste unități economice. În anul 2008, de exemplu, numărul persoanelor angajate în IMM-uri a crescut față de 2007 cu 3,8%. După aceasta a urmat o perioadă de descreștere și în anul 2020 numărul celor care activau în aceste unități economice s-a micșorat față de 2006 cu circa 6,5%. Cea mai mare parte a angajaților este concentrată în cadrul întreprinderilor mici. Deși acestea constituie numai 20% din totalul IMM-urilor, ele generează 41% locuri de muncă. Întreprinderile micro alcătuiesc în sistemul IMM-urilor mai mult de $\frac{3}{4}$, sau 76,7%, însă ele angajează numai 29,8% salariați, sau mai puțin de $\frac{1}{3}$. Cea mai mică pondere printre IMM-uri o formează întreprinderile mijlocii - 3,2% din total, însă potențialul scriptic al angajaților constituie 29,3%, ceea ce este de aproximativ 10 ori mai mare față de numărul întreprinderilor. Veniturile din vânzări sau cifra de afaceri reprezintă suma veniturilor livrate, lucrărilor executate, serviciilor prestate precum și a altor venituri din exploatare, mai puțin rabaturile, remizele și alte reduceri acordate clienților. Analiza datelor statistice ne indică că pe parcursul anilor 2006-2020 veniturile IMM-urilor din vânzări au crescut constant (cu excepția lui 2009) aproximativ cu 9% anual, de la 49011 mii lei la finele 2006 până la 157,3 mln lei în 2019 sau de 3,2 ori mai mult. Examinarea mărimii ponderii veniturilor din vânzări în totalul întreprinderilor Republicii Moldova ne demonstrează altă situație. Din anul 2006 și până în 2014 rata cifrei de afaceri a IMM-urilor în totalul întreprinderilor s-a micșorat de la 41,8% până la 31,4%. În anul 2015 s-a atins nivelul anului 2016.

Aceste informații ne vorbesc de faptul că, companiile mari desfășoară o activitate mai amplă, produc mai mult decât IMM-urile, și aceasta se reflectă asupra volumului

de producție a IMM-urilor. Se cere de a nu trece cu vederea și mărimea profitului obținut de instituțiile supuse cercetării. În 2015, IMM-urile au obținut un profit până la impozitare de 3037,6 mil. lei. Mai însemnată aici a fost ponderea întreprinderilor mici – 1875,8 mil. lei, apoi cea a întreprinderilor mijlocii – 1028,8 mil. lei. Profitul întreprinderilor micro, deși ele sunt cele mai numeroase a constituit numai 132,9 mil. lei. Marea contribuție a IMM-urilor pe care ele o aduc la crearea noilor locuri de muncă și la acumularea de venituri importante pentru bugetul statului le fac pe aceste instituții să corespundă denumirii „motoare ale creșterii economice”. În prezent, partea cea mai mare a IMM-urilor (19,8 mii unități sau circa 40%) activează în domeniul comerțului. În industria prelucrătoare sunt încadrate 4,2 mii sau 9% din total, în agricultură - 3,1 mii (6,2%), iar în construcție - 2,9 mii, ceea ce alcătuiesc 5,8% din ansamblul întreprinderilor. Un indice important cu ajutorul căruia se măsoară influența IMM-urilor asupra dezvoltării economiei țării este ponderea volumului producției lor în PIB. Valoarea acestui indice variază semnificativ de la țară la țară. În țările UE sectorul IMM generează 58,4% din PIB, în SUA - 43,4%, în Japonia - 63,0%, în Republica Sud - Africană - 60,0%, în Rusia - 21,0%, iar în Republica Moldova - 28,4%. Informația prezentată semnifică că potențialul de dezvoltare a IMM-urilor moldovenești nu este pe deplin valorificat. IMM-urile participă la fabricarea bunurilor și serviciilor, satisfăcând în fond cererea de pe piața internă. IMM-urile joacă un rol deosebit de important în dezvoltarea regională. În anul 2012 circa 40,8% din forța de muncă a întreprinderilor a fost angajată în regiunile Nord, Centru și Sud. Cu toate acestea, peste 60% din IMM-uri sunt concentrate în mun. Chișinău, iar numărul acestora în regiuni este scăzut, în special în localitățile rurale. Dezvoltarea IMM-urilor în zonele rurale, unde nivelul sărăciei depășește de 3 ori nivelul sărăciei din zonele urbane, reprezintă o pârgie sigură de ridicare a bunăstării materiale a populației. Menționăm că sărăcia printre persoanele care practică antreprenoriatul lipsește. Reprezentanții IMM-urilor cu mult întrec alte grupuri de lucrători după nivelul de studii, la toți parametrii bunăstării materiale, la principalele forme de activitate obștească. În medie, aceștia sunt mai calificați din punct de vedere profesional, calitatea vieții lor este mai înaltă, sunt mai mobili, iar o parte, deși mică, din antreprenorii mici și mijlocii (2-3%), conform criteriilor elaborate, pot fi considerați ca reprezentanți ai clasei de mijloc.

Cercetarea sociologică efectuată de Centrul Sociologie și Psihologie Socială al ICJP2 demonstrează că antreprenorii par a fi mai încrezuți în sine și sunt mai satisfăcuți de diferite aspecte ale vieții în comparație cu muncitorii. De munca pe care o efectuează numărul întreprinzătorilor satisfăcuți întrece pe cel al muncitorilor de 2,6 ori, de veniturile obținute – de 4,4 ori, de condițiile de locuit - de 2,3 ori. Superioritatea antreprenorilor se observă și la celelalte capitole: studii, asigurarea socială și medicală. Chiar și de viața pe care o trăiesc numărul antreprenorilor satisfăcuți e mai mare decât cel al muncitorilor de circa 3 ori.

Tabelul 4. Satisfacția antreprenorilor și a muncitorilor de un șir de elemente ale calității vieții. (% față de numărul celor chestionați)

Satisfacția de	Antreprenori	Muncitori
Studii	54,2	33,7
Muncă	52,5	19,8
Asigurare socială	15,3	6,8
Asigurare medicală	25,4	9,1
Venituri	22,0	5,0
Locuință	42,4	18,7
Viață	35,6	16,7

Cu toate acestea izbucnirea pandemiei de COVID19 a declanșat o criză globală nu numai în sănătatea publică, dar și o recesiune economică de proporții. Întreprinderile micro, mici și mijlocii au fost sever afectate de pandemie. Transportul, turismul, comerțul, serviciile au fost cele mai afectate ramuri care și-au sistat activitatea și au fost disponibilizați mii de salariați. Potrivit informațiilor discutate la Ministerul Economiei Republicii Moldova 88% de companii sunt afectate de scăderea cererii la produse și servicii. Printre alți factori care influențează activitatea companiilor se regăsesc și restricțiile de activitate impuse de starea de urgență. În proporție de 74%, lipsa materiei prime și/sau perturbări în lanțul logistic în proporții de 34%. Deci cauzele influențelor negative asupra IMM-urilor direct sau indirect sunt legate de pandemie.

Analiza informațiilor statistice ne-a permis să constatăm că după obținerea independenței în Republica Moldova de rând cu ramurile tradiționale ale economiei au fost stabilite și au început să se dezvolte întreprinderile micului business. Cele mai multe dintre întreprinderi sunt în comerț, industria de prelucrare, tranzacții imobiliare. Majoritatea acestor întreprinderi funcționează în orașe, mai ales în municipiul Chișinău, și foarte puține sunt localizate în sate, acolo unde lipsa locurilor de muncă bine salarizate și sărăcia au luat proporții imense. Întreprinderile micului business în Republica Moldova nu au o răspândire largă în comparație cu alte state din regiune. Ele sunt puține la număr, evoluează lent, însă au rezerve considerabile de dezvoltare. Din această cauză este nevoie de a găsi acele rezerve utilizarea cărora ar permite o dezvoltare rapidă a întreprinderilor businessului mic și mijlociu, iar în baza acestora s-ar crea locuri de muncă bine plătite, ar crește volumul veniturilor și calitatea vieții populației.

Concluzii. Analiza informațiilor statistice despre activitatea micului business și a datelor interviului sociologic ne-au permis să elaborăm următoarele concluzii:

1. Materialele cercetărilor științifice demonstrează că businessul mic contribuie la creșterea economică a sistemului social, la formarea unui cetățean social activ, asigură procesul de îmbunătățire a vieții populației.

2. Formarea și consolidarea rețelei businessului mic și mijlociu în perioada stabilizării relațiilor de piață din Republica Moldova a contribuit în mod evident la extinderea sectorului privat al economiei. Datorită extinderii micului antreprenariat, sectorul nominalizat al economiei naționale întrunește în cadrul său cea mai mare parte a întreprinderilor țării, numărul angajaților din acest sector l-a întrecut

cu mult pe cel de la întreprinderile de stat, iar volumul de vânzări este mai mare de 1/3 din totalul vânzărilor pe țară.

3. Impactul decisiv asupra dezvoltării și funcționării businessului mic exercită influență asupra finanțării companiilor, stării infrastructurii, aplicării inovațiilor și tehnologiilor avansate, accesului la informație și alți factori. În același timp instabilitatea condițiilor sociale, economice și politice, managementul neeficient, potențialul antreprenorial al populației nedezvoltat și susținerea socială slabă a businessului de toate instituțiile societății reprezintă obstacole serioase în prosperarea întreprinderilor mici și mijlocii.

4. Este necesar de a se lua un complex de măsuri de susținere și stimulare a businessului mic. În acest context, statul trebuie să asigure businessul mic cu credite ieftine, leasing-uri, scutiri provizorii de impozite, prelungirea termenilor de achitare a creditelor, asigurări cu facilități și înlesniri. Populația, în special cea din zonele rurale, are mare necesitate de servicii de cizmărie, croitorie, construcții, de frizerii, de întreprinderi de prelucrare a producției agricole, de producere a materialelor de construcții. Dezvoltarea întreprinderilor businessului mic și mijlociu pot contribui la satisfacerea acestor nevoi ale populației la ridicarea ocupării forței de muncă, creșterii veniturilor oamenilor, îmbunătățirii calității vieții. Eficiența businessului mic și mijlociu poate fi asigurată din contul algoritimizării proceselor de modernizare a sistemului juridic, înlăturării barierelor administrative, elaborării și implementării mecanismelor de finanțare privilegiată, creșterii pregătirii profesionale a antreprenorilor. Aceste măsuri vor contribui la eficientizarea activității antreprenorilor, vor facilita formarea unui spațiu preferențial pentru dezvoltarea businessului, vor ridica importanța socială a antreprenoriatului, vor exercita influențe stimulative asupra dezvoltării durabile a businessului mic, vor contribui la căutarea și elaborarea formelor optime de dezvoltare a businessului mic, vor consolida motivația antreprenorilor și personalului întreprinderilor spre ridicarea eficienței activității lor. Pentru o dezvoltare activă a businessului mic, în afară de condiții favorabile, interne și externe, este important și de a ridica statusul și prestigiul activității de antreprenoriat, de a asigura garanții sociale, susținere din partea diferitor grupuri sociale și instituții, realizarea potențialului antreprenorial al omului, formarea condițiilor care ar asigura dezvoltarea și funcționarea lui eficientă.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Drucker P. Management: task, responsibilities, practices. New York: Publishers Her par Row, 1985, p. 14.
2. Întreprinderile mici și mijlocii (IMM). [Accesat 01.03.2021] Disponibil: <http://www.antreprenor-su/2012/03/intreprinderile-mici-si-mijlocii-imm.html>.
3. Legea Republicii Moldova Nr. 179 din 21.07.2016 "Cu privire la întreprinderile mici și mijlocii". [Accesat 01.06.2018] Disponibil: <http://lex.justice.md/md/366638/>
4. Datele statistice referitoare la activitatea IMM-urilor sunt culese din "Indicatorii vizând activitatea întreprinderilor mici și mijlocii în anii 2009 – 2015 IMM_2015(8) [Mod compatibilitate] – Microsoft Excel Anii 2016-2020 din Comunicatul de presă 18/08/2021
5. Legea Republicii Moldova Nr. 179 din 21.07.2016 "Cu privire la întreprinderile mici și mijlocii". [Accesat 01.06.2021] Disponibil: <http://lex.justice.md/md/366638/>

ФОРМИРОВАНИЕ ИМИДЖА НЕКОММЕРЧЕСКИХ ОРГАНИЗАЦИЙ (НКО) РЕСПУБЛИКИ МОЛДОВА

FORMATION OF THE IMAGE OF NON-PROFIT ORGANIZATIONS (NPO) OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

Сергей ХОРОЗОВ,
доктор социологии,
Комратский Государственный Университет,
horozovserghei@ya.ru

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.11>

CZU: 061.2(478)

Annotation

The basis of the civil society in the Republic of Moldova is socially oriented non-profit organizations. The effectiveness of their activities largely depends on their image. The image makes it possible to more successfully attract volunteers and financial resources, as well as actively establish cooperation with other actors of social policy. Therefore, the problem of creating their own image is relevant and requires scientific understanding.

The article presents the results of the analysis of the process of forming the image of socially oriented NGOs of the Republic of Moldova as an institution of civil society. Factual data are presented, proving the need for further work to improve the image of Moldovan non-profit organizations on the basis of studying the experience of the most successful national foreign NGOs.

Key words: non-profit organizations (NPO); civil society; Republic of Moldova (RM); the image of the NGO; image formation; stages of the image.

Аннотация

Основой гражданского общества Республики Молдова являются социально ориентированные некоммерческие организации. Эффективность их деятельности во многом зависит от их имиджа, т.к. имидж позволяет успешнее привлекать волонтеров и финансовые средства, а также активно налаживать сотрудничество с другими акторами социальной политики. Поэтому проблема создания их собственного имиджа актуальна.

В статье представлены результаты проведенного анализа процесса формирования имиджа социально ориентированных НКО Республики Молдова как института гражданского общества. Представлены фактологические данные, доказывающие необходимость дальнейшей работы над улучшением имиджа молдавских некоммерческих организаций.

Ключевые слова: некоммерческие организации (НКО); гражданское общество; Республика Молдова (РМ); имидж НКО; формирование имиджа; этапы имиджа.

Некоммерческие организации в Молдове играют важную созидательную роль в формировании современного гражданского общества, в решении острых социальных проблем и защите прав и свобод граждан. Основой полноценного гражданского общества являются социально ориентированные некоммерческие организации. Они формируют в целом имидж страны. Поэтому проблема формирования их собственного имиджа чрезвычайно важна.

Проблема формирования имиджа НКО приобретает особую актуальность в современном обществе. Им нужно соответствовать современным требованиям, быть профессиональными, информированными, умело использовать такой инструмент, как фандрайзинг, привлекая посредством него материальные средства для социально значимой деятельности своей организации.

Цель данной работы — проанализировать процесс формирования имиджа социально ориентированных НКО Республики Молдова как института гражданского общества.

Теоретико-методологические основы исследования

Теоретическое осмысление проблемы формирования имиджа на примере опыта американских корпораций представлено в трудах Ф. Котлера, Э. Роджера, С. Блэка Р. Фостера и др. Научный интерес представляют работы Р. Уотермена и Ж.-П. Бодуан, в которых описаны приемы эффективного управления имиджем.

Специфичность деятельности по формированию имиджа любой организации, по мнению исследователей и практикующих имиджмейкеров состоит в воздействии на общественное мнение. Как показывает С. Блэк, работа по созданию и управлению имиджем включает в себя несколько процессов — от изучения социального поведения персонала организации, общественного мнения до реализации запросов потребителей услуг организации.

Создание имиджа не сводится только к методам и приёмам маркетинга, а предполагает качество управления, организационную культуру, качество предоставляемых услуг, прозрачность деятельности и др.

Разработка имиджа НКО предполагает несколько основных этапов:

- определение целевой аудитории. Выявление ожиданий от организации со стороны целевых групп;
- определение каналов коммуникации (СМИ, контакты);
- разработку соответствующей программы действий на определенный период времени;
- определение стратегии реализации этой программы;
- реализацию программы;
- анализ ее эффективности [3, с. 75].

В первую очередь любая организация для эффективной работы должна комплексно поддерживать свой внешний и внутренний имидж.

Внешний имидж включает:

- продвижение в СМИ, постоянная связь с печатными изданиями, радио и — качество услуг, предоставляемых организацией;
- умение держать постоянную связь с потребителями своих услуг;
- вклад в развитие общества, что особенно важно для социально ориентированных НКО;
- стабильность в привлечении средств, не только материальных, но и нематериальных;

- комфортабельность помещения и оснащение его необходимыми атрибутами для деятельности организации;
- телевидением, брендинг; — PR-деятельность: благотворительные акции, дни открытых дверей, презентации и т. д.

Внутренний имидж предполагает:

- социально-психологический климат в коллективе;
- отношение коллектива к своей работе, организации, руководству;
- ориентация на обучение и развитие персонала;
- система поощрения и вознаграждения сотрудников за заслуги [2].

Создание и поддержание позитивного имиджа некоммерческими организациями Республики Молдова является сложным и длительным процессом, который включает в себя множество усилий и во многом зависит не только от внешних факторов, но и от внутренних, формирующихся на основе соблюдения членами некоммерческих организаций высоких этических стандартов и ценностей.

Социально ориентированные НКО Молдовы имеют особенности формирования и продвижения своего имиджа. Рассмотрим их более подробно.

В Республике Молдова повышается доверие населения к некоммерческим организациям. Так, согласно Барометру общественного мнения Института государственной политики к началу 2020 года 24 процента населения выразили доверие НКО, что на 19 процентов больше, чем в 2018 году [4]. Ежегодно проводимый данной организацией опрос в 2016 году показал, что люди в возрасте от тридцати трех до сорока четырех лет доверяют НКО больше (19 процентов), причем в большей мере доверяют им люди старше шестидесяти лет (12,9%). Молодые люди с большей вероятностью будут участвовать в деятельности НКО и лучше понимать свою роль в гражданском обществе.

В 2019 году опрос, проведенный Институтом государственной политики выявил, что 34,3 процента не знают, что такое гражданское общество. Только 12,5 процента в той или иной степени осведомлены о деятельности различных общественных организациях в гражданском обществе и только 1,6 процента от общего числа взаимодействовали с НКО в течение последних трех лет [4].

Отношения со СМИ, или медиарилейшнз, — один из аспектов PR-деятельности молдавских НКО. Медиарилейшнз заключался в обеспечении максимального объема публикаций, радио- и телепередач с информацией о базисной деятельности организации или о проводимых социально значимых мероприятиях. Большим преимуществом работы НКО со СМИ является то, что материалы можно размещать на бесплатной основе. Основное условие — наличие пресс-релиза с интересным информационным поводом. Грамотное использование данного инструмента позволяет сформировать желаемый имидж молдавским НКО в прессе, на радио и телевидении, закрепить транслируемые ценности, разъяснить целевой аудитории свою деятельность и наладить коммуникацию.

НКО Молдовы все чаще продвигают свою работу и имидж в социальных сетях, не полагаясь только на традиционные СМИ, широко используя и собственные веб-сайты для продвижения своих организаций, привлечения волонтеров, а иногда и сбора средств.

У большинства НКО есть учетные записи в Facebook, Одноклассники, Twitter. Они их используют для продвижения своих организаций. Согласно Барометру общественного мнения, за апрель 2017 года эти социальные сети являются ключевыми источниками, которые граждане Молдовы используют для получения информации по различным темам, в том числе об НКО.

Причем Facebook является наиболее используемой платформой. Однако в 2019 году в налоговое законодательство РМ были внесены поправки, которые потребуют от международных компаний, предоставляющих электронные услуги в Молдове, таких как Facebook и Google, регистрироваться в Молдове и платить налоги. Ожидается, что это приведет к увеличению цен на услуги по продвижению на этих платформах, что может уменьшить объем онлайн-продвижения, которые могут себе позволить НКО.

НКО также продвигают свою деятельность, организовывая массовые мероприятия. Так, в 2019 году Форум СМИ собрал представителей медиа-организаций и общественных организаций. В 2019 году TV8 запустил онлайн-платформу для поощрения, продвижения и неформальной поддержки инициатив активных организаций и граждан.

Многие ток-шоу и программы приглашают представителей НКО принять участие в своих программах. Этому содействуют и недавние поправки к законам о СМИ, в которых прописано, чтобы каждый медиа-канал транслировал не менее восьми часов своего собственного контента, а не просто ретранслировал материалы с других международных каналов.

С 2017 года налогоплательщики могли назначать процент от своих подоходных налогов конкретным НКО и, в связи с этим, количество таких перечислений выросло только в 2018 году на 38 процентов, что свидетельствует о росте репутации и популярности НКО среди населения. Однако 42,5 процента от общей суммы полученных средств поступило всего в три организации: Ассоциацию ветеранов Министерства внутренних дел (30 процентов собранных средств), Фонд «Мирон Шор» (8,4 процента) и Ассоциацию ветеранов национальной налоговой службы (4 процента) [4].

Организации, ищущие взносы через 2-процентный механизм, стали более прозрачными и на своих веб-сайтах и онлайн-страницах стали публиковать финансовые отчеты, чтобы расширить контакты, главным образом для того, чтобы убедить назначать им 2 процента своих налогов. Таким образом, некоммерческие организации стремятся стать более прозрачными и выполнять юридические обязательства для получения статуса общественной пользы и требований к 2-процентному механизму. Единный Этический кодекс НКО в Молдове не принят, и некоторые НКО продвигают идею организации разработки индивидуальных этических кодексов.

Коммуникация и сотрудничество между молдавскими НКО и бизнес-сектором продолжают расти. В декабре Центр по правам людей с ограниченными возможностями в партнерстве с другими организациями и государственными учреждениями организовал IV гала-концерт RemarkAbility Gala, в ходе которого работодателей отмечали и награждали за трудоустройство людей с ограниченными возможностями.

НКО продолжают продвигать свою деятельность через веб-сайты и социальные сети, а также делают это на публичных мероприятиях. К примеру, Ярмарка НКО была в очередной раз проведена в июне 2018 г. с целью популяризации достижений некоммерческих организаций и повышения осведомленности граждан о важности гражданского участия. На мероприятии была представлена работа примерно сорока наиболее активных НКО из разных регионов страны. Другие мероприятия такого рода, такие как Национальная неделя волонтеров и Молодежный фестиваль также прошли в 2018 году.

Связь между НКО и деловым миром в последнее время активизировалась. В декабре SAJPD организовала своё третье мероприятие Remarkability Gala, в ходе которого были вручены награды компаниям, нанимающим людей с ограниченными возможностями и обеспечивающим им благоприятные условия труда.

Пятый Фестиваль гражданского общества (CIVIC FEST 2017) был организован в октябре. За два дня более 300 некоммерческих организаций представили свои организации и проекты на конференциях, презентациях и ярмарках в рамках CIVIC FEST 2017. Мероприятия посетили около 4000 человек, было представлено около девятиста проектов [4].

На семинарах НКО часто обсуждаются причины, из-за которых у них ограниченное общественное доверие. Минимальная прозрачность некоторых НКО, появление отдельных НКО, защищающих интересы делового сектора были определены как ключевые проблемы в этом отношении.

Большинство организаций до сих пор не понимают необходимости или важности внедрения и соблюдения этических стандартов и норм в своей работе. Большинство некоммерческих организаций не публикуют годовые финансовые отчеты, так как это требуется только по закону от НКО со статусом общественной пользы. Как правило, финансовые отчеты и отчеты о деятельности публикуют только крупные организации, часто для того, чтобы удовлетворить требования доноров. По этой причине Платформа активной гражданственности и партнерства в области прав человека организовала в 2019 году три семинара в северном, центральном и южном регионах Молдовы, где участники обсудили необходимость соблюдения этических стандартов и норм в своей работе [4].

Создание имиджа требует от НКО продуманной кропотливой работы, выполняемой командой профессионалов, и достаточно больших финансовых затрат. Но большинство из них испытывают затруднения с финансовыми средствами и поэтому не могут позволить себе включить в штат профессиональных имиджмейкеров. В этом также заключается одна из основных трудностей в формировании имиджа молдавских НКО.

Подводя итог, стоит отметить, что в целом, некоммерческие организации Республики Молдовы работают над созданием положительного имиджа своих организаций. Но ещё необходим тщательный научный анализ и учёт имеющихся проблем и доказавших свою эффективность практик, активное освоение уже имеющегося как своего, так и зарубежного опыта деятельности в области повышения имиджа некоммерческих организаций для того, чтобы молдавские некоммерческие организации стали полноценными акторами социальной политики.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Блэк С. Паблик рилейшнз ; пер. с англ. М. : МТ Пресс : Сирин, 2003. 202 с.
2. Н. В. Овсянникова Формирование имиджа социально ориентированных некоммерческих организаций как института гражданского общества. В: Развитие территорий. 2019. № 2 (12). Новосибирск 2019 с.36-45
3. Шишкина М. А. Паблик рилейшнз в системе социального управления. М. : Паллада-медиа, 2002. 420 с.
4. The 2016-2019 NGO Sustainability Index for Central and Eastern Europe and Eurasia. Режим доступа URL: <https://www.usaid.gov/> [посещение 26.08. 2021]

ОСОБЕННОСТИ ТРАНСФОРМАЦИЙ СОВРЕМЕННОГО ТРАНЗИТИВНОГО ОБЩЕСТВА

FEATURES OF TRANSFORMATIONS OF A MODERN TRANSITIVE SOCIETY

Дмитрий ШИРОКАНОВ, доктор философских наук, академик,
Институт философии Национальной Академии Наук Беларуси

Марина БУСЛОВА, кандидат философских наук,
Белорусский государственный университет
физической культуры, г. Минск,
marina-buslova@yandex.by

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.12>

CZU: 316.42

Summary

The modern transitive society is a developing system in which the integral result of all ongoing processes and phenomena is still unknown and is an object of active scientific forecasting. World development trends are being formed and initiate the transition of most countries to a qualitatively new, post-industrial level.

Key words: modern transitive society, main development trends, globalization, theoretical concepts of social dynamics.

Аннотация

Современное транзитивное общество представляет собой развивающуюся систему, в которой целостный результат всех происходящих процессов и явлений пока неизвестен и является объектом активного научного прогнозирования. Тренды развития мира формируются иницируют процессы перехода большинства стран на качественно новый, постиндустриальный уровень.

Ключевые слова: современное транзитивное общество, основные тренды развития, глобализация, теоретические концепции социальной динамики.

Исследования последних лет показали несостоятельность систем прогнозирования социального будущего, основанных на принципах линейного развития истории, так как чаще всего социальные процессы имеют поступательно-волнообразный характер и включают переходы от одной «волны» развития к другой, где преобладают иные, отличные от предыдущей, тенденции. Часто они представляют собой вероятную возможность, которая может реализоваться только при определенных условиях.

В современной реальности, особенно с конца 20 века, кардинально меняется не только жизнь общества, но и каждого конкретного человека – возрастает

неопределенность человеческого бытия. Появляется необходимость научиться жить в постоянно меняющемся мире, при быстрой динамике ценностей, и предвидеть возможные негативные явления, чтобы их избежать или попытаться минимизировать. «Мы плывем в морях, еще не нанесенных на карту. Мы гораздо больше знаем об ошибках прошлого, чем об опасностях ближайшего будущего, – пишет И. Валлерстайн. – Потребуется неизмеримые коллективные усилия, чтобы выработать ясную стратегию преобразований... Нет оснований ни для оптимизма, ни для пессимизма. Все остается в пределах возможного, но все остается неопределенным. Мы должны переосмыслить наши старые стратегии, мы должны переосмыслить наш старый анализ» [1, с. 323].

Люди сами творят свою историю. Человеческое существование чаще всего состояло в преобразующей деятельности, в преодолении различного рода стихий, в подчинении их своему разуму. И как пишет Д. Белл: «Мы все имеем в истории свои корни. Настоящее – это не прошлое в том очевидном смысле, что если и существуют явления, воплощающие непрерывность времени, – например великие исторические религии, самые живучие из человеческих институтов, – то даже они принимают новые формы и меняются с течением времени. За последние четыреста лет наука и технология породили не только новые способы мышления, но и новые методы преобразования природы и даже нас самих» [2, с.17].

В теоретических концепциях, описывающих «современную картину мира», в качестве оснований выбраны различные критерии, но в результате оказывается, что преобладающей является тенденция при которой, по мнению Д. Белла, «рука об руку с экономической интеграцией идет политическая фрагментация, и оба этих процесса получили дополнительный импульс в результате краха западного империализма, с одной стороны, и коммунистического блока – с другой» [3, с.17]. Крах коммунизма во многом произошел из-за его неадекватности реальностям постиндустриальной эпохи, имеется в виду политическая и информационная закрытость, полный государственный информационный контроль и отсутствие рынка.

Реконструкция истории цивилизации поможет выявить преемственность ее основных структур и направленность инновационного развития. Периодизация истории на три продолжительные по времени эпохи: доиндустриальное – индустриальное – постиндустриальное общество, основана на нескольких критериях, где современное общество (постиндустриальное, посткапиталистическое, постэкономическое, информационное) противопоставляется существовавшему ранее по трем основным признакам. Первый из которых – это основной производственный ресурс. В доиндустриальном обществе им являются первичные условия производства, то есть сырье, в индустриальном обществе – энергия, а в постиндустриальном обществе им становится информация.

Вторым критерием данной периодизации является тип производственной деятельности. В постиндустриальном обществе он рассматривается как последовательная обработка в противоположность изготовлению и добыче на более

ранних ступенях развития. Третий критерий – это характер базовых технологий. Так на смену трудоемким технологиям доиндустриального периода приходят капиталоемкие технологии индустриального периода, а в постиндустриальном обществе их заменяют наукоемкие.

Таким образом, всю историю человечества можно разделить на периоды его взаимодействия с природой, взаимодействия с преобразованной природой и взаимодействия между людьми (интерперсональное взаимодействие Д. Белл).

При периодизации истории на первую, вторую и третью волны цивилизации, то есть сельскохозяйственную, индустриальную и постиндустриальную, вплоть до 1650 – 1750 гг. можно говорить о Первой мировой волне.

Лет 300 назад, плюс – минус полстолетия, послышался взрыв ударных волн огромной силы, которые распространялись по всей земле, уничтожали старые общества и создавали совершенно новую цивилизацию. Этот взрыв был, разумеется, индустриальной революцией. И гигантская сила прилива, обрушившаяся на мир – Вторая волна – пришла в столкновение со всеми установлениями прошлого и изменила жизненный строй миллионов людей [4, с. 51].

Если же мы представляем происходящее как надвигающиеся одна за другой волны взаимосвязанных перемен, столкновение этих волн, мы осознаем весьма важную истину нашего времени – индустриализм увядает – и можем приступить к рассмотрению симптомов перемен... Остальная наша жизнь пройдет под знаком наступающей Третьей волны. Если нам удастся сгладить переход от старой, умирающей цивилизации к новой, обретающей форму, если мы сохраним собственную личность и сможем в обстановке усиливающихся кризисов управлять своей жизнью, мы будем в состоянии обнаружить и способствовать установлению нововведений Третьей волны [5, с. 215-216].

Краткий контент анализ прошлого и настоящего показывает, что цивилизационный переход осуществляется на основе социотехнологических революций (понимаемых не в узкотехническом, а в широком социокультурном значении), приходивших на смену друг другу и приводящих к созданию новых цивилизаций, в основе которых находятся превалирующие в обществе технологии. Новые технологии не уничтожали полностью ранее существующие, а трансформировали их, сохраняя в качестве ресурсов и условий дальнейшего существования. Результатом информационной революции и постиндустриальных трансформаций должно стать общество нового типа. В основании постиндустриальных трансформаций заложен инновационный ресурс, главная роль в котором принадлежит знанию и информации.

Стратегия модернизации современного общества определяется его способностью к постиндустриальным трансформациям, с учетом внутренней специфики, на основе сочетания локального и универсального; укреплением культурных особенностей, сохранении суверенитета, национальной самобытности, духовных ценностей; позитивными изменениями во всех сферах жизнедеятельности человека на основе информационно-технологических новаций.

В этом контексте особое значение приобретает диалог между культурами и цивилизациями, уровень технологического, экономического и социального развития различных стран, стратегия общественного развития и программа обеспечения устойчивого развития.

В настоящее время источником постиндустриальной трансформации являются в основном высокоразвитые западные страны. Развивающиеся страны и страны с переходной экономикой оказываются в разных стартовых условиях, что приводит к значительному различию в уровне их благосостояния и степени вовлеченности в процессы глобализации. Огромная разница в экономическом и технологическом развитии стран современного мира порождает ситуацию, при которой слаборазвитые и развивающиеся государства вынуждены пользоваться капиталом, техникой и технологиями высокоразвитых стран. В результате бедные страны оказываются в зависимости или изоляции от высокоразвитых стран и подвергаются разрушительному освоению путем обособления и изъятия финансовых и интеллектуальных ресурсов. Такая ситуация характеризуется новым понятием «ловушка глобализации». «Конченные страны» – тоже новое понятие и характеризует страны, попавшие в эту ловушку и навсегда потерявшие ресурсы развития. Вместе с тем, в современном мире позиция полуизоляции скорее всего приведет сначала к экономическому застою, а затем к последствиям, которые пока трудно предсказать. Но очевидно, что возникает серьезная угроза для информационной, политической и культурной экспансии со стороны высокоразвитых стран по отношению к развивающимся.

Вектор направленности основных тенденций современного мирового развития, представлен концепциями устойчивого развития и глобализации, становления нового международного и информационного порядка, тенденцией расширения информационного пространства.

Еще несколько лет назад концепции устойчивого развития и глобализации, как превалирующих тенденций современного мира, в какой-то мере конкурировали. Причем первая из вышеупомянутых рассматривалась как гуманистический проект, в котором признается позитивная роль технологических новаций, но на первый план выдвигается человек как главная ценность. По мнению авторов проекта, человеческие знания и способности должны стать основным потенциалом общества, ищущего выход из кризиса. Но поскольку потенциал человеческих способностей может быть раскрыт только в процессе преодоления отчуждения человека, то следует как можно больше расширять сферу демократического участия в общественной жизни. Предполагался, в первую очередь, демократический контроль над введением и использованием новых технологий. Разрабатывались проекты гуманизации экономики в целом, где материальное производство функционирует ради человека, а не производство ради прибыли и не производство ради показателей плана (в чем более всего были заинтересованы бюрократические структуры). В рамках этого проекта отвергается приватизация как самоцель, но декларируется гуманизация, демократизация всех видов собственности.

Концепция устойчивого развития включает в себя: исторический подход, основанный на выявлении и изучении кризисов и катастроф, произошедших вследствие человеческой деятельности; футурологическую направленность, то есть своеобразное переплетение поисковых и нормативных прогнозов, способствующих созданию проектов и предсказанию возможных последствий их осуществления для мирового развития; эвристическую направленность, проявляющуюся на двух уровнях. На первом связь анализируемой теории с процессом познания природы и общества носит опосредованный характер, на втором происходит непосредственное выдвижение новых теоретических положений и практических рекомендаций. Междисциплинарный характер концепции состоит в применении методологии системного анализа. Политологический аспект включает наряду с сугубо теоретическими вопросами практические вопросы гуманитарного сотрудничества [6, с.103-106].

Основной целью концепции устойчивого развития является решение проблемы выхода человечества из состояния «неустойчивости», переходного периода и создания нового социального порядка. Но поскольку новый социальный порядок – это ни что иное, как новый тип общества, то концепция устойчивого развития является научным обоснованием дальнейшего прогресса современного общества на основе возможностей собственных внутренних ресурсов, а не на безграничной экспансии и количественном росте.

Гуманистический проект социальных преобразований охватывает политику и культуру, экологию и информацию. Он развернут к глобальным проблемам, к будущему мировому сообществу и включает в себя разнообразные модели нового международного порядка.

Вторая концепция – глобализация – в настоящее время становится преобладающей тенденцией мирового развития, продолжая в модифицированной форме, с учетом нового формата, уже существовавшие ранее процессы прогресса и модернизации. «Глобализация – отмечает У. Бек, является наиболее употребляемым и злоупотребляемым – и наименее проясненным, вероятно самым непонятным, затуманенным, политически эффективным словом (лозунгом, оружием в споре) последних лет и останется таковым в ближайшее время» [7, с. 40].

Модели построения постиндустриального общества в различных странах в основном отличаются по выбранным приоритетам, но в последнее время и по позиционированию к процессам глобализации. Следует отметить, что современного периода глобализации могло бы не быть без развития новых информационных технологий и их стремительного распространения. «Глобализация есть и следствие развития постиндустриального общества, и условие, без которого развитие было бы невозможно. Глобализация необходима человечеству. Ибо без нее невозможно справиться с проблемами, возникающими вследствие развития постиндустриального общества» [8, с. 45-49].

Процессы интеграции и взаимодействия между различными странами и народами в той или иной мере проходили на протяжении долгого историческо-

го периода. Но только в современную эпоху мировое сообщество включается в единую, вместе с тем и разнообразную систему экономических, политических, культурных, информационных связей.

Интеграционные тенденции, в последнее время их называют процессами глобализации, в мировом развитии привели к установлению принципиально новых форм связей между различными странами. Развитие информационных технологий способствовало сближению самых отдалённых континентов и точек не только мирового, но и космического пространства, что не могло не повлиять на расширение политических, экономических, культурных, научных и других связей. Между людьми и странами возросли контакты и взаимопонимание на всех уровнях. Оперативная информация о событиях, происходящих в мире, привела к тому, что каждый человек начинает осознавать себя включённым в мировое сообщество, и перед реально существующими глобальными угрозами осознавать свою общность с судьбой всего человечества. Интеграционные процессы проявляются и при формировании общечеловеческих ценностей, основанных на многовековом опыте всех времён и народов.

В современном обществе, по сравнению с предшествующими временами, претерпели значительные изменения место, статус и судьба человека, превращаясь в проблему, решаемую каждым индивидуально, на фоне преодоления страха перед будущим и необходимостью идти на риск. Именно неопределённость будущего как индивидуального, так и общественного, негативно влияет на духовно-нравственное состояние общества и ставит перед человеком проблему выбора дальнейшей стратегии жизнедеятельности в ситуации чаще всего непредсказуемых последствий.

Судьбу человечества стали определять процессы глобализации, являющиеся одновременно и факторами глобализации: демографо-экологические факторы, глобализация техносферы, экономическая глобализация, геополитическая глобализация, социокультурная глобализация [9, с. 6-10].

Относительно новый только термин «глобализация», но не процессы, им обозначаемые. В научной литературе существует точка зрения, согласно которой впервые принцип глобализации или его изложение в геометрической форме представлен Тейяром де Шарденом, который писал: «Если универсум с астрономической точки зрения нам представляется в состоянии пространственного расширения (от ничтожно малого к безмерно громадному), то таким же образом и еще более отчетливо с физико-химической точки зрения он выступает перед нами как бы в состоянии органического свертывания к самому себе (перехода от очень простых тел к чрезвычайно сложным) – это специфическое свертывание «сложности» (*enroulement de «complexite»*), как показывает опыт, связано с увеличением внутренней сосредоточенности (интерьеризации), то есть психики (*psyche*) или сознания» [10, с. 228-229]. То есть «скручивание» или «свертывание на себя» в результате приводит к образованию «мира, который свернулся». У пространства появляется новое измерение, которое из пло-

скостного превращается в сферическое. Возникает «свернувшийся мир», и этот мир без границ постепенно обретает реальные очертания. Время «ускоряется», в результате чего процессы социального взаимодействия происходят намного интенсивнее. Процесс глобализации проявляется через выявление ее *масштабов и границ, на основании* трех параметров: расширение в пространстве, стабильность во времени, плотность транснациональных сетей связи, отношений и телевизионных потоков.

Понятие «глобализация» в научной литературе появилось в 1981 году и принадлежит Дж. Маклину, хотя иногда пальму первенства отдают Робертсону, предложившему исследовать исторический процесс усиления глобализации социальных отношений. То есть понятие глобализации обозначает масштабность социальных изменений, которые охватывают цивилизацию в целом, а не отдельные страны и народы. Существует предположение, что в этом понятии отражается достижение западной цивилизацией качественно нового уровня развития, поскольку часто использование понятия «глобализация» связывают с устремлением Запада к формированию основных тенденций мирового развития.

Вместе с тем, единой точки зрения на начало процессов глобализации, особенно — экономической, не существует. Некоторые исследователи полагают, что это начало 16 века, когда появляется колониализм и возникает «капиталистическая мировая система». Согласно второй точке зрения начало глобализма относится ко времени появления интернациональных концернов. Третья точка зрения заключается в том, что глобализация наступает с отменой твердых валютных курсов или с крахом восточного блока.

У. Хаттон полагает, что глобализация была инициирована Соединенными Штатами путем использования – сначала от случая к случаю, а затем все чаще в качестве генеральной установки, – трех принципов. Во-первых, это действия в одностороннем порядке при минимальном участии в международных союзах и договорах. Во-вторых, первоочередное продвижение интересов тех секторов экономики и компаний США, которым ввиду их господствующих позиций на рынке или технического превосходства глобализация идет на пользу в частности секторов, в которых основное значение имеет интеллектуальная собственность. В-третьих, предпочтение рыночных решений и средств. Это связано не только с доминирующими в США теоретическими и идеологическими взглядами, но и с тем, что такой подход отвечает американским интересам. Более крупная и мощная страна имеет больше шансов преуспеть на «свободных», нерегулируемых рынках [11, с. 225-226]. Но далее он пишет, что: «Представлять США как монолитную и целеустремленную силу, возводящую мировой порядок по заранее намеченному стратегическому плану, было бы некорректно. Но столь же неверно характеризовать глобализацию как некую политически нейтральную реальность, берущую начало в информационно-коммуникационных технологиях и безымянных силах, выступающих в пользу либерализации торговли и финансов» [12, с. 226].

Для Дж. Нейсбита начало глобализации информационной революции относится к 1957 году, когда русские запустили спутник – тот самый технологический катализатор, которого не хватало для роста информационного общества. Истинное значение спутника – это не открытие космического века, это начало эры глобальной спутниковой связи [13, с. 23].

В конечном счете, не столь важно, когда конкретно хронологически начались процессы глобализации, а важно то, что в настоящее время глобализация – объективный процесс, который становится преобладающей тенденцией мирового развития. Именно в современную эпоху мировое сообщество всё больше включается в единую, вместе с тем и разнообразную систему экономических, политических, культурных, информационных связей. Для многих стран возникает проблема мегатрендов или основных направлений, определяющих дальнейшие перспективы развития, поскольку отказ от включенности в процессы глобализации означает полную изоляцию и возможен, в конечном счете, полный упадок такой страны. Вместе с тем, возникает угроза унификации стран по западным стандартам. Поэтому мировое сообщество предпринимает усилия для сохранения в современном мире многополярности, многоконфессиональности и разнообразия культур, так как попытка установить монополярный мир, не признающий многообразия культур и цивилизаций, неизбежно обречена на провал. Многополярность часто декларируют как условие успешного развития процессов глобализации, при котором центр везде и нигде одновременно.

Понятия глобализм, глобальность и глобализация разведены У. Бекком и означают следующее: глобализм – «идеология господства мирового рынка, идеология неолиберализма»; глобальность – «мировое общество», воспринимаемое как «общность социальных отношений, которые не могут интегрироваться в национально-государственную политику или определяться ею»; глобализация – «процессы, в которых национальные государства и их суверенитет вплетаются в паутину транснациональных акторов и подчиняются их властным возможностям их ориентации и идентичности» [14, с. 23-26].

В настоящее время представления о том, к чему приведут процессы инициированные глобализацией, чаще всего в целом не адекватны: основное внимание сосредоточено на технологических и экономических аспектах мирового развития, нет четкого понимания того обстоятельства, что мир вступил в полосу нестабильности и новых потрясений, которые будут вызываться совместным действием различных факторов — от экологических до культурно-цивилизационных. «...Диагноз мирового общества риска: ...глобальные угрозы делают шаткой несущую конструкцию традиционных расчетов безопасности; вредные последствия утрачивают пространственно-временные границы, обретают устойчивый глобальный характер; ответственность за причиненный ущерб уже нельзя возложить на определенные инстанции — принцип причинно-следственной связи теряет остроту различения, ущерб больше невозможно компенсировать из финансовых источников, бессмысленно искать спасения от послед-

ствий наихудшего варианта глобальной спирали уничтожения. Стало быть, не существует и планов выживания, если такой наихудший вариант станет реальностью» [15, с. 79-80].

Происходящая в последнее время акцентуация на двойственность процессов глобализации, объясняет факт происходящей универсализации принципов международных взаимодействий в самых различных сферах жизнедеятельности человека – политической, финансовой, технологической, культурной и т.д. Формируются не имеющие аналогов в истории, глобальные производственные, технологические, финансовые, информационные потоки. Одновременно происходит усложнение внутренней структуры и системы взаимодействий нового мирового порядка, что можно характеризовать как важный фактор укрепления стабильности. «Способность отдельных национальных государств к автономным действиям сокращается под действием мощных сил, над которыми они не властны, в эпоху глобализации даже в пределах своей территориальной юрисдикции избранники народа уже не могут свободно делать все, за что проголосовал их электорат» [16, с. 389].

В современном мире сложилась ситуация при которой ни одно государство не может осуществлять свою политику без учета интересов мирового сообщества. Хотя в то же время происходит борьба за сферы влияния, за рынки сбыта, сырьевые источники и за овладение стратегически важными районами мира. И это приводит к тому, что наблюдается тенденция формирования «однополюсного» мира, возрастает социально-экономический разрыв между некоторыми регионами. Особенно это проявляется в отношениях высокоразвитых стран и стран, составляющих «четвертый мир». То есть на фоне прослеживающихся процессов интеграции, присутствуют и явно выраженные противоречия, проявляющиеся в форме различного рода конфликтов.

Происходящее изменение структуры капитала, создание организационных сетей, развитие культуры виртуальной реальности, уделение основного внимания технологии ради самой технологии – все эти основные характеристики социальной структуры информационного века и являются источниками кризиса государства и гражданского общества в том виде, в котором они сформировались в индустриальную эпоху. Они также выступают в качестве тех самых сил, против которых организуется сопротивление различных сообществ, причем это сопротивление способно дать жизнь новым формам самобытности, устремленным в будущее. Последние выступают против доминирующей логики общества сетевых структур, ведя оборонительные и наступательные бои по трем направлениям новой социальной структуры: пространство, время и технология [17, с. 302].

Становление постиндустриального общества и процессы глобализации современного мира находятся в тесной взаимосвязи и инициируют друг друга, и, как следствие, мировое сообщество оказалось перед проблемой предсказанной О. Тоффлером – «футурошоком» или «шоком будущего», ставшего реальностью наших дней и касающейся каждого конкретного человека. Имеется в виду, что «...многие

социальные проблемы начали развиваться сами по себе, совершая дикие скачки и сопротивляясь нашим самым качественным усилиям противостоять им» [18, с. 364]. Ритм изменений во всех сферах жизнедеятельности возрос настолько, что человек не только физически, но и психологически, интеллектуально находится на пределе своих возможностей, не в состоянии к ним адаптироваться

Стремительное развитие информационных технологий и процессы глобализации обусловили расширение информационного пространства и установление принципиально новых форм связей между различными странами. Происходит формирование «облика нового мира» или новой социальной реальности, т.е. новый международный порядок. В то время как, новый информационный порядок, своего рода «материальный носитель» и в то же время — сложный, постоянно развивающийся, продолжительный в историческом аспекте процесс, который в столь явной форме проявляется только в последнее время и находится во взаимосвязи и взаимозависимости со всеми аспектами глобальных перемен современного мира.

Наиболее зримо постиндустриальные трансформации проявляются в области мировых коммуникационных сетей, информационного обеспечения, финансовых операций, средств массовой информации, международного сотрудничества. Так создаются предпосылки как для глобальных инфраструктур, режимов, систем, институтов, так и для изменения принципов организации общества – горизонтальные связи заменяют вертикальные. Для новой социальной реальности, формирующейся в настоящее время, характерной тенденцией все больше становится взаимосвязь и взаимозависимость различных факторов, общественных влияний и процессов, объективных и субъективных сторон человеческого бытия, общечеловеческого и индивидуального, национального и глобального.

Важной проблемой в контексте мегатрендов мирового развития становится выявление соотношения локального и глобального, имеется в виду воздействие локального на глобальные трансформации. Появление этой проблемы вызвано тем, что на «второй волне» развития цивилизации общее направление трансформации в явной форме не было обозначено и развитие происходило в основном локально, порой даже в различных направлениях. Многие страны проводили политику специализации в наиболее выгодных для них областях, с учетом локальной специфики.

Концепция построения постиндустриального или информационного (хотя это не равнозначные понятия) общества определила общую перспективную направленность развития именно всего мирового сообщества. Новые технологии и, в частности, информационные, должны стать основой позитивных изменений жизни человека во всех сферах жизнедеятельности и объединить все мировое сообщество. Прогнозируется изменение основных социальных институтов и человеческой системы ценностей, и такая позитивная направленность трансформаций станет характерной для всех стран.

Приведенная концепция, как универсальная содержит своего рода рекомендации, реализовав которые человечество сможет избежать или минимизировать

актуальные и потенциальные угрозы будущего. В настоящее время концепция универсальности представлена в нескольких формах. Так прогресс подразумевает развитие человечества по модели, реализуемой Западом. В формате общечеловеческой цивилизации подразумевается отказ от национальных интересов и подчинение локального универсальному. Идея глобальной цивилизации появилась как защита от угроз и вызовов будущего, как идея взаимосвязи и взаимодействия всего человечества, как «свод» универсальных норм и ценностей для всего мирового сообщества.

Универсальная модель развития подразумевает, что все страны должны ориентироваться на Запад. Но в современной реальности «догоняющая модель» многими странами не была реализована в связи с различными стартовыми позициями, существующей социально-культурной ситуацией и отсутствием объективных возможностей для социальных преобразований. В связи с чем становится очевидным, что при трансформациях, имеющих направленность локального характера, приходится базироваться только на потенциале внутреннего развития.

Современные постиндустриальные трансформации не предполагают превалирование локального, акцент делается на сочетание локального и универсального. Хотя выделить основы такого сочетания сложно, а порой и невозможно, так как эти основания всегда специфичны и вряд ли их можно представить в виде общих норм или предписаний.

В ряде основных и наиболее проблемных для мирового сообщества областях, таких как новые технологии, информационные технологии, экология, экономика, подразумевается общее направление трансформации с небольшими изменениями универсальных подходов, принимая во внимание специфику конкретного государства или общества. Но в то же время необходимо учитывать и то, что представляет собой локальное, имеется в виду национальность, язык, религия, культурные особенности, ментальность, этнос. Локальные сообщества различаются по основным системам ценностей и жизненным стереотипам, традициям, семейным отношениям, коллективности в обществе и т.д.

Но в то же время существует точка зрения, согласно которой единство мира возможно в качестве конститутивного принципа, достигнутого через диалог культур. Возможность формирования «новой культуры мира» предполагает объективацию новых моделей социального, политического и культурного сотрудничества, при отказе от права вмешательства во внутренние дела других стран и навязывания какого-либо единого образа жизни или цивилизационной организации.

В ситуации наших дней, наряду с позитивными постиндустриальными трансформациями, некоторые тенденции развития современного мира становятся все более противоречивыми, с постоянно возрастающей изменчивостью и непредсказуемостью, что привело к появлению проблем нового формата, получивших название «глобальных проблем современности».

Современный человек постоянно находится как бы в «зоне опасностей». Опасности представляют собой актуальные или потенциальные явления, процессы или события, которые в какой-либо форме могут нанести ущерб человеку, социальной группе, обществу, человеческому сообществу. Подразумевается не только физический и материальный аспекты, но и природные и духовные ценности, препятствование позитивному развитию.

Изменившиеся реалии современной жизни привели к тому, что изменилось и понятие безопасности как необходимого предупреждения и противодействия актуальным и потенциальным угрозам как конкретному человеку, так и обществу и всему мировому сообществу. Содержание понятия «безопасность» означает отсутствие опасностей или наличие возможностей надежной защиты от них. Стала очевидна его многоаспектность, когда каждый из аспектов, как военный, так и политический, экономический, социальный, экологический играет свою роль. Как мера противодействия опасностям разрабатываются доктрины национальной и информационной безопасности; создаются конкретные программы достижения политической, экономической и социальной стабильности современного мира. Но прежде всего, должна быть обеспечена безопасность человека, поскольку, как утверждал Протагор, именно человек является мерой всех вещей. В связи с чем, актуализируется внимание к социальным последствиям любых процессов, происходящих в мире.

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире. Санкт-Петербург. 2001. с. 323.
2. Белл Д. Возобновление истории в новом столетии / Предисловие к новому изданию книги «Конец идеологии» / Вопросы философии. 2002, № 5, С. 17.
3. Там же. С.17
4. Тоффлер О. Третья волна. М. 2002. С. 51.
5. Там же. С. 215-216.
6. Косов Ю.В. В поисках стратегии выживания / Анализ концепций глобального развития / СПб., 1991. С.103 –106.
7. Бек У. Что такое глобализация? М.: Прогресс – Традиция, 2001. С. 40.
8. Кармин А.С. Философия культуры в информационном обществе: проблемы и перспективы // Вестник Российского философского общества. М. 2 (34). 2005. с. 49-50
9. Яковец Ю.В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций. М., 2001. С. 6 – 10.
10. Тейяр де Шарден П. Феномен человека. М. 1987. с. 228-229
11. Хаттон У. Мир, в котором мы живем. М. «Ладомир». 2004. с. 225 – 226.
12. Хаттон У. Там же. С. 226.
13. Нейсбит Дж. Мегатренды. М., 2003. С.23.
14. Бек У. Что такое глобализация? М. Прогресс – Традиция. 2001. С. 23-26.
15. Бек У Там же. С. 79-80.
16. Хаттон У. Мир, в котором мы живем. М. «Ладомир». 2004. с. 225 – 226.
17. Кагель М. Могущество самобытности / Новая постиндустриальная волна на западе. М., 1999, С. 302.
18. Тоффлер О. Футурошок. Санкт- Петербург.1997. С.364.

DISCURS ȘI TRUP: PRACTICI DISCURSIVE ȘI CORPORALE ÎN CONTEXTUL PANDEMIEI COVID-19¹

DISCOURSE AND BODY: DISCURSIVE AND BODILY PRACTICES IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC

Alexandru COSMESCU, *doctor în filologie*
Institutul de Istorie
khoraa@gmail.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.13>

CZU: 1/14

Rezumat

În articolul de față, pe baza a două texte ale filosofului italian Giorgio Agamben, dezvolt o analiză a eticii discursive și a practicilor corporale în contextul pandemiei Covid-19. În contextul insistențe asupra unui mod discursiv aprobat oficial, devine necesară o formă de parrhesia, ca mod al subiectului locutor de a deveni conștient de propria vorbire și a o relua în posesiune. Aceasta implică atât o anumită urgență de a spune cât și un angajament față de adevăr – care, recent, a fost înlocuit cu o noțiune prost înțeleasă de „fapt” – reevaluând atât rolul discursului filosofic, cât și al celui poetic. În contextul unei relații modificate cu corpul, ce riscă să-l lipsească de posibilitatea de a se constitui ca subiect sensibil prin atingere intersubiectivă, devine necesar un nou set de practici corporale, pentru a ne reconecta la auto-afectare și atingere ca aspecte de bază ce constituie subiectul întrupat. Acestea pot include atât anumite forme de mindfulness – a deveni conștient de trup în calitate de câmp al atingerii – cât și practici de relaționare intercorporală. Aceste practici devin intrinsec politice.

Cuvinte-cheie: Covid-19, discurs, trup, rezistență, etică.

Summary

In the present paper, based on two articles by the Italian philosopher Giorgio Agamben, I develop an analysis of discursive ethics and bodily practices in the context of the Covid-19 pandemic. In the face of an insistence on an officially approved mode of discourse, a form of parrhesia becomes necessary as a way of the speaking subject to become aware of their own speech and to reclaim it. This involves both a certain urgency of speech and a commitment towards truth – which, recently, has been replaced by a misunderstood notion of “fact” – reevaluating the role both of philosophical discourse and of the poetic one. In the face of a modified relation to the body, that risks depriving it of the possibility of constituting itself as a sensible subject through intersubjective touch, a new set of bodily practices become necessary in order to connect with self-affection and touch as basic aspects that constitute the embodied subject. These can involve both certain forms of mindfulness – becoming aware of the body as the field of feeling – and practices of intercorporeal relating. These practices become intrinsically political.

Keywords: Covid-19, discourse, body, resistance, ethics.

---

¹ Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului 20.70086.1/COV Sustenabilitatea gândirii filosofice în societatea post pandemie.

În studiul *Practici ale sinelui în contextul post-pandemie* [1], aflat în curs de apariție, am propus un dialog, din perspectiva practicilor sinelui, cu o serie de articole ale filosofului italian Giorgio Agamben, consacrate modului în care comunitatea internațională a ales să facă față crizei pandemice generate de virusul Covid-19, publicate în volumul *Where Are We Now? The Epidemics as Politics* [2]. În studiul menționat, am explicat felul în care practicile sinelui au funcționat, în contextul pandemiei, ca resursă pentru crearea unor noi moduri de raportare la sine, nuanțând, completând și chestionând perspectiva propusă de G. Agamben. În articolul de față, mă voi opri asupra a două dintre articolele mai recente ale lui G. Agamben, publicate după editarea volumului *Where Are We Now*, care permit o contextualizare atentă a modului în care ne raportăm, ca indivizi și comunitate, la situația pandemică. Consider regretabil faptul că, în comunitatea filosofică internațională, intervențiile lui G. Agamben au fost asimilate unui discurs negaționist / anti-vaccinist și ignorate sau cenzurate în mare parte. Respectiv, intenția mea în articolul de față este ca, printr-o expunere extinsă și un angajament critic cu tezele lui G. Agamben, să le reintroduc într-o comunitate care, altfel, ar continua, cel mai probabil, să le ignore.

Primul dintre textele asupra cărora mă voi opri *Când casa arde* [3], a fost publicat de Giorgio Agamben la 5 octombrie 2020. Desfășurând metafora unei case aflate în flăcări și atribuind-o situației contemporane (nu doar în contextul pandemiei, ci, mai larg, al schimbării raportării la viața umană din perspectiva medicalizării și biopoliticii), G. Agamben reflectează, într-un mod extrem de sugestiv, nuanțat și aluziv, asupra propriei poziții discursive și a felului în care condiția socială în care ne regăsim impune un anumit fel de a vorbi. Merită amintit că, încă de la prima sa intervenție privind tema coronavirusului – la 26 februarie 2020 – G. Agamben a adoptat un ton al *parrhesiei*, al intenției de a spune ceva ce percepe drept *adevăr* în ciuda tendințelor puterii politice de a generaliza un anumit discurs – cel medicalizat și „tehnocratic”, al biopoliticii și al intenției de a salva „simpla viață”, al reducerii vieții întrupate (ce implică și o dimensiune spirituală, afectivă și etică) la simplul strat al biologicului care „trebuie salvat cu orice preț”, chiar și cu cel al distrugerii anumitor forme de viață comunitară și al reducerii oamenilor la „simpla viață” biologică, dezumanizându-i și asimilând guvernarea ființelor umane cu guvernarea obiectelor. Or, reacția comunității filosofice la textele lui G. Agamben a fost, din acel moment, aproape una de cenzură: în diverse culegeri de articole au fost incluse zeci de reacții la textele lui Agamben, semnate de vechi prieteni / aliați ai lui precum Jean-Luc Nancy sau Slavoj Žižek, fără a include înseși textele la care se face referire – o politică tendențioasă, amintind de „criticile” sovietice ale filosofiei „burgheze”; referințele la textele publicate de el sunt vagi, iar poziția lui este simplificată excesiv; discursul lui este asimilat celui al negaționiștilor sau antivacciniștilor, fără atenție la nuanțe. Or, principala „urgență” pe care o reclamă G. Agamben în textele sale este cea a instaurării unei stări generalizate de excepție, care permite guvernelor să adopte măsuri arbitrare și să impună o paradigmă a guvernării prin decret, instaurând moduri de a fi axate pe distanțare fizică, pe destrucțurarea vieții comunitare și pe un cult al medicinei privită ca nouă religie mondială. Într-un asemenea context social, nu este de mirare că textele care chestionează acest discurs devenit dominant sunt ignorate sau cenzurate.

În fața acestei urgențe a „casei în flăcări”, consideră G. Agamben, singura posibilitate etică ce-i rămâne unui subiect atent la propriul discurs – și care investește afectiv, cognitiv și existențial în propriul discurs – este cea de a continua să vorbească în felul în care a făcut-o până acum: indiferent care sunt lucrurile care se întâmplă, indiferent dacă viața însăși va dispărea, exigența care i se impune celui atent la propriul discurs este cea de a continua să vorbească / scrie asumându-și propriul discurs / propria modalitate discursivă. Chiar dacă lucrurile nu sunt sub controlul subiectului vorbitor, ele continuă să-l afecteze, iar situația în care se află influențează discursul – îi conferă o nouă calitate și un nou impact: „În casa în flăcări, continui să faci ceea ce făceai și înainte – dar nu poți să nu vezi ceea ce flăcările îți arată atât de clar. Ceva s-a schimbat, nu în ceea ce faci, ci în felul în care îi dai drumul în lume. Poezia scrisă într-o casă în flăcări e mai dreaptă și mai adevărată fiindcă nimeni nu o va auzi, fiindcă nimic nu garantează că va scăpa flăcărilor. Dar dacă, din întâmplare, își va găsi un cititor, el nu va scăpa de ceea ce îl cheamă din vuietul neajutorat, inexplicabil, scufundat” [3]. Mai mult decât atât: „Adevărul poate fi rostit doar de cei care nu au nicio șansă de a fi auziți, doar de cei care vorbesc dintr-o casă consumată nemilos de flăcări” [3]. Poziția metadiscursivă a lui G. Agamben explică motivele din care continuă să scrie și să publice, chiar dacă perspectiva lui este neglijată: atât urgența, cât și reacțiile problematice la textele scrise de el *nu afectează cu nimic însuși angajamentul de a vorbi în modul în care o face*, ci, poate, doar tonul discursului său, conferindu-i, paradoxal, o *putere* mai mare asupra celui care ajunge să se oprească totuși asupra lui.

Discursul poetic și cel filosofic au în acest context, consideră G. Agamben, un rol esențial: „Poezia și filosofia, atunci când vorbesc, nu uită că ele vorbesc, ele își amintesc limbajul. Dacă ne amintim limbajul, dacă nu uităm că vorbim, devenim mai liberi, nu suntem legați de lucruri și reguli. Limbajul nu este o unealtă, este fața noastră, deschiderea în care suntem” [3]. Poezia și filosofia se constituie, astfel, ca două moduri de a locui în limbaj conștientizând faptul vorbirii – unul dintre ele, cel poetic, atent la o dimensiune prelingvistică implicită în limbajul însuși, un „cântec întunecat în interiorul limbajului” [3] care precede orice vorbire articulată; iar cel filosofic – atent la dimensiunea clarității și a adevărului. Implicit în această etică discursivă la care face referire G. Agamben este angajamentul subiectului vorbitor – faptul că de fiecare dată când vorbesc, *eu* sunt cel care vorbesc, și vorbesc dintr-o perspectivă determinată, situată, pe care o locuiesc indiferent dacă îmi dau seama sau nu. Discursul poetic și cel filosofic sunt cele două forme de discurs sensibile la această situație și locuire – cele în care subiectul vorbitor nu-și poate ascunde sieși faptul că vorbește, captivat fiind fie de conținutul propriului discurs, fie de persoana căruia i se adresează. Pentru G. Agamben, „dialectul” poeziei și al filosofiei a devenit astăzi o limbă moartă – dar una care „conferă mai multă viață gândirii” și în care se impune să vorbim chiar în condițiile în care „casa ne e în flăcări” [3].

Referința la „casa în flăcări”, care bântuie textul lui G. Agamben, include aspecte ale violenței celor două războaie mondiale, ale totalitarismelor, dar și „impulsul orb al omenirii spre salvare și progres” [3] care a condus, tocmai, la dezumanizare și la pierderea contactului cu viața în sensul afectivității și autoafectării. Din perspectiva filosofului italian, „Poate casele și orașele au ars deja într-un incendiu enorm – cine

știe cât timp în urmă – pe care ne prefacem că nu-l observăm. Din majoritatea rămân doar bucăți de ziduri, o frescă, un fragment de acoperiș, nume, atâtea nume, deja mâncate de flăcări. Totuși acoperim totul cu vopsea ieftină și cuvinte falsificate, așa încât pare intact. Trăim în case și orașe incinerate de la un capăt la celălalt ca și cum ar sta încă în picioare; oamenii se prefac că trăiesc în ele și se plimbă în măști printre ruine ca și cum ar trăi încă în cartierele familiare ale unei epoci apuse” [3]. Această dimensiune a ascunderii de sine nu trebuie, după G. Agamben, să trezească un sentiment al superiorității din partea celui care privește lucid la transformare: din contra, *faptul de a fi împreună într-o casă în flăcări* înseamnă, tocmai, că privirile noastre se vor întâlni în momentul în care vom fi consumați cu toții.

G. Agamben atinge, în acest eseu, și tema auto-afectării / simțirii de sine, asupra căreia voi reveni spre finalul articolului de față: „A te simți viu: a fi afectat de propria sensibilitate, a fi lăsat propriului gest fără a fi capabil nici să ți-l asumi, nici să scapi de el. A mă simți viu face viața posibilă pentru mine, chiar dacă aș fi închis într-o cușcă. Și nimic nu e atât de real ca această posibilitate” [3]. Acest *fapt-de-a-te-simți-viu*, faptul de a fi afectat de tine însuși / a te simți pe tine însuși, are clare rezonanțe cu perspectiva fenomenologică a lui Michel Henry [4], care ajunge să acuze, în una dintre lucrările sale târzii [5], noua barbarie generată de „uitarea vieții” ca simțire de sine și înlocuirea ei cu o concepție reduționistă, biologică asupra vieții. Faptul de a te simți pe tine însuși în calitate de trup viu este, astfel, pentru ambii filosofi dimensiunea fundamentală a existenței umane. Referindu-se la consecințele posibile ale modului de viață instaurat de logica auto-izolării, G. Agamben declară că „În anii care vin, vor exista doar călugări și delincvenți. Și totuși e imposibil să te dai pur și simplu la o parte, să crezi că poți scăpa de molozul lumii care s-a dărâmat în jurul nostru. Pentru că această dărâmare ne afectează și ni se adresează, pentru că noi înșine suntem moloz. Și trebuie să învățăm să folosim molozul corect, atent, fără să fim observați” [3]. Figura „călugărului” este, evident, cea a autoizolatului care își transformă, eventual, izolarea în exercițiu spiritual; cea a delincventului devine, respectiv, cea a persoanei care încalcă regulile cu privire la modul de viață în contextul pandemic și se expune unei condamnări legale. Or, însuși faptul izolării ca formă de a „te da la o parte” nu exclude faptul că persoana izolată rămâne parte a texturii sociale ruinate, a „molozului” cu care lucrează în mod subversiv, expunându-l.

G. Agamben își încheie textul cu o aluzie la metafora dispariției omului „asemenea unui chip desenat pe nisip la marginea mării”, din finalul volumului lui Michel Foucault *Cuvintele și lucrurile* [6, p. 517]: omul este înlocuit cu o imagine goală și mută a simplei vieți biologice, „aflată la cheremul calculelor puterii și științei” și, poate, anume din această situație a naufragiului total poate apărea „încet sau abrupt, altceva – desigur nu un zeu, dar niciun alt om – poate un nou animal, un suflet care să trăiască în alt mod” [3].

În al doilea text la care mă voi referi în articolul de față, *O filosofie a contactului* [7], publicat la 5 ianuarie 2021, Giorgio Agamben pornește de la o explorare a conceptului de *contact*, în relație cu cel de atingere. Examinând definiția propusă de Giorgio Colli, „două puncte sunt în contact atunci când sunt separate doar de un vid al reprezentării” [7], G. Agamben continuă prin a afirma că două trupuri sunt în contact atunci când între ele nu poate fi introdus niciun mediu. Însă o definiție pur negativă nu este consi-

derată satisfăcătoare, G. Agamben propunând o reinterogare a atingerii / pipăitului – „cel mai umil și terestru dintre simțuri” [7]. În analiza aristotelică, specificul atingerii este faptul că, spre deosebire de alte simțuri, care își percep obiectele printr-un mediu exterior lor, în cazul atingerii trupul însuși (*sarx*, „carnea”) este atât mediul prin care sunt percepute obiectele tactile, cât și parte a ceea ce este efectiv perceput. Atunci când atingem ceva, nu percepem doar ceea ce atingem, ci și trupul însuși. Respectiv, după cum remarcă G. Agamben în bună tradiție aristotelică și fenomenologică, „contactul cu un alt corp este deci, în același timp, în primul rând contact cu noi înșine. Atingerea, care pare inferioară altor simțuri, este deci într-un anumit sens primul simț, pentru că în ea este generat ceva de tipul unui subiect, presupus într-un anumit mod abstract în vedere și în celelalte simțuri. Avem experiența de sine pentru prima dată atunci când, atingând alt corp, ne atingem pe noi înșine” [7]. Această perspectivă fenomenologică îi deschide lui G. Agamben perspectiva unei concise și acute critici politice: „Dacă, așa cum se încearcă în mod pervers astăzi ar fi abolit orice contact, dacă totul și toți ar fi menținuți la distanță, am pierde nu doar experiența altor corpuri, ci în primul rând orice experiență imediată a propriului sine. Ne-am pierde pur și simplu carnea” [7].

Contextul *filosofic* în care propune Giorgio Agamben această perspectivă este insistența asupra trupului și a atingerii, inaugurată de analizele proto-fenomenologice ale lui Aristotel [8] și Condillac [9] și adusă la împlinire prin fenomenologia trupului în versiunile lui Edmund Husserl [10] Michel Henry [4] și Maurice Merleau-Ponty [11]. Dincolo de diferențele de nuanță ale perspectivelor propuse de acești autori, din textele lor se desprind câteva concluzii fundamentale cu privire la trup, care permit contextualizarea *politică* oferită de G. Agamben. Merită punctate câteva aspecte:

a) Fenomenologic, există o distincție fundamentală dintre „corp” și „trup”. Corpul (*Körper*) este asimilabil obiectelor naturale; este ceva ce apare în lume, supus legilor fizicii și ale biologiei. Trupul (*Leib*) este un fenomen subiectiv – câmpul atingerii și al mișcării, dat ca „de fiecare dată *al meu*”, constituit din perspectiva persoanei I, care este condiția de posibilitate pentru orice apariție de ordin obiectiv.

b) Forma primară a trupului este un câmp al sensibilității tactile pure. În acest câmp al tactilității și afectului resimțit în mod întrupat se constituie, prin atingerea de sine, imaginea trupului ca sistem al unor posibilități de mișcare și atingere a obiectelor / a „cărni lumii”. Fenomenul primar în acest câmp este cel al atingerii de sine, pentru care este caracteristică dedublarea senzațiilor: atunci când îmi ating palmele una de alta, pot localiza, în fiecare dintre ele, atât senzația *atingerii a ceva*, cât și a *faptului de a fi atins de ceva*. Faptul că această dublă atingere este prezentă în *fiecare palmă* stă la baza constituirii unei prime imagini a trupului ca *aflat în contact cu sine însuși* și compus din părți dispuse una alături de cealaltă, atingându-se. Aici apare și prima distincție dintre „sine” și „altceva decât sine”, care stă la baza conceptelor de subiectivitate și obiectivitate: „sinele” sau „trupul propriu” este câmpul în care apare atât simțirea faptului de a atinge, cât și a faptului de a fi atins în același timp, localizat, de exemplu, în ambele palme lipite una de cealaltă. Atunci când ating orice alt obiect – cheia din buzunar atunci când vreau să descui ușa – simt doar faptul de a atinge, exprimat ca simțire a răcelii și durității, localizat în vârful degetelor; nu simt nimic *localizat în che-*

ia însăși, așa cum simt atingerea pielii în cealaltă palmă atunci când mi le lipesc una de cealaltă. Distincția dintre „eu” și „non-eu” este posibilă doar în câmpul trupului, unde non-eul apare drept „ceea ce rezistă atingerii”: pământul pe care merg și în care tălpile mele nu se scufundă, peretele de care mă sprijin și prin care nu cad etc. Prima formă a alterității este *materia dotată cu rezistență*, percepută în mod întrupat.

c) O distincție suplimentară este cea dintre trupul-simțire și trupul-simțit. Câmpul sensibilității tactile și mobile pure este cel în care apare *ceva simțit ca determinat* – durerea, plăcerea, textura, temperatura, aparținând atât unor părți ale trupului propriu, cât și altor obiecte cu care pot intra în contact. Trupul ca sensibilitate pură rămâne un spațiu al posibilităților, un spațiu al amorfului, până în momentul *determinării senzațiilor* corelate cu contactul cu sine sau contactul cu altceva decât sine. Trupul capătă formă și se auto-obiectivează în calitate de corp printr-o serie de distincții între *trupul însuși ca întreg* (câmpul sensibilității), *părțile trupului aflate în contact cu ele însele, obiectele care îi rezistă și îi provoacă senzații tactile* și prin experimentarea diferitor posibilități de atingere și mișcare, în contact cu mediul său.

d) Simțirea întrupată este întreșesută cu afectivitatea. Trupul este nu doar câmpul în care simțim texturi și temperaturi, ci și domeniul plăcerii / durerii, angoasei, entuziasmului, depresiei, concentrării. Toate aceste fenomene de ordin afectiv-cognitiv au o bază întrupată, sunt resimțite în trup și în calitate de trup.

e) Intersubiectivitatea apare, primar, ca intercorporalitate. Indiferent dacă este vorba de lupta pe viață și pe moarte din dialectica stăpân-sclav a lui G. W. F. Hegel, de constituirea alterității în sfera propriului din a cincea meditație carteziană a lui E. Husserl sau de ținerea în brațe a copilului de către mamă, instaurarea unei conștiințe a intersubiectivității are la bază perceperea corpului celuilalt și conștientizarea trupului propriu drept *asemănător corpului celuilalt*. Ne conștientizăm pe noi înșine în sens deplin în calitate de subiecți întrupați doar pe baza conștientizării celorlalți drept subiecți întrupați.

Stabilind acest context fenomenologic, putem descifra mai bine conotațiile etice și politice ale demersului lui Giorgio Agamben din textul care formează obiectul analizei de față [7]. G. Agamben oferă prioritate aspectului tocmai descris la punctul e); devenim subiecți în sens plin doar prin contactul cu trupurile celorlalți, descoperim în noi înșine ceea ce suntem – afectivitatea și simțirea de sine – doar atinși fiind de ceilalți. Descoperim plăcerea și neplăcerea, incomoditatea și relaxarea în proximitate corporală cu alții – în prezența corpurilor lor și prin atingerea corpurilor lor. Învățăm să ne raportăm la alții în primul rând ca trupuri: ce tip de atingere este acceptabilă pentru ei, o simplă strângere de mână, o îmbrățișare sau dansatul împreună? Acesta este și contextul în care ne descoperim pe noi înșine în calitate de trup în posesia diferitor posibilități, inclusiv a unor posibilități ce țin de câmpul atingerii.

Or, în contextul în care atingerea devine problematică, prin instaurarea unor norme de distanțare fizică / „socială” și prin aprofundarea fricii de corpul celuilalt ca potențială sursă de contagiune, este afectată însăși posibilitatea atingerii – și, implicit, cea de a intra în contact cu propria subiectivitate ca atinsă de alții, de a te descoperi pe tine în atingerea altora. Un exemplu relevant în acest sens sunt, de exemplu, practicile de mișcare / dans,

precum improvizația de contact. În practicile de acest tip, fundamentală este posibilitatea de a descoperi, în trupul propriu, un răspuns la atingerea celuilalt; asemenea practici se pot desfășura doar în coprezență și, mai mult decât atât, în proximitate fizică. Chiar dacă, în contextul pandemiei și carantinei, diverse comunități care lucrează cu aceste practici au început să opereze în regim online, absența contactului fizic face imposibil răspunsul întrupat la atingerea celuilalt / la rezistența oferită de alt corp, precum și descoperirea posibilităților de mișcare generate în trupul propriu de atingerea altui corp. Or, dat fiind că improvizația de contact este utilizată ca formă de explorare de sine – de descoperire în trupul propriu a unor tipare de mișcare și reacții afective generate de însăși situația contactului cu alt corp – absența oricărei posibilități de contact prin „abolirea contactului” [7] ar face imposibil acest tip de descoperire de sine.

Cu toate acestea, fenomenologic, trupul propriu este ceea ce nu poate fi lăsat la o parte – ceea ce este implicat în orice percepție, simțire sau acțiune. Or, însuși „faptul de a fi aici și acum”, luat ca bază, de exemplu, în practicile de *mindfulness*, care au cunoscut o explozie în mediul online în contextul pandemiei, este eminent întrupat. Stratul fundamental care devine evident atunci când trupul este lăsat să stea și să simtă, fără să facă nimic altceva, este însuși cel al simțirii, implicat al simțirii de sine, al simțirii trupului propriu în contact cu mediul său imediat – simțirea podelei pe care stai întins, a peretelui de care te sprijini, atingerea mâinilor lipite și lăsate în poală, a pleoapelor lipite una de cealaltă, a aerului care intră și iese din nări și extinde cutia toracică, a durerilor care apar în genunchi atunci când stai mult timp nemișcat, a atingerii hainelor pe umeri, conștientizarea propriei poziții și a formei neregulate a trupului tactil, care nu se suprapune niciodată exact peste imaginea vizuală a corpului. Toate aceste lucruri nu pot fi „luate” unui trup viu sensibil în condițiile de izolare socială și absență a contactului cu celelalte trupuri (singura formă în care acestea pot să dispară este cea a paraliziei de tip *locked-in syndrome*), după cum este conștient G. Agamben însuși atunci când, în [3], face referire la simțirea de sine care nu i-ar putea fi luată nici dacă ar fi închis într-o cușcă. Din contra, izolarea poate fi folosită ca modalitate de a intra în *contact* cu acest strat al simțirii de sine a trupului, luat de atâtea ori ca de la sine înțeles, netematizat și neglijat. Întrebarea care rămâne deschisă în logica propusă de G. Agamben este, totuși, care dintre aceste straturi primează în constituirea subiectivității complete și vii: simțirea de sine a trupului *singur și originar*, accesul la câmpul deschis al subiectivității tactile și afective înaintea oricărui contact sau subiectivitatea constituită în atingere.

Aspectele evidențiate datorită perspectivei deschise de Giorgio Agamben în aceste texte se exprimă în trei imperative, fundamentale în contextul crizei Covid-19, indiferent de poziția concretă adoptată în raport cu politicile oficiale:

(1) Necesitatea unei etici discursive conștiente de poziția subiectului discursiv. În contextul în care discursul liber sau *parrhesiast* este amenințat de forme discursive impuse de comunitate sau de putere, este necesar un angajament asumat față de poziția discursivă a locutorului. Conștientizând că *vorbești*, fără a te pierde în discursul al cărui purtător ești, conștientizezi atât puterea propriului discurs, cât și limitele acestuia. Angajamentul față de *adevăr* – pus sub semnul întrebării și redus la „fapte” – devine primar: atât filosofia, cât și literatura devin forme de *mărturisire*,

de expresie a ceva care a devenit accesibil subiectului locutor într-un mod care nu poate fi negat și nu poate fi reprimat. Un discurs asumat al mărturisirii, fără a se jena de *pathos*-ul afectivității intrinseci lui, chestionând inclusiv lucrurile incomode și cele de la sine înțelese.

(2) Necesitatea unei estetici a trupului – în sensul grecescului *aisthesis*. În contextul în care trupul propriu și corpul celuilalt devin o sursă a anxietății legate de posibila infectare, iar modul dominant al conceptualizării trupului este unul biologizant / medicalizat, este necesară o conștientizare a *trupului subiectiv* ca bază a autoafectivității și a *relației intercorporale cu ceilalți* ca fundament al constituirii unui sine social plin. Nu trebuie exclusă forma privativă a intercorporalității – evitarea contactului; ea însăși este un mod de a conștientiza relația dintre trupul propriu și corpurile celorlalți și a constitui, implicit, o relație. Însă ea apare doar pe baza unei posibile proximități, inclusiv tactile, rolul căreia urmează să fie reevaluat la nivel individual. În izolare, formele raportării la propriul trup oferite de practici corporale-afective de conștientizare a câmpului senzațiilor oferă posibilitatea creării unei noi raportări la propria subiectivitate întrupată; în comuniune, formele raportării la corpul celuilalt conștientizând tensiunea dintre proximitate și distanțare și găsind forme de *contact* prin oscilarea între acești doi poli oferă posibilitatea unei noi socialități și comuniuni.

(3) Necesitatea conștientizării caracterului intrinsec *politic* al discursului și a trupului. În contextul în care se impune un anumit tip de discurs (sanționând alte discursuri prin cenzură sau prin etichetarea lor drept „iraționale”) și o anumită formă a raportării la trup (prin obligativitatea unor practici medicale și prin distanțarea socială) însuși trupul și discursul devin locuri ale rezistenței politice: a vorbi într-un anumit mod (diferit de cel promovat în mod oficial) și a te comporta într-un anumit mod (diferit de normele „noului normal”) devin acte intrinsec politice și moduri de a-ți asuma un angajament politic. Respectiv, discursul și practicile corporale impuse la nivel oficial sunt ele însele *practici politice* care își uită sau camuflează caracterul politic, pozând într-un demers pur medical. Noua luptă politică, care transcende contextul electoral al democrației, se poartă, în prezent, în domeniul a ce este acceptabil spre a fi spus și care sunt acțiunile corporale privite drept acceptabile.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE:

1. Cosmescu Alexandru. Practici ale sinelui în contextul post-pandemie. [https:// www.academia.edu/ s/ f4b4606434](https://www.academia.edu/s/f4b4606434)
2. Agamben Giorgio. Where Are We Now? The Epidemics as Politics. Rowman & Littlefield, 2021.
3. Agamben Giorgio. When the House Is on Fire. [https:// illwill.com/ when-the-house-is-on-fire](https://illwill.com/when-the-house-is-on-fire)
4. Henry Michel. Philosophy and Phenomenology of the Body. The Hague, Martinus Nijhoff, 1975.
5. Henry Michel. Barbaria. Iași, Institutul Europeea, 2008.
6. Foucault Michel. Cuvintele și lucrurile. București, RAO, 2008.
7. Agamben Giorgio. A Philosophy of Contact. [https:// illwill.com/ philosophy-of-contact](https://illwill.com/philosophy-of-contact)
8. Aristotel. Despre suflet. București, Humanitas, 2005.
9. Condillac. Tratatul despre senzații. București, Editura științifică, 1962.
10. Husserl Edmund. Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Philosophical Phenomenology. Second Book: Studies in Phenomenology of Constitution. Dordrecht-Boston-London, Kluwer Academic Publishers, 1989
11. Merleau-Ponty Maurice. Fenomenologia percepției. Oradea, Aion, 1999.

„ROSTIREA ROMÂNEASCĂ” –
O PERFORMANȚĂ ÎN „MODELUL” LUI NOIKA

„ROMANIAN SPEECH” –
THE PERFORMANCE OF NOIKA,S ”MODEL”

Cu adâncă pietate și evlavie dedic acest articol memoriei academicianului A. Surdu, care mi-a deschis îmbrățișarea cu filosofia Bucureștiului și căile ascunse spre studiu: C. Noica

Vera PANFIL, *doctorand,*
Institutul de istorie,
veronicapanfil2255@gmail.com

<https://doi.org/10.53783/18572294.21.187.14>

CZU: 1/14

Rezumat

„Rostirea filosofică românească” a lui C. Noica a fost în vizorul cercetătorilor și filosofilor români contemporani reflectată prin prizma hermeneuticii, interpretată ca „un arheolog al limbii”. Investigația conceptuală a limbajului făcută de Noica în baza triadei hegeliene (ființă, devenire, temei) este aplicată și dezvoltată pentru studiul filosofic al limbii române. În articol se expune aprecierea limbajului filosofic în studiile acad. A. Surdu, M. Vulcănescu, Gh. Geană, Wilhelm von Humboldt, S. P. Huntington, A. I. Brumaru și alții în unison, afinitate sau opoziție cu viziunea lui C. Noica despre cugetarea și rostirea filosofică românească.

Cuvinte-cheie: Rostirea filosofică românească, limba română, model cultural, hermeneutică, cugetare.

Summary

C. Noica's philosophical Romanian speech was in the view of the researchers and contemporary Romanian philosophers reflected through the hermeneutic prism interpreted as "an archaeologist of the language", the conceptual investigation of the language performed by Noica on the basis of Hegelian triad (creature, evolution, reason) is applied and developed for the philosophic study of the Romanian language.

The article exposes the appreciation of the philosophic language in the studies of the academicians A. Surdu, M. Vulcănescu, Gh Geană, Wilhelm von Humboldt, S. P. Huntington, A. I. Brumaru and others in unison, affinity or opposition with C. Noica,s view about the thinking and Romanian philosophical speech.

Keywords: philosophical Romanian speech, Romanian language, cultural model, hermeneutics, thinking.

În „Sistemul rostirii filosofice românești” academicianul Alexandru Surdu relevă rolul „rostirii filosofice românești” a lui C. Noica prin prizma filosofiei contemporane „hermeneutică” – știința sau metoda interpretării fenomenelor culturii spirituale; teorie a interpretării semnelor ca elemente simbolice ale unei culturi (în vederea dezvăluirii sensurilor lor ascunse); arta sau știința de interpretare a textelor vechi, în special, a textelor biblice – știința exegezei [3, p. 311].

Alexandru Surdu relatează despre investigațiile făcute asupra limbii de către Hegel și Heidegger (ca izvor de inspirație pentru Noica) în limba greacă și germană: „*Hermeneutica autentic ar trebui să fie deci un arheolog al limbii, care să sape în adâncul cuvintelor și să găsească acolo noutatea uitată*” cu următoarea apreciere a meritului lui C. Noica: „*Nu este mare lucru să spui ce-au mai zis și alții, dar Noica se bucură asemenea lui Hegel, pentru faptul că toate acestea erau ascunse și în limba noastră, uitate, iar a le scoate astăzi la lumină este totuși un lucru bun*” [16, p. 11-12]. Autorul articolului menționat se referă (ca și alți autori) la constatarea făcută de Noica pentru aprecierea lui Eminescu ca hermeneut al limbii române, însă cu exprimarea regretului nostalgic, că filosofia românească încă nu are „un Eminescu”. Meritul lui Noica de a expune „rostirea” în sistemul „pentadă a pentadelor” cu perechea „sinele” – „sinea” și „a fi” – „a exista” (în filosofie), „întru”, „firea”, „rostirea” (la Noica) în procesul de devenire cu cinci elemente, având etapele: „petrecere”, „vremuire”, „infinire”, „troienire”, „rânduială”, care duce ființa „în temeii” și „cumpăt”. Acesta e un proces deductiv, ce alcătuiește un *sistem* al rostirii filosofice, însă după acest autor „se dovedește a fi simplist” comparativ cu sistemul lui Hegel, dar această investigație conceptuală a limbajului este o metodică logică de studiu filosofico-lingvistică: „Nu trebuie uitat nici faptul că „rostirea filosofică românească” își găsește în scrierile lui Noica o *primă* reprezentare sistematică, iar aceasta nu-i decât o căutare a ceea ce el găsisese deja, în esență a triadei de tip hegelian: ființă, devenire, temeii, căreia îi adaugă un început de genul absolutului tradițional și o încheiere difuză” [16, p. 13]. Intenția lui C. Noica de a încadra în rostirea filosofică universală și „rostirea filosofică românească” s-a realizat ulterior în lucrările *Sentimentul românesc al ființei și Devenirea întru ființă*, făcând o cercetare a limbajului filosofic, după cum afirmă A. Surdu, ca să scoată la lumină valoarea uitată a cugetării filosofice românești.

În „Comentarii la rostirea filosofică însoțite de câteva gânduri despre Constantin Noica” Alexandru Surdu, care îl cunoaște personal „... din prima iarnă de după eliberarea sa din detenție și până în ultima iarnă în care ne-a părăsit pentru totdeauna” [14, p. 7] argumentează titlul Comentarii ca un termen apropiat lui C. Noica, care fiind la Centrul de Logică al Academiei Române intenționase (dar „n-a apucat s-o facă”) să traducă în limba română comentariile antice grecești și latine la logica lui Aristotel. Nostalgia Academicianului despre „grădina Academos”, unde Noica ținea seminare și cele 20 de lecții de l. greacă cu N. C. Ștefănescu (cel mai bun cunoscător), plătite de C. Noica este confirmată: „... am elaborat o adevărată teorie a formelor prejudicative la Categoriile lui Aristotel, dovedindu-mă astfel, cel puțin până în zilele noastre, principalul „beneficiar” al operei de traducător din greacă a lui Constantin Noica” [14, p. 9].

Autorul mărturisește în articolul menționat, că C. Noica i-a făcut cunoștință cu „ultimii supravețuitori din țară ai Școlii lui Nae Ionescu” Virgil Bogdan și Constantin Floru, atunci când Noica inițiază seminarul „Nae Ionescu” într-o debara din spatele Cișmigiului, unde locuia Simina Noica.

E de menționat faptul, că A. Surdu avea de la Noica cărțile: *Tratatul despre pătratele magice de Manuel de Pa Mascapole* (în greacă-franceză și greacă-latină) și *De Platonicis Mythis de Ludovicus Couturat, 1896*.

Academicianul apreciază meritul lui C. Noica (care primise aprobarea) în consultarea și editarea manuscriselor lui Eminescu *Critica rațiunii pure* de Kant și aportul pentru apariția lucrărilor lui de logică: „... mai ales, datorită lui Constantin Noica, datorită girului care mi l-au dat atunci, în camera aceea strâmtă, ca o celulă de pe deapsă, supravețuitorii hăituiți ai Școlii lui Nae Ionescu” [14, p.11].

Autorul (A. Surdu) publică împreună cu Noica și Floru *Lecturi cantiene* (1975), apoi sub conducerea lui Petre Creția participă la editarea, traducerea și descifrarea textelor germane ale lui M. Eminescu (Opere, vol. X, XV, XVII), urmează colaborarea cu Noica la editarea a două volume din *Istoria Gânduri Antice* (1980, 1982) de Athanasie Joja (decedat în 1972).

Excursul amplu și diferențiat făcut de academicianul A. Surdu în etimologia lui „Logos” revine la sistemul filosofic românesc al lui C. Noica „bazat pe posibilitățile limbii române” în cercetarea scrierilor cronicărești și eminesciene. Autorul menționat argumentează lucrarea „*Dimensiunea românească a existenței*” a lui M. Vulcănescu ca sursă de inspirație pentru C. Noica (la acordul soției acestuia), pe care Noica o trece sub tăcere și a *Noului Testament*, din care a extras „întru” și „rostire”: „Întru început a fost rostirea”, dar nu-l menționează. Acești doi termeni arhaici și biblici sunt scoși la iveală de C. Noica, care în investigația lui proprie a cuvintelor „rost-rostire” le găsește mai potrivite decât „cuvântul” și crează capodopere de omagiu acestor termeni. A. Surdu remarcă traducerea din Aristotel *Logos de esti phone semantike* prin rostire, care este o glăsuire semnificativă, „adică un cuvânt care înseamnă ceva, și anume rațiunea de a fi este-le, esența obiectelor, lucrurilor, vețuitoarelor etc”. Rostirea este cuvântul articulat în afirmația lui A. Surdu, nu „om” (*anthropos*), care este o denumire, ci „om-ul” (*ho anthropos*). Rostirea este *Logos-ul*, care spre deosebire de cuvântul –denumire nu se spune despre ceva (*kato-tinos legetai*), ci se spune pe sine fără legătură (*aneu symplekes*) cu altceva”. Autorul relevat, cunoscător de limba greacă, semnifică aportul lui Noica la „demnitatea și măreția rostirii noastre” și remarcă traducerea românească din *Evanghelia după Ioan* în „spiritul rostirii filosofice” [15, p.16].

Cugetarea filosofică a lui C. Noica reflectată (în periodice) sub aspectul cultural al „minoratului” și supravețuirii limbii române ca răspuns de opoziție la afirmarea de către Louis Joly în 1863: „La ce bun o limbă nouă ca limba română? Ce opere există în ea” („*Du principe des nationalites*”) afirmă, că fiecare om de cultură din orice domeniu de creație contribuie la statornicirea tezaurului cultural, așa cum se dobândește aurul din nisip, la fel Cantemir, Neagoe Basarab, Gh. Lazăr, apoi Eminescu „ca zlătarii aceia de veacuri de prin munții Apuseni” au scos la iveală aurul din graiul românesc. Noica îi ripostă lui Joly, că îi putem răspunde cu Caietele lui Eminescu și necesitatea facsimilării lor: „Cultura nu este numai desfătare și un fel de creație în lumină; ea este și o suferință surdă, în adâncul sufletelor și a popoarelor. Acest lucru nu-l știa Joly și poate că nu-l știe nici câte un alt Joly de astăzi. ... Îndărățul ei, într-o lume de care voi nu vreți să știți, este creația – sau ceea ce face cu puțință creația. Pentru așa ceva e bună limba română și sunt bune Caietele lui Eminescu” [10, p. 227]. Așa Noica tot „rătăcind prin cuvinte și rostiri” a dat de modulațiile

verbului „a fi” și scoate din combinațiile lui „o întreagă logică modală”, care reflectă realitatea, irealitatea, contingenta, convergența și necesitatea, aducând *noutatea* în rostirea filosofică românească și tot contemplând și comparând limbile europene la modurile de conjugare a verbelor cu diversitatea acestui principiu în limba română în confirmarea faptului, că „... e una din cele mai grele de învățat, în bună parte pentru că nu e grădinarită. ... Dar de problema modurilor verbale se leagă una din creațiile cele mai semnificative a culturii noastre, *logica*, de astă dată nu numai în aspectele ei modale” [7, p. 298]. Astfel Noica aduce „prima noutate”: șase variații a verbului „a fi” în comparație cu „cele cinci clasice” ,adăugând prezumtivul „va fi fiind” sau „ar fi fost să fie” și având ca cap de pod determinarea verbului în ființă din „perspectiva logicii” și înțelege ființa desprinsă „din sentimentul românesc al ei”.

În fiecare limbă se manifestă principiul determinant ca legitate de manifestare a ființei, iar rostirea românească impune modalități noi de exprimare a ființei prin ondulațiile verbului „a fi”: 1. N-a fost să fie; 2. Era să fie; 3. Va fi fiind; 4. Ar fi să fie; 5. Este să fie; 6. A fost să fie.

Prima modalitate „N-A FOST SĂ FIE” reprezintă o ipostază de nerealizare a ființei, aceasta fiind situația de organizare a ei, care nu s-a realizat, dar a încercat să fie. Aici încă are loc procesul de „organizare a ființei”, care se direcționează spre întruchipare în altă formă, afirmă Noica, aducând exemple din istorie sau antologia arborelui vieții (răscoala lui Spartacus sau lipsa activității cerebrale la insecte spre deosebire de mamifere), iar pentru ființa ceea ce n-a fost să fie este mai explicit: „Nu se poate cunoaște ființa sufletească și spirituală a omului fără de imposibilitățile de care s-a lovit el. Viața noastră în sens larg, ca și destinele particulare, se delimitează și se modelează potrivit cu parcurgerile atinse și de nedepășit. Ființa estetică însăși, sau creațiile omului, nu au sens și adevăr fără subtextul de intenții și demersuri pozitive” [13, p. 33]. Această etapă caracterizează ființa neîmplinită, pe care o sugerează rostirea românească prin „ființa suspendată („era să fie”), ființa eventuală („va fi fiind”), ființa posibilă („ar fi să fie”), ființa întrupării („este să fie”) și ființa definitivă („a fost să fie”) și aceasta este „investigația” făcută de Noica asupra ființei, ceea ce nu s-a rezultat dintr-o cercetare „directă” a ființei. În această modulație ființa este lipsită de „*general*” și nu se definește în legitate.

A doua ipostază „ERA SĂ FIE” exprimă absența *individualului*, în care nu se realizează ființa definitivă, rămânând suspendată. În viziunea filosofiei istorice nu s-a acordat cercetare acestei probleme ca să vină „o limbă ca a noastră”, afirmă filosoful Noica, pentru formularea acestei concepții în studiul ființei – „părții rămasă singură activă, în aparență”, precum cei învinși contribuie la dezvoltarea (educația) învingătorilor „așa cum a știut un Hegel să arate că sclavul își modelează stăpânul, la fel se poate susține că o bună parte, sau tot ce „era să fie” în lucruri și oameni, contribuie să edifice ființa” [13, p. 37]. Concluzia definită se afirmă în „perspectiva limbii românești” prin ființa puțin manifestată chiar și de Marele Eminescu sau „romanticul Kleist”, pe când rostirea românească atribuie ființei un înțeles mai larg, deoarece o evaluează în perioada inițială de manifestare.

A treia modulație „VA FI FIIND” cuprinde celelalte două etape anterioare reflectate prin dimensiuni imposibile de realizat în ființă, însă o dezvoltă în continuare, exprimând-o „din punct de vedere gramatical” prin modul *prezumtiv* (posibil – în gramatica veche) caracterizată de probabilitate și poate fi confundată cu conjunctivul sau condiționalul, studiat în 1957 de lingvistul Elena Slave. Anume limba română a găsit o formă specială de exprimare a neîncrederii (formele condiționalului și subconjunctivului) aidoma limbii engleze sau latine, însă „limba noastră redă în plus, cu o întreagă conjugare, *problematicul*, posibilul, presupusul”, aducând o ființă *eventuală*. În mod deosebit, dar simplu de înțeles, Noica confirmă această modulație prin creația culturii, în care creatorul își presupune apreciatorul potențial, așa cum în virtutea realului „producătorul” își vede bunul sau valoarea produsă consumată. În filosofia universală au fost întotdeauna studii de cercetare a existenței altor civilizații (ființe) nu numai pe Tera, dezvoltând știința despre om prin condiția prezumtivului, dar „asigurarea de astăzi că „vor fi fiind neapărat” asemenea ființe a venit să arate condiția de excepție a omului, care încearcă să explice lucrurile și viața după un model” [13, p. 41]. Prezumtivul este propus ca o metodă de investigație în logica formală de pe un alt principiu de identitate al ființei individuale, care se „dublează” sau „multiplică” și lui Noica îi revine întâietatea de a îmbogăți „fenomenologia ființei, pe temeiul modulațiilor românești ale lui a fi”.

A patra modulație „AR FI SĂ FIE” nu se statornicește încă, dar are tot potențialul de a confirma ființa, care consecutiv iese din ipostazele anterioare „n-a fost să fie” (negativ – ființa neîmplinită), „era să fie” (depășește negativul, dar revine la el – ființa suspendată), „va fi fiind” (posibilul suspectat – ființa eventuală), care redau limitele ființei în „pasivitate și inerție”. Această ipostază însă este direcționată pentru realizare fără condiții suplimentare, ci din potențialul ei propriu și nu „refuză”, nici „nu se opune realului”. Astfel vorbirea românească ne sugerează o instanță a posibilului, care nu vine în contradicție cu realul, „vorbirea noastră ridică și ea probleme noi, ea așază tematica posibilului într-o ordine perfect rațională”, care poate fi argumentată de trei postulate noi: 1) are „un statut de autonomie” (de exemplu, „soarele poate să se miște de vreme ce se mișcă”), 2) depășește postura de schemă și nu are o contradicție internă de a se realiza, 3) are o centralizare „întreprinsă de limba noastră”, ce dau posibilitate ființei să se realizeze în modulațiile ce urmează a verbului a fi [13, p. 46-47].

A cincea reflexiune „ESTE SĂ FIE” afirmă o particularitate a unei limbi, care duce la îmbogățirea tezaurului înțelepciunii universale (ființa nu numai este, dar și este să fie), în care verbul auxiliar se combină cu el însuși, formează un concept autonom de viitor decisiv al ființei „limbii noastre” și intră în ființă rațională, „în concepția implicită a limbii românești”. Și iarăși Noica parcurge succint filosofia universală de abordare a ființei: ființa irațională, ființa intuită, ființa divină („dincolo de limitele rațiunii”), ființa în ateismul filosofic, ființa autoproclamată a lui Spinoza, ființa (Spiritul) absolută a lui Hegel, ființa care nu este cercetată suficient în profunzimea ei, în viziunea filosofului român, și afirmă cu toată certitudinea: „Ființa românească,

în schimb, încrustată în experiența limbii, este mai blândă, mai accesibilă și mai rațională. ... apare, dimpotrivă, cum spuneam, ca o circumferință care este peste tot, pe când centrul ei nu e de găsit nicăieri. Este o ființă care *prinde* ființă, de fiecare dată, și care tocmai de aceea apare ca mai puțin necruțătoare cugetului, fiind pusă și ea la încercare, laolaltă cu tot ce este ea” [13, p. 51-52]. Adică ființa noiciană are o legitate și „mai multă semnificație ontologică”, unde *este să fie* este mai explicită decât *este* și raționalitatea ei în limba română îi conferă o alură de modernism, cercetând ființa în „câmpuri de ființă” și răspunde, în consecință, cu ultima modulație.

A șasea la număr „A FOST SĂ FIE” contrazice logica mecanică, în care „între *este* și *nu este* nu se află nimic, iată că limba română schimbă felul de a vorbi și spune, aproape cu egală tărie: *n-a fost să fie* și *a fost să fie*”, iar între aceste categorii ale ființei Noica „orchestrează” ca un iscusit dirijor ipostazele intermediare ale ființei cu modalitățile „va fi fiind”, „ar fi să fie” și „este să fie”, confirmând „experiența spirituală” a ființei în limba română extrase măiestrit din flexibilitatea extraordinară a verbului a fi în statornicirea ființei „adevărate”. În această ondulație se face încercarea de a realiza „codul” ființei, a-i găsi legitatea, adică esența și nu a identifica ființa în esența și existența ei. În ultimă instanță, în contrazicere cu esența ființei din germană (Wesen - ce a fost) „experiența spirituală românească” a ființei constată esența ei prin „a fost să fie”, confirmă în mod concomitent „limitele”, „eventualitatea”, „posibilitatea și „împlinirea” ei, însă Noica nu aduce nici această modulație la finitate: „... nici măcar „a fost să fie” nu închide problema ființei. Se poate spune, dimpotrivă, că abea el deschide hotărâtor către aceasta”, sugerând, că are loc o nouă „deschidere”, ce se petrece identic atât în trecut, cât și în viitor și întemeiază ființa [13, p. 55-56]. Această superbă investigație a limbii române a statornicit cugetarea în rostirea filosofică românească, care în continuare le raportează la modelul cultural universal.

C. Noica continuă „analiza sentimentului ființei” din punct de vedere structural compusă din trei elemente-termeni: *individual – general –determinații*, ce constituie modelul ființei și în profunzimea lui „nu se poate reduce la o schemă”, ci dau naștere la „vocabula „întru”: „Modelul mai adânc este o prepoziție: întru” [13, p. 96]. Modelul ființei filosoful Noica îl reflectă prin creația fermecătoare și nemuritoare a lui Eminescu „*Luceafărul*” și *Tinerete fără bătrânețe* pe fundalul cărora întruchipează sensul ontologic în baza sentimentului românesc al ființei.

Acest studiu nu este dedicat nemijlocit acestei probleme, deaceea aducem doar niște scheme în prelucrare proprie.

Tot Noica îl încurajează pe A. Surdu pentru traducerea din Kant (*Logica Generală*, 1985) și *Logica lui Platon* (1989), pe care n-a reușit s-o vadă publicată, dar a citit-o: „I-am rămas întotdeauna dator lui Noica, deoarece am luat multe de la el, dar nu i-am dat, în schimb, nimic, aproape nimic. Acum, însă, după trecerea atâtor ani, am început să înțeleg câte ceva din „viclenia rațiunii”, care îți oferă tot felul de cai troieni, cu intenția evidentă de a ți-i băga singur în cetatea sufletului, după care ajunge să ți-l ia în stăpânire. Câștigul fiind aici al celui care primește. ... Noica m-a pătruns adânc în suflet, cu greaca și germana lui, cu Platon și Aristotel, cu Kant și Hegel, cu Maiorescu

și Eminescu, cu rostirea lui filosofică, cu sentimentul românesc al ființei, cu Școala lui Nae Ionescu, cu el însuși cu tot” [14, p. 13-14]. A. Surdu în capit. 1, p. 17 a acestei lucrări intitulat „Mircea Vulcănescu și rostirea românească” semnifică influența lui Mircea Vulcănescu (1904-1952, care moare în închisoarea din Aiud) la „desăvârșirea gândului rostirii filosofice românești”, pe care a continuat-o C. Noica.

Afinitatea acestei concepții preluată de C. Noica de la Mircea Vulcănescu se găsește în „Dimensiunea românească a existenței”, în care „Omul românesc” – o definiție succintă a neamului românesc, accentuând una din caracteristici „unitatea de limbă”, ce „îngăduie oamenilor să se înțeleagă și să trăiască laolaltă”, oprindu-se foarte detaliat la caracteristica „ispitei” (autohtonă, română, bizantină, slavă, franceză, germană, ovreiască, ungaro-polonă, balcanică, țigănească, orientală-occidentală, a Nordului, a Sudului), care determină *elementele de sinteză* caracteristice românului.

Ediția *Dimensiunea românească a existenței* a fost îngrijită de Marin Diaconu, care în prefața acestei cărți scrie: „Dintr-un „risipit” gând vulcănescian avea să se rodească peste ani modelul ontologic al lui C. Noica din *Sentimentul românesc al ființei* cu determinarea speculativă din *Devenirea întru ființă* și cu îmbogățirile din *Rostirea filosofică românească*, din Creație și frumos în rostirea românească sau din Spiritul românesc în cumpătul vremii” [17, p. 12].

Mircea Vulcănescu la capitolul *Cugetare și expunere* le dă apreciere limbilor: „traco-germană” cu stil greoi și substanțial și „franco-iudaico relațională” pentru exunere. Autorul menționat exemplifică fundamental caracteristica neamului românesc prin structura economică a urbanismului și zonelor rurale ale României, meditănd profund „asupra sufletului național” în opoziție cu „francezul-clar”, „germanul-profund”, „americanul-practic”, lansând îndemnul: „Să luăm și noi în sufletul nostru ceva din sufletul acestei țări. Și atunci, în orice domeniu ne vom avânta, suntem siguri că la capătul drumului ne vom recunoaște în de noi, români, așa cum se vor recunoaște alții!” [17, p. 36] și dezghioacă caracterele dominante în „sentimentul românului deștărânit”: „Și dacă în sufletul românesc există, fără îndoială, o gradație de macedonean la ardelean și la oltean, trecând prin muntean și bucovinean, la moldovean și basarabean, nu e mai puțin adevărat că, dincolo de această varietate, persistă o unitate de configurație, care le permite să se regăsească drept nuanțe ale unei aceleiași realități esențiale” [17, p. 46].

Autorul (M. V.) atenționează românul să nu implice orientarea sufletului „după un model extern”, citându-l pe P. Valery, că cultura unui om este „ceea ce îi rămâne după ce a uitat totul”. El dedică *Schița fenomenologică din Dimensiunea românească a existenței* lui Emil Cioran în paralela „Ființa ființei” și „Firea ființei”, reflectând „Ființa ființei”, în primul rând, în *ființa ca întreg*, proiectând-o prin dimensiunea timpului și a spațiului în interpretarea românească „loc” și „vreme”, care „... sunt însă dimensiuni ale lumii, adică ele sunt mijloace pentru a putea rândui, așeza, situa ființele care sunt în ea. ... Iar vorbirea obișnuită spune că toate lucrurile se fac „la vremea lor” așa cum toate lucrurile se pun „la locul lor” [17, p. 102].

În dezvoltarea conceptului de *vreme-timp* și caracteristicile lui în graiul românesc își aduce aportul ulterior Constantin Noica, începând cu un frumos excurs din

proverbele populare și tălmăcirea termenului prin dicționare („vremea vremuiește”, pe când: „mândruța iubește”, „firmanul se-mplinește”, „omul îmbătrânește”, „floarea se pârlește”), apoi ca un lingvist iscusit tălmăcește procesul de derivare de la substantiv (vreme) în verb (vremuiește), adverb și adjectiv (vremelnicește, vremelnic) în scopul de a remarca limba română în performanța de substantivizare și verbalizare – „creația cea mai interesantă aici” spre deosebire de limba slavă (originea cuvântului „vreme”), engleză și germană: „Când Heidegger a răscolit prin limba germană, el n-a găsit nimic potrivit și a trebuit să facă verbul *zeitigen*, care e la fel de nefiresc ca multe construcții verbale de-ale sale. Vremuirea noastră, în schimb, e firească și pastrează aproape toate sensurile conceptului, respectiv ale substantivului din care se trage” [12, p. 76]. Scopul acestei dezvăluiri este de a descoperi „noutatea gândului: că felul de a fi și a face al vremii este de a nu face nimic”, adică se neagă procesul de existențialism al vremii în „înțelepciunea românului” și „spiritul limbii noastre”, când omul vremuiește în toate etapele istorice „odată cu vremea – către nicăieri” se reflectă *neutralitatea* în formele de succesiune a timpului și exprimarea obiectivității în concluzia lui Noica despre conținutul adânc filosofic în vorbirea românească: „Vremuirea este devenirea într-o devenire a lumii ... așadar devenirea lui într-o ființă”. Însă filosoful revine la originea latină a limbii române în afirmarea contradicției dintre *timp* și *vreme* prin afirmarea, că timpul ca categorie filosofică este mai vast, adică cuprinde vremea și o „poate înlocui” spre deosebire de limbile slave, unde „vremea redă întreaga arie a timpului ... Căci dacă limba noastră nu vorbește despre afirmările intime ale omului, ea știe bine, în înțelepciunea ei, să-i numească pragurile – și să gândească astfel dincolo de ele” [12, p. 79-80].

După această intervenire și pentru confirmarea celor spuse mai sus de Noica revenim la ideea lui Mircea Vulcănescu despre existența românească în „lumea de dincolo”, nu numai în „lumea de aici” la fel ca și Noica prin intermediul verbului „a fi”: „Lumea „de aici” cuprinde lucrurile care „au fost”, dar „nu mai sunt”, ca și lucrurile, care „pot fi”, dar „nu sunt încă”, care nu se încadrează în logica universală, unde „a fi” înseamnă „a avea loc”, iar „pot fi” se reduce la relativitate și „este ori nu este”, dar „... în limba noastră nu se poate defini „existentul acum și aici”...” [17, p. 108, 112].

Existența românească acest autor o argumentează ontologic în „Firea Ființei” ai-domă lui C. Noica, dar cronologic primul la Conferința rostită în 10 ianuarie 1943 la Ateneul Român din București, apoi publicată în *Izvoare de Filosofie* în 1944, cercetând *ființa* prin verbul *a fi*, adică prin intermediul limbii române și deosebește „ființa care există în sine de ființa, care există în legătură cu altele”, „ființa care poate fi de cea care nu poate fi și de aceea care este, dar ar putea să nu fie, de aceea care nu poate să nu fie” [17, p. 118]. Vulcănescu determină înțelesul lui „a fi” în sensul existențial și în sensul românesc, spre exemplu, „Noi românii ... , zicem: „se-ntâmplă”. Nu zicem că „are loc” ... când strigăm: „prezent”, noi noi nu înțelegem „de față”, expunând existențialismul românesc în potențial (pe care l-a preluat apoi C. Noica) ... „Pentru ideea românească de existență e suficient să fi fost cândva și undeva, oricând și oriunde și pentru că viitorul e neștiut chiar numai „să fi putut fi” [17, pp. 119, 122].

Țin să menționez că autorul aduce o scuză sentimentului românesc de potențial al existenței, argumentând că prin aceasta a trecut și „lumea veche” până la prefacerea civilizației europene.

Categoria posibilului este abordată actualmente de cercetători, inclusiv de C. Băciu, în „punerea în rost a lumii”, dialogând cu C. Noica despre reorientarea spre cercetarea modului de existență a lucrurilor în „raportul” periferic, în care omul modern se eliberează de dependența transcendentă și fundamentează existența sa în posibil. Însă ființei moderne în posibilul ei nu-i mai este caracteristică individualitatea din cauza esențelor multiple de manifestare semnificativă a existenței, afirmă cercetătorul, confirmând teza prin exemplele de inginerie genetică modernă în modificarea speciilor selectate „în raport” cu alți factori „... în măsura în care lucrul poate fi transformat continuu și îmbunătățit până acolo încât modelul inițial devine de nerecunoscut. Acest posibil nu mai preexistă lucrului. Ivindu-se din cunoașterea raporturilor noi, pe care le crează omul, a situațiilor și combinațiilor determinate de el, posibilul omului modern descătușează natura, lasă să iasă la lumină aspecte altfel imposibile” [1, p. 184]. Concepția posibilului ființei C. Băciu o reflectă ca „posibilul câmpului”, multilateral, dar și unitar determinat de funcționalitatea lui prin exemplul limbii (un câmp) și funcționalității ei doar în baza cunoașterii simbolurilor-terminilor pentru a-i contempla tezaurul creației și integritatea graiului.

Un omagiu deosebit pentru *Rostirea românească* o aduce Gheorghită Geană, care relevă cu vehemență rolul lui Noica spre deosebire de alți gânditori, mai ales poeți (Eminescu, Ștefan George, Vasile Conta, Lucian Blaga) de punere în valoare a filosofiei românești „în funcție de tiparele lingvistice”. Acest autor parcurge valoarea limbii în filosofie sub perioada „blestem-binecuvântare”, începând cu turnul Babel (explicație biblică de apariție a limbilor) – „blestem” până la „binecuvântare” – înălțarea gândului la „rangul puterii absolute”: „... *destinul filosofiei este legat în mod inevitabil – și la bine, și la rău – de un element particular: limba*. În primă instanță s-ar părea că în joc e un cadru exterior, ceva ca un veșmânt negru, dar un examen mai minuțios arată că în foarte multe locuri veșmântul acela nu poate fi dezlipit de corpul ideilor pe care le îmbrăcă” [4, p. 14-15]. Se vorbește în continuare despre „blândețea” – „tandrețea” lui Noica în efortul de publicare și traducere în Occident a ontologiei filosofice a lui Blaga și în rolul de *slujitor* al limbii române în prețuirea folclorului și la „conștiința datoriei” că limbă uitată ar putea influența și alte limbi cu „restul” sau românescul în ceasul de „răs-bunare” (interpretat ca luminare a culturii). Pasiunea lui Noica pentru limbajul filosofic se urmărește încă din tinerețe în publicațiile din *Izvoare de filosofie* (1924-1925).

GH. Geană la capitolul afinitate-înraurire semnifică o altă personalitate, scrierile căruia erau preferate de Noica. Este vorba de Wilhelm von Humboldt „*Despre studiul comparat al limbilor în legătură cu diferite epoci ale dezvoltării limbajului*” (1920).

Eugen Muntean în Prefața traducerii operei lui Wilhelm von Humboldt (1767-1835) „*Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității*” îi face o caracteristică complexă acestul filosof-lingvist ger-

man: „Om de cultură complex, una dintre figurile de prim rang ale culturii germane, prieten apropiat al lui Schiller, întreținând strânse relații cu Goethe și cu ceilalți participanți la mișcarea de idei a „clasicismului weimarez”, poet, filolog clasic și filosof, estetician, antropolog și traducător, om politic reformator, gânditor politic și diplomat implicat direct în reconstrucția europeană care a urmat Revoluției Franceze și epocii napoleoniene, creator al modelului modern de universitate întemeiat pe principiul complementarității între cercetarea științifică și practica didactică, figură simbolică greu de încadrat într-un curent ideologic sau într-o mișcare de idei, revedicat în posteritate, de specialiști în teoria politică, de antropologi și de esteticieni, de pedagogi și de istorici, W. von Humboldt este recunoscut pe plan universal. Mai ales, ca fondator al concepției moderne referitoare la problemele limbajului uman” [6, p. 5]. W. von Humboldt în creația sa lingvistică a fost influențat de Platon și Aristotel, Leibniz, Kant și Fichte, Herder, Adelung și Harris (lingviști), iar pentru crearea unei antropologii comparate în studiul limbilor a colaborat cu lingvistul Josef Marie Degerando. Însă investigarea surselor de inspirație e mai puțin importantă, apreciată ca o „problematică secundară” decât „reformularea și îmbinarea ideilor într-un nou ansamblu” ca în cazul lui W. Humboldt - Noica.

Lucrarea *Despre diversitatea structurală a limbilor și influența ei asupra dezvoltării spirituale a umanității* tratează limbajul ca pe o parte indispensabilă a ființei (omul este om doar prin limbaj). Humboldt nu abordează problema apariției limbajului (dacă a apărut sau ar fi fost influențat?), ci se concentrează la determinarea acestui proces (ce este) și formele lui de manifestare, fiind „un factor formator” al gândirii și nu „un mediu în care se reflectă gândirea”, adică esența omului este limba și activitatea intelectului. Contribuția lui Humboldt este definirea conceptului filosofic al limbajului ca creator și dinamic (nu static) ca activitate (nu act), ca forță, organ al vorbitorului (nu instrument) de exprimare a concepției despre lume a „ființei interioare”. În opinia acestui autor analiza științifică (cuvinte, reguli) nu reprezintă esența limbii, ci definește esența creativă a limbii – o expresie a individualității fiecărui popor, al spiritului lui în cadrul istoric uman, apreciind limbajul ca raport dintre subiectiv și obiectiv: individul (subiectul) confruntă obiectivul (experiența generațiilor): „Însă tocmai limbajul, punctul central în care se reunesc cele mai diferite individualități prin comunicarea eforturilor externe și a percepțiilor interne, se află față de caracter în cea mai strânsă și mai dinamică interacțiune... Limbajul este apt să sprijine și să reprezinte această configurare (din interior) printr-o rafinată armonie, adesea imperceptabilă la o limbă particulară, dar care este împletită în ansamblul minunatei sale țesături simbolice” [6, p. 65]. Este remarcabil punctul de vedere al lui Humboldt, că „limba și civilizația nu se află într-un raport constant unul față de altul”. Autorul confirmă această teză prin exemplul limbii peruane, care nu a putut fi impusă față de alte limbi moderne (prin războaie), cu toate că Peru era cea mai civilizată țară din America Latină. La fel India cu o cultură și civilizație mai superioară nu a impus pentru Iava limbajul sanscrit, ci invers. Este vulnerabilă poziția lui Humboldt de acces a civilizației și culturii la alte concepte preluate de la alte națiuni străine și necunos-

cute până atunci pentru țară sau națiune prin intermediul cuvântului (limbajului). Acest aspect confirmă concepte foarte abstracte și adânci chiar într-o limbă a unei națiuni necultivate și sunt corelate într-un sens analog. Actualitatea acestei lucrări pentru studiul dat constă în procesul complex ce are loc în civilizația contemporană de influență în dezvoltarea uniformă a țărilor, naționalităților, indivizilor fără menținerea particularităților etnice precum arhipelagul Iava a preluat din cultura înaltă indiană și a construit-o pe a sa în baza acesteia. În așa mod are loc valorificarea trecutului și influența lui pentru fiecare generație „care se succede” datorită mijloacelor de transmitere a informației. La general, aceasta se referă și la succesiunea epocilor și ce au preluat de la precedenta epocă. Menționăm afinitatea concepției lui Humboldt cu a lui Noika referitor tezei de contopire a configurației unei limbi cu specificarea spiritului la un popor, ce sunt indisolubile una de alta, spre exemplu, limba și literatura: „Specificarea intelectuală și limba permit și favorizează numai forme care și corespund. Limba este, într-un fel, manifestarea exterioară a spiritului popoarelor; limba lor este spiritul lor. ... Din punct de vedere practic, deosebit de important este să nu rămânem la un nivel superficial al explicării limbilor, ci să ne ridicăm mai degrabă la înălțimea unui principiu suprem și să socotim drept punct stabil al întregii configurații spirituale afirmația potrivit căreia structura limbilor speciei umane este diversă, deoarece și în măsura în care specificarea spirituală a națiunilor este ea însăși diversă” [6, p. 80].

Alt cercetător Samuil P. Huntington în lucrarea „Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale” (traducere din engleză de Liana Stan) aduce argumente contradictorii afirmației, că „limba lumii este engleza” prin cifre convingătoare caracteristice perioadei 1958-1992, care a scăzut de la 9,8 % (1958) la 7,6 % (1992). Același proces în descreștere este caracteristic și pentru limbile occidentale (engleza, franceza, germana, spaniola, portugheza) – de la 24,1 % (1958) la 20,8 % (1992), adică o limbă ce e străină pentru 92 % din populația mondială nu poate fi limba lumii, pe când limba dialectului chinez mandarină este vorbită în aceeași perioadă de 15,2 % din populația lumii. Acest autor conchide că limbii engleze i se atribuie rolul de instrument internațional de comunicare și nu „o sursă de identitate și comunitate”. Factorul pozitiv de comparație a populației de limbaj și teritoriu în perioada acelorași ani este pesimist pentru lumea occidentală: de la 38,7 % (1900) la 24,2 % (1993) și în crescendo pentru lumea musulmană (islamică): de la 6,8 % (1900) la 21,1% (1993), pe când indicele religiei ortodoxe este la fel în descreștere: de la 16,6 % (1900) la 13,7 % (1993). În toate părțile și țările lumii are loc o creștere considerabilă a populației urbane ca unul din factorii determinanți ai civilizației contemporane. Respectiv se manifestă și decalajul la compartimentul populația marilor civilizații: occidentală – de la 44,3 % (1900) la 11,5 % (estimat pentru 2025), iar cea islamică: de la 4,2 % (1900) la 17,9% (2010) și 19,2 % (estimat pentru 2025) în opunere cu cea ortodoxă : de la 8,5 % (1900) la 5,4 % (2010) și 4,9 % (estimat pentru 2025). Acești indici confirmă concepția de declin a Europei cu populația scăzută de patru ori și expansia islamică a populației în creștere de cinci ori.

Mă voi referi acum la procesul de globalizare a Islamului în opunerea tezei lui Constantin Noica despre înglobarea culturii occidentale. Opinia lui C. Noica, că Europa este „purtătoarea de cuvânt a globului” și că „întregul glob stă sub modelul european” [11, p. 35-36] se argumentează de el prin formele de cultură și de credință ortodoxă ce au contribuit la „trezirea” unor popoare și accelerarea de dezvoltare a altora, atât regional cât și continental. Această teză autorul o justifică prin responsabilitatea filosofiei culturii de a cerceta culturile istorice în vederea de apreciere a supraviețuirii culturii europene și necesității de a stabili un model al culturii pentru a stabili natura, identitatea istorică și structura lor. Astfel Noica definește noțiunea de model (un sistem de cercetare indirectă a altui sistem divers ce nu poate fi investigat direct) în scopul demonstrării „singularității” culturii europene, însă definit printr-o simplificare, numită „structură” și „întemeiată pe o schemă”, specifică modelului. El reprezintă schema numerică a culturilor prin ciclul puterii, care nu explorează în profunzime procesul, deaceia se propune „raportul dintre Unu și Multiplu” (Unu și repetiția/variația sa; în/și Multiplu), care „ar putea oferi schema tipurilor de culturi reale ca a celor susceptibile de a fi concepute” [11, p. 44]. Rezumatul noician e conceput în „noutatea europeană” a infinitului față de alte culturi, ce se limitează și explicat în filosofia culturii conceptul de „o nouă morfologie a culturii”, expusă prin părțile de vorbire gramaticale, ce exprimă „tiparele, condensările, formele și ipostazele gândului”. Dat fiind faptul, că cultura europeană posedă aceste categorii Noica reflectă și acest concept prin prizma limbii, a vorbirii: „modalitate substantivală, adverbială, adjectivală etc” [11, p. 90].

Accentuăm că procesul „renașterii islamice sub aspectul globalizării” ca o fază finală de adaptare a civilizației la Occident, care acceptă înglobarea prin modernizare (importul de obiecte luxoase și contemporane, reîntoarcerea la Islam (politic, cultural, ideologic), însă se respinge cultura occidentală. S. Huntington expune factorii convingători în renașterea acestui proces relevați de Ali E. Hillal Dessouki: expunerea demonstrativă a simbolismului religios și limbajului; multiplicarea școlilor și programelor islamice în școlile din țările occidentale, dominarea opoziției politice musulmane în țările de guvernământ laic, comportament social și vestimentație. Voi cita cu mare interes punctul de vedere al lui S. Huntington de comparație cu o altă viziune politică – teoria marxismului: „În manifestările ei politice, renașterea islamică seamănă cu marxismul: texte sfinte, o viziune a societății perfecte, un angajament pentru o schimbare radicală, respingerea autorităților statului-națiune, o diversitate doctrinară care merge de la reformism moderat la extremism revoluționar. Mai utilă este, totuși, o analogie cu Reforma protestantă. Ambele sunt reacții la stagnarea și corupția instituțiilor existente, pledează pentru întoarcerea la o formă mai pură și mai exigentă a religiilor, propăvăduiesc unirea, ordinea și disciplina și se adresează oamenilor dinamici, din clasa de mijloc, care vor să se afirme” [5, p. 154].

Acest autor atenționează asupra faptului, să nu se confunde Reforma cu Renașterea islamică și să nu fie ignorat acest impact asupra politicii europene. Această manifestare în amploarea socială și culturală în zonele și sferile slab administrate guver-

amental: cultură și ideologie, ținând spre dominația politică (asistență medicală, socială și educație), spre exemplu, în Egipt la începutul anilor 1990, în Kairo după cutremurul din 1992, în toată Indonezia (1970-1980) cu clinici, spitale, grădinițe și universități. Potrivit acestei opinii islamizarea în anii 1970 în Egipt, Pakistan, Afganistan, Arabia Saudită, Algeria, Indonezia, Turcia poartă un caracter revoluționar și are ca nucleu studențimea (80 %), intelectualitatea între 20-40 ani „din segmentul inferior al clasei de mijloc”.

Am adus aceste exemplificări în defavoarea concepției lui C. Noica, că cultura occidentală, cât și limbile de exprimare europene „înglobează” alte culturi.

Revenim la aprecierea ipotezelor lui C. Noica pentru promulgarea limbii române ca pe o limbă „nobilă” prin paralela făcută de el cu limba peilor roșii- *hopi*, pe care lingvistul Lee Whorf o găsește mai adecvată „pentru teoria relativității decât germana ori engleza”. Gh. Geană vede în hermeneutica heideggeriană un izvor de inspirație pentru Noica, ființa căruia era reflectată în forma limbii, adică „adăpostește ființa”. Ca exemplu, profesorul Heidegger avea învățăcei de mai multe naționalități, pe care îi îndemna să vorbească în limba de-acasă: „Prin exercițiile sale hermeneutice, Heidegger explora originile cuvintelor, descompunându-le și recomandând apoi sensurile părților componente” [4, p. 21].

A doua ipoteză ce ține de relativismul cultural în lingvistică este zona *antropologiei* pe care Gh. Geană o aseamănă în științele social-umane cu rolul fizicii în științele naturii. Această sursă de inspirație (Sapir Whorf) pentru lingvistica lui Noica se găsește în antropologia lui Edward Sapir la începutul secolului al XX-lea și continuată de discipolul Benjamin Lee Whorf, care afirmă că extinderea unor limbi în cultura modernă nu le caracterizează mai superioare decât „variate specii lingvistice exotice”. Aprecierea *cuvântului* noician de către Gh. Geană o voi confirma cu citatul: „... ipoteza Sapir-Whorf ... au generat o vertitabilă tradiție antropologică în lumina relativismului cultural-lingvistic, tradiție pe care un exeget mai recent o numește „abordare linguacentrică” [4, p. 23]. Tot acest cercetător îl relatează pe C. Noica ca pe un angajat în suflet în aspectul ontologic din rostirea românească în conceptul trinitar al ființei: individual – determinații – general, unde individualului i se atribuie rolul de „model ontologic” în caracteristica limbii în cazul extinderii generalului: a culturii și limbii popoarelor dominante și colonizatoare pentru popoarele supuse. La acest caz Noica face o cercetare ontologică, („model”) în care culturile „mari” singure se îmbogățesc în interacțiune cu culturile „mici”.

Nu îndrăznesc să redau cu cuvintele proprii în formă de concluzie opoziția sau paralela dintre Noica – Eminescu, ci voi expune un citat excelent din Gh. Geană: „Poate că personalitatea lui Noica nu este încă prea aproape ca imagine vie spre a o percepe și ca etigie. Și-apoi timpul istoric aduce nu numai limbaje ale mașinilor, dar și tăvălugul globalizării. Totuși, atâta vreme cât vor exista popoare, vor exista și limbi naturale – și, implicit, un filosof precum Constantin Noica lângă un poet precum Mihai Eminescu, două conștiințe capabile, amândouă, a împăca pe *Giest* cu *Seele* adică a gândi global și a simți local, întruchipând astfel aspirația către *unitatea sintetică dintre unilateral și particular ca valoare absolută*” [4, p. 27].

Noica menționează pe marii maeștri ai *cuvântului*, începând cu Phaidros din dialogurile lui Platon către Socrate, „bastardul pictor și tehnician ratăcitor, Leonardo, actorul Shakespeare, directorul de trupă Molier, valetul Rousseau și încununând acest șirag cu „Eminescu de la Cernăuți la Blaj”: „Desculți – uneori la propriu ca în cazul folclorului și al câtorva mari figuri din trecut, dar de cele mai multe ori la figurat – sunt dintre cei liberi, care fac cultura mare. Ceilalți, „bine-îmbrăcați”, o pun doar în ordine” [8, p.11]. Pe cei desculți Noica îi consideră cu adevărat liberi „care au acces la o lume răsturnată”, o „nelume” a Ideilor, care crează cultura prin intermediul cuvântului și care urmează apoi a fi „administrată de oamenii bine îmbrăcați”! Filosoful parcurge slova românească a „Regelui cugetării omenești” (văzut așa de Maioreescu) nu în cele șase volume de poezie (din 15 proiectate), tâlmăcite apoi de Călinescu, Perpessicues, Iorga și alecsandrini, ci în cele 44 de manuscrise, tezaurul și miracolul cărora întruchipează „cea mai vastă sinteză făcută de vreun suflet de român: „Dar era sinteza unui suflet , spune Iorga, și dacă sufletul cuprinde în el și simetria, și gândirea întreagă a unui om, atunci sufletul acesta, cu vibrația lui și cu acel „cutremur al nervilor” care e gândul, *este* totuși de găsit undeva, cu sinteza lui ca și *cum sunt*, ca să pricepi și acel cuprins al său care nu se poate numi decât „sinteză” [8, p. 17]. C. Noica face o opoziție sau o paralelă între caietele Eminescu și caietele lui Valery (notele lui Leonardo și domnului Teste), care „... nu mai sunt un cuget, o minte exploaratoare, o intenție creatoare, un gând, ci un *suflet* în interesul cel mai larg al cuvântului”, dar care, „totuși, nu reprezintă echivalentul lui Eminescu” – afirmă Noica – și nu ne putem limita doar la studiul poeziilor publicate în timpul vieții, ci trebuie contemplată bogăția Caietelor eminesciene întru amploarea limbajului românesc. Filosoful Noica expune câteva „stranii” străfulgerări din Nr. 2275, (p. 4) sau 2269 de la fila 8, 15, 56: „orice prisos de putere, care strică echilibrul, zboară în tangentă. Actele de volițiune sunt tangente, născute din dezechilibrul momentan al organismului” (din Eminescu) sau expresia pătrunzătoare: „Om de spirit e acela care în fundul inimii lui râde de toți și de toate. Om de geniu e acela care râde de sine însuși. Deacea un geniu nu poate fi rău, pe când un om de spirit e totdeauna rău” sau Noica mai aduce o expresie din caietele Eminescu despre linii în matematică-politică: „Linia dreaptă este a prisosului de putere, care strică echilibrul, linia rotatorie e a cercului ce se închide”, „Îndată după *La steaua*, pe 72 verso ... poți citi gândul acesta tulburător: „Nu noi suntem stăpâni ai limbii, ci limba e stăpânul nostru” ... cuvânt ... vine de la *conventus*, adunare de oameni”. Urmează exclamația întrebătoare a lui Noica, ce exprimă chintesența limbii-cuvântului: „Câți mai știi asta? Câți își iubesc și caută cuvântul, ființa comunitară, adevărul lor intim?” [8, pp. 26-27, 30-31]. În această frază Noica confirmă atitudinea pioasă – pătrunsă de respect, evlavie, afecțiune față de „Omul deplin al culturii românești”. Fiind în pledoaria Caietelor eminesciene, în străduința lui pentru faximizarea lor, Noica nu numai le asaltează cu curiozitate de savant, dar le și expune conținutul lor complex pentru cei, care nu au ținut vre-o dată în mână vre-o unul. Aici orice cititor-savant din orice domeniu poate găsi pentru el reflecții din aceste științe: manuscrisul 2 257 – economie, apicultorul

despre „nașterea albinei”, biologie și chimie despre organismul viu pe vre-o 20 de pagini, istorie despre ideile lui *Machiavelli* tot în vre-o 20 de file, versuri didactice și încercări asupra filosofiei *Criticii Rațiunii Pure* a lui Kant. Manuscrisul 2 259 (*al Elenei*) e de neprețuit pentru cultura poeziei, însă în acest studiu voi spicui doar unele expresii eminesciene culese de Noica din Caiete, ce au ecou și substrat la tema limbii (limbajului) ca o performanță a culturii române. Spre exemplu: „A primi în locul unei vorbe românești bune una latină care să-nsemneze tot aceeași nu mi se pare consult - a primi un sinonim care însemnând aceeași înseamnă totuși altceva, o altă nuanță a înțelesului, asta înseamnă a-și înavuți , a-și înnobila limba. Sau „În genere vorbele noue iau un înțeles abstract, cele vechi păstrează înțelesul concret ...” sau în fila 2 242 despre „buna gospodină”: „Această parte netraductibilă este comora gândirii omenești în genere. Precum într-un sat ne bucurăm toți de oare cari bunuri, cari sunt a tuturor și a nimănui, uliți, grădini, piețe, tot astfel și în republica limbilor sunt drumuri bătute cari sunt a tuturor – adevărata avere proprie o are însă cineva acasă la sine; iar acasă la dânsa, limba românească este o bună gospodină și are multe de toate” [8, pp. 37, 39]. Considerăm un împrumut de idee pentru Noica expresia eminesciană la transcendental și transcendent (Kant), pe care o accesează în *Modelul cultural european* „e bietul eu sub noi” din „nu văd pe nimeni nici sub noi”. Tot Noica remarcă o reflexiune eminesciană social-politică de influență asupra culturii exprimată în formă ideomatică, comparând apa din mare ce s-ar „bâhli”, dacă ar avea peste tot aceeași temperatură cu omenirea înmlăștinată „în corupție, speculă și pornocrație” fără deosebiri de viață și cultură: „Eu e Dumnezeu. Națiunea mea e lumea; cum fără eu nu e Dumnezeu, astfel fără națiunea mea nu e lume” [8, p. 46-47]. Cu tristețe și regret Noica îndeamnă poezii tineri să sape în Caietele eminesciene pentru că poezia e cuvânt. Filosofia e cuvânt. Lumea toată , într-un fel, a devenit azi cuvânt și fără adâncimile limbii noi am ciripi azi ca păsările, iar cuvântul lui Eminescu în limba română este „*al gândului*” a „*fanteziei*”, „dă seama de limbă, este cunoscător al limbii dinăuntru cu margini nemărginite, iar Noica afirmă, că infinitul „ajunge la nemarginile emoției cu fericitele răsturnări ale verbului românesc”. Noica „întregește modestul înțeles românesc , confirmând termenul „*natură*”, „în graiul nostru” și „*fire*”, care par la prima vedere a fi identice, dar diferă cu patru „deosebiri esențiale” – constată filosoful, în primul rând, din punct de vedere științific natura este în cercetare permanentă și putem destinge acest domeniu ca „științe ale naturii” și nici de cum „științe ale firii”. O altă distincție este în reflectarea naturii ca „moartă”, spre exemplu, în pictură și categoric nu se poate atribui pentru fire „ca moartă”. Noica face referire și la natura generală-particulară, adică a lucrului și ființei, însă „firea” e mai bogată și diversă decât „devenirea lui laolaltă”. Și în ultimă instanță, autorul specifică că dacă românul „nu vrea să se lepede” de anumite expresii și cuvinte „cum oare să-l alungăm noi din cugete și vorbire?”, atenționând că „firea” existentă de-a lungul veacurilor persistă în limba română ca element de bază în reflecția „devenirii într-o ființă”.

Un alt cercetător român A. I. Brumaru expune rostirea românească a lui C. Noica prin prizma deschiderii ființei în posibil spre deosebire de alte popoare faustice

în „Memoriul către cel de sus” și rostirea filosofică românească, apreciind programul cultural în care a fost antrenat C. Noica „Logos” și făcând reflecție la modelul Cantemir în cultura noastră sau Memoriu către cel de sus asupra situației spiritului în cele Trei Țări Românești (tipărită în 1955) și asimilarea culturii europene găsite în lexicul lui D. Cantemir, în care „... împreună cu prințul Cantemir ne ceartă pentru precaritățile și hibeles semințiilor valahe: o temă de meditație sau un lung prilej de a ne urmări ființa națională, cum s-ar spune, în descreșterile și creșterile sale” [2, p. 45]. Rostirea românească a lui Noica, filosoful sus numit, o deosebește de alte popoare faustice prin prizma deschiderii ființei în posibil. E interesantă aici etimologia din latină a cuvântului „superare” cu semnificația „a domina” și modificarea lui pentru români în „supărare” cu o altă semnificație – necaz și obidă. C. Noica în *Memoriu* dojenește „polihistorismul” – o meteahnă a românului de a iniția, începe fără a isprăvi și împlini – asemenea „lăutăristului” – o improvizare în profesorii universitari, care continuă până astăzi...

Omagiul adus de Noica rostirii românești, dragostea lui deosebită pentru această cugetare și pedantismul aristocratic de exprimare în limbaj este nu numai o mină de nesecat pentru extragerea pietrelor prețioase, dar și un mesaj sacru adresat cercetătorilor din generații și generații: „Extraordinara evoluție semantică a lui întru în limba noastră nu poate fi mai bine pusă în relief decât tocmai confruntând pe întru cu înăuntru și, mai ales, pe *a fi întru* cu *a fi în*. Atunci înțelegi, cu exemplul acesta, ce înseamnă inventivitatea și geniul limbilor” [13, p. 169-170].

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Baciu Claudiu. Despre rostul omului și punerea în rost a lumii – un dialog cu Constantin Noica. Simpozionul Național „Constantin Noica”. Ediția a VIII-a. București: Editura Academiei Române, 2016.
2. Brumaru A. I. „Memoriul către cel de sus” și rostirea filosofică românească. Studii de istorie a filosofiei românești: Vol. V. București: Editura Academiei Române, 2009.
3. Cartier. Dicționar enciclopedic, ed. a VI-a. Chișinău: Editura Cartier, 2008.
4. Geană Gheorghică. Rostirea românească: un individual cu înzestrare ontologică. Studii de istorie a filosofiei românești: Vol. V. București: Editura Academiei Române, 2009.
5. Huntington Samuil P. Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale (tr. din engleză: Liana Stan). București: Litera, 2012.
6. Humboldt Wilhelm. Despre diversitatea structurală a limbilor și influența lor asupra dezvoltării spirituale a umanității (tr. de E. Munteanu). București: Humanitas, 2008.
7. Noica Constantin. Cuvânt împreună despre rostirea românească. București: Humanitas, 1996.
8. Noica Constantin. Eminescu sau Gânduri despre omul deplin al culturii românești. București: Humanitas, 2014.
9. Noica Constantin. Devenirea întru ființă. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1981.
10. Noica Constantin. Introducere la miracolul eminescian. București: Humanitas, 1992.
11. Noica Constantin. Modelul cultural european. București: Humanitas, 1993.
12. Noica Constantin. Rostirea filosofică românească. București: Editura Științifică, 1970.
13. Noica Constantin. Sentimentul românesc al ființei. București: Humanitas, 1978.
14. Surdu Alexandru. Comentarii la rostirea filosofică însoțite de câteva gânduri despre Constantin Noica. Brașov: Kron-Art, 2009.
15. Surdu Alexandru. Logos, cuvinte, rostire. Simpozionul Național „Constantin Noica”. Ediția a VIII-a. București: Editura Academiei Române, 2016.
16. Surdu Alexandru. Sistemul rostirii filosofice românești. Studii de istorie a filosofiei românești: Vol. V. București: Editura Academiei Române, 2009.
17. Vulcănescu Mircea. Dimensiunea românească a existenței. București: Editura fundației culturale române, 1991.

КОНЦЕПЦИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ А.Д. УРСУЛА КАК ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ПЛАТФОРМА СОЦИОЭКОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT A.D. URSUL AS A THEORETICAL PLATFORM FOR SOCIOECOLOGICAL RESEARCH

Дмитрий ШИРОКАНОВ, доктор философских наук, академик,
Институт философии Национальной Академии Наук Беларуси

Александр ЧЕРВИНСКИЙ, кандидат философских наук,
Институт философии Национальной Академии Наук Беларуси
a.cervinski@gmail.com

Аннотация

Рассматривается проблема конструирования концепций на основе трансдисциплинарного взаимодействия философии и социальной экологии. Методологическая идея междисциплинарной интеграции в концептуальном обеспечении социоэкологических исследований принадлежит А. Д. Урсулу.

Ключевые слова: творческое наследие А.Д. Урсула, социально-экологические концепции, устойчивое развитие, трансдисциплинарный подход

Summary

The article deals with the problem of constructing concepts based on the transdisciplinary interaction of philosophy and social ecology. The methodological idea of interdisciplinary integration in the conceptual support of socioecological research belongs to A.D. Ursul.

Key words: creative heritage of A.D. Ursula, socio-ecological concepts, sustainable development, transdisciplinary approach

Введение

Творческое наследие выдающегося отечественного философа, академика Академии наук Молдовы и Российской академии естественных наук, президента Международной академии ноосферы (устойчивого развития) Аркадия Дмитриевича Урсула включает большое количество исследовательских разработок и характеризуется значительным спектром концептуальных посылов. Наиболее значимыми из них являются разработки двух наиболее актуальных и, одновременно, научно значимых концепций: концепция информации как ограниченно-го разнообразия и социоэкологическая концепция устойчивого развития.

1 Проблема устойчивое развитие в концептуальной структуре социальной экологии

Идея устойчивого развития формировалась в истории науки как естественная реакция на социальный запрос о формах, параметрах и, главное, основ-

ных перспективах социоприродных отношений в эпоху глобальных техногенных преобразований [1, с.78]. Время основной актуализации природоохранной проблематики – середина прошлого века, когда на страницах научных и, следует признать откровенно, большей частью научно-популярных изданий стали появляться статьи, выражающие озабоченности последствиями практика глобального «освоения природной среды обитания». Именно этот период следует отнести к временному началу собственно концептуального оформления устойчивого развития как социоэкологической проблемы.

В последующем формирование социоэкологических концепций связано с развитием трансдисциплинарного взаимодействия, сопровождающегося заимствованием из пограничных дисциплин, имеющих если не тождественный, то, по меньшей мере, близкий по своим качественным характеристикам объект исследования параллельный по своей функциональной направленности поисковый алгоритм и определенное сходство понятийных структур. Философские традиции в теоретическо-методологическом обогащении естественно научных концепций позволяют дополнить социальную экологию путем инкорпорирования нормативной интерпретации динамики социоприродных отношений. В связи с несовершенством и методологической ограниченностью, в ее структуре всегда присутствует проблема адекватности концептуального конструкта реальности, т.е. его репрезентативности.

Важным фактором концептуального конструирования является грамотное методологическое применение заимствованных: методов, принципов, понятий и нормативных критериев. Потенциально трансдисциплинарные возможности выражены в содержании концепций, имеющих должное философское обеспечение, позволяющее, во-первых, обеспечить достаточно высокую адекватность концептуальных схем сложившейся реальности, во-вторых, адаптировать такие схемы к конкретным природоохранным задачам и сделать их востребованными в практике социального природопользования. Такие концепции должны обладать универсальностью, делающих их пригодными к анализу качественных изменений как позитивного, прогрессивного характера, так и к оценке деструктивных процессов в структуре природных комплексов; необходимой конкретностью, обеспечивающей их практическое прикладное использование; репрезентативностью, позволяющей в концентрированной форме выразить значительную совокупность приемов и способов оценки состояния природной среды обитания; прогностичностью, способной обеспечить должную эвристичность оценочной процедуры даже по отношению к природным объектам качественные характеристики которых еще не имеют должного концептуального выражения в современном естествознании. В своем выражении исходная концептуальная система должна быть предрасположена к методологическому обеспечению к разработке и обоснованию критериев качества окружающей среды в различных по степени социоприродной оптимальности ситуациях, вплоть до экологически экстремальной.

Представляется очевидным, что в процедуре трансконцептуального взаимодействия эвристичным оказывается подход, при котором учитывается взаимная зависимость качественных и количественных характеристик экокомплекса, что обеспечивает полноту их концептуального выражения, а комплекс нормативных показателей позволяет коррелировать переменные величины: сущность исследуемого элемента в структуре биогеоценоза (количественный аспект), и его функциональную определенность (качественный аспект). Кроме того, актуальной является способность концептуального описания природной среды с учетом структурно-функциональной многокачественности составляющих компонентов, иерархическая взаимозависимость между которыми обуславливает сбалансированность оценочных процедур как на уровне собственно природных трофических связей, так и на уровне социоприродного обмена вещества, энергии и информации [3, с.54]. Именно в контексте социоприродных взаимоотношений иерархия сущностных характеристик природных компонентов приобретает особую динамику, общая направленность которой определяется состоянием функциональных связей в системе «человек – природная среда обитания», и в зависимости от степени экологической оптимальности природных условий существования приобретает либо форму жесткой иерархии, что характерно для экологически экстремальных условий, либо форму рядоположенных факторов, что типично для ситуации экологической оптимальности.

Концептуальное конструирование предполагает развитые методологические предпосылки, совокупность которых составляет определенный теоретический базис, на котором следует строить структуру познавательного, а затем и деятельного процесса, и который, при наличии определенных условий, позволит осуществлять необходимую корреляцию между абстрактно должным и реально сущим в практике социоприродного сосуществования и природопользования [4, с.175].

Соотносительность исходной и производной концепций в своем функциональном выражении изначально предполагает определенную взаимонаправленную адаптацию с возможным изменением структурной упорядоченности взаимодействующих компонентов. При этом процесс взаимной адаптации осуществляется комплексно и, как правило, с различными временными интервалами, что создает ситуацию определенной стохастичности протекающих изменений, особенно это заметно в условиях концептуальных описаний биоценоза, подвергшегося направленному техногенному преобразованию. Исходная дифференциация компонентов по функциональным критериям позволяет выявлять причинно-следственную зависимость в социоприродных процессах на различных стадиях их реализаций, при этом специфические особенности разнопорядковых процессов социоприродной адаптации наиболее выраженные на начальных стадиях, постепенно по мере взаимного сближения приобретают черты общности, что является необходимой предпосылкой для их трансконцептуальной агрегации.

В этом плане большой интерес вызывает проблема практической состоятельности комплексной экологической концепции, прежде всего на уровне оценоч-

ного анализа процессов потребления природных ресурсов в качестве сырьевой составляющей функционирования современных промышленных комплексов, когда полифункциональность биосферных и промышленных комплексов в системе социоприродных связей не позволяют свести всю гамму их отношений к одномерной характеристике [5, с.11]. Здесь неизбежны функциональные противоречия между различными аспектами природных комплексов: от эстетических до утилитарно-хозяйственных, поэтому проблема приоритета характеристик каждый раз должна иметь прикладное решение.

Определенную сложность при таком переносе исследовательского акцента представляет общая неразработанность исходных постулатов, а также неизбежный дефицит эмпирического, большей частью естественнонаучного материала, но эти издержки в полной мере компенсируются возможностью своевременного резкого сужения предмета анализа с выделением наиболее значимых в реабилитационном процессе моментов. Характерная для концепций современного естествознания разобщенность методик, особенно типичная в сфере оценки техногенного влияния на структуру биосферных компонентов, может быть преодолена в рамках подхода, при котором сопряженность нормативных показателей позволяет выявить значимость биосферного объекта и, таким образом, создать условия для определения антропогенного процесса по параметрам устойчивого развития.

Будущее состояние природной среды обитания получает описание в концепциях «антросферы», «социосферы», «техносферы» и т. д. Большое разнообразие используемых терминов обусловлено не только различиями авторских позиций в оценке современной экологической ситуации, но и тем обстоятельством, что в различных концептуальных построениях находят отражение разнохарактерные аспекты проблемы. Так, например, разработка концепции «социосферы» связана с необходимостью характеристики биосферы во всей совокупности ее связей с человеком, под «антросферой» традиционно подразумевается среда обитания человека и т. д.

Объединяет концепции то, что они основываются на признании неизбежности техногенного пресса на природную среду. Преодоление экологического кризиса понимается как дальнейшее совершенствование социоприродной связи с одновременной экологизацией техногенных процессов. Здесь возможны два варианта концептуального построения.

Первый путь связан с описанием экологических систем, в которых функция перераспределения энергии и вещества между живыми организмами и средой их обитания осуществляется техногенно, включая прямое антропогенное воздействие на природные экологические системы.

Второй предполагает сохранение природного равновесия и искусственное поддержание саморегуляции экологических систем. Создание природной среды с антропогенным регулированием динамики естественных биосферных процессов с целью большей резистентности техногенному проникновению можно определить как концепции становления ноосферы [6, с.32].

Сравнивая два возможных направления дальнейшего изменения природной среды, следует отдать предпочтение второму. Недостатки первого пути — в экономической нерентабельности, поскольку расходы на содержание технических систем регуляции режима биосферы превысят возможные прибыли.

В современных технических процессах трудно обойтись без нарушения естественных экологических процессов. Возможности саморегуляции всей биосферы и отдельных ее подсистем далеко не беспредельны. В то же время общество как воздействующий элемент практически неограниченно в своем техногенезе. Поэтому во взаимодействии общества и природы возможен этап, когда биосфера, значительно подорвав ресурсы самоуправления под прессом антропогенного воздействия, окажется неспособной сохранять свою структурно-функциональную организацию и функция поддержания динамического равновесия в природе перейдет к человеку.

Возможность контролировать динамику биосферных процессов и своевременно корректировать последствия технического освоения природной сферы может быть достигнута только на высоком уровне научно-технической вооруженности общества и развитости социальной системы. Следовательно, выход из сложного положения конфронтации между человеком и природой может быть найден в оптимизации регулятивной антропогенной деятельности на природную среду. Именно осознание такой перспективы лежит в основе большинства современных социально-экологических концепций.

Если активная социальная деятельность по восстановлению утраченных биосферой состояний не противоречит объективному ходу ее развития, а, наоборот, способна содействовать этому процессу как на локальном, так и на глобальном уровне, то, следовательно, возражения против функционального единства природного и техногенного должны быть сняты. Техническое и природное не находятся в отношении взаимоисключения и проблема организации их в единое функционирующее целое превращается в принципиально разрешимую задачу. Для реализации этого единства необходимы определенные социально-экономические условия, предполагающие высокую научно-техническую оснащенность общества.

Принцип трансформации вещества и энергии, характерный для природных экосистем, должен быть положен в основу формирования социоэкологической концепции, описывающий новый уровень технологии, функционирующий по принципу «замкнутых» экологических систем. Такая концепция призвана снять противоречия между социальной детерминированностью протекающих процессов и закономерностями трансформации вещества и энергии, осуществляющейся по принципу природных метаболизмов и таким образом способствовать дельнейшей оптимизации отношений человека с окружающей природной средой.

Экстраполяция принципов функционирования таких систем на максимально возможный круг объектов позволит констатировать образование концепции.

Проблема построения концепции не сводится к описанию преимуществ комплекса предприятий, негативное влияние которых на окружающую среду

будет нулевым или близким к нулевому. Сложности преодоления противоречий между природными и техногенными процессами заключаются не только в организации экологически оптимальных метаболизмов на уровне отдельных промышленных предприятий, но и в достижении необходимого динамического равновесия всей техногенной системы в целом. Технические системы не обладают системностью развития, свойственной живой материи, и задача обеспечения необходимой коррекции между отдельными элементами целого становится прямой обязанностью человека.

Основные функциональные характеристики определяются способностью к эффективной утилизации и реутилизации вовлекаемых в хозяйственный оборот природных ресурсов, рассчитанной на изоляцию хозяйственно-производственных циклов от природного обмена веществ и энергии. Определяющий показатель пределов, в которых возможно и допустимо техногенное преобразование природной среды,— сохранение способности биосферы к выполнению функций постоянного поддержания системы жизнеобеспечения наиболее необходимых, «первичных» условий существования земных организмов.

Характеризуя в целом традиционные социоэкологические концепции, следует отметить то достоинство, что они базируются на признании качественной специфичности функций искусственных факторов в организации функционального единства техногенного и природного. Тем самым концепция гарантируется от методологически неоправданного смешения двух материальных компонентов, занимающих различные ступени в диалектико-материалистической классификации форм движения материи.

К слабым сторонам таких концепций можно отнести попытки аргументировать приоритетность техногенных факторов в обеспечении структурно-функциональной связи социоприродных комплексов и, как следствие,— недооценка природных механизмов саморегуляции экологических систем. В этом случае социум как совокупность всех технических средств и сооружений выступает прямым «потребителем» биосферных ресурсов, а обратная связь рассматривается только в аспекте загрязнения природной среды.

При рассмотрении проблемы техногенных преобразований окружающей среды необходимо учитывать, что антропогенная деятельность на современном этапе не сводится к созданию технических комплексов, оказывающих влияние на окружающую среду, а выступает также в виде целенаправленных антропогенных преобразований естественных экологических систем (процесс «окультуривания» природы). Формирование технических комплексов и окультуривание природной среды в процессе антропогенного воздействия имеют ту общую особенность, что выступают результатом общественного труда человека, материальным воплощением его целенаправленной деятельности и в этом смысле оказываются продуктом социальной формы движения материи.

Другим недостатком таких концепций является то, что в ней практически не рассматривается процесс образования природных предпосылок формирования

новой среды обитания. Возникновение развитых технических систем в структуре биосферы выводится из социальной необходимости в максимально полном удовлетворении постоянно возрастающих потребностей общества. Следовательно, становление нового образования рассматривается только в контексте социального развития, а вторая сторона процесса — создание природных предпосылок формирования социоприродной целостности остается за рамками анализа. Концепции не отвечают на вопрос, по отношению к какому уровню развития биосферы может быть реализован принцип структурно-функционального единства природных и техногенных факторов. Остается неясным, возможно ли формирование социоприродной саморазвивающейся системы на уровне «естественной», «дикой» природы или для ее реализации необходимы определенные природные предпосылки, включающие «окультуривание» и создание таких экологических систем, которые могли бы включить техногенные факторы в качестве внутренних, необходимых условий своего существования.

И наконец, концепции отражают результат техногенного воздействия на абиотические компоненты среды, поэтому находят применение при описании процессов антропогенных изменений основных абиотических компонентов гидросферы, атмосферы и почвенного покрова планеты. Эти части земной биосферы оказываются объектом прямого техногенного воздействия, а связь техногенеза с биотическим компонентом природной среды — животным и растительным миром носит опосредованный характер и осуществляется путем изменения среды обитания живых организмов. В этом случае прослеживается следующая связь компонентов: техногенез – абиотическая среда – биота планеты. Это главная методологическая ошибка современных социально-экологических концепций обуславливающая их общую уязвимость.

В контексте эколого-экономического подхода, характерного для авангарда современной научной мысли, появляется возможность теоретической разработки феномена экологоемкости. «Экологоемкость» сравнительно новый термин, используемый для определения потребления природной среды в различных ее аспектах. Энергоемкость включает в себя не только количество сырьевых ресурсов потребляемых из природного окружения, но также факторы обратной зависимости, то есть экологическую реакцию на внесения в среду обитания загрязняющих элементов, деструктивным образом влияющих на качество окружающей среды. Статус «первопроходца» в обосновании методологических основ как концептуального описания экологоемкости, так и выявления его структуры, следует безоговорочно отдать А.Д. Урсулу[7,с.43].

2 Экологоемкость в понятийной структуре социальной экологии

Грамотная социэкологическая концепция на современном уровне предполагает оценочную интерпретацию экологоемкости любого промышленного предприятия, поэтому в определении экологоемкости необходима отмеченная выше сопряженность показателей. Объем потребленной продукции, а так же

объем экологически вредных выбросов, интерпретируемых в количественном изменении, должен быть дополнен качественной оценкой. Введение критерия «экологоемкости» сопровождается обоснованием качественно количественной совместимости показателей состояния окружающей среды.

Концептуально экологоемкость должным образом может быть оформлена исходя из оценочного рассмотрения трех структурных блоков: техногенное воздействие на природную среду; оценка ее состояния, наступившего в результате этого воздействия; анализ обратной реакции на осуществление природоохранных мероприятий по нейтрализации негативных последствий промышленного использования природного комплекса[9,с.417].

Философско-методологическая разработка оснований биогеоэкологических критериев в структуре социоэкологических концепций имеет принципиальное значение. В условиях неразработанности биологических критериев прогрессивного развития биосферы, философский подход к проблеме, предполагающий анализ субъектно–объектных связей в системе «человек – природа», позволяет осуществить поэлементную оценку факторов, с выделением наиболее приоритетных в обеспечении качества окружающей среды. При исследовании проблемы деградации окружающей среды биогеоэкологическая концепция, с определением функциональной определенности природных элементов, позволяет выявить качественную характеристику деструктивного процесса.

В этом плане особая роль принадлежит работам В.И.Вернадского, разработавшего биогеохимическую концепцию биосферы, в соответствии с которой основой системности биосферы является функциональная организованность основных структурных элементов – биогеоценозов, определяющая трансформацию вещественно-энергетических и информационных потоков[2, С.232].

Биогеохимический подход, при котором объектом изучения становится не отдельный, качественно специфицированный организм, а их системная целостность, когда в процессе исследования совокупность организмов сводима к их массам, количественному атомному составу и геохимической энергии, позволяет в качественном и количественном выражении рассмотреть сложные взаимоотношения между организмами и средой их обитания. Особенностью этих отношений является то, что количественная неизменность массы живого вещества сочетается с качественными изменениями форм жизни, выражающимися в перегруппировке химических элементов в биосфере.

Изменение структурной организации биоценозов имеет в целом деструктивное значение, поскольку значительно сокращаются гомеостатические потенции сложившихся экологических систем, так как быстрая, практически взрывная, вторичная экологическая смена неизбежно приводит к нарушению межвидового баланса и провоцирует вслед за бурным ростом численности отдельных видов массовую гибель особей в результате болезней. Отсутствие лимитирующих факторов для некоторых экологически пластичных видов оборачивается значительным сокращением жизненного ареала для большинства стенобионтных

популяций, что в свою очередь ведет к количественному уменьшению видового разнообразия, ослаблению устойчивости экологических систем и сокращению резистентных способностей особей.

Современный уровень социоприродного взаимодействия может быть определен как этап предметного преобразования природы, так как системное единство природного и социального может быть охарактеризовано через предметную деятельность. В природопреобразующей практике интеллектуальная деятельность может материализоваться в виде антропогенной детерминации эволюционного процесса.

Качественные изменения природной среды под непосредственным влиянием антропогенных факторов приводят к появлению принципиально нового уровня взаимодействия человека и природы, характеризующегося структурно-функциональной взаимоопределенностью природных и социальных факторов, и к возникновению искусственных экологических систем, в которых детерминация протекания природных процессов носит выраженный антропогенный и антропо-ориентированный характер.

Такая ситуация требует нового подхода к формированию понятийного аппарата социальной экологии как молодой научной дисциплины. Одним из наиболее эффективных вариантов решения проблемы является, по мнению А.Д. Урсула [111, с.62], реализация методологического потенциала философии в контексте адаптации понятийной структуры социальной экологии к нормам, традициям и регламентационным критериям философии.

При этом следует иметь в виду, что социоэкологическая проблематика не имеет пока достаточного терминологического базиса для адекватного описания сложных процессов реализации социоприродных противоречий, и традиционным недостатком таких исследований является оперирование условным, не имеющим должного концептуального завершения, понятийным рядом.

В теории социального природопользования такой подход позволяет обогатить понятийную структуру социальной экологии путем конкретизации терминов «антропогенное влияние», «антропогенное воздействие», «антропогенное преобразование», а в практическом отношении значительно расширяет перспективы оценочной нормативности ее основных понятий.

В социоэкологической литературе понятия «антропогенное влияние» и «антропогенное воздействие» часто смешиваются. Отсутствие единства мнений среди исследователей относительно того, какой смысл следует вкладывать в эти понятия, призванные отразить сущностные характеристики процесса взаимодействия человека и природы, осложняет решение конкретных теоретических и практических задач по дальнейшей рационализации природопользования. Это обстоятельство актуализирует выявление общего и специфического как в понятиях, так и в отражаемых процессах.

Неправомерно отождествлять понятия «антропогенное воздействие» и «антропогенное влияние»: они отражают разные уровни причинно-следственных

связей между социальной деятельностью и возникновением энтропийных процессов в природной среде. Антропогенное воздействие предполагает практическую активность человека, осуществление деятельных актов по отношению к природной среде и выступает, таким образом, как процесс порождения факторов-причин. Антропогенное влияние, основываясь на практическом деятельном воздействии на природу, одновременно включает его последствия. В случае, когда порожденный социальной деятельностью фактор выступает как условие, антропогенная детерминация природных изменений носит косвенный, опосредованный характер и может быть выражена понятием «антропогенное влияние».

В качестве иллюстрации можно привести пример с вырубкой деревьев по берегам рек, которая вызывает изменение режима речного биоценоза. По отношению к лесной экосистеме деятельность человека выступает как антропогенное воздействие, по отношению к речной — как антропогенное влияние. Основанием дифференциации типов причинно-следственной связи выступает степень опосредованности контактов человека с компонентами окружающей среды.

Важнейшая черта качественных изменений природных элементов в процессе антропогенного воздействия на биосферу — возникновение принципиально новых состояний развивающегося элемента.

Переход от старого качества к новому предполагает формирование новой системы связей объекта с реальным миром, не имевшей аналога на предыдущих стадиях развития. Исходя из этого, историческая смена биомов в процессе сукцессии (как первичной, так и вторичной) не может быть определена как процесс качественных изменений биосферы, так как появляющиеся природные комплексы не являются принципиально новыми в биосфере.

Качественными в полном смысле слова можно считать только те изменения, в результате которых происходит появление принципиально новых состояний природной среды, никогда ранее не имевшихся в биосфере.

Оперирование философской категорией «взаимодействие» в социальной экологии имплицитно предполагает деятельный характер субъектно-объектных отношений, и специфика термина «социоприродное взаимодействие» не выводит понятийную ситуацию за рамки этого требования. На уровне системы «человек-природа» взаимодействие может реализоваться только деятельным образом, и понятие «социоприродное взаимодействие» призвано отражать процесс функционального взаимодействия двух активных сторон.

Рассматривая взаимодействие человека и природы в качестве определенной целостности, следует иметь в виду, что в ее обеспечении и поддержании участвуют далеко не все элементы как социального, так биосферного компонента, и в зависимости от направленности социоприродных процессов меняется как характер взаимодействия, так и качественно-количественный состав такого взаимодействия. Так, например, при формировании культурных экологических комплексов в систему социоприродных отношений могут быть включены объектные компоненты, имеющие отношение к процедуре поддержания трофи-

ческих связей, когда речь идет об эстетическом содержании экокомплекса на первый план социоприродных отношений выходит ландшафтная компонента, т.е. в зависимости от изначально заданной востребованности в комплекс социоприродных отношений включаются различные элементы как природной так и социальной составляющей. Представление о состоянии природной среды как совокупности условий оптимальной жизнедеятельности организма является достаточно устоявшимся в природоохранной тематике и едва ли нуждается в существенной корректировке, тем более что оно в нужной степени соответствует задаче качественно-количественной интерпретации феномена. В той же мере, как и качество воды, почвы, воздуха, может быть либо удовлетворительным, либо неудовлетворительным качество окружающей среды в целом, может варьироваться от откровенно экстремального, характеризующего экономический кризис, до нормального, обеспечивающего оптимальные условия развития особи, популяции, вида и т.д. В таких случаях степень экологической комфортности определяется в соответствии с количественными показателями состояния определенного природного комплекса и конкретизируется в таких показателях, как “уровень насыщенности вредными примесями”, “процентное содержание загрязнителя” и т.д. [10,с.18]

Если содержание понятия не отражает новую систему отношений, то оно автоматически превращается в пустую абстракцию, не подкрепленную ни логикой категориального конструкта, ни конкретно-научной системой аргументации.

Изложенный подход имеет то преимущество, что он опирается на мощные традиции философского анализа категориальных структур, содержащие в концентрированном виде аккумулированный опыт, достигнутый наукой на протяжении исторически длительного периода, и в этом плане выступает в роли средства, обеспечивающего эффективность построения естественнонаучных концепций.

Заключение

Структурно-функциональная взаимосвязь различных компонентов биосферы в условиях неустойчивости динамического равновесия создает возможность образования цепи деструктивных изменений в окружающей человека природной среде, поэтому фрагментарные разработки в области реабилитации качества среды обитания на пострадавших территориях и рационализации практики социального природопользования не могут быть средством эффективного решения проблемы. Изучение процессов, происходящих в поставарийный период, предполагает комплексный подход, учитывающий сложность системных связей между различными природными компонентами, а также фактор их субстратной неоднородности.. Структурно-функциональное единство этих частей является условием нормального функционирования различных природных комплексов, и в оценке качества среды обитания человека фактор двойственности должен учитываться при обосновании экологических критериев и нормативов. Устранение несоответствий между концептуальными системами различного уров-

ня является условием социально-экологической оценки состояния природных комплексов на региональном уровне.

Концептуальное агрегирование как методический прием, является наиболее эффективным средством преодоления взаимной несводимости поисковых методик, характерной для каждой из природоохранных структур, а само решение природоохранных задач в таких условиях может осуществляться в следующей последовательности: с выявлением экологической значимости биоценоза, ставшего объектом антропогенного воздействия, выявляется возможность определения социальных последствий его деградации, а модальная оценка по принципу «экологически опасно – экологически безопасно» может быть осуществлена уже на последующем этапе. По заключению А.Д. Урсула: «Безопасность – устойчивый способ бытия того или иного объекта, сохранение его природы в условиях внутренних и внешних негативных изменений и воздействий. Обеспечение безопасности выражает возможность и способность объекта к самосохранению и дальнейшей эволюционной самоорганизации при негативных воздействиях, угрозах и опасностях» [8,с. 37].

ПРИМЕЧАНИЯ:

1. Браун Р. Л., Флэвин К., Постел С. Рисуя картину устойчивого общества/ Экологическая антология. – М.-Бостон: Голубка, 1992. –268 с.
2. Вернадский В. И. Избр. тр. по биогеохимии. – М.: Мысль, 1967. – 376 с.
3. Водопьянов П.А. Устойчивость динамики биосферы. – Мн.: Наука и техника, 1991. – 246 с.
4. Высокие технологии в структуре устойчивого развития: проблема соответствия ноосферным ценностям / Широканов Д.И., Урсул А.Д., Буслова М.К. [и др.]; Институт философии НАН Беларуси. – Минск: Право и экономика, 2009. – 201 с. – (Серия «Гуманитарные науки»)
5. Урсул А.Д. Экологическая безопасность и устойчивое развитие // Безопасность. 1993. № 11–12;
6. Урсул А.Д. Концептуальные основы перехода России на модель устойчивого развития, М., 1994.
7. Урсул А.Д. Обеспечение безопасности через устойчивое развитие // Безопасность Евразии. 2001. №1.
8. Урсул А.Д., Лось В.А. Концепции современного естествознания / М., 2005. С. 418.
9. Урсул А.Д. Природа безопасности // Безопасность Евразии. 2008. №1
10. Урсул А.Д., Урсул Т.А. и др. Устойчивое развитие, безопасность, ноосферогенез. М., 2008.
11. Урсул А.Д. Безопасность и развитие: междисциплинарный подход и глобальное измерение//Вестник МГИМО-Университета.2017.№ 3(54)

REVOLUȚII¹

I. După examinarea modalităților prin care se formează și se afirmă curente de idei, sentimentele și pasiunile care influențează de regulă schimbarea direcției societăților umane, rămâne de văzut cum reușesc uneori aceste curente să se impună, prin folosirea forței, schimbând și indivizii de la putere, făcându-i să le reprezinte principiile. În societățile care au atins o anumită dezvoltare în organizarea lor, astfel de modificări pot avea loc fie la inițiativa, fie cel puțin cu acordul acelei fracțiuni din societate care de obicei tutează întregul corp politic și care controlează de regulă armata; sau, cu concursul altor elemente și forțe sociale care reușesc să învingă fracțiunea respectivă. Atunci se întâmplă acel fenomen, destul de frecvent în istoria contemporană, care se numește de obicei revoluție și care acum reprezintă sarcina noastră de a-l analiza pe scurt.

Revoltele din statele mici, unde organizarea birocratică practic nu există sau este absolut embrionară, manifestă doar o analogie aparentă cu cele din marile state și, mai ales, cu revoluțiile moderne. În antichitate, de exemplu, atunci când un tiran ajungea stăpânul unui oraș, ori o oligarhie lua locul democrației, sau chiar atunci când tiranul sau oligarhia erau răsturnați de la putere – de fapt era întotdeauna o clică, mai mult sau mai puțin numeroasă, care o înlocuia pe alta. Când statul grec funcționa reglementar, întreaga clasă de la guvernare - adică toți cei care nu erau nici sclavi, nici străini, nici muncitori necalificați - participau la sarcinile politice. Când se institua regimul tiranic sau oligarhic, sau chiar acea degenerare a democrației care a fost numită ohlocrație, atunci un grup din această clasă uzurpa toată puterea, în detrimentul celorlalți, care mai apoi erau uciși sau deposedați de bunuri și exilați. La rândul lor, învingătorii trebuiau să se teamă de represaliile celor învinși care, dacă reușeau să-i înfrângă, îi tratau în același mod.

Prin urmare, lupta era condusă pe bază de forță și viclenie, cu asasinate și înșelăciuni, iar părțile beligerante recurgeau adesea la sprijinul străinilor sau la vreo mână de mercenari și, odată învingători, obișnuiau să ocupe cetatea și să-i deposedeze de arme pe toți cei care nu se aflau printre acoliții lor, iar acestea fiind destul de scumpe la acea vreme nu puteau fi înlocuite cu ușurință. Rar se întâmpla, ca în cazul campaniilor conduse de Pelopidas și Epaminondas în Teba și de Timoleon în Siracuza, că s-a profitat de victorie pentru a stabili un regim mai puțin sângeros și violent; în aceste cazuri inovația benefică a durat doar atât cât exista influența personală sau cât era în viață cel care fusese autorul ei. Grupul uzurpator reușea uneori însă să se mențină la putere mai mult de o generație, așa cum s-a întâmplat pentru Pisistrate și cei doi Dionigi. Agatocle, unul din cei mai răi tirani ai lumii grecești, a murit bătrân - ajunsese la putere în tinerețe - și se pare că doar otrava a reușit să-i scurteze viața și stăpânirea.

¹ Fragment din lucrarea *Gaetano Mosca. Elementi di scienza politica*. Ediția a doua. – Torino: Filli Bocca, 1923, p. 323-358.

În comunele italiene, a căror organizare politică semăna cu cea din Grecia, obiceiurile anticului stat elen au reînviat: un grup condus de un *signore* îi dispersa pe adversari sau îi asasina, în ambele cazuri intrând în posesia bunurilor acestora; de multe ori trebuia să atace pentru a nu fi atacat. De regulă, cele mai bogate și mai puternice două familii din comună luptau pentru putere și supremație; și acestea, ca și căpeteniile grecilor, se sprijineau când era posibil pe ajutoare străine și pe mercenari. Astfel și-au disputat Torriani și Visconti stăpânirea asupra orașului Milano, iar scenariul s-a repetat, cu puține variații, și în orașele mai mici.

Pacea, armistițiul, compromisul religios, obținute de cetățeni și de călugări, precum este cazul relatat de bunul Dino Compagni², nu aveau decât un efect provizoriu și, mai rău, adesea erau doar modalități prin care cei mai războinici îi copleșeau pe cei mai puțin răi, atacându-i atunci când aceștia erau nepregătiți și lipsiți de apărare.

Odată cu perioada Renașterii, obiceiurile au devenit mai puțin belicoase, lupta în câmp deschis - mai rară, dar perfidia și trădarea au devenit și mai subtile; odată cu utilizarea îndelungată, acestea aproape că au fost ridicate la rang de știință. În unele orașe au predominat așa-numitele căi civile: potențaii din Florența, de exemplu, își strângeau în jurul lor rubedeniile, mențineau un oarecare echilibru umplând listele electorale, cum ar fi numite în zile noastre, cu clienții lor. Aceasta a fost politica promovată de oligarhia mercantilă a clanului Albizzi atâta timp cât a trăit Niccolò d'Uzzano, dar și politica pe care a urmat-o Cosimo de' Medici împreună cu tovarășii săi, chiar dacă, la nevoie, știuseră să recurgă și la alte mijloace³. În altă parte, în regiunile Romagna și Umbria, luptele au continuat până după anul 1500, ca între adevărați briganți. În Perugia, alde Oddi, alungați de Baglioni, i-au surprins noaptea; dar acoliții lui Baglioni au ripostat în condițiile în care erau și nu s-au lăsat copleșiți; victorioși, s-au exterminat apoi înde ei. Oliverotto din Fermo a dobândit stăpânirea în orașul său după ce, aflându-se în fruntea companiei sale de mercenari, l-a asasinat pe unchiul său, care îl invitase la un banchet, și pe oaspeții acestuia.

Atât în timpul luptelor civile din orașele grecești, cât și în cele din comunele italiene, cumpătarea și umanitatea erau de puțin folos, pentru că prepotența trebuia să fie de partea celor mai pregătiți și mai vicleni, care știau cel mai bine să se prefacă, și nu aveau scrupule. Șansa a jucat, de asemenea, un rol important în succesul unei acțiuni, și se spun multe povești romanțioase în acest sens. Un câine care lătra, o beție întâmplată cu câteva ore înainte sau după momentul relatat, o scrisoare citită la timp sau rămasă sigilată, pentru a fi citită a doua zi - puteau decide succesul unei lovituri; așa cum s-a întâmplat când Epaminondas și Pelopidas au pus stăpânire pe Teba, iar Aratus - pe Sicyon. Trebuie remarcat faptul că atât luptele civile care au tulburat statele grecești, cât și cele care au sfâșiat comunele italiene nu au contribuit semnificativ la dezvoltarea vreunei schimbări sociale reale. Se schimbau conducătorii dar, oricine ar fi triumfat, societatea rămânea aproape întotdeauna organizată la fel. Marile realizări istorice, știința și arta elenă, emanciparea iobagilor, renașterea

² În *Cronica* sa povestește despre încercarea lui, aparent reușită, de a reconcilia șefii a două partide, Alb și Negru, reunindu-i într-o biserică și încurajându-i cu cuvinte potrivite să se împace.

³ A se vedea *Storia della Repubblica di Firenze* de Gino Capponi.

---

artistică și literară s-au dezvoltat indiferent de luptele sângeroase care au tulburat Grecia și Italia. Cel mult, războaiele civile nu puteau decât să le încetineze dezvoltarea, la fel ca războaiele externe, foametea, ciurma care, sărăcind sau distrugând țara, împiedicau întotdeauna progresele economice și intelectuale.

Orice știință politică, bazată exclusiv pe observarea perioadelor istorice la care ne-am referit, nu poate rezulta decât incompletă și superficială. Tocmai așa este cea care reiese din faimoasa lucrare a lui Machiavelli, intitulată „*Principele*”, prea contestată sau prea lăudată și căreia în orice caz i s-a atribuit o importanță copleșitoare. În zilele noastre, un observator care ar fi la curent cu modul în care se fac și se desfac averi la burse, în societățile anonime, la bănci, ar putea scrie cu ușurință o carte despre arta de a te îmbogăți, unde ar trebui probabil să ofere sfaturi despre cum să pari onest, fără a fi ca atare, și cum să furi evitând judecata, astfel încât preceptele care se găsesc în cartea secretarului florentin să ajungă glume inocente. După cum am menționat deja⁴, o astfel de lucrare nu ar face parte din știința economică, la fel cum arta de a ajunge la putere și de a te menține acolo, în condițiile sociale date, nu este știință politică. Că nu este vorba de știință, adică de mari legi psihologice care se regăsesc în toate marile societăți umane, este dovedit de faptul că sugestiile lui Machiavelli ar fi putut fi în beneficiul lui Ludovic Sforza (Ludovico il Moro) sau Cesare Borgia, așa cum probabil ar fi servit lui Dionigi, lui Agatocle și lui Iason din Pherae, regenților din Alger, lui Ali Tebelen (Ali Pasha) și, de asemenea, lui Muhammad Ali, când a exclamat că Egiptul era scos la licitație și urma să rămână celui care ar fi plătit ultima sumă și ar fi dat ultima lovitură de sabie; dar oamenilor politici din Europa modernă sau celor din Republica Romei ar fi adus un beneficiu mult prea mic. În timp ce, pentru a evita orice dubiu, trebuie să menționăm că dreptatea, abnegația și buna-credință - poate în niciun alt loc și în altă perioadă de timp - au fost și rămân cele mai potrivite calități pentru a obține și a păstra puterea⁵.

După toate cele expuse mai sus, nici nu este necesar să subliniem că în statele moderne, cu o organizare foarte complexă, mult mai vastă decât cele antice, bazate pe birocrație și unități armate staționare, este imposibilă realizarea revoluțiilor prin intermediul uneia sau mai multor lovituri de pumnal sau organizarea unei ambuscade: prin urmare, revoluționarii moderni, inspirându-se de la cei clasici, comit un anacronism grosolan. Aceasta nu înseamnă însă că reminiscentele clasice sunt total inutile, deoarece rămân mereu foarte potrivite pentru exersarea creierului tinerilor

---

⁴ În prima parte a acestei lucrări.

⁵ În rest, credem cu greu în eficacitatea practică a artei lui Machiavelli și ne îndoim foarte mult în privința beneficiului pe care l-ar fi putut avea aceiași politicieni pe care i-am menționat. Întrucât, atunci când vine vorba de a ajunge la putere și de a o păstra, valorează prea puțin legile generale derivate din studiul psihologiei umane, al tendințelor constante care se relevă în cazul maselor; totul se reduce la a cunoaște bine și a folosi propriile aptitudini individuale și ale celorlalți, care sunt foarte disparate. Un sfat oferit cuiva care va ști cum să-l aplice bine în practică - va fi bun, dar pentru altul va fi un sfat prost; și același individ, acționând de aceeași manieră în două cazuri aparent identice, va putea face bine sau rău în funcție de oamenii diferiți pe care îi va întâlni în cale. Din acest motiv, Guicciardini nota: „Teoria este foarte diferită de practică și mulți nu știu cum să o aplice. Nu ajută prea mult discuțiile urmate de exemple, deoarece fiecare mică schimbare într-un anumit caz poate aduce o mare variație a efectului”.

și menținerea mediului revoluționar, fiind exploatare cu pricepere în acest sens încă din epoca Renașterii⁶.

De fapt, dacă acum regicidul nu este suficient pentru a răsturna un guvern, asasinatul politic poate servi întotdeauna pentru a răspândi nesiguranța și teroarea printre liderii clasei de la putere și a diminua forța acțiunilor acestora; în plus, din moment ce aproape toate asasinările politice eșuează în acțiunile lor, ajungând astfel martiri ai unei idei, iar cultul pentru aceștia reprezintă unul din mijloacele mai puțin oneste - dar nu mai puțin eficiente - pentru a menține propaganda revoluționară.

II. - Roma republicană a fost, per ansamblu, statul antic în care apărarea juridică era mai bine asigurată, iar luptele civile - mai puțin sângeroase și mai rare. Din cauza contrastelor existente între patricieni și plebei în forum nu au lipsit tulburările, ajungându-se chiar și la lovituri de pumnal, s-a întâmplat uneori ca o mână de rebeli să ocupe prin surprindere Capitoliul, dar timp de mai multe secole nu au existat grupări care să uzurpeze puterea prin violență, masacrând și exilând adversarii. Când Gracchi au fost uciși, procesul legal de votare a fost împiedicat cu sânge de două ori, iar când a fost revocată violent deliberarea comiților care au încredințat lui Silla dirijarea războiului din Asia, s-a întâmplat ca acesta să intre în oraș în fruntea unei armate. Întrucât legiunile, aflate timp îndelungat în afara Italiei, dobândiseră caracterul armatelor staționare și ajunseseră astfel încât să poată fi instrumente oarbe în mâinile conducătorilor lor. Între armatele regulate s-au purtat apoi războaie civile, iar liderul ultimei armate care a ieșit victorioasă în aceste războaie, Octavian Augustus, a schimbat definitiv forma de guvernare, stabilind monarhia birocratică și militară. De aici încolo soldații din armata regulată și-au arogat dreptul de a schimba nu forma de guvernare, dar șeful guvernului.

În Europa feudală și, în general, în cazul popoarelor feudale, luptele civile și revoluțiile au avut specificul războaielor dintre grupările în care erau divizați baronii sau căpeteniile locale. Astfel se întâmplă că în Germania, la alegerea unui nou împărat, adesea se formau două partide între baroni și orașele libere, care se luptau între ele, fiecare urmând suveranul ales de el, pe care îl proclama ca fiind legitim. În altă parte, cum ar fi Sicilia în vremea luptelor dintre nobilimea latină și cea catalană, părțile beligerante își „disputau” regele, prințul sau prințesa ereditară, deoarece această posesie permitea unei grupări de a se plasa sub scutul protector al legitimității și de a-i proclama pe adversari ca fiind rebeli și trădători. Din motive similare, în Franța, Borgognoni și Armagnacchi își disputau regele sau dauphinul. Alteori baronii se aliniau sub stindardele a două dinastii rivale, așa cum a fost cazul în Anglia în timpul Războiului celor două Roze. Atunci însă când toată sau aproape toată nobilimea se ridica în unanimitate împotriva unui suveran, revoluția se încheia rapid, regele era detronat și redus la tăcere; acest ultim caz, nu foarte rar în toate regimurile feudale, s-a întâmplat destul de frecvent în Scoția.

---

⁶ De exemplu, în cazul conspirației din anul 1476, care a dus la asasinarea lui Galeazzo Sforza.

La fel ca în luptele civile din statele grecești și din comunele italiene, și în cazul luptelor interne dintre baronii din același regat partea victorioasă obișnuia să depoziteze, când era posibil, pe cei învinși de feudele lor și să le distribuie acoliților săi. Dacă asasinările și, mai ales, otrăvirile erau mai rare, totuși asupra învinșilor plana primejdia de a ajunge sub securea călăului, când nu piereau pe câmpul de luptă. Toți membrii familiei nobile Chiaramonti au pierit la Palermo pe scena fatală; tot de mâna călăului sau pe câmpurile de luptă a fost exterminată aproape toată vechea nobilime engleză în timpul victoriilor și înfrângerilor succesive ale casei de York și casei de Lancaster. În Franța, mai mulți din casa de Armagnac au fost asasinați, alții au fost uciși de plebeii din Paris; la fel, asasinat, a murit și Ioan fără frică (Ioan al II-lea), ducele de Burgundia.

În țările musulmane, fără a ține seama de intrigile de palat care au dus la detronarea și la moartea unui sultan și la numirea altuia, revoluțiile propriu-zise, pe de o parte, au o mare analogie cu luptele care erau purtate în Europa feudală; pe de altă parte însă, ele conțineau adesea sâmburii unei mișcări, pe care acum am numi-o socialistă, ascunsă și deghizată sub forma unei reforme religioase. De fapt, în ciuda faptului că eforturile multor suverani orientali și africani de a se înconjura de trupe regulate erau uneori destul de reușite, totuși în cazul majorității populațiilor musulmane, în special a celor care trăiau în mediul rural și duceau o viață mai mult pastorală decât agrară, s-a păstrat vechea organizare a triburilor, precum a rămas mereu ca un fapt posibil înlăturarea căpeteniilor acestor triburi - ca și cea a baronilor europeni - pentru a sprijini un pretendent la tron sau drepturile unei noi dinastii. În aceleași triburi, putea apărea apoi un inovator care să pretindă că readuce Islamul la puritatea primară și să predice o reformă religioasă - atunci, dacă propaganda sa avea succes, avea loc o revoluție religioasă și socială.

Întrucât în țările orientale și, de asemenea, în nordul Africii, nu exista luptă de clasă între capitaliști și proletari - așa cum se dorește să se inițieze în Europa modernă - a fost menținut pentru multe secole, și durează și acum, antagonismul tacit dintre triburile sărace și belicoase din deșert și din munți, și triburile mai bogate, care populau câmpiile fertile, mai mult - între cele dintâi și populațiile lașe și bogate din orașe. Nu s-ar putea spune că Islamul nu oferă niciun punct de sprijin pentru renașterea vechiului spirit egalitar, disprețuitor al bogățiilor și plăcerilor, pe care îl găsim deja la unii profeți evrei, la Isaia și la Amos, păstorul din Tecoa. Dacă Mahomed nu a spus că ar fi mai ușor pentru o cămilă să treacă prin ochiul acului decât pentru un om bogat să meargă în Rai, el a fost totuși foarte pasionat de simplitatea obiceiurilor și, dintre bucuriile acestei lumi, nu aprecia decât femeile și parfumurile. Odată, când s-au înfățișat înaintea lui ca ambasadori optzeci de cavaleri ai tribului Beni-Kende, recent convertit la islam, în splendide haine de mătase, el le-a atras atenția imediat că noua religie nu permitea luxul, iar aceia au rupt imediat vestimentația bogată⁷. Al doilea calif Omar, care a cucerit atâtea ținuturi și atât de multe comori, lua masa frugal pe pământ și, când a murit, a lăsat în urma sa ca moștenire un singur

---

⁷ G. Hammer-Purgstall. Op. cit. *Origine, potenza e caduta degli Assassini* / Trad. in ital.S. Romanini. - Padova: Penada Editrice, 1838.

---

rând de haine și trei drahme.

Astfel se explică cu ușurință cum în Barberia, în sec. al XI-lea și al XII-lea, vechile dinastii arabe au fost înfrânte și lipsite de bunuri în urma reformei religioase a dinastiei Almoravizilor, care la rândul lor a fost răsturnată de o nouă reformă religioasă, numită Almohadă. În ambele cazuri, triburile din deșert sau din munți au susținut doctrinele reformatoare și s-au suprapus peste populațiile mai educate și mai bogate din regiunea Tell sau zona maritimă. Elemente similare pot fi găsite cu ușurință în secta wahabită din Arabia și, mai recent, în mahadismul din regiunea Nilului Superior. La fel ca Sarazinii, odinioară stăpâni în regiunile bogate ale Siriei, Persiei și Egiptului, care au uitat de frugalitatea Sarabehonilor, adică oamenii care îl cunoscuseră pe profet, unii dintre ei fiind scandalizați de fastul afișat de califi Omniadi din Damasc, învinși mai târziu de califi Abbassidi din Bagdad. În cazul Almoravidi și Almohaidi, natura umană a triumfat în curând în detrimentul ardorii sectare. De fapt, chiar și aceștia, odată ce au ajuns în posesia palatelor din Fez și Cordoba, au uitat de viața simplă pe care o practicaseră și o predicaseră în zonele muntoase, adoptând toate rafinamentele luxului oriental. Dacă wahabiții, mahadiștii și alte secte mahomedane nu au dat rezultate perfect identice, aceasta s-a întâmplat din cauza șansei mai mici pe care au avut-o până acum.

III. În China, revoluțiile și violentele răsturnări de situații nu au fost rare, însă este dificil de apreciat cauzele sociale ale celor din perioada de demult. Imperiul Celest a trecut prin diferite regimuri economice și politice, dintr-un stat feudal cum era la început a devenit un stat birocratic; în raport cu aceste schimbări cu siguranță au trebuit să se modifice motivele și formele rebeliunilor.

Atunci când educația unei dinastii era foarte degradată, când prinți incompetenți și slabi lăsau ca femeile și eunucii să conducă țara sau pierdeau timpul în căutarea elixirului nemuririi, iar abuzurile oficialilor depășeau anumite limite, atunci vreun guvernator rebel sau vreun aventurier îndrăzneț, în fruntea unor trupe de insurgenți, înfrângeau uneori trupele guvernului ajutați de nemulțumirea generală, deposedând de averi vechea dinastie și fondând alta nouă. Aceasta păstra o energie mai mare pentru câteva generații, până când slăbea și se accentuau din nou vechile abuzuri.

Invaziile barbarilor din nord și ale tibetanilor au ocazionat și au facilitat adesea aceste schimbări. Mai apoi, când întreaga țară a căzut sub dominația mongolilor, în timp s-a format una din acele reacții puternice ale spiritului național, care sunt adesea accentuate în rândul popoarelor civilizației antice, așa cum s-a întâmplat în Egiptul Antic odată cu expulzarea Hyksoșilor sau cum în acest secol s-a întâmplat în Grecia și Italia. La sfârșitul secolului al XIV-lea, un grup de oameni entuziaști și energici, conduși de călugărul Rong-ou, au ridicat stindardul revoltei împotriva mongolilor și, ajutați de explozia sentimentului național răspândită pe tot cuprinsul Chinei, au reușit să-i respingă pe barbari până dincolo de Marele zid⁸. Rong-ou a fost

---

⁸ Trebuie remarcat faptul că bonzii, sau călugării budiști, recrutați în majoritatea cazurilor din clasele cele mai joase ale populației, sunt, cel puțin acum, foarte puțin apreciați în toată China.

---

fondatorul dinastiei Ming, care a condus țara până la sfârșitul secolului al XVII-lea.

În secolul al XIX-lea China, devenită un stat aproape complet birocratizat, a trecut print-o altă revoluție care, deși nu a avut succes, merită totuși să fie amintită; este importantă mai ales pentru analogia pe care o oferă cu cea care îl adusese pe tron pe călugărul Rong-ou. În urma dezordinii pe care războiul cu englezii, încheiat prin tratatele dezavantajoase din 1842 și 1844, a provocat-o în întreg imperiul, o revoltă împotriva dinastiei străine a tătarilor manchurieni a izbucnit în vecinătatea vechii capitale a dinastiei Ming, Nankin, centrul naționalismului chinez. Alungarea străinilor și întemeierea unei noi religii, în care principii ale creștinismului erau amestecate în mod curios și adaptate ideilor filosofice și superstițiilor populare chinezești, au oferit baza morală a revoluției. Un profesor școlar, cărturar obscur, un fel de proscris care răspundea la numele de Rong Sieou-Tsien ajunsese lider suprem: în jurul său un grup de bărbați energici, inteligenți, ambițioși i-au susținut primele mișcări și l-au ajutat atât la elaborarea sistemului religios și filosofic menționat mai sus, cât și la conducerea primelor lupte ale campaniei sale.

Mașina birocratică chineză era la acea vreme profund zguduită de înfrângerile suferite și de inferioritatea manifestată în fața europenilor, populația era foarte nemulțumită, astfel încât primele succese ale rebelilor au fost foarte rapide. După ce au intrat în Nankin în anul 1853, ei au proclamat Taè-ping, adică era păcii universale. În același timp, Rong-Sieou-Tsien care, sigur, nu era un om comun, a fost ridicat la rangul de Împărat celest și fondator al noii dinastii naționale⁹. Întrucât însă, și în China, forța brută necesară pentru succesul revoluțiilor se găsea de preferință în straturile cele mai de jos ale societății, cei din unitățile armate care urmau să inaugureze pacea universală erau recrutați cu precădere dintre soldații dezertori sau infractorii fugiți de justiție și, în general, printre toți vagabonzii și proscrisii, în care abundă marile orașe atât din China, cât și din Europa. Foarte curând, liderii s-au dovedit a fi neputincioși pentru a înfrâna excesele adeptilor lor, iar bandele Taè-ping au adus peste tot pradă, pustiire, masacru. Mișcările insurecției nu mai erau direcționate de o gândire politică, ci de pofta de jaf și sânge, iar țările dominate au suferit toate ororile unei adevărate anarhii.

Noul război cu Anglia și Franța, izbucnit în 1860, și răscoala mahomedanilor din nord-vest au prelungit această stare de lucruri pentru mai mulți ani, dar imediat ce guvernul chinez, eliberat parțial de poverile sale stânenitoare, a fost capabil să trimită forțe considerabile împotriva rebelilor, aceștia - care pierduseră deja simpatia populației - s-au trezit reduși la postura unui partid mic. Orașul Nankin a fost încercuit, aproape toți însoțitorii lui Rong-Sieou-Tsien, singurii capabili de viziuni politice și concepte largi, au pierit. Înconjurat de o masă de oameni gata să jefuiască, la fel și să-l trădeze, disperată să reziste cât mai mult, acesta s-a otrăvit în palatul său la 30 iunie 1864. Douăzeci de zile mai târziu, trupele imperiale, ocupând orașul, l-au decapitat pe tânărul fiu al liderului rebel decedat și au înăbușit în sânge revolta care fusese și ea menținută prin vărsare de sânge¹⁰.

⁹ Sub acest nume de Taè-ping au fost în mod obișnuit percepuți de europeni.

¹⁰ Despre detaliile acestei insurecții, a se vedea lucrările citate despre China și, mai ales, pe cea a lui L. Rousset, cap. XIX.

Prin urmare, și în Imperiul Celest, la fel ca în țările mahomedane, și așa cum s-a întâmplat în mare parte în Europa, idealismul concepției politice, în numele căreia s-a născut revoluția, se bulversase și se pierdu imediat ce a intrat în perioada implementării sale.

Un alt punct comun poate fi găsit între insurecția Tae-ping și cele europene - în faptul că și în China mișcarea revoluționară a fost precedată și pregătită de societățile secrete. Încă din secolul al XVIII-lea a fost notată acolo activitatea asociațiilor oculte, care ațâțau nemulțumirea oamenilor și ura împotriva dinastiei străine¹¹. De fapt, acestea au supraviețuit revoltei la inițierea căreia au contribuit. Într-adevăr, se pare că acestea sunt responsabile de asasinarea mai multor europeni, cu scopul de a provoca dificultăți în relațiile guvernului de la Pechin cu puterile occidentale și, de asemenea, acestor societăți ar fi aparținut, la fel cum se întâmpla în țări mult mai cunoscute decât China, acei patrioți înfocați și dezinteresați, dar și răufăcători, care foloseau legătura sectară pentru a scăpa nepedepsiți, precum și funcționari, care profitau uneori pentru a face carieră.

IV. - Printre revoluțiile europene sunt marcate de un caracter special cele care reprezintă reacția unui popor cucerit față de cel asuprașor. Așa a fost insurecția Suediei împotriva Danemarcei sub conducerea lui Gustavo Wasa, a Olandei împotriva Spaniei, dar și a Spaniei împotriva Franței în 1808, a Greciei împotriva Turciei, a Italiei împotriva Austriei, a Poloniei împotriva Rusiei. Aceste insurecții seamănă mai degrabă cu războaie externe, între două popoare, decât cu lupte civile și sunt cele care reușesc mai lesne. Astăzi însă, cu marile unități armate staționare pe care le avem, pentru a avea șanse de victorie mai mari, țara trebuie să se bucure deja de semiindependență, astfel încât o parte din aceasta să fie bine organizată militar.

În 1808 în Spania, pe lângă faimoasele gherile, chiar și armatele regulate au luat parte foarte activă de partea insurgenților; în Italia, în 1848, armata piemonteză a avut rolul principal în lupta împotriva străinilor, iar trupele regulate din Piemonte împreună cu aliații francezi au dat loviturile care au decis soarta peninsulei în 1859. Chiar și Polonia, în 1830 și 1831, a putut lupta aproape un an împotriva colosului rus, pentru că existase până atunci o armată poloneză, care susținea cauza națională. Insurecția din 1863 și 1864, condusă doar de grupări neregulate, a avut, de fapt, rezultate mult mai puțin importante și a fost suprimată în urma unor eforturi mult mai mici.

În aceeași clasificare a revoluțiilor trebuie plasată cea a Statelor Unite împotriva Angliei. Se știe că înainte de 1776 coloniile anglo-americane se bucurau de o autonomie foarte largă. Astfel încât, atunci când s-au unit în confederație și și-au proclamat independența, au putut lesne organiza - parțial cu vechile miliții din diferite state, parțial cu voluntari - o armată care să țină piept trupelor trimise de țara-mamă pentru a le supune, până în momentul în care, sprijiniți de Franța, au reușit emanciparea.

Când a izbucnit Revoluția engleză din 1643, Anglia nu era încă un stat birocratic,

---

¹¹ Se știe că revoluția foarte recentă care a doborât dinastia Manciucă se datorează în mare măsură activității societăților secrete.

---

iar regele Carol I nu avea la dispoziție decât unități armate staționare foarte mici. Întrucât de partea parlamentului luptau în general milițiile din comune, greul luptelor a fost susținut, de partea regelui, în special de nobilii din mediul rural, adică de cavaleri.

Aceștia erau mult mai bine pregătiți să lupte și la început lesne ieșeau victorioși în bătălii, dar când Cromwell a reușit să formeze mai întâi un regiment, apoi o armată de trupe staționare și disciplinate, atunci confruntarea nu a mai fost posibilă; și în fruntea acelei armate, lordul protector nu numai că i-a învins pe cavaleri, dar a supus Scoția și Irlanda, îi ținu pe loc pe egalitari (*Livellatori*), demise Parlamentul și ajunsse stăpânul absolut al insulelor britanice. Cu siguranță, amintirea acestor fapte i-a făcut pe englezi să se ferească îndelung de trupele staționare; aceasta a însemnat că și Carol al II-lea, și Iacob al II-lea au rămas fără mijloacele necesare pentru a menține o armată staționară mare, fiind căutate toate modalitățile de păstrare a milițiilor din regiuni și că însuși William al III-lea al Angliei (William d'Orange) a fost forțat să întoarcă pe continent, spre marele său regret, acele vechi regimente olandeze în fruntea cărora îl răsturnase pe ultimul reprezentant al casei Stuart.

V. - Un alt fenomen social important se regăsește în răscoalele țărănești, care sunt destul de frecvente în diferite regiuni ale Europei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Astfel au fost - dincolo de răscoalele care au izbucnit în Rusia la începutul domniei Ecaterinei a II-a, sub pretextul revindecării tronului de mai mulți indivizi care pretindeau că ar fi țarul Petru al III-lea, mort în urma unui asasinat, și de revolta spaniolă din 1808 la care a luat parte întreaga națiune - marea insurecție din Vandée din 1793, cea din 1799 împotriva republicii partenopiene, cea a calabrezilor împotriva lui Joseph-Napoleon Bonaparte în 1808, cea a Tirolului în 1809 și diferitele insurecții carliste din Vizcaya și Navarra.

Macaulay, vorbind despre răscoala rurală condusă de Moumouth pe vremea lui Iacob al II-lea, notează că aceasta a fost posibilă deoarece la acea vreme în Anglia aproape toți țărani erau oarecum și militari. Cu siguranță, o adevărată insurecție a plebei agrare era posibilă doar acolo unde exista o anumită tradiție de folosire a armelor; sau cel puțin acolo unde vânătoarea, banditismul ori luptele dintre familiile contadine mențineau familiaritatea cu focurile de armă.

În Rusia, răscoalele pe care le-am menționat deja, cea mai importantă dintre ele fiind cea condusă de Pugaciov, au fost o consecință a urii pe care țărani, cazacii și toți cei obișnuiți cu libertatea stepii o aveau față de centralizarea birocratică, pe cale de accentuare, apoi și împotriva funcționarilor germani, care erau considerați principalii autori ai acestei centralizări. Insurgenții au păstrat însă mereu aceeași atitudine, care acum ar fi numită loialistă, deoarece susțineau că adevăratul țar era în tabăra lor și că țarița, care locuia la Petersburg și la Moscova, era o uzurpatoare. Astfel de sentimente, pe de o parte conservatoare și, pe de altă parte, contrare ingerinței covârșitoare a statului, se regăsesc și în toate răscoalele țărănești, izbucnite în general atunci când partidele inovatoare triumfătoare, în numele civilizației și progresului, au dorit să impună noi sacrificii. De fapt, vandeștii, deși erau nemulțumiți de Republica ce i-a persecutat, și foarte supărați pentru torturarea lui Ludovic al XVI-lea,

---

s-au revoltat în masă abia în martie 1793, când Convenția a decretat o recrutare generală. Țăranii din Republica Napolitană, în 1799, pe lângă faptul că au fost lezați de novatori în obiceiurile și credințele lor, au fost amenințați și jefuiți de către trupele franceze. În 1808 în Spania, pe lângă faptul că le era călcat în picioare sentimentul catolic și național, se spunea și se credea că invadatorii francezi aveau un număr mare de cătușe, care urmau să fie folosite pentru a-i duce peste hotarele țării pe toți tinerii localnici, destinați să fie înrolați în armatele napoleoniene¹². În Vizcaya și în Navarra spaniolă, diferitele răscoale carliste au fost cauzate în mare parte de gelozia cu care aceste provincii au tutelat menținerea vechilor *fueros* (corp de legi), care le asigurau locuitorilor protecție în legătură cu poverile publice, precum și o administrație locală aproape independentă.

Primele căpetenii ale răscoalelor rurale erau de obicei puțin superioare țăranilor în ceea ce privește cultura și condiția socială. Faimosul lider (it. *cabecilla*) spaniol Mina era catârgiu (it. *mulattiere*); în Republica Napolitană în 1799 doar Rodio era avocat de provincie, iar Pronio, Mammone și Nunziante erau mai întâi morari sau subofițeri. Andrea Hoffer, liderul răscoalei tiroleze din 1809, era un bun patron de tavernă; mișcările inițiale ale răscoalei vandeiste erau dirijate de bărbierul Gaston, de vizitiul Cathelinau și de vânătorul Stofflet. Cu toate acestea, acolo unde clasele superioare aderau la revoltă, oferindu-i putere și consistență, curând apăreau alți căpitani cu o condiție socială superioară. Astfel, în Vandée, țăranii au mers pe la castelele nobililor - care cu siguranță că erau nehotărâți, ezitanți, înțelegând mai bine dificultățile unor astfel de acțiuni - și insistau sau chiar îi obligau pe aceștia să preia conducerea revoltelor. Astfel au fost implicați în aceste insurecții nobilii Lescure, Bonchamps, Larochejacquelin și Charette. Acesta din urmă, rece, viclean, cu o activitate și energie de nestăpânit, își demonstrează iute toate calitățile de lider perfect; astfel încât, în loc să înfrâneze excesele adepților săi, i-a lăsat să comită toate vendetele pe care și le doreau, pentru a-i compromite și a-i lega irevocabil de cauza rebeliunii. Dintre liderii răscoalelor rurale și conservatoare, singurul care poate fi comparat cu el era Zumalacareguy din Vizcaya, liderul suprem al primei răscoale carliste, care era și el un gentilom de la țară.

O caracteristică comună a răscoalelor țărănești conservatoare, precum și a celor care în numele libertății și progresului aveau loc în marile orașe, este următoarea: oricât de puțin timp durau, oricum se forma rapid o clasă de oameni care prindeau gust și aveau interesul de a le continua. Prima mișcare poate avea un caracter de universalitate, dar foarte curând în sânul acelor mase apar acei care după ce și-au abandonat îndeletnicirile obișnuite nu vor să mai revină la acestea, deoarece percep dezvoltarea instinctului de luptă și de aventuri. De fapt, există oameni care nu au aptitudinea de a ajunge în centrul atenției în momentele obișnuite ale vieții sociale, dar dimpotrivă, știu să se afirme în momente excepționale, așa cum ar fi războaiele civile; în mod firesc aceștia manifestă tendința ca excepția să devină regulă generală.

---

¹² A se vedea istoriile lui A. Thiers (*Consolato ed Impero*) și ale lui J.-M. Toreno, din care A. Thiers a extras în cea mai mare parte tot ce a scris despre marea insurecție spaniolă din 1808.

Astfel vedem că după primă etapă, cea mai grandioasă a insurecției vandeiste, care s-a încheiat cu teribila cădere a orașului Savenay, războiul a continuat încă mulți ani, deoarece în jurul liderilor se formaseră grupuri de oameni hotărâți care nu mai vroiau să revină la meseriile lor, alegând să fie partizani. Această tendință se accentua și mai mult atunci când revoluția era un mijloc de a face averi peste noapte, așa cum s-a întâmplat cu Rodio și Pronio care au devenit brusc generali, sau cu Nunziante și Mammone, care au fost recunoscuți drept colonei. În Spania, frământările revoluționare lăsate de cei șase ani ai războiului de independență au continuat în războaiele civile ulterioare, iar nucleul insurecțiilor a fost întotdeauna format din aventurieri care visau la averi și avansări; întrucât multe funcții au fost obținute acolo, servind sau abandonând la timp diferitele părți beligerante¹³.

VI. - Revoluțiile care reprezintă fapte sociale aparent mai stranii, deoarece se datorează unor condiții politice mai speciale, sunt fără îndoială cele care au izbucnit în Franța pe parcursul secolului al XIX-lea. De fapt, acestea au fost posibile doar din cauza birocratizării excesive și a altor circumstanțe specifice la care ne vom referi pe scurt.

Nu considerăm aici marea revoluție din 1789, care a fost o adevărată disoluție a claselor și forțelor politice care până atunci au condus Franța. Se știe că la acel moment administrația și armata, complet dezorganizate din cauza lipsei de experiență a Adunării Naționale, din cauza emigrației și a propagandei cluburilor politice, nu au fost în stare timp îndelungat să impună respectarea deciziilor vreunui guvern¹⁴. Astfel încât puterea căzută din mâinile regelui nu a fost preluată de un minister care avea încrederea Adunării Constituante, dar a aparținut din când în când sectei sau omului care, într-o zi anumită, știa să se facă urmat la Paris de un nucleu al forțelor armate; fie că acesta a fost La Fayette - în fruntea gărzii naționale sau Danton - cu plebea din suburbii înarmată cu sulite.

Totuși, de atunci a început să se manifeste o tendință care va deveni din ce în ce mai accentuată în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Cei care au condus insurecțiile încercau mereu să obțină controlul asupra persoanei sau persoanelor care reprezentau simbolul sau instituția de care Franța asculta - fie prin tradiția veche, fie prin credința în noile principii; odată ce reușeau în intenția lor ajungeau să fie cu adevărat stăpânii țării.

Astfel au procedat insurgenții la 6 octombrie 1789 când, ascultând un ordin, au mers la Versailles și au pus stăpânire pe rege. Odată ce monarhia a fost abolită, împo-

---

¹³ Obiceiurile revoluționare dobândite de un anumit număr de oameni contribuie, de asemenea, la explicarea dezertărilor și a inconsecvențelor nu foarte rare în tulburările civile. De fapt, uneori se întâmplă că oamenii care au luptat pentru un principiu, după triumful acestuia, să continue a se revolta și a lupta doar pentru că simt nevoia de rebeliune și de luptă.

¹⁴ Încă din iulie 1789 regimente întregi trecuseră de partea Revoluției. Mai târziu, s-a avut grijă ca subofițerii și soldații să fie atrași în cluburi, unde au fost convinși să îndeplinească ordinele comitetelor revoluționare și nu poruncile oficialilor din armată. - Marchizul de Bouillè, comandantul armatei de est, care reușise să reprime periculoasa insurecție militară din Metz, scria la finele anului 1790 că armata, cu excepția câtorva regimente, era cangrenoasă, că soldații ar fi urmat partidul dezordinei sau pe cel ce avea să le plătească mai mult, și acestea erau afirmații pe care le susțineau fățiș (A se vedea *Correspondance entre le comte de Mirabeau et le comte de La Marck*, Paris: Lenormant, 1851).

---

triva Convenției naționale au fost dirijate mai multe lovituri, cum ar fi cea din 31 mai 1793, care a făcut ca Adunarea care reprezenta Franța să ajungă sclava unei gloate pariziene. Provincia a încercat să reacționeze, dar înzadar, pentru că armata a rămas obedientă ordinelor venite din capitală în numele Convenției, deși se știa foarte bine că aceasta a fost constrânsă.

Același consimțământ general pentru tot ce se întâmpla în sediul Guvernului a contribuit mult la succesul diferitelor lovituri de stat care au avut loc în timpul Directoratului, până la înființarea imperiului lui Napoleon.

Dar probabil mult mai caracteristic este ceea ce s-a întâmplat în 1830, în 1848 și în 1870. După lupte mai mult sau mai puțin îndelungi, uneori relativ nesemnificative¹⁵, cu acele rămășițe de trupe care apărau edificiile din capitală unde se aflau reprezentanții puterii supreme recunoscută legitimă până atunci, mulțimea - armată și neînarmată - i-a pus pe fugă pe suverani și miniștri, a dizolvat adunările și a format în mod tumultuos un guvern, compus din persoane mai mult sau mai puțin cunoscute în țară, care s-au instalat în locurile unde vechii șefi de guvern obișnuiau să conducă, și de acolo, aproape întotdeauna însoțiți de aceiași funcționari, telegrafiau în Franța anunțând că, datorită poporului victorios, ei au devenit stăpânii țării; iar țara, administrația și armata le-au dat ascultare cu promptitudine. Pare a fi povestea lămpii fermecate a lui Aladdin care din întâmplare sau din viclenie a căzut în mâinile unuia - fie el și un tânăr simplu și naiv, duhul din lampă servindu-l însă imediat, orbește, făcându-l pe posesor cel mai bogat și mai puternic decât sultanii din Orient, fără ca cineva să-l întrebe cum și de ce prețiosul talisman a ajuns în mâinile sale.

S-ar putea obiecta că în anul 1830 guvernul ajunsese doar un instrument al partidului legitimist, că ieșise din legalitate, că o mare parte a Franței, în mod hotărât, era contrară direcției politice pe care acesta o urmărea și că o parte din trupe acționase prea puțin sau chiar deloc în momentul decisiv. Catastrofa din 1870 contribuie, de asemenea, la explicarea schimbării de guvern care a avut loc atunci în Franța. Dar nu avem niciun element de acest gen care să explice revoluția din 1848: nici Camerele, nici birocrăția, nici armata nu aveau simpatie în acea vreme pentru guvernul republican, majoritatea departamentelor fiind împotriva¹⁶; în Paris chiar și garda națională, ezitantă în februarie, pentru că dorea căderea guvernului Guizot, în lunile martie și aprilie făcu demonstrații reacționare. Cu toate acestea, câteva ore de ezitare au fost suficiente pentru ca Louis Philippe, familia sa și miniștrii săi să fugă nu doar din Paris, ci și din Franța, Camerele au fost anulate și un guvern provizoriu, ai cărui

---

¹⁵ Celebrele zile din februarie 1848, care au răsturnat monarhia lui Louis Philippe, au costat viața a 72 de soldați și 287 de insurgenți sau curioși.

¹⁶ Acest lucru este mărturisit de Louis Blanc însuși, care, după ce a respins în *Histoire de la Revolution de 1848* (Paris: Lacroix, 1870) injurioasa supoziție că republica era dorită atunci de o minoritate, în aceeași lucrare (vol. 1, pag. 85), admite că sufragiul universal ar fi putut să se declare împotriva instituțiilor republicane; și mai departe (vol. 2, pag. 3) face aceste afirmații: „La ce bun să facem un mister din asta? Majoritatea departamentelor în februarie 1848 erau încă monarhice” (trad. din fr. - n. red.). Chiar și A. Lamartine, vorbind despre impresiile pe care le-a stârnit revoluția din 1848 în Franța, recunoaște că aceasta a avut „un caracter zbuciumat, de necaz, de îndoială, de groază și de teamă, care poate nu s-a manifestat până acum niciodată la așa nivel în istoria oamenilor” (trad. din fr. - n. red.).

---

membri au fost proclamați, în mijlocul unei mulțimi tumultuoase, la Palatul Bourbon, și-a asumat pe neașteptate direcția politică a Franței.

Cetățeanul Caussidière, urmărit de poliție până cu o zi înainte, a mers în după-amiaza zilei de 24 februarie 1848 la Prefectură, în fruntea unui grup de insurgenți și cu mâinile încă murdare de praf; din aceeași seară a devenit șeful și directorul acesteia. A doua zi, toți șefii de departamente i-au promis cooperarea lor fidelă și, vrând-nevrând, și-au ținut promisiunea¹⁷.

Blanc, în prefața lucrării citate, spune că Louis Philippe a căzut în special pentru că susținătorii săi îi erau alături din interes, nu din devotament personal. Potrivit acestui autor, regele avea puțini dușmani, multe părți interesate, dar în momentul de cumpănă nu s-a găsit niciun prieten. Credem că acest raționament nu ar avea decât o valoare foarte limitată, deoarece nu ni se pare că toți cei care susțin o formă de guvernare ar trebui să aibă afecțiune personală sau prietenie dezinteresată pentru individul care se află în fruntea acesteia. Dimpotrivă, aceste sentimente pot fi resimțite sincer doar de puțini oameni sau familii care se află în intimitatea sa. Devotamentul politic față de un suveran sau conducătorul unei republici este cu totul altceva. Mai degrabă, așa cum am menționat deja, ni se pare că principala cauză a răsturnărilor subite din Franța este centralizarea birocratică copleșitoare, înrăutățită de regimul parlamentar, care a făcut ca să existe premisa pentru ca funcționarii să fie deja obișnuiți cu schimbările de stăpâni și orientarea activității sale, știind din propria experiență că au de câștigat foarte mult dacă e mulțumit cel din vârf, dar pierd la fel de mult dacă îl nemulțumesc cumva.

Un astfel de regim, având nevoie de o mare parte din armată, de birocrație și, de asemenea, de acea parte a populației care preferă ordinea din interes sau din instinct – este un guvern, dar nu un anume guvern; astfel încât cei care sunt de fapt în fruntea mașinăriei statului găsesc întotdeauna forțe conservatoare gata să-i susțină, și atunci întregul organism politic se mișcă aproape la fel, indiferent de mâna care îl face să acționeze.

Desigur, prin intermediul acestui sistem se poate realiza mai degrabă o schimbare a oamenilor care dețin puterea supremă decât a adevăratei direcții politice a unei societăți; și tocmai acest lucru s-a întâmplat în Franța după 1830, 1848 și 1870: întrucât, dacă se încerca o mutare mai radicală, aceiași conducători rezultați în urma Revoluției erau obligați să o împiedice, așa cum s-a întâmplat în iunie 1848 și 1871, de către elementele conservatoare, care sunt instrumentele lor și, în același timp, stăpânii lor.

De asemenea, este indiscutabil că un sentiment puternic al legalității și legitimității guvernului preexistent ar împiedica obediența pasivă față de un nou regim care a apărut pe baricade, dar un astfel de sentiment are nevoie de timp și tradiție pentru a apărea și a se afirma, iar în Franța au fost prea rapide schimbările care au avut loc până în 1870, astfel încât tradiția să prindă rădăcini. În sfârșit, trebuie să avem în vedere că în secolul al XIX-lea în Franța și în mare parte din Europa minoritățile

---

¹⁷ A se vedea memoriile lui M. Caussidière însuși. Prefectura a fost într-adevăr singurul oficiu unde personalul de jos a fost schimbat, vechile gărzi municipale fiind dizolvate și înlocuite de montaniarzi, vechi tovarăși de conspirații și de baricade ai noului prefect, care a pronunțat apoi celebra frază că el „făcea ordine cu ajutorul dezordinii”.

---

revoluționare au putut să se bazeze nu numai pe simpatia maselor sărace și necivilizate, ci și, mai ales, pe acele clase care aveau totuși o anumită cultură. Pe bună dreptate sau pe nedrept, timp de trei sferturi de secol tinerii au fost învățați că multe din cele mai importante realizări ale vieții moderne au survenit ca urmare a marilor revoluții sau prin revoluții. Având în vedere o astfel de educație, nu e de mirare că tentativele și victoriile revoluționarilor nu sunt privite cu repulsie de publicul larg, cel puțin atâta timp cât nu le amenință sau lezează grav interesele lor materiale¹⁸. Sigur că sentimentele la care ne-am referit trebuie să fie un pic mai puternice și mai răspândite în țările în care guvernele, de fapt sau legal, au ieșit dintr-o revoluție; astfel încât, deși condamnând rebeliunile în general, ar trebui să o celebreze pe cea bună, acea sfântă insurecție care a stat la baza originii acelei guvernări.

VII. - Una dintre principalele modalități prin care tradițiile și pasiunile revoluționare au fost menținute în multe țări din Europa sunt societățile politice, în special cele secrete. De fapt, în sânul lor se educă grupurile dirigente, care mai apoi știu cum să încurajeze pasiunile maselor și să le conducă către un scop final. Când istoria secolului al XIX-lea va putea fi scrisă în mod imparțial, aceasta va trebui să se ocupe foarte mult de eficacitatea cu care câteva societăți secrete foarte răspândite au reușit să difuzeze idei liberale și democratice, modificând profund și rapid direcția intelectuală a unei mari părți din societatea europeană. Deoarece, dacă nu s-ar ține cont de propaganda activă, organizată și bine direcționată, cu greu s-ar putea explica modul în care anumite puncte de vedere care la sfârșitul secolului al XVIII-lea erau patrimoniul saloanelor aristocratice și al unei societăți foarte selecte, sunt acum reproduse în cele mai îndepărtate sate de către oameni și în ambianțe care cu siguranță nu s-au schimbat grație propriei lor culturi.

Dacă în pregătirea intelectuală și morală a revoluțiilor, asociațiile - atât cele evidente, cât și cele secrete - de obicei excelează, nu același lucru se poate spune atunci când vine vorba de îndemnarea maselor la acțiune imediată, la suscitarea unei mișcări armate la un moment dat și într-o zi stabilită; pentru că atunci societățile și conspirațiile o dată reușesc, dar cel puțin de zece ori eșuează. Motivul este clar: pentru a lansa o revoluție nu sunt suficiente grupurile gata de orice risc, care se găsesc în toate marile orașe europene, dar este necesară și cooperarea, manifestată de o parte considerabilă a maselor. Or, acestea nu sunt sensibilizate dacă nu există o mare frământare în sânul populației, cauzată de evenimente pe care guvernele adesea nu știu cum sau nu le pot evita, iar societățile revoluționare nu le pot crea, prin urmare pot profita de ele doar datorită priceperii. O mare speranță pierdută, o înrăutățire bruscă a condițiilor economice, înfrângerea armatei naționale sau o revoltă victorioasă într-o țară vecină - toate sunt fapte potrivite pentru a trezi o mulțime deja pregătită în urma educației revoluționare. Atunci nucleul rebelilor, bine organizat, dacă știe să profite de moment poate spera la succes; dar dacă, dimpotrivă, se lansează în acțiune

---

¹⁸ Despre efectele acestei educații revoluționare a se vedea E. Villetard, *Insurrection du 18 mars*. Paris: Charpentier, 1872, Cap. 1.

---

fără niciun ajutor în circumstanțe excepționale, este copleșit numaidecât, foarte ușor, așa cum s-a întâmplat în Franța odată cu revoltele din 1832, 1834 și 1840. Prin urmare, poliția, care de regulă prea puțin este preocupată de propaganda principiilor, având grijă doar să prevină și să împiedice loviturile grupurilor revoluționare, ale căror proiecte și intenții reușesc să le cunoască destul de ușor datorită unor spioni strecurați în mijlocul lor¹⁹ - dă dovadă de viziuni meschine, calitate aproape fatală comună tuturor instituțiilor conservatoare actuale.

În Franța, Spania și chiar Italia există câteva orașe unde este mai ușor de a atrage masele pe baricade. Acesta este unul dintre numeroasele efecte care au rezultat din obișnuință și tradiție, datorită cărora populația unei țări sau regiuni, care odată a împușcat și a răsturnat guvernarea, va crede, pentru cel puțin o generație, că este posibilă reluarea cu succes a tentativei, până când nu este dezamăgită de eșecuri repetate și sângeroase. Adăugăm că indivizii care au înfruntat de multe ori focul bătăliilor dobândesc un fel de educație războinică și ajung să lupte mult mai bine²⁰. Cu toate acestea, în pofida tuturor avantajelor de timp, loc și circumstanțe de care se poate bucura o mișcare revoluționară, cu siguranță că în zilele noastre - cu marile armate staționare pe care le avem, cu mijloacele bănești și instrumentele de război pe care doar puterile deja constituite sunt capabile să le obțină - niciun guvern nu poate fi răsturnat cu forța decât dacă oamenii care îl conduc nu sunt printre primii zdruncinați și ezitanți sau dacă au teama de a prelua responsabilitatea unei represii sângeroase. Concesiunile de ultimă oră, ordinele și contraordinea, ezitățile celor care au puterea legală în mâinile lor și care trebuie să o aplice - sunt factorii reali și cei mai eficienți în reușita unei revoluții, iar istoria zilelor din februarie 1848 este foarte instructivă în acest sens²¹. Este o iluzie dăunătoare a crede că, în timp ce în posturile cele mai înalte se ezită și există teama de a se compromite, se pot găsi ofițeri subalterni care să își asume responsabilitatea pentru o inițiativă energetică sau pentru o execuție energetică a unor ordine derutante și contradictorii.

Rămâne de văzut în ce mod s-au format unitățile armate staționare și care sunt condițiile care să nu permită degenerarea acestor organisme complexe și delicate; de regulă acestea nu tulbură echilibrul juridic al celorlalte forțe sociale, dar pot ajunge instrumente extrem de eficiente în mâinile guvernărilor legale.

**Traducere din limba italiană în limba română de Victor MORARU,
doctor habilitat în științe politice, membru-corespondent și
Ecaterina DELEU, doctorandă, asistent universitar**

---

¹⁹ Printre aceștia a fost faimosul Luciano de la Hodde, unul dintre liderii tuturor conspirațiilor republicane din timpul lui Louis Philippe, care, după revoluția din februarie, s-a dovedit a fi agent secret al poliției.

²⁰ Acesta este unul dintre motivele din care muncitorii parizieni au luptat atât de crâncen în iunie 1848, deși la aceasta a contribuit, după cum explică L. Blanc în *Istoria revoluției din 1848*, anume acea organizație pe care o avuseseră în atelierile naționale. Revoluționarii au luptat și mai bine în 1871 deoarece, făcând parte din garda națională pariziană, fuseseră înarmați, organizați și instruiți.

²¹ A se vedea, în special, ultimul volum al lucrării lui P. Thureau-Dangin, *Histoire de la Monarchie de Juillet*.

RECENZII

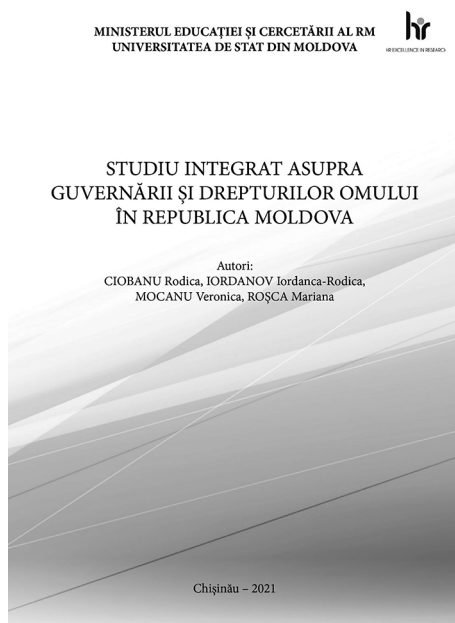
RECENZIE

**la lucrarea *Studiu integrat asupra guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova (20 c.a.)*, Chisinau 2021, ISBN 978-9975-87-889-0
autori: Ciobanu Rodica, Iordanov Rodica, Mocanu Veronica, Roșca Mariana**

Studiul elaborat de colectivul de autori în cadrul proiectului de cercetare *Modernizarea mecanismelor de guvernare axate pe drepturile omului*, este unul fundamentat, având ca bază rezultatele obținute în urma cercetărilor și a sondajului orientat spre cunoașterea opiniilor cu referire la guvernare și drepturile omului. Lucrarea urmărește un obiectiv foarte bine formulat și anume: de a lua pulsul societății Republicii Moldova vis-a-vis de problemele cu care se confruntă cetățenii în relațiile cu autoritățile statului, scop care trebuie să fie permanent în atenția autorităților, dar și a mediului academic, care poate contribui la soluționarea problemelor apărute.

Structurarea judicioasă a lucrării în cinci compartimente, ce se completează reciproc și facilitează înțelegerea și acceptarea pozițiilor promovate de autorii studiului, reflectă cu exactitate conținuturile, iar fiecare dimensiune a studiului este susținută de argumente pertinente, concluzii și recomandări formulate. În acest fel, are loc, o deplasare de accent de la o analiză factologică și de constatare și înregistrare a problemelor spre una prospectivă și strategică ce oferă soluții. Mai mult, autorii indică configurații adecvate pentru identificarea unor soluții viabile, ce ar reuni actori interesați precum, profesioniști, cercetători, reprezentanți ai societății civile, ai mediului de afaceri. Această schimbare de accent în formatul în care se caută soluții este unul apreciabil și unicul viabil, având menirea să contribuie la sporirea calității și nivelului evaluărilor, care trebuie făcute de profesioniști cu pregătire corespunzătoare.

Metodologia studiului este una argumentată și adecvată, dată fiind implicarea în sondaj a două segmente, atât a cetățenilor, cât și a reprezentanților autorităților statului, ceea ce evită vulnerabilitățile unor sondaje, ce se focusează doar pe o componentă societală. De cele mai multe ori cercetările se realizează în mod separat, fără a realiza contextualizarea problemei cercetate, dar și fără suprapunerea perspectivelor diverse asupra problemelor (a cetățenilor și a funcționarilor, spre exemplu așa cum și-au propus autorii). Autorii studiului recenzat au evitat cu succes capcanele unei abordări unilaterale, ceea ce a determinat premisa că rezultatele analizate să poată conduce la determinarea cauzelor insatisfacției cetățenilor privitor la activitatea reprezentanților puterii. În rezultat s-au prefigurat fundamentele pe care ar putea fi modelată o standardizare a bunei guvernări

---

bazate pe mecanisme de protecție a drepturilor omului având în vedere particularitățile și realitățile Republicii Moldova. Buna guvernare, ca și concept, este o noțiune polivalentă, cuprinzând *responsabilitatea*, ce include *răspunderea* autorităților publice, demonstrând importanța responsabilității structurilor publice pentru deciziile acestora. În același timp, aceasta implică *transparența*, permițând cetățenilor să urmărească cursul acțiunilor și actelor autorităților în procesul de luare a deciziilor, tot odată autorii înțeleg transparența nu numai ca accesul la informație, ci și diseminarea activă a informațiilor de interes public. Mergând pe această direcție, se atestă un lucru îmbucurător subliniat de autorii studiului și anume dorința cetățenilor de implicare în soluționarea problemelor comunităților și a persoanelor și aceasta trebuie calificat ca un semn bun în vederea creării oportunităților de implicare a cetățenilor și valorificării posibilităților și capacităților acestora, pentru că nu este posibil de realizat practic schimbări substanțiale fără o implicare a tuturor membrilor societății atât a cetățenilor, cât și a instituțiilor și funcționarilor.

Merită subliniat faptul că lucrarea reprezintă un studiu încheiat, coerent și consistent din punct de vedere informațional și analitic ce pune în atenția cititorului un spectru vast de probleme identificate în contextul actual al Republicii Moldova. Luând în considerare provocările prin care trec societățile, crizele actuale autorii nu au optat pentru o perspectivă generală, ci una specifică și particulară ce reflectă realitățile și problemele cu care se confruntă cetățenii țării.

Studiul scoate la iveală un adevăr care pune societatea în gardă, căci se remarcă curențe, atât în raport cu gradul de eficiență a instituțiilor puterii de stat, cât și la nivel de implicare și spirit civic, la nivel de practici juridice, precum și la compartimentul cercetări științifice fundamentale ale mecanismelor de creștere a gradului de democratizare a societății prin cunoașterea practicilor de bună guvernare și formularea modelelor teoretico-aplicative axate pe drepturile omului și adaptate contextului național.

Lucrarea „Studiu integrat asupra guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova” este una inedită atât prin formula în care a fost concepută și structurată, cât și a metodologiei pentru care au optat autorii. Datorită metodologiei de evaluare și analiză comparativă autorii au scos în evidență convergențe și divergențe, care se referă nu doar la problemele existente, dar și asupra așteptărilor și acțiunilor necesare a fi implementate în vederea identificării mecanismelor de guvernare axate pe protecția drepturilor omului.

În lucrarea se face referință la studii și documente guvernamentale elaborate pentru promovarea bunei guvernări și consolidarea mecanismelor de protecție a drepturilor omului, dar care nu au dat rezultatele așteptate, iar opinia publică dominantă este cea care susține că guvernarea *nu răspunde necesităților și intereselor cetățenești și nu depune eforturi pentru protecția acestora*. Anume acest aspect este cel care determină autorii să inițieze identificarea și scoaterea în evidență a problemelor și deficiențelor cu referire la buna guvernare și drepturile omului în spațiul național, cunoașterea bunelor practici de bună guvernare și determinarea perspectivelor reale de adaptare la contextul național, precum și a căilor de îmbunătățire a situației la compartimentele menționate. În acest sens, autorii indică cu exactitate pașii pe care i-au urmat pentru a obține rezultatele înglobate în conținutul consistent al lucrării, precum și au optat pentru o formulă diversificată de argumentare a opiniilor pe care le susțin și dezvoltă pe parcurs.

Corespunzător acestui obiectiv, se indică de pe o poziție cunoașterea și înțelegerea problemelor cu care se confruntă cetățenii, de pe alta, cunoașterea și înțelegerea atitudinilor și problemelor revendicate și formulate de funcționarii implicați în guvernarea, precum și a modului în care este percepută și definită buna guvernare, - aspecte ce sunt importante pentru etapa de inițiere a unui „*proiect de țară de modernizare*”, așa cum indică autorii. Demersul științific al autorilor este orientat îndeosebi spre identificarea și formularea soluțiilor la probleme stringente, precum este cea a protecției drepturilor omului, căreia îi este acordată o atenție sporită, datorită faptului că aceasta apare ca defnitorie pentru un stat de drept și pentru o bună guvernare. În același timp autorii nu neglijează și problemele profesionalismului, integrității, responsabilității, aspecte relevante în atingerea scopului propus.

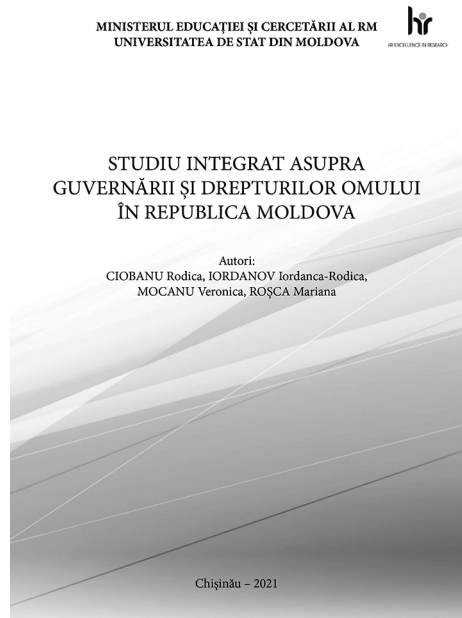
Pornind de la aceste mențiuni, urmărind modul în care autorii studiului au organizat și sistematizat conținutul materialului, au formulat concluziile și recomandările, consider că lucrarea se constituie într-o pledoarie pentru modernizarea guvernării axate pe protecția drepturilor omului. Firește, că problematica cuprinsă în lucrarea este una foarte amplă și complexă, de aceea ea nu poate fi cuprinsă integral în conținutul unui studiu, în schimb autorii reușesc să rezume și să prezinte direcțiile de abordare pentru cei care sunt interesați și care urmează să le aprofundeze, dezvolte și să caute soluții.

În concluzie, având în vedere valoarea teoretico-aplicativă a studiului elaborat, ce se prezintă ca unul coerent, logic și consistent din punct de vedere informațional și analitic, consider că lucrarea “*Studiu integrat asupra guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova*”, autori Ciobanu Rodica, Iordanov Rodica, Mocanu Veronica, Roșca Mariana este o publicație utilă atât pentru fiecare membru al societății moldovenești, cât și pentru autoritățile statului.

**Elena ARAMĂ, doctor habilitat în drept,
Universitatea de Stat din Moldova**

RECENZIE

**La lucrarea *Studiu integrat asupra guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova (20 c.a.)*, Chisinau 2021, ISBN 978-9975-87-889-0
autori: Ciobanu Rodica, Iordanov Rodica, Mocanu Veronica, Roșca Mariana**

Lucrarea colectivă elaborată de către autorii Ciobanu Rodica, Iordanov Rodica și Mocanu Veronica, Roșca Mariana prezentată spre recenzie este un studiu actual și consistent, ce reflectă realități ale contextului actual național. Autorii pe parcursul lucrării aduc argumente relevante ce sunt chemate să ne convingă că: „În condițiile RM, consolidarea mecanismelor de protecție a drepturilor omului și a capacităților de funcționare a instituțiilor puterii de stat în conformitate cu principiile bunei guvernări nu a încetat a fi, în continuare o prioritate națională”, opinie pe deplin susținută și de subsemnatul. Ca rezultat al lecturii studiului, constat un areal amplu și multivalent de probleme de actualitate pentru cadrul socio-juridic național, care este însoțit nu numai de constatări, dar este parcurs de analize pertinente și de formulări de soluții și recomandări.

Astfel apreciezi configurația în care a fost concepută această lucrare și modalitatea în care a reușit să se materializeze într-un studiu fundamentat, adecvat și necesar.

Parcurgând conținutul lucrării, indicăm faptul că aceasta conturează abordări integrative care depășesc criteriile metodologice segmentate și fragmentate, astfel autorii reușind să evite atât formalismul irelevant cât și abordările sterile. Împărtășind spiritul științific contemporan, autorii lucrării *Studiului integrat asupra guvernării și drepturilor omului în RM*, optează pentru o atitudine metodologică deschisă și interdisciplinară. Mai mult, exigența integrativă relevă faptul că, studiul integrat al guvernării și drepturilor omului nu se poate sustrage, de la conexiunile multiple, după cum fenomenul juridic nu se poate sustrage conexiunilor, interdependențelor și interferențelor cu alte fenomene socio-umane.

În acest context lucrarea *Studiu integrat asupra guvernării și drepturilor omului în Republica Moldova*, demonstrează că nu se poate ignora realitatea existentă, percepția și atitudinea societății față de probleme stringente cu care se confruntă și necesitatea schimbărilor, reformelor și a modernizării societății moldovenești.

Cercetarea este bine structurată. Astfel, în primul compartiment se pune în atenția cititorului în formula argumentată actualitatea și contextul în care a fost realizată cercetarea; cel de-al doilea compartiment scoate în evidență și pune în valoare în detaliu pașii metodologici care au fost urmați la fiecare dintre etapele realizării cercetării, susținuți de referințe și argumentată opțiunea autorilor; cel de-al treilea compartiment reпрезintă o

---

prezentare detaliată a studiului asupra percepției cetățenilor asupra guvernării și drepturilor omului, însoțite de opinii și recomandări concludente, iar ultimele două compartimente se completează reciproc, oferind o perspectivă a guvernării prin formula științifică consistentă și apreciabilă.

Remarcăm și calitatea concluziilor și recomandărilor formulate de autori, care sunt importante și cu adevărat necesare pentru o tranziție spre o guvernare bună ce este axată pe protecția drepturilor omului.

Astfel, lucrarea se prezintă nu doar ca o simplă recomandare epistemologică de abordare de pe poziții interdisciplinare, ci una care se impune ca urmare a unor teme interne și presiuni externe, a deschiderii spre reflecție și identificare de soluții. Studiul se configurează ca unul actual, necesar și util pentru mediul academic, pentru cel profesional și pentru autorități în vederea cunoașterii problemelor identificate și a opțiunii pentru elaborarea unei strategii de modernizare a RM.

Ion GUCEAC, *doctor habilitat în drept, academician,*
Universitatea de Stat din Moldova

**Un aport important la cunoașterea istoriei filosofiei românești.
Gheorghe Bobână *De la Neagoe Basarab la Mircea Eliade.*
Studii de istorie a filosofiei românești. Chișinău, 2021**

Îl felicităm pe profesorul Gheorghe Băbână cu editarea unei noi lucrări – *De la Neagoe Basarab la Mircea Eliade. Studii de istorie a filosofiei românești*. Chișinău: Editura Pontos, 2021. Este o importantă contribuție, pe lângă cele circa trei sute de lucrări științifice ale lui, printre care mai mult de zece monografii. De menționat interesul, consecvența și insistența cu care profesorul Gheorghe Bobână cercetează filosofia națională, primele lucrări în acest domeniu datând încă din anul 1976. Teza de doctor în filosofie *Conceptiile filosofice ale lui Antioh Cantemir* și teza de doctor habilitat în filosofie *Umanismul în gândirea filosofică românească din secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea* (2005) sunt relevante pentru interesele științifice din acea perioadă ale istoricului filosofiei românești. Cu timpul diapazonul cercetărilor s-a

amplificat, autorul elaborând un manual de *Istorie a filosofiei românești* (2017-2019) în trei volume, publicație de o mare importanță pentru procesul științifico-didactic.

La venerabila vârstă de șaptezeci și cinci de ani, profesorul Gheorghe Bobână a venit cu o nouă publicație, importantă pentru mediul științifico-academic de la noi, pentru cultura națională în ansamblu – *De la Neagoe Basarab la Mircea Eliade. Studii de istorie a filosofiei românești*. Lucrarea este deosebit de valoroasă din mai multe considerente. În primul rând, pentru că ne prezintă o adevărată panoramă a ideilor filosofice ale gânditorilor români, inclusiv a celor basarabeni, începând cu secolele XVI-XVII și până în secolul al XX-lea. Este salutară această viziune holistă care permite înțelegerea evoluției ideilor filosofice, cunoașterea începuturilor, a premisei gândirii filosofice românești.

Lucrarea este structurată cronologic în patru părți. Partea I, *Pro Fide et Patria. De la umanism la iluminism*, este consacrată analizei ideilor filosofice ale gânditorilor români din secolele XVI-XVIII: Neagoe Basarab, Nicolaus Olahus, Petru Movilă, Nicolae Spătaru, Varlaam și Dosoftei, Dimitrie Cantemir, Antioh Cantemir, Amfilohie Hotiniul. În Partea a II-a, *Basarabia. Un secol de cugetare filosofică*, sunt expuse ideile filosofiei creștine ale lui Alexandru Sturdza, preocupările de filosofie ale lui Alexandru Hâjdeu și Constantin Stamati-Ciurea, ideile filosofice ale lui Vasile Lașcu și Alexei Mateevici, precum și reflecțiile filosofice în revista „Viața Basarabiei”.

În Partea a III-a, *Filosofia în România veche. De la cultura eroică la cultura critică*, autorul investighează filosofia socială a lui Mihail Kogălniceanu, doctrina poporanistă a lui Constantin Stere, analizează lucrarea *Sic cogito* a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu și

---

conceptul de reintegrare în divinitate a lui Mihai Eminescu. În Partea a IV-a, *Filosofie și gândire politică în noua Românie*, sunt supuse analizei ideile social-politice și filosofice ale lui Constantin Stere, apoi sunt cercetate ideile filosofice, expuse în unele lucrări ale lui Mircea Vulcănescu, Mircea Eliade, Constantin Noica și Lucian Blaga.

Chiar din Cuprinsul lucrării observăm viziunea de ansamblu asupra procesului istorico-filosofic românesc, ceea ce permite o înțelegere mai bună a tematicii abordate de gânditorii români, posibilitatea de a compara diferite opinii, variate puncte de vedere în tratarea problemelor în discuție și, în consecință, de a înțelege și aprecia rolul și locul gânditorilor studiați în dezvoltarea filosofiei și, în ansamblu, a culturii românești.

De asemenea, este necesar de menționat tendința și buna intenție a profesorului Gheorghe Bobână de a evidenția în lucrare un șir de influențe și confluente de idei ale gânditorilor români cu filosofi și savanți europeni, cum ar fi între Nicolaus Olahus și Erasmus din Rotterdam; Neagoe Basarab și isihasmul, Alexei Mateevici și filosofia lui Theodor Gustav Fechner. Importantă este receptarea operei lui Dimitrie Cantemir și Antioh Cantemir în Germania în sec. al XVIII-lea ș.a. Autorul evocă absolut îndreptățit și unele interferențe de idei în creația gânditorilor români, precum Varlaam și Petru Movilă, Nicolae Spătaru și Dosoftei, Nicolae Spătaru și Dimitrie Cantemir, Lucian Blaga și Constantin Noica, fapt ce favorizează înțelegerea și evidențiază complexitatea ideilor filosofice analizate, dar și conturează aportul novator al autorului la cercetarea concepțiilor gânditorilor români.

Studiile de istorie a filosofiei românești, elaborate de profesorul Gheorghe Bobână sunt temeinic argumentate, atât în baza operelor gânditorilor respectivi, cât și în baza unui șir de lucrări și date istorice, politice, teologice etc., fiind pusă în evidență funcția cognitivă, formativă și educațională a filosofiei.

Lucrarea profesorului Gheorghe Bobână este pe cât de interesată, pe atât de utilă, nu numai pentru cei inițiați, dar și pentru toți cei interesați de istoria filosofiei românești. Cartea este scrisă clar și bine argumentat. Fiecare studiu trasează noi perspective de cercetare, nu este pus un punct categoric, ci se lasă loc de continuare a cercetării. Este menționată promovarea valorilor morale ca dominantă a filosofiei românești. Totodată, este realizată o analiză și o sinteză profundă și competentă a celor mai importante probleme care au constituit obiectul reflecției filosofice a gânditorilor studiați: probleme de ontologie, gnoseologie, axiologie, etică, estetică, filosofie a culturii, filosofie a istoriei, filosofie a religiei etc.

Lucrarea conține o listă bibliografică relevantă, care de asemenea este foarte importantă pentru aprofundarea cunoașterii istoriei filosofiei românești. Toate acestea marchează valoarea lucrării, importanța și interesul care-l prezintă pentru studenți, masteranzi, doctoranzi, pentru profesorii de filosofie, cât și pentru toți cei care se interesează și apreciază valorile spirituale naționale.

Îl felicităm pe profesorul Gheorghe Bobână cu această nouă, substanțială contribuție la cunoașterea profunzimilor filosofiei noastre naționale! Îi urăm multă sănătate, energie creatoare, noi succese în activitatea științifică și pedagogică și încă multe, multe lucrări interesante.

**Svetlana COANDĂ, doctor habilitat în filosofie,
Universitatea de Stat din Moldova**

INFORMAȚIE PENTRU AUTORI

Potențialii autori din țară și din străinătate pot prezenta materiale (studii, comunicări științifice, articole de sinteză, recenzii) în domeniul filosofiei, sociologiei, demografiei, științelor politice, relațiilor internaționale și administrației publice care ar reflecta noile procese din viața socioeconomică și culturală a țării, cele de integrare europeană a Republicii Moldova și, de asemenea, experiența acumulată de țările membre ale Uniunii Europene în vederea aplicării rezultatelor acestor cercetări în cazul Republicii Moldova.

Limba de publicare:

Manuscrisele imprimate pe suport de hârtie și în format electronic pot fi prezentate în una din limbile: română, engleză sau rusă.

Revista include:

Articole de fond, articole științifice, critică și bibliografie, agenda științifică, aniversări.

Fiecare articol este complementat de Bibliografie, la care se fac referiri în conținut - poate avea volumul între 7-12 pagini pentru articolele de fond și 6-8 pagini pentru celelalte articole, inclusiv rezumatul, tabelele, figurile și bibliografia.

Precizări:

1. Materialele publicate anterior în ALTE reviste nu se acceptă.
2. Materialele prezentate spre publicare trebuie să fie însoțite de 1-2 recenzii în original semnate de specialiști cu grad științific în domeniu.
3. Colegiul de Redacție decide publicarea materialelor prezentate în redacție fără angajamentul de a comenta decizia sa.

Perfectarea manuscrisului:

Manuscrisul se perfectează în Times New Roman (TNR), Font 12, cu 1,5 spațiu între rânduri, format A4, cu margini în stânga – 3 cm, dreapta – 1.5 cm, sus și jos – 2,5 cm. Alineatele vor începe de la distanța de un Tab (1,25 cm) față de setarea din stânga paginii. Se va evita folosirea în text a caracterelor marcate cu bold și/sau italic (cu excepția titlurilor, cuvintelor preluate/transliterate din altă limbă).

Titlul:

Titlul articolului se dactilografiază cu majuscule (TNR, Font 14, BOLD CAPS, aligned left). La două intervale de la titlul central se indică Prenu-

---

---

mele și Numele autorului/ilor (fără abrevieri), titlul științific și afilierea instituțională a autorului/ilor (TNR, Font 14, bold, aligned left). În titlul central nu se acceptă sublinieri, numerotări, trecerea cuvintelor dintr-un rând în altul. În textul manuscrisului vor fi utilizate intertitluri pentru paragraf (TNR, Font 12, bold, italic, aligned left). Paragrafele (dacă acestea există) NU se numerotează.

Prezentările grafice:

Tabelele și figurile (format TIF sau JPG, 300 dpi) se plasează în text nemijlocit după referința respectivă (Tabelul 1) sau (Fig. 1). Tabelele sau figurile se numerotează în partea stângă superioară și trebuie să fie însoțite de titlu, precum și de referințele respective. Denumirea tabelului se amplasează deasupra tabelului, iar a figurii – sub figură (TNR regular, Font 12, bold, italic, aligned left).

Transliterarea:

Transliterarea semnelor din alfabetul chirilic nu este obligatorie. La necesitate, în textele cu folosirea alfabetului latin se vor folosi normele științifice consacrate pentru transliterarea semnelor din alfabetul chirilic. Vor fi respectate toate semnele diacritice.

Referințele bibliografice:

Referințele la sursele bibliografice se indică direct în text, fiind inserate în paranteze pătrate: [1]. Sursele bibliografice se plasează ÎN ORIGINAL la sfârșitul textului, cu titlul Bibliografie, în ordinea citării din text. Dacă sunt citate anumite părți ale sursei, după indicarea numărului de ordine, vor fi inserate pagina/ile sursei respective: [8, p. 231]. În cazul referințelor la mai multe surse, acestea vor fi delimitate între ele: [1; 8, p. 231]. Citarea prenumelui și numelui autorului/ilor (la fel și a titlului publicației, numele editurii și locul editării) se va face în STRICTĂ conformitate cu sursa de referință ÎN ORIGINAL, evitându-se orice abrevieri. La subsol vor fi indicate doar comentariile necesare (TNR regular, Font 11).

PROCEDURA DE RECENZARE

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice va lua în considerare pentru publicare articole originale ale autorilor și nu copii ale unor lucrări publicate anterior. E nevoie ca articolul să fi fost depus spre publicare numai în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice. Articolul depus spre publicare în Revistă nu va fi publicat dacă a fost depus spre publicare anterior, fiind acceptat pentru publicare în altă parte.

Toate articolele prezentate sunt recenzate în conformitate cu normele de publicare în Revistă. Articolele care nu respectă cu strictețe aceste norme vor fi returnate autorilor în decurs de o lună fără o evaluare și recenzare științifică. Articolele admise pentru publicare care respectă normele de publicare în Revistă sunt examinate de Redactorul-șef, de Redactorul-șef adjunct sau de Secretarul Științific al publicației, care vor repartiza materialul pentru recenzare.

Articolele publicate în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice urmează o procedură de examinare dublu orb. Articolul nu trebuie să conțină nimic obscen, fraudulos sau ilegal, o calomnie sau informație care să demonstreze lipsă de respect sau să atenteze la demnitatea oricărei persoane. Utilizarea în articolul publicat a unor indicații geografice, denumiri de origine și specialități tradiționale garantate, a mărcilor comerciale etc., chiar dacă nu sunt specificate în mod clar, nu înseamnă că aceste obiecte ale dreptului de proprietate intelectuală nu sunt protejate de legile și normele juridice în vigoare.

Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice utilizează software-ul UNPLAG de analiză a textelor și unele servicii web pentru a verifica articolele în vederea combaterii plagiatului. Prin expedierea articolelor la Revistă, autorii își dau acordul ca lucrările lor să fie verificate la capitolul originalitate conform procedurilor de recenzare și publicare. Dacă recenzenții vor suspecta un anumit material depus pentru recenzare și publicare de plagiat, date false, conflicte de interese etc., aceștia vor aplica normele și procedurile operaționale COPE pentru soluționarea cazurilor date.

Redacția Revistei va finaliza procesul de revizuire în termen de cel mult zece săptămâni de la data depunerii materialului spre publicare. Dacă acest proces va dura în mod excepțional mai mult decât perioada indicată, autorii vor fi informați suplimentar despre motivele întârzierii. Redacția va întocmi o înștiințare oficială referitor la decizia respectivă conform comentariilor recenzenților, care va fi expediată autorului articolului. Dacă va fi necesar, autorul va fi rugat să editeze articolul conform normelor de publicare și/sau recomandărilor recenzentului în termen de două săptămâni.

POLITICA DE PLATĂ

Publicarea de articole în Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice este gratuită, precum și accesul la numerele revistei, în limita posibilităților tehnice disponibile.

ADRESA

Manuscrisul va fi prezentat pe adresa:

INSTITUTUL DE CERCETĂRI JURIDICE, POLITICE ȘI SOCIOLOGICE
bd. Ștefan cel Mare și Sfânt, nr. 1, MD-2001, Chișinău, Republica Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

INFORMATION FOR AUTHORS

1. The articles that are submitted to the *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind peer-review procedure.

2. Submitted papers must be clearly written in Romanian, Russian or English.

3. The preferred mode of submission is as MS Word (.doc, docx) by email attachment to: revista.iiesp.asm@gmail.com

4. The target length for an article is 6,000-10,000 words (20,000-46,000 characters with spaces). If your article is longer than this, please contact the editorial office.

5. The required style: fonts - Times New Roman (TNR), font size - 12, spaces - 1,5, format A4, margins: left - 3 cm, right - 1.5 cm, top & bottom - 2,5 cm. Tab - 1,25 cm.

6. It is suggested that figures, tables and formulae should be displayed with features of your software package (e.g. MS Word tools).

7. The list of Bibliography should appear at the end of the main text.

8. Bibliography of publications within the text should be as follows: [8, p. 231] in accordance with the number of the respective publication in the bibliographical list at the end of the main text.

9. Footnotes should be kept to a minimum and indicated by consecutive superscript numbers (TNR regular, Font 11).

10. Information about the author should include: author name, honorary or other degree(s) (if any); affiliation. Provide also the full postal address, including the country name, e-mail address and, if available, phone numbers (with country and area code). Contact details must be kept up to date by the corresponding author.

11. The abstract should state briefly the purpose of the research, the principal results and major conclusions. The abstract should not be less than 200 words.

12. The abstract should also contain a short list of carefully chosen Keywords or content indicators (5-10 words).

13. Acceptance of manuscripts is based on originality and importance to the field as assessed by the Editors. Manuscripts are reviewed by the Editorial Board with ad hoc assistance of external reviewers (blind peer review). Publication decisions are made by the Editorial Board. Based on editorial judgment, some submissions are rejected initially without external review.

REVIEW PROCEDURE

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* considers for publication the articles on conditions that the articles are your own original works and are not copies of any other previously published works, including your own previously published work. The article has been given only for *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice*. The article should not be under consideration or peer review or accepted for publication elsewhere.

All articles should be presented in accordance with the journal's publication guidelines. Articles not adhering strictly to journal guidelines will be returned to authors without scientific evaluation within a month. Submitted articles adhering to the journal's guidelines are reviewed by the Chief Editor or the Editor, who will assign them to reviewers. The articles that are published in *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* follow a double blind reviewing procedure.

The article does not contain anything that is disrespectful, demeaning, libelous, obscene, fraudulent, or illegal. The use of general descriptive names, trade names, trademarks, and so forth in the publication, even if not specifically identified, does not imply that these names are not protected by the relevant laws and regulations.

Please note that the journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* uses text-matching software UNPLAG and some web-services to check your articles for plagiarism. By submitting your articles to the journal, you agree that your articles are checked for originality and have to undergo the peer-review and publication procedures. If the reviewers suspect plagiarism, fabricated data, conflict of interest, redundant (duplicate) publication etc., they follow the COPE Flowcharts for resolving such cases.

We aim to complete the review process, from submission date to decision date, within ten weeks. If this process takes longer than the given period, the authors will be informed additionally about the reasons of the timeline changes. The Chief Editor prepares a decision letter according to the reviewers' comments, which is sent to the author of article. If necessary, the author should edit your article according to the reviewers' recommendations within two weeks.

PAYMENT POLICY

The journal *Revista de Filosofie, Sociologie și Științe Politice* provides publishing of articles for free as well as access to issues of journal.

ADDRESS

The manuscript will be presented at:

THE INSTITUTE OF LEGAL, POLITICAL AND SOCIOLOGICAL RESEARCH
Ștefan cel Mare și Sfânt av., no. 1, MD-2001, Chisinau, Republic of Moldova
e-mail: revista.iiesp.asm@gmail.com

Bun de tipar 10.02.2022. Formatul 18,5 ×27,0
Hîrtie ofset nr. 1. Coli de tipar 14.

ÎS Firma Editorial-Poligrafică „Tipografia Centrală”
MD-2068, Chişinău, str. Florilor, 1
Tel.: 022 49-31-46